

रेडियो नेपालबाट प्रसारण हुने प्रादेशिक कृषि कार्यक्रमको समय तालिका

क्र.सं.	कार्यक्रमको नाम	प्रसारण समयपट्टि
१	प्रादेशिक कृषि कार्यक्रम (नेपाली)	बिन्ती ४.३० — ४.४५ (महिनाको पहिलो शनिवार)
२	प्रादेशिक कृषि कार्यक्रम (राई बान्नाबा)	दिउँसो ४.३० — ४.४५ (महिनाको दोश्रो मंगलवार)
३	प्रादेशिक कृषि कार्यक्रम (सिम्रू)	दिउँसो ४.३० — ४.४५ (महिनाको तेस्रो बिहीवार)
४	प्रादेशिक कृषि कार्यक्रम (वार)	दिउँसो ३.४५ — ४.०० (महिनाको चौथो पञ्चवार)



प्रकाशक

प्रदेश सरकार

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

कृषि विकास निर्देशनालय

प्रदेश नं.१, विराटनगर, नेपाल

फोन नं.: ०२१-५२१३५८/५२६५६८

E-mail: doadprovince1@gmail.com

Website: www.doad.p1.gov.np

प्रदेश कृषि डायरी २०७७



प्रदेश कृषि
डायरी २०७७

व्यक्तिगत विवरण

नाम:

पद:

कार्यालयको नाम:

ठेगाना.....फोन:इमेल:

वेबसाइट:

मोबाइल नं:.....

स्थायी ठेगाना:

फोन नं:.....

कर्मचारी संचय कोष नं:.....

नागरिक लगानी कोष नं:.....

चालक अनुमति पत्र नं:.....

नागरिकता नं./राहदानी नं:.....

सावधिक जीवन बीमा कोष नं:.....

जीवन बीमा नं:.....

रक्त समूह:

कुनै दुर्घटना भएमा खबर गरिदिनुहोस:

कार्य योजना (२०७७)
(WORK PLAN)

वैशाख २०७७							Apr/May2020						
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधवार WED	बिहवार THU	शुक्रवार FRI	शनिवार SAT	आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधवार WED	बिहवार THU	शुक्रवार FRI	शनिवार SAT
	१	२	३	४	५	६		१	२	३	४	५	६
	७	८	९	१०	११	१२		१३	१४	१५	१६	१७	१८
१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५		२६	२७	२८	२९	३०	३१
१	२	३	४	५	६	७		८	९	१०	११	१२	१३
१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०		२१	२२	२३	२४	२५	२६
२७	२८	२९	३०	३१	१	२		३	४	५	६	७	८
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६		१७	१८	१९	२०	२१	२२

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: १९ मजदूर दिवस २५ उभौली पर्व

जेष्ठ २०७७							May/June 2020						
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधवार WED	बिहवार THU	शुक्रवार FRI	शनिवार SAT	आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधवार WED	बिहवार THU	शुक्रवार FRI	शनिवार SAT
				१	२	३		४	५	६	७	८	९
१०	११	१२	१३	१४	१५	१६		१७	१८	१९	२०	२१	२२
२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९		३०	३१	१	२	३	४
५	६	७	८	९	१०	११		१२	१३	१४	१५	१६	१७
१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५		२६	२७	२८	२९	३०	३१
१	२	३	४	५	६	७		८	९	१०	११	१२	१३
१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२		२३	२४	२५	२६	२७	२८
३०	३१	१	२	३	४	५		६	७	८	९	१०	११
१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०		२१	२२	२३	२४	२५	२६

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: १५ गणतन्त्र दिवस

असार २०७७							Jun/Jul2020						
आइतबार	सोमबार	मंगलबार	बुधबार	बिहिवार	शुक्रबार	शनिबार	आइतबार	सोमबार	मंगलबार	बुधबार	बिहिवार	शुक्रबार	शनिबार
SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT	SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT
	१	२	३	४	५	६		१	२	३	४	५	६
	१५	१६	१७	१८	१९	२०		१	२	३	४	५	६
७	८	९	१०	११	१२	१३	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७
१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२८	२९	३०	JULY १	२	३	४
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	५	६	७	८	९	१०	११
२८	२९	३०	३१	१			१२	१३	१४	१५			

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: १५ राष्ट्रिय धान दिवस, २० अन्तराष्ट्रिय सहकारी दिवस

साउन २०७७							Jul/Aug 2020						
आइतबार	सोमबार	मंगलबार	बुधबार	बिहिवार	शुक्रबार	शनिबार	आइतबार	सोमबार	मंगलबार	बुधबार	बिहिवार	शुक्रबार	शनिबार
SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT	SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT
				१	२	३					१	२	३
				१६	१७	१८					१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	२६	२७	२८	२९	३०	३१	AUG १
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२	३	४	५	६	७	८
२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	९	१०	११	१२	१३	१४	१५
३२							१६						

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: २० गाईजात्रा (उपत्यकालाई मात्र)

भदौ २०७७							Aug/Sep2020						
आइतबार	सोमबार	मंगलबार	बुधबार	बिहिवार	शुक्रबार	शनिबार	आइतबार	सोमबार	मंगलबार	बुधबार	बिहिवार	शुक्रबार	शनिबार
SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT	SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT
	१	२	३	४	५	६		१	२	३	४	५	६
	१७	१८	१९	२०	२१	२२		१	२	३	४	५	६
७	८	९	१०	११	१२	१३	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९
१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	३०	३१	SEP १	२	३	४	५
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	६	७	८	९	१०	११	१२
२८	२९	३०	३१				१३	१४	१५	१६			

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: ५ हरितालिका तीज (महिलाहरूलाई मात्र)

असोज २०७७							Sep/Oct2020						
आइतबार	सोमबार	मंगलबार	बुधबार	बिहिवार	शुक्रबार	शनिबार	आइतबार	सोमबार	मंगलबार	बुधबार	बिहिवार	शुक्रबार	शनिबार
SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT	SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT
				१	२	३					१	२	३
				१७	१८	१९					१	२	३
४	५	६	७	८	९	१०	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	२७	२८	२९	३०	OCT १	२	३
१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	४	५	६	७	८	९	१०
२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
३२							१६						

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: ३ संविधान दिवस, ३० विश्व खाद्य दिवस

कार्तिक २०७७							Oct/Nov 2020
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहिवार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT	
						१ १७	
२ १८	३ १९	४ २०	५ २१	६ २२	७ २३	८ २४	
९ २५	१० २६	११ २७	१२ २८	१३ २९	१४ ३०	१५ ३१	
१६ NOV १	१७ २	१८ ३	१९ ४	२० ५	२१ ६	२२ ७	
२३ ८	२४ ९	२५ १०	२६ ११	२७ १२	२८ १३	२९ १४	
३० १५							

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू:

१ घटस्थापना, ७ फुलपाती, ८ महाअष्टमी, ९ महानवमी, १० विजया दशमी, २९ लक्ष्मी पूजा

मंसिर २०७७							Nov/Dec 2020
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहिवार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT	
	१ १६	२ १७	३ १८	४ १९	५ २०	६ २१	
७ २२	८ २३	९ २४	१० २५	११ २६	१२ २७	१३ २८	
१४ २९	१५ ३०	१६ DEC १	१७ २	१८ ३	१९ ४	२० ५	
२१ ६	२२ ७	२३ ८	२४ ९	२५ १०	२६ ११	२७ १२	
२८ १३	२९ १४	३० १५					

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: १ भाई टिका (नेपाल सम्बत प्रारम्भ), ५ छठ पर्व, २० विश्व माटो दिवस

पुष २०७७							Dec/Jan-2020/2021
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहिवार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT	
			१ १६	२ १७	३ १८	४ १९	
५ २०	६ २१	७ २२	८ २३	९ २४	१० २५	११ २६	
१२ २७	१३ २८	१४ २९	१५ ३०	१६ ३१	१७ JAN १	१८ २	
१९ ३	२० ४	२१ ५	२२ ६	२३ ७	२४ ८	२५ ९	
२६ १०	२७ ११	२८ १२	२९ १३				

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: १० क्रिसमस डे-(इसाइ धर्मावलम्बीलाई मात्र), १५ तमु ल्होसार

माघ २०७७							Jan/Feb 2021
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहिवार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT	
				१ १४	२ १५	३ १६	
४ १७	५ १८	६ १९	७ २०	८ २१	९ २२	१० २३	
११ २४	१२ २५	१३ २६	१४ २७	१५ २८	१६ २९	१७ ३०	
१८ ३१	१९ FEB १	२० २	२१ ३	२२ ४	२३ ५	२४ ६	
२५ ७	२६ ८	२७ ९	२८ १०	२९ ११	३० १२		

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरू: १ माघे सक्रान्ति (थारु/मगर/छन्त्यालको राष्ट्रिय पर्व), ३० (सोनम ल्होसार)

फागुन २०७७							Feb/Mar2021
आइतवार SUN	सोमवार MON	मंगलवार TUE	बुधवार WED	बिहिवार THU	शुक्रवार FRI	शनिवार SAT	
						१ १३	
२ १४	३ १५	४ १६	५ १७	६ १८	७ १९	८ २०	
९ २१	१० २२	११ २३	१२ २४	१३ २५	१४ २६	१५ २७	
१६ २८	१७ March १	१८ २	१९ ३	२० ४	२१ ५	२२ ६	
२३ ७	२४ ८	२५ ९	२६ १०	२७ ११	२८ १२	२९ १३	

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरः २४ अन्तर्राष्ट्रिय महिला दिवस, २७ महाशिवरात्री

चैत्र २०७७							MarApr2021
आइतवार SUN	सोमवार MON	मंगलवार TUE	बुधवार WED	बिहिवार THU	शुक्रवार FRI	शनिवार SAT	
१ १४	२ १५	३ १६	४ १७	५ १८	६ १९	७ २०	
८ २१	९ २२	१० २३	११ २४	१२ २५	१३ २६	१४ २७	
१५ २८	१६ २९	१७ ३०	१८ ३१	१९ APR १	२० २	२१ ३	
२२ ४	२३ ५	२४ ६	२५ ७	२६ ८	२७ ९	२८ १०	
२९ ११	३० १२	३१ १३					

सार्वजनिक तथा पर्व विदाहरः १५ फागु पूर्णिमा (पहाडलाई मात्र), १६ फागु पूर्णिमा (तराई जिल्लालाई मात्र) २९ घोडे जात्रा

कृषि विकास निर्देशनालय

परिचयः

प्रदेश भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय अन्तरगत कृषि विकास निर्देशनालयको संगठन संरचना नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद् बाट मिति २०७५/३/२६ मा स्वीकृत भई प्रभावकारी कृषि प्रसारका माध्यमबाट कृषि क्षेत्रलाई प्रदेश समृद्धिको आधारशिलाको रूपमा कृषि विकास निर्देशनालय गठन गरिएको छ।

कृषि विकास निर्देशनालयको कार्यविवरण

- प्रादेशिक कृषि सम्बन्धी नीति नियम तथा व्यवसायिक योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन गर्ने तथा सोमा आवश्यक सहयोग गर्ने।
- मातहत कार्यलयहरूको प्रभावकारी संचालनका लागि प्रशासनिक र प्राविधिक निर्देशन, अनुगमन, निरीक्षण, प्राविधिक पृष्ठपोषण गर्ने।
- खाद्य सुरक्षाको अवस्थाको अनुगमन तथा विश्लेषण गरी प्रदेश सरकारलाई पृष्ठपोषण गर्ने तथा खाद्यसुरक्षाको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण बालीको पहिचान गरी विकास एवं प्रवर्द्धन गर्ने।
- पोष्टहार्भेष्ट व्यवस्थापन, बाली संरक्षण तथा व्यवसायिक कीट विकास, बजार तथा अन्य कृषि पूर्वाधार विकास, कृषि यन्त्रकरण नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने।
- प्रदेशस्तरको कृषि सम्बन्धी तथ्यांक संकलन एवं अद्यावधिक गर्ने।
- कृषि उत्पादन सामग्रीको आपूर्ति स्थितीको नियमित अनुगमन गर्ने तथा गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने कार्यमा आवश्यक सहयोग गर्ने।
- कृषि प्रसार कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने।
- प्रदेशस्तरमा माटोको उर्वराशक्ति नक्सा तयार गरी सो को आधारमा माटो सुधार सम्बन्धि नीति, योजना तर्जुमा गर्ने।
- प्रदेशमा संचालन हुने संघीय कृषि विकास कार्यक्रमको संयोजन र समन्वय गर्ने।
- प्रदेश कृषि विकासमा संलग्न निकायहरूबीच समन्वय तथा सहकार्य गर्ने।
- प्रदेशस्तरमा कृषि प्रविधि विस्तार कार्यको समन्वय गर्ने।
- प्रदेशस्तरमा कृषि प्रसार, कृषि शिक्षा र कृषि अनुसन्धान सम्बन्ध निकायहरूबीच कार्यमुलक सम्बन्ध स्थापित गराउने।
- प्रदेश स्तरमा गुणस्तरीय श्रोत बीउ उत्पादन तथा व्यवस्थापनमा आवश्यक सहयोग गर्ने।
- कृषि क्षेत्रसँग सम्बन्धित ऐन, कानून, नीति तथा नियमले श्रृजना गरेका कानूनी दायित्वहरू निर्वाह गर्ने तथा सहयोग गर्ने।
- प्रदेश स्तरमा कार्यरत कृषि जनशक्तिको क्षमता विकासका लागि नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने।
- कृषि क्षेत्रको संघीय तथा प्रादेशिक नीति, मापदण्ड कार्यान्वयन तथा पृष्ठपोषण गर्ने।

विषय सूची

विवरण

१.	नेपालको कृषि तथ्याङ्क.....
२.	प्रमुख कृषिजन्य बालीहरूको तुलनात्मक क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति.....
३.	विभिन्न कार्यालयहरूको फोन, फ्याक्स, ईमेल र वेबसाईट
३.१.	राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय
३.२.	संवैधानिक निकायहरू.....
३.३.	संघीय मन्त्रालयहरू.....
३.४.	कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय.....
३.५.	राष्ट्रिय किसान आयोग.....
३.६.	मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रिय निकायहरू
३.७.	कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरू
३.८.	कृषि विभाग.....
३.९.	पशु सेवा विभाग.....
३.१०.	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग.....
३.११.	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्.....
३.१२.	कम्पनी, समिति.....
३.१३.	कृषिसँग सम्बन्धित बोर्ड/संस्थान/कम्पनी/समिति बोर्ड.....
३.१४.	दुग्ध विकास संस्थान, लैनचौर.....
३.१५.	नेपाल सरकारका विभागहरूको टेलिफोन नम्बरहरू.....
३.१६.	प्रदेश कार्यालयहरू तथा मन्त्रालयको फोन, फ्याक्स, ईमेल र वेबसाईट.....
३.१७.	प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशु विकास अन्तर्गतका कार्यालयहरू.....
३.१८.	कृषि अध्ययन संस्थान.....
३.१९.	प्रमुख टेलिभिजन प्रसारण संस्थाहरू.....
३.२०.	राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाहरूको विवरण.....
३.२१.	कृषि सम्बन्धी पत्रिका/म्यागाजिनहरूको विवरण.....
३.२२.	कृषि रेडियो.....
३.२३.	कृषि पत्रकार/प्रकाशन तथा प्रसारण गृहहरूको संस्थाहरू.....
३.२४.	NATIONAL/INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS
३.२५.	स्थानीय तहको विवरण
३.२६.	प्रदेश नं १ अन्तर्गत रहेका प्रमुख श्रोत केन्द्रहरू.....
३.२६.१.	मौरीपालन तर्फ
३.२६.२.	च्याउ खेती तर्फ

पेज नं.

	३.२६.३. खाद्यान्न बीउ तथा तरकारी वेर्ना उत्पादनतर्फ.....
	३.२६.४. फलफूल तथा तरकारी बाली तर्फ
	३.२६.५. व्यवसायिक बाली तर्फ.....
४.	पन्ध्रौ योजनाको आधारपत्रमा उल्लेखित कृषि क्षेत्रका नीतिहरू.....
५.	प्रदेश सरकारको पहिलो योजनामा कृषि क्षेत्र
५.१	भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयमा मौजुदा कार्यविधि सूची
६.	कृषि विकास रणनीति (ADS) बारे संक्षिप्त जानकारी.....
७.	राष्ट्रिय किसान आयोग.....
८.	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना.....
९.	बाली तथा पशुपंक्षी बीमा.....
१०.	बीउ विजन.....
	१०.१ अन्नबाली.....
	१०.२ दलहन.....
	१०.३ तेलहन.....
	१०.४ औद्योगिक बाली.....
	१०.५ तरकारी बाली.....
	१०.६ घाँसे बाली.....
	१०.७ फलफूल बाली.....
	१०.८ सूचित लिस्टबाट हटाइएका (Denotify) विभिन्न बालीका जातहरूको विवरण.....
	१०.९ गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू एवं नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका
११.	माटो
	११.१. बिरुवाको एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा.....
	११.२. रासायनिक मलखादहरू.....
	११.३. विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग.....
	११.४. माटो तथा रासायनिक मल विश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क.....
	११.५. नेपालमा उत्पादित दर्ता भएका प्राङ्गारिक मलहरू.....
१२.	मत्स्यपालन.....
१३.	फलफूल खेती.....
१४.	कफी तथा चिया.....
१५.	पुष्प खेती.....
१६.	तरकारी खेती प्रविधि तालिका.....
१७.	मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका.....
१८.	बाली संरक्षण.....

१८.१ विभिन्न बालीका रोग तथा कीराहरू र तिनको व्यवस्थापन.....	विभिन्न सेवा दिए बापत लिने राजश्व दर.....
१८.१.१ अन्नबाली	२४. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय.....
१८.१.२ कोसेबाली: चना, मास, भटमास, मुङ्ग, चना र रहरमा क्षति पुऱ्याउने कीराहरू	२५. केहि महत्वपूर्ण सूत्रहरू.....
१८.१.३ आलु बालीका हानिकारक कीराहरू.....	२६. फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची.....
१८.१.४ तरकारी बालीका रोग र कीराहरू.....	२७. मत्स्य विकास सेवा शुल्क.....
१८.१.५ फूलगोवी समूह बालीका रोगहरू.....	२८. राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसलाबाली विकास केन्द्र, खुमलटार अन्तर्गतका सरकारी फार्म/केन्द्रमा उत्पादित तरकारी बीउको मूल्य—सूची.....
१८.१.६. भन्टा, फर्सी काँक्रो, लौका, धिरौला, करेला, चट्टेल, आदि बालीमा लाग्ने कीराहरू.....	२९. किसान कल सेन्टर
१८.१.७. काँक्रो फर्सी जातका बालीमा लाग्ने रोगहरू	
१८.१.८ गोलभेंडा, भण्टा र खुर्सानी वर्गका बालीमा लाग्ने रोग र कीराहरू	
१८.१.९ फलफूलका कीरा तथा रोगहरूको व्यवस्थापन.....	
१८.१.१० अन्य बालीका रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन.....	
१८.२ नेपालमा प्रतिबन्धित विषादीहरू.....	
१८.३ पञ्जिकृत विषादीहरूको सामान्य नाम तथा विषादी बालीमा प्रयोग गरिसकेपछि बाली टिप्न वा कटानी गर्नका लागि पर्खनु पर्ने प्रतिक्रिया अवधि.....	
१८.४ एकिकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एस).....	
१८.५ व्यवसायिक कीट	
१८.५.१ मौरीपालन.....	
१८.५.२. च्याउ खेती.....	
१९. पोष्टहार्भेष्ट.....	
२०. बेमौसमी तरकारी उत्पादनको लागि प्लाष्टिक घर.....	
२१. कृषि इन्जिनियरिङ्ग महाशाखा, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रूपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरू.....	
२२. कृषि बजार.....	
२२.१ कृषि उपज बजार संचालक समिति.....	
२२.२ कृषि थोक बजारहरूको विवरण.....	
२२.३ प्राईभेट बजारहरू.....	
२३. पशुपालन/पशु स्वास्थ्य.....	
२३.१ गाईका जातहरू.....	
२३.२. भैंसीका जातहरू.....	
२३.३ गाईभैंसीहरूमा लाग्ने प्रमुख रोगहरू.....	
२३.४ कुखुराका प्रमुख रोगहरू	
२३.५ नेपालमा पालिएका बाख्राको जातहरू.....	
२३.६ पशुपंक्षीबाट मानिसमा सर्नसक्ने रोगहरू.....	
२३.७ भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रबाट	

१. कृषि तथ्याङ्क

१.१ नेपालको कृषि तथ्याङ्क

कूल क्षेत्रफल

क्र. सं.	क्षेत्र	नेपाल	
		क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रदेश नं.१ क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)
१.	हिमाली क्षेत्र	५१,८१७	१०४३८
२.	पहाडी क्षेत्र	६१,३४५	८६८६
३.	तराई क्षेत्र	३४,०१९	६७८१
कूल		१,४७,१८१	२५९०५

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2012/13

भू-उपयोग

क्र. सं.	क्षेत्र	नेपाल	
		क्षेत्रफल(१००० हेक्टर)	क्षेत्रफल(१००० हेक्टर)
१.	खेती गरिएको जमिन	३,०९१	७१५.४३
२.	खेती नगरिएको खेती योग्य जमिन	१,०३०	८५.०२
३.	वन जंगल (झाडी १५६० हे. सहित)	५,८२८	८००.४४
४.	चरन खर्क	१,७६६	३७.६६
५.	पानी	३८३	१८४.८६
६.	अन्य	२,६२०	१९१.८१

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2012/13

कूल ग्राहस्थ उत्पादन (प्रचलित मूल्यमा) (मूल्य: रु. दश लाख)

क्र. सं.	क्षेत्र	नेपाल						प्रदेश नं.१	
		आव. २०७२/०७३		आव. २०७३/०७४		आव. २०७४/०७५		आव. २०७५/०७६	
		मूल्य	प्रतिशत	मूल्य	प्रतिशत	मूल्य	प्रतिशत	मूल्य	प्रतिशत
१.	कृषि तथा वन	६४५६९७	३१.०८	६८१०६२	२८.२५	७३७३२२	२७.१०	१७६०९५	३६.३७
२.	मत्स्य	११०८२	०.५३	१२३७७	०.५१	१३४३८	०.४९	१८५८	०.३८
३.	गैह कृषि	१४३१९५६	६८.३९	१७७५९२	७१.२४	१९६९९६२	७२.४१	३०६१८६	६२.२४
कूल मूल्य अभिवृद्धि		२०७७६५३		२४११०३१		२७२०७२२			
कूल ग्राहस्थ उत्पादन (उत्पादकको मूल्यमा)		२२५३१६३		२६४२५९५		३००७२४६		५०५८४८	

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०७५

कृषि क्षेत्रको कूल ग्राहस्थ उत्पादन वृद्धिदर (प्रतिशतमा)

क्र.सं.	क्षेत्र	आव. २०७२/०७३	आव. २०७३/०७४	आव. २०७४/०७५
१.	कृषि तथा वन	०.०१	५.१४	२.७२
२.	मत्स्य	११.७६	८.०२	७.४२
३.	गैह कृषि	०.३८	८.५०	७.१०

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०७५

जनसंख्या (वि.सं.२०६८)

विवरण (वि.सं. २०६८)		नेपाल	प्रदेश नं.१
जम्मा जनसंख्या		२,६४,९४,५०४	४५,३४,९४३
१.	पुरुष	१,२८,४९,०४१	२१,६६,५३६
२.	महिला	१,३६,४५,४६३	२३,६८,४०७
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशत)		१.३५	
जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.		१८०	१७५.१
कृषि पेशामा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत (औषत)		६५.६	
पुरुष		६०.२	
महिला		७२.८	

विवरण (वि.सं. २०६८)		नेपाल	प्रदेश नं.१
कोरा जन्मदर हजारमा		२१.८	
कोरा मृत्युदर हजारमा		७.३	
बाल मृत्युदर प्रति हजारमा		४०.५	३६
कुल प्रजनन दर		२.५	२.३
औसत आयु वर्ष		६६.६	६८.५
घर परिवार संख्या		५४,२७,३०२	

स्रोत: Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2012/13

२. नेपालको प्रमुख कृषिजन्य वालीहरुको तुलनात्मक क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति (२०७२/७३ - २०७४/७५)

(क) खाद्यान्न वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर उत्पादन: मे.टन

वाली	आव. २०७२/७३		आव. २०७३/७४		आव. २०७४/७५	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
धान	१३६२९०८	४२९९०७९	१५५२४६९	५२३०३२७	१४६९५४५	५१५१९२५
मकै	८९१५८३	२२३१५१७	९००२८८	२३००१२१	९५४१५८	२५५५८४७
गहुँ	७४५८२३	१७३६८४९	७३५८५०	१८७९१९१	७०६८४३	१९४९००१
कोदो	२६६७९९	३०२३९७	२६३५९६	३०६७०४	२६३४९७	३१३९८७
जौ	२८३६१	३२८०१	२७३७०	३०५१०	२४६४८	३०५१०
फापर	१०८४२	११६४१	११०९०	१२०३९	१०२९६	११४७२
जम्मा	३३०६३१६	८६१४२८४	१५५२४६९	५२३०३२७	३४२८९८६	१००१२७४२

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

(ख) नगदे वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर उत्पादन: मे.टन

वाली	आव. २०७२/७३		आव. २०७३/७४		आव. २०७४/७५	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
तेलहन	२१७८६७	२०८२९१	२०७९७८	२१४४५१	२२४५१५	२४५८६७
आलु	१९९९७१	२८०६५८२	१८५८७९	२५९९६८६	१९५१७३	२८८१८२९
सुर्ती	१७२४	२२२७	-	-	-	-
उखु	८०९३१	४३४६७५४	७०८०७	३२१९५६०	७८६०९	३५५८१८२
जुट	८०११	११६३३	७४७७	११०१८	७५०७	१११५९
कपास	१२५	१२९	१४३	१२७	१२०	१२५

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

(ग) दलहन वाली

क्षेत्रफल: हेक्टर उत्पादन: मे.टन

वाली	आव. २०७२/७३		आव. २०७३/७४		आव. २०७४/७५	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
मुसुरो	२०५९३९	२५३०४१	२०६९६९	२५४३०८	१९७६६२	२४७९५०
चना	९८८३	१०९१४	९९३३	१०९६९	९४८३	१०६९५
रहर	१७००६	१६४१५	१७०९१	१६४९७	१६३२२	१६०८४
मास	२३३१२	१९४०२	२३४२९	१९४९९	२२३७५	१९०११
खेसरी	८०७५	९३५४	८०७५	९३५४	७७१२	९१२०
गहत	६३१९	५६६२	६३५१	५६९०	६०५७	५५४८

वाली	आव. २०७२/७३		आव. २०७३/७४		आव. २०७४/७५	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
भटमास	२३४४६	२८९१७	२३५६३	२९०६१	२२५०७	२८३३५
अन्य	३०६४४	३२८१७	३०६४४	३२८१७	२९२६५	३१९९७

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

(घ) अन्न वालीहरु

क्षेत्रफल: हेक्टर उत्पादन: मे.टन

वाली	आव. २०७२/७३		आव. २०७३/७४		आव. २०७४/७५	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
फलफूल	१५०३८७	११०६१७	१५७१९९	११०८०२	१३०४४९	१०५८५१९
तरकारी	३७००९६९	३५८००८५	२८४१३५	३८५९४९२	२८६८६४	३९५८२३०
चिया	२३१८७	२१३९४	२८५२२	२४६५३४१७	२८५९५	२४८०४
कफी	४६४	४६३.६	२६४६	४६६	२६५०	५१३
खुर्सानी	४०४००	४०१७१.८	१००७७	४९७१८	१०५००	५२५००
अलैंची	५५४०	५९६५.८	१७००२	१२५०८	१७००४	६८४९
अदुवा	२६३९४०	२४२५४६.९	२२६४९	२७९५०४	२३०००	२८४०००
लसुन	४५३९०	४४,७२२.७	८११६	५६६६८	८५००	५९५००
बेसार	७२४२५	७,८११.८	६७७७	६५९९९	७३००	७५५००
रेशम कोया	१६७३	५२	१७५७	५५	-	-
मह (Hives)	१२५१००	६५०	१२४५००	६५०	२४५०००	४१४५
माछा	१५२८३	४८५४३	१७५३२	५५८४२	१३०४४९	९०१२५
च्याउ	९३००	१४८८०००	१०८५०	१५४५०००	-	-

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

नेपालको पशुजन्य तथ्यांकको तुलनात्मक स्थिति (२०७२/७३-२०७४/७५)

(क) पशु संख्या

क्र.सं.	विवरण	आव. २०७२/७३	आव. २०७३/७४	आव. २०७४/७५
१	गाई	७३०२८०८	७३४७४८७	७५८९६४४
२	भैसी	५९६८८०९	५९७७९९८	५२४५५८९
३	भेंडा	८००६५८	८०९९७५	८५३१०३
४	बाखा	१०९८६११४	१११६६५०९९	१३२९१३७४
५	बंगुर	१२९१३०८	१३२८०३६	१५५९९९५
६	कुखुरा	६८६३०६३८	७०००७५१	७९२३१०३६

क्र.सं.	विवरण	आ.व. २०७२/७३	आ.व. २०७३/७४	आ.व. २०७४/७५
७	हाँस	३९२२५५	३९४७७५	४२८७४४
८	दूध दिने गाई	१०२६१३५	१०२९५२९	११३८४४५
९	दूध दिने भैंसी	१३५५३८४	१५०९५१२	१५७३६७५
१०	फुल पार्ने कुखुरा	१२३५३५१५	१२३८८८९	१२५२२५१०
११	फुल पार्ने हाँस	१८०९२७	१८३९४०	१९२९३५
१२	खरायो		३४४८७	३५५५५
१३	घोडा		६८७११	५२२२५
१४	याक/चौरी		६९३४६	८०२८२

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

(ख) पशुजन्य उत्पादन

क्र.सं.	विवरण	आ.व. २०७२/७३	आ.व. २०७३/७४	आ.व. २०७४/७५
१	दूध उत्पादन (मे.टन)	१८५४२४७	१९११२३९	२१४१६९७
१.१	गाई	६४३८०६	६६५२८५	८५६६७५
१.२	भैंसी	१२१०४४१	१२४५९५४	१२८५०२२
२	मासु उत्पादन (मे.टन)	३२२०५९	३३२५४४	३४७०१३
२.१	साँगा/भैंसी	१७५००५	१८००८०	१५६६०३
२.२	बोका/खसी/ भेडा	६८२६७	७०४२०	६८९८०
२.३	बंगुर	२३५०९	२४५३५	५३८६४
२.४	कुखुरा	५५०४१	५७२६८	५७७६४
२.५	हाँस	२३७	२४१	१४७१६२४
३	फुल उत्पादन (हजार)	१३०८०७२	१३५२२९६	१४५५५३०
३.१	कुखुरा	१२९४१६६	१३३८३१२	३५३४०
३.२	हाँस	१३९०६	१३९८४	६०१५८१
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	५८८३४८	५९४३१२	८५६६७५

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

प्रदेश नं.१ को प्रमुख कृषिजन्य बालीहरूको तुलनात्मक क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति

क्र.सं.	बालीको नाम	आ.व.०७३/०७४		आ.व.०७४/०७५		आ.व.०७५/०७६	
		क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे.टन	क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे.टन	क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे.टन
१	धान	३४०३६३	११२५४७७	३२२१८३	११०८६०६	३२८३८२	१२६१६६६.४९
२	मकै	२६४६५१	६६०९७५	२८१२६७	७४७६८४	२७४५५५	७७०९८५.४
३	गहुँ	६५८८१	१७९६९५	५९९९७	१८८६८०	६२७६८	१५५०१५
४	कोदो	७१९०८	९५१६९	७२०१६	९७५८४	६६६८६	९२२८०.९२
५	फापर	२८३७	२९३७	२६८२	२८४४	२५०८	२४४०
६	जौ	१५३५	१८५४	१३८२	१८५४	१३५०	१८१७
७	दलहन	४३०९६	४६२७५	३६२२८	४०४६९	३६४६८	४०९०७
८	तेलहन	३५०७०	४१४२४	३६८७२	४६४९२	४०५८	४७१७८
९	तरकारी	८१४७४	१०९६७७७	६०२२०	८४०३१०	६१२३८	८०४३५
१०	आलु	६३०९३	८७९२५०	६३२४६	९२०९२३	६४६१३	९५४१७७
११	अदुवा	७६१०.०	९७०५५.५	७७०९.३	१०१९११.८	७८८२	१०५६०४
१२	बेसार	१३१९.५०	७१९९.८५	१४६१०	१०६९३.६	१७१३	११५०९
१३	लसुन	१११४.५	५०३९.५८	१०८०.४	५८०३.९	११०९	६०१२
१४	उखु	६५३९.५	२४८५१६.८०	६४९३	३६४४८६	६३२६	३५७८४२
१५	अलैची	१४२१०	६०९५.८६	११४२४	६१०५.९	१३२९३	७१८६
१६	सुन्तलाजात	१२३२१	६५१९७	७८४८	६५३१३	१८२४७	६६७६५
१७	हिउँदे फलफूल	४४७७	२०७५९	३०६०	२१८७६	३२३०	२३१३४
१८	बर्षेफलफूल	११६२३	११२२२६	२६२७६	२०११३९	१२६७३	१४४११६
१९	चिया			२७६६८	२४२६३७४४		
२०	रवर			५५५	२६९	४७६	२४८.९०
२१	जुट			७३६३	१०९९९	७०७०	१०३७०

स्रोत: कृषि विकास निर्देशनालय, विराटनगर, २०७६

प्रदेश नं.१ को पशुपन्छीजन्य तथ्यांक

पशुपन्छीजन्य संख्या तथा उत्पादन अवस्था (२०७५/७६)

क्र.सं.	विवरण	उत्पादनको प्रकार	इकाई	संख्या	उत्पादन
१	दुध	गाई	मे.टन	२८५३६९	१९०६६४
		भैंसी	मे.टन	२३८७३९	२२३८८५
		जम्मा		६०८३४७	६५५३७९.८
२	मासु	खसी, बोका	मे.टन		१३५४०

क्र.स.	विवरण	उत्पादनको प्रकार	इकाई	संख्या	उत्पादन
		रांगा	मे.टन		३५१५८
		बंगुर	मे.टन		११५५५
		कुखुरा	मे.टन		७९०१
		भेडा	मे.टन		३१५
		हाँस	मे.टन		९६
		जम्मा	मे.टन		६८५६५
		कुखुरा	हजारमा	१७०१६५०	२०५३७४
		हाँस	हजारमा	५७१३०	४६००
		जम्मा	हजारमा		२०९९७४
३	फुल	उन	केजी	७४१७१	५३६४०
५	याक/चौरी			२२४२२८२	

स्रोत: वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन पुस्तिका, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, विराटनगर, २०७५/७६

रासायनिक मल विक्री वितरणको राष्ट्रिय स्तर स्थिति परिमाण: मे.टन

सामग्री	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६
रासायनिक मल (जम्मा विक्री)	३,२८,२१६.९	३,४८,७३४.६२	३४५२८९.६
युरिया	२०५४२४.८५	२३५३०४.३५	२१६७९३.६
डि. ए. पि.	११४८०१.५५	१०५६१९.१७	१२११०२.७५
पोटास	७९९०.५०	७८११.१०	७३९३.२५

रासायनिक मल विक्री वितरणको प्रदेश न.१ को स्थिति परिमाण: मे.टन

सामग्री	२०७५/७६
रासायनिक मल (जम्मा विक्री)	७३५७९.२
युरिया	४७३३४.९
डि. ए. पि.	२४३१८.४७
पोटास	१९२५.८५

स्रोत: कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, २०७६

परिमाण: मे.टन

सामग्री	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६
उन्नत वीउ विजन विक्री वितरण (रा. वीउ विजन कम्पनी)	६९११.६०४	यस वर्षमा अनुदानमा वीउ वितरण नगरेको	यस वर्षमा अनुदानमा वीउ वितरण नगरेको
धान	१७०४.७०३		
गहुँ	५०२९.०५६		
मकै	१७७.८५४		

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

प्रदेश तथ्याङ्क

३. विभिन्न कार्यालयको फोन फ्याक्स, इमेल र वेबसाइट
३.१ राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयको सम्पर्क नं.

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
राष्ट्रपतिको कार्यालय, शितल निवास काठमाण्डौ ।	कार्यालय तर्फ सम्माननीय राष्ट्रपति ☎ ४४१६०५६, ४४१८०११ सचिव ४४१६३१७ टेलिफोन इन्टरकम सिष्टममा राखिएका नम्बरहरू (निवास समेत) ४४४६००२, ४४४६००४, ४४४६००७, ४४४६००८, ४४६००९ ☎ ४४१६४९५ सूचना तथा जनसम्पर्क ☎ ४४४६०१० सुरक्षा तर्फ ४४१७१७५ निवासतर्फ निवासको कार्यालयको टेलिफोन नं. ४४१८५०४	mail@presidentofnepal.gov.np www.presidentofnepal.gov.np
उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, कान्तिपथ काठमाण्डौ ।	☎ ४२२२०४०, ४२२८१९९, ४२२१९४३, ४२६१४५२ ☎ ४२२८१०९, ४२२८२८४	www.vpn.gov.np
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार काठमाण्डौ, नेपाल	☎ ०१-४२११०२५, ४२११०४०, ४२११०३५, ४२११०८०, ४२११००० अडियो नोटिस बोर्ड: १६१८०७०७०११११ पो. ब. नं. २३३१२ ☎ ०१-४२११०८६, ४२११०३८, ४२११०२१, ४२११०४७, ४२११०६५	info@nepal.gov.np हेलो सरकार सम्पर्क टोल फ्री नं. ११११ (कुनै कारणले ११११ मा सम्पर्क नभएमा ०१- ४२३१६१०मा) सम्पर्क गर्नु होला । ११११@nepal.gov.np अफिस नं. ०१४२११०८७ भाइवर नं. ९८५११४५०४५ Facebook:हेलो सरकार Twitter: हेलो सरकार www.opmcm.gov.np

३.२ संवैधानिक निकायहरू

सर्वोच्च अदालत

कार्यालय	फोन /फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
प्रधानन्यायाधीश	☎ ४२६२५ ४६ ☎ ४२६२८७९	www.supremecourt.gov.np
मुख्य रजिष्ट्रार	☎ ४२६२८९५,	info@supremecourt.gov.np

व्यवस्थापिका संसद नेपाल

कार्यालय/सचिवालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
सभामुख	☎ ४२००१५९, ☎ ४२००१३७	
उपसभामुख	☎ ४२००२२७,	shiva_tumba@parliament.gov.np
महा-सचिव	☎ ४२०००२९, ☎ ४२२२९२३	
सचिव	☎ ४२०००७२, ☎ ४२००१४९	
प्रवक्ता	☎ ४२९१७४४, ☎ ४२०००५३	www.parliament.gov.np
संसद सचिवालय सूचना शाखा	☎ ४२००२९०, ☎ ४२००६९५	

राष्ट्रिय सभा, नेपाल

कार्यालय/सचिवालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
अध्यक्ष	☎ ४२९१७५६ ☎ ४२९१७५३	
उपाध्यक्ष	☎ ४२००१३९,	
महा-सचिव	☎ ४२०००२९, ☎ ४२२२९२३	
सचिव	☎ ४२००१३३,	www.na.parliament.gov.np
सचिवालय सचिव	☎ ४२००७२ ☎ ४२००१४९	
प्रवक्ता	☎ ४२९१७४४,	
संसद सचिवालय सूचना शाखा	☎ ४२००२९०,	

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल	☎ ०१-५२६२९५९, ५२६२९९९, ५२६२९७३, ५२६२९०२, ५२६२०५९ ☎ ०१-५२६२९२८, ५२६२९०४	akhtiyar@ntc.net.np www.ciaa.gov.np हटलाइन: १०७, पो.ब.नं. ९९९६ टोलफ्रिनं.: १६६०-०१-२२२३३

निर्वाचन आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
निर्वाचन आयोग नेपाल कान्तिपथ, काठमाण्डौ,	☎ ९७७,०१-४२२८६६३, ४२२५५८० संयुक्त निर्वाचन सञ्चालन केन्द्र (जेईओसी) ९, ७७- १-४२२०३२२, ४२२०९७५, ४२४५१२९ अडियो नोटिस बोर्ड: १६९८०१४२३९७७४ ☎ ०१-४२२५५८०, ४२२९२२७	info@election.gov.np, cenfsu@gmail.com www.election.gov.np Facebook: www.facebook.com/ecnofficia

महा न्यायाधिवक्ताको कार्यालय

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
महा न्यायाधिवक्ताको कार्यालय	☎ ४२०००८२६, ४२०००८१६ ☎ ४२०००८२७	www.ag.gov.np info@ag.gov.np, ags@ag.gov.np

महालेखापरीक्षकको कार्यालय

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
महा लेखापरीक्षकको कार्यालय	☎ ४२६२९५८ ☎ ४२६२७९८	oagnep@ntc.net.np www.oagnep.gov.np

लोकसेवा आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
अध्यक्ष	☎ ४७७५५२७	
सचिव	☎ ४७७५५२३	info@psc.gov.np www.psc.gov.np
कार्यालय	☎ ४७७९४८८, ४७७९४८९, ४७७९४९४, ४७७५५२८, ४७७९४९०	

राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
अध्यक्ष	☎ ५५२५६५९, ५०९००९५ ☎ ५५४७९७३	www.nhrcnepal.org nhrc@nhrcnepal.org अडियो नोटिस बोर्ड १६९८०१५०९००९५

राष्ट्रिय योजना आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरवार, काठमाण्डौ	☎ ४२९१९७९० ☎ ४२९१७००	npc@npc.gov.np www.npc.gov.np सन्देश सूचना बोर्ड 1618014211143

विशेष अदालत

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
विशेष अदालत	☎ ४२२८८३६, ४२१२२४०, ४२१६६५१	

३.३. संघीय मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	रक्षा मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११२८९, ०१-४२११२९४	info@mod.gov.np www.mod.gov.np
२	गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११२०८, ४२११२१४ ☎ ०१-४२११२५७, ४२११२८६	gunaso@moha.gov.np www.moha.gov.np टोलफ्रिन.१११२
३	अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	माननीय मन्त्रीज्यू ☎ ०१-४२११८०९, ☎ ०१-४२११८३१, ४२११८३१ मन्त्रीज्यूको निजी सचिवालय ☎ ४२११८०९, १३९० सचिव ☎ ०१-४२१११६९ ☎ ०१-४२१११६४	moev@mof.gov.np www.mof.gov.np
४	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौं	☎ ०१-४२६२५४३, ४२६२८०२ ☎ ०१-४२६२६९६	info@mohp.gov.np www.mohp.gov.np
५	परराष्ट्र मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२००१८२, १८३, १८४, १८५ ☎ ०१ ४२०००६१, ०५६,	info@mofa.gov.np टोल फ्रि नं. १६६०.०१- ००१८६
६	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११४२६, ४२११५१६ ☎ ०१-४२०००२६, ४२११५१०	info@moewri.gov.np www.moewri.gov.np
७	उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११५४६, ४२११६०८, ४२११२९८ ☎ ०१-४२१११६७	info@moc.gov.np www.moc.gov.np
८	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरवार,	☎ ०१-४२००२२५ ☎ ०१-४२११६८४	info@law.moljpa.gov.np www.moljpa.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
	काठमाडौं		
९	शहरी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं,	☎ ०१-४२११६७३ ☎ ०१-४२११८७३	info@moud.gov.np www.moud.gov.np
१०	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११६९८, ४२११७७८, ४२११५८५ ☎ ०१-४२००६२४	info@most.gov.np www.most.gov.np टोलफ्रिन. १६८१८०१४२११६९८
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं,	☎ ०१-४२११७३२, ४२११९३१, ४२११६५५, ४२११६०३, ४२११८८० ☎ ०१-४२११७२०	info@mopit.gov.np www.mopit.gov.np
१२	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११६७८, ४२११७९१, ४२११७३३, ☎ ०१-४२११८७७	info@moless.gov.np www.moless.gov.np
१३	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११७३२, ४२११९३१, ४२११६५५, ४२११६०३, ४२११८८० ☎ ०१-४२११७२०	info@mopit.gov.np www.mopit.gov.np
१४	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२००३०९, ☎ ०१-४२००३०९	info@mofaga.gov.np www.mofaga.gov.np सन्देश सूचना बोर्ड १६१८०१४२००३०९
१५	कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१- ४२११९०५, ४२११९५०, ४२११६९७ ☎ ०१-४२११९३५	memoad@moad.gov.np www.moald.gov.np
१६	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२०००८२, ४२००१६४, ४२००२७५, ४२००१२५, ४२००२५१ ४२००१६८, ४२००२२१, ४२००१४० ☎ ०१-४२००११६	Audio Notice Board Service No.:1618-01-4200082 Twitter Page: @mowcsw_nepal mail@mowcsw.gov.np www.mowcsw.gov.np
१७	संस्कृति पर्यटन तथा	☎ ०१-४२११६६९,	info@tourism.gov.np www.tourism.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
	नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	४२११८४६ ☎०१-४२११७५८, ४२११९९२	
१८	नेपाल सरकार युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२००५४२, ४२००५४०, ४२००५३९, ४२००५४३ ☎०१-४२००५५२	Notice Board १६१८०१४२००५४२ info@moys.gov.np http://www.moys.gov.np
१९	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११५५६, ४२११८४६ ☎०१-४२११७२९	Audio Notice Board M १६१८०१४२००४३९ info@mocit.gov.np www.mocit.gov.np
२०	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११६९३, ४२११८४६ ☎०१-४२११४३३	info@mowss.gov.np www.mocit.gov.np टोल फ्रि: १६६०-०१-४२१११
२१	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११७०८ ☎०१-४२११६६	info@molrm.gov.np www.molrm.gov.np Toll free no: १६६००१०००३०

३.४ कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय अन्तर्गतका महाशाखा तथा शाखाहरू

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
मन्त्री	☎०१-४२११९२९	memoad@moald.gov.np www.moald.gov.np
राज्य मन्त्री	☎०१-४२११८९८ ☎४२११६२३९	Toll free no: 1618-070-777779
गुनासो व्यवस्थापन कक्ष	☎०१-४२११४७६	gunaso@moald.gov.np info@moald.gov.np Toll free no: 1160 @hello_MOALD gunaso.moald
सचिव (कृषि तर्फ)	☎४२११८०८ ☎४२११९३५	
सचिव (पशुसेवा तर्फ)	☎०१-४२११७०६	
महाशाखाहरू		
प्रशासन महाशाखा	☎०१-४२११९३२	
आन्तरिक प्रशासन (पशुपंछी कर्मचारी प्रशासन समेत) शाखा	☎४२३२८०९	

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
कृषि कर्मचारी प्रशासन शाखा	"	
कानून तथा फैसला कार्यान्वयन शाखा	"	
आर्थिक प्रशासन शाखा	☎०१-४२०००४२	
कृषि विकास महाशाखा	☎०१-४२११६८७	
कृषि सामग्री व्यवस्थापन तथा प्रविधि शाखा	☎०१-४२११८२७	aims.moad@gmail.com
कृषि उत्पादकत्व व्यवस्थापन शाखा	"	
कृषि विकास रणनीति समन्वय शाखा	"	
खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रविधि महाशाखा	☎०१-४२११९१५	
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा शाखा	"	
खाद्य प्रविधि एवं स्वच्छता शाखा	"	
कृषि जैविक विविधता तथा वातावरण शाखा	"	
योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखा	☎०१-४२११६६५ ☎४२११९३५	budget.moad@gmail.com
नीति समन्वय शाखा	☎४२११९५०	
बजेट तथा कार्यक्रम शाखा	☎४२११८४१	
विकास सहायता समन्वय शाखा	☎४२११९५०	
मानव संशाधन, लैङ्गिक विकास तथा समावेशी शाखा	"	
तथ्याङ्क तथा विश्लेषण शाखा	"	
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन शाखा	"	
कृषि तथा पशुपंछी व्यवसाय प्रवर्द्धन महाशाखा	☎०१-४२११९४० ☎४२११९३५	
कृषि कर्जा वीमा तथा विपद व्यवस्थापन शाखा	"	
कृषि व्यवसाय तथा बजार प्रवर्द्धन शाखा	"	
कृषि भौगोलिक सूचना प्रविधि शाखा	"	
कृषि यान्त्रिकरण तथा साना सिचाई शाखा	"	
क्वारेन्टाइन समन्वय शाखा	"	
पशुपंछी तथा मत्स्य विकास महाशाखा	☎०१-४२११८३२, ४२११४७७ ☎४२११८३९, ४२११९३५	
नक्ष सुधार तथा अनुवांशिक श्रोत व्यवस्थापन शाखा	☎०१-४२११४८०	

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
पशुपंछी उत्पादन तथा प्रविधि प्रवर्द्धन शाखा	"	
चरन तथा आहारा व्यवस्थापन शाखा	"	
मत्स्य विकास शाखा	☎०१-४२११७०६	moaldfisheries@gmail.com
पशु स्वास्थ्य महाशाखा	☎०१-४२११४७४ ☎४२११९३५	
पशु चिकित्सा तथा रोग समन्वय शाखा	☎०१-४२११७०६	
भेदरीनरी जनस्वास्थ्य एवं पशु कल्याण शाखा	"	
पशुपंछी औषधी व्यवस्थापन तथा नियमन शाखा	"	

मन्त्रालयको प्रवक्ता र सूचना अधिकारी

नाम	फोन	इमेल/वेबसाईट
प्रवक्ता, सहसचिव कृषि विकास महाशाखा	☎४२११६६७	tbsudedi@gmail.com
सूचना अधिकारी	☎९८४११५४८९२	-

३.५ राष्ट्रिय किसान आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
अध्यक्ष	☎५५२११४५ ५५२००८५, ५५२१०१७, ५५५३६१५, ५५२८७४९	nfcnepal2017@gmail.com www.nfc.gov.np
सदस्य सचिव	५२२५२२६	

३.६ मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय निकायहरु

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१. कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र (AIRC), हरिहरभवन	☎५५२२२५८, ५५२५६१७, ५५२२२४८	info@airc.gov.np www.airc.gov.np kishan Call Center Toll free no:16600195000
२. बीउ विज्ञान गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र (SQCC), हरिहरभवन	☎५५२१३५९, ५५३४२५८ प्रमुख मोबाइल नं. ९८५१२२१३५९ ☎५५२६२७६	info@sqcc.gov.np www.sqcc.gov.np
३. प्लान्ट क्वारेन्टीन एवम् विषादी व्यवस्थापन केन्द्र (PQPMC), हरिहरभवन	☎०१-५५२५९७, ५५३५८४४, ५०१०१११, ५५५३७९८	info@npponepal.gov.np www.npponepal.gov.np
३.१ क्वारेन्टीन कार्यालय	☎०२३-५६२०५७	kakarvitta@npqnepal.gov.np

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
काकरभिट्टा	☎०२३-५६३६२१	
३.२ क्वारेन्टीन कार्यालय, विराटनगर	☎०२१-४३५३०९, ९८४२०२७८४० ☎०२१-४३५३०९	biratnagar@npqnepal.gov.np
३.३ क्वारेन्टीन कार्यालय, वीरगञ्ज	☎०५१-५२२९९६, ९८४९६०७६७० ☎०५१-५२२९९६	birgunj@npqnepal.gov.np
३.४ क्वारेन्टीन कार्यालय, भैरहवा	☎०७१-४१८०१२, ९८५७०१६३७१ ☎०७१-४१८०१२	bhairahawa@npqnepal.gov.np
३.५ क्वारेन्टीन कार्यालय, नेपालगञ्ज	☎०८१-४१२००७, ९८५८०२७३२३ ☎०८१-४१२००७	nepalgung@npqnepal.gov.np
३.६ क्वारेन्टीन कार्यालय, गड्डाचौकी	☎०९९-४०२०७५, ९८४९५२१७२३ ☎०९९-४०२०७५	gaddachauki@npqnepal.gov.np
३.७ क्वारेन्टीन कार्यालय, भन्टावारी	☎०२५-४६००३४, ९८४२१५१७२७	vhantabari@npqnepal.gov.np
३.८ क्वारेन्टीन कार्यालय, मलंगवा	☎०४६-४२१५१२, ९८५४०३६४४८ ☎०४६-४२१५१२	malangawa@npqnepal.gov.np
३.९ क्वारेन्टीन कार्यालय, जलेश्वर	☎०४४-५२०२२३, ९८५४०३२१२५ ☎०४४-५२०२२३	jaleshwor@npqnepal.gov.np
३.१० क्वारेन्टीन कार्यालय, तातोपानी	☎०११-४८०१५२, ९८५११६४७४० ☎०११-४८०१५२	tatopani@npqnepal.gov.np
३.११ क्वारेन्टीन कार्यालय, टिमुरे	☎०१०-६९२४९४, ९८४५०४१९४९ ☎०१०-६९२४९४	timurerasuwa@npqnepal.gov.np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, (त्रि. अ. वि., काठमाडौं)	☎०१-४११२३८१ ☎०१-४११२३८१	airportktm@npqnepal.gov.np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, कृष्णनगर	☎०७६-५२०८४५, ९८४७२०४१३४ ☎०७६-५२०८४५	krishnanagar@npqnepal.gov.np
३.१३ क्वारेन्टीन कार्यालय, जलाघाट, बैतडी	☎०९९-५२५३९८, ९८११३३०७२८ ☎०९९-५२५३९८	jhulaghat@npqnepal.gov.np
३.१४ क्वारेन्टीन कार्यालय, लोमाङथाङ, मुस्ताङ	☎९८६७९२००६५	lomangthang@npqnepal.gov.np

३.७ कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरू

कार्यालयको नाम	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट	कार्यक्रम लागु भएका जिल्लाहरू
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना (PMAMP) खुमलटार ललितपुर	☎०१-५५२०३४६ ☎०१-५५२०३४६	pmamp.pmu@gmail.com, info@pmamp.gov.np www.pmamp.gov.np	सबै जिल्ला
कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम (ASDP) सुर्खेत	☎०८३-५२४४६६ ५०१०२९३ ☎०८३-५२५४०३	info@hvap.gov.np hvapnepal@gmail.com www.hvap.gov.np info@asdp.gov.np insad.asdp@gmail.com	सुर्खेत, सल्यान, जाजरकोट, दैलेख, कालीकोट, जुम्ला र अछाम, मुगु हुम्ला, डोल्पा
किसानका लागि उन्नत वीउ विजन कार्यक्रम (KUBK) कार्यक्रम व्यवस्थापन कार्यालय, शंकरनगर, रुपन्देही सम्पर्क कार्यालय: हरिहरभवन, ललितपुर	☎०७१-४२०२४४ ०७१-४२०२४५ ०१-५०१०२९३	kubkisfp2012@gmail.com kubk liaisonoffice@gmail.com www.kubk.gov.np info@kubk.gov.np	गुल्मी, अर्घाखाँची, पूर्वी रुकुम, पश्चिम रुकुम रोल्पा, सल्यान र प्यूठान (६)
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना, (FANSEP): हरिहरभवन	☎०१-५५२९७१	fansepnepal@gmail.com www.fansep.gov.np	सिन्धु, दोलखा, गोरखा धादिङ, महोत्तरी, धनुषा, सिरहा, सप्तरी ८ जिल्ला
जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजना, कृषि व्यवस्थापन सुचना प्रणाली (PPCR), हरिहरभवन	☎०१-५५२४२३० ५५२९८८७	ppcr-amis@gmail.com, www.amis.gov.np	झापा, मोरङ, सुनसरी, धनकुटा, संखुवासभा, सप्तरी, सिराहा वारा, महोत्तरी, काभ्रे, दोलखा, चितवन, धादिङ मुस्ताङ, कास्की, पाल्पा, रुपन्देही, कपिलवस्तु बाके, दाङ, सुर्खेत, रुकुम, जुम्ला दार्चुला, डोटी, कैलाली

कार्यालयको नाम	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट	कार्यक्रम लागु भएका जिल्लाहरू
एकिकृत जलश्रोत व्यवस्थापन आयोजना (IWRMP), मानभवन	☎०१-५५५३५३२, ०१-५५५३५३३, ☎०१-५००८७८	info@iwrmp.gov.np, iwrmpdoa008@gmail.com www.iwrmp.gov.np	झापा, सुनसरी वारा, पर्सा गण्डकी प्रदेश, प्रदेश ५, कर्णाली प्रदेश र सुदूर पश्चिम प्रदेशका सबै जिल्लाहरू
रानी जमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना, टिकापुर, कैलाली	☎०९१-५६९४१५, ०९१-५६९४१४	rjkisacin@gmail.com www.mrjkip_acin.gov.np	कैलाली
साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना, RISMFPo, नेपालगञ्ज	☎०१५-०१०२२१ ०८१-५२८३०६	rismfp.pmu@gmail.com	बाके, बर्दिया, दाङ, सुर्खेत, दैलेख कैलाली, डोटी, डडेल्धुरा, वैतडी, दार्चुला
समुदायमा व्यवस्थित सिंचित कृषि क्षेत्र आयोजना (CMIASP-AF) हरिहरभवन	☎०१-५५३५३८२, ☎ ५५३७९६९	irrigation@wlink.com.np	प्रदेश १, २, ३, गण्डकी प्रदेश र कर्णाली प्रदेश
नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इन्फोभेसन आयोजना (NLSIP), हरिहरभवन	☎५०१०००१, ५५५४९०६	admin@nepallivestock.com www.nlsip.gov.np	जिल्ला २५ पाँचथर, इलाम, झापा धनकुटा, उदयपुर, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी, धनुषा, सिराहा, काभ्रेपलाञ्चोक, काठमाण्डौ, मकवानपुर, चितवन, स्याङ्जा, कास्की, मनाङ, मुस्ताङ, तनहु, म्याग्दी, रुपन्देही, नवलपरासी, गुल्मी, पाल्पा, बर्दिया
China-Nepal Agricultural Technology Co-operation project (CNATCP)	☎५५२४१९०	cpmu.doa@gmail.com	
Sindhuli Road Corridor Commercial Agriculture	☎५५२३२६९	src.cap2015@gmail.com	

कार्यालयको नाम	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट	कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरू
promotion project (SRC-CAP)			
Value Chain Development of Fruit and Vegetable	०१-५०१०२०६, ५५२०९५०	info@vcddp.org.np www.npundp.org	धादिङ, मकवानपुर, चितवन, गोरखा, नवलपरासी, तनहुँ, कास्की, स्याङ्जा, काभ्रे, दोलखा, रामेछाप र सिन्धुली

३.८ कृषि विभाग

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
महानिर्देशक	☎०१-५५२१३२३ ☎०१-५५२४०९३	info@doanepal.gov.np www.doanepal.gov.np
उप-महानिर्देशक (योजना अनुगमन तथा व्यवस्थापन महाशाखा)	☎०१-५०१०१२४	
प्रशासन शाखा	५५२४२४३	doa.agri2014@gmail.com
लेखा शाखा	५५२४२४३	doa.ac2070@gmail.com
योजना कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा	५५२४२२९ ☎५५२४२२९	planning235@gmail.com
बजार विकास आर्थिक विक्षेपण तथा तथ्यांक शाखा	५५२४२२६	
उप-महानिर्देशक (कृषि उत्पादकत्व महाशाखा)	☎०१-५५२१३५६ ☎५५२४०९३	
बागवानी विकास शाखा		info@doanepal.gov.np
बाली विकास शाखा	५५२४२२६	
व्यावसायिक किट विकास शाखा		
माटो व्यवस्थापन शाखा	५०१०००३	
उप महानिर्देशक (प्रविधि तथा समन्वय महाशाखा)	☎०१-५५२११२७	
प्रविधि विस्तार शाखा	५५२३२६९	prabidhibistar2075@gmail.com
कृषि इन्जिनियरिंग तथा पोष्टहार्भेष्ट शाखा	५५२४२९३	
कृषि उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन शाखा	५५२२०४२	doaproduct18@gmail.com
बाली संरक्षण शाखा		

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
उप-महानिर्देशक (केन्द्रीय आयोजना व्यवस्थापन इकाई)	☎०१-५५२११२७ ५५२५१९०	cpmu.doa@gmail.com

कृषि विभाग मातहतका निकायहरू:

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	राष्ट्रिय फलफुल विकास केन्द्र, किर्तिपुर	☎०१-४३३९९९९ ☎०१-४३३०७७१	www.fold.gov.np fold.gov.np@gmail.com
१.१	उष्ण प्रदेशीय बागवानी केन्द्र नवलपुर सर्लाही	☎०४६-५०११०१	tropicalhorticulture@yahoo.com
१.२	समशितोष्ण बागवानी केन्द्र, किर्तिपुर	☎०१-४३३०५४९, ४३३०४०४, ४३३०५५० ☎०१-४३३०७७१	chkirtipur@gmail.com chkirtipur.org.np
१.३	सुन्तला जात फलफुल विकास केन्द्र तानसेन पाल्पा	☎०७५-५२०१४७ ☎०७५-५२०१४७	cdcpalpa@yahoo.com
१.४	कफि विकास केन्द्र अपिचौर गुल्मी	☎०७९-६९११९६	cofeejulmi@gmail.com
१.५	शितोष्ण बागवानी केन्द्र, मार्फा मुस्ताङ	☎०६९-४०००३४ ☎०६९-४०००३४	thdc.marpha@gmail.com
२	राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसलाबाली विकास केन्द्र खुमलटार, ललितपुर	☎०१-५५२३७०१ ☎०१-५५४०९९३	info@ncpvs.gov.np vdd.gov.np@gmail.com www.vdd.gov.np
२.१	तरकारी बाली विकास केन्द्र खुमलटार	☎०१-५५१२३१४१	info@cvspc.gov.np www.cvspc.gov.np
२.२	तरकारी बाली विकास केन्द्र, रुकुम	☎०८८-६८०१५०, ९८५७८२४२७२	rukumfarm@gmail.com
२.३	आलु बाली विकास केन्द्र, निगाले सिन्धुपाल्चोक	☎०११-६८५८९६, ९८५११२६८३६	nigalefarm@gmail.com
२.४	अलैंची बाली विकास केन्द्र, फिक्कल इलाम	☎०२७-५४०१३२, ९८५२६८०९६७, ९८५२६८०५६९	alaichibikash033@gmail.com
३	केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला (माटो, वीउ, बाली संरक्षण)	☎०१-५५२०३१४ ☎०१-५५५३७९१	centralaglab.sppp@gmail.com www.centralaglab.gov.np
४	कृषि पुर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र ललितपुर।	☎०१-५५२४२२७, ५५२४२२८	campid2075@gmail.com www.caidmp.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
४.१	कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र नक्टासिज, जनकपुर	☎०४१-६२०८३४ ☎९८५४०२९९३३७	adpjanakpur@yahoo.com www.jadp.gov.np
५	व्यवसायिक कीट विकास केन्द्र, ललितपुर	☎०१-५५२४२२५, ५५१००९० ☎०१-५५४६८७०	info@doiednepal.gov.np www.cied.gov.np
५.१	मौरी विकास केन्द्र, गोदावरी	☎०१-५१७४१३८, ०१-५१७४०५२ ☎०१-५१७४१३८	bgodawari@gmail.com www.bkds.gov.np
५.२	रेशम विकास केन्द्र, खोपासी, काभ्रे	☎०११-४४०३१४ ☎०११-४१०२५०	khopasisericulture2032@gmail.com www.sdc.gov.np
६	बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर	☎०१-५५२११५१, ५५५०२२६ ☎०१-५५५०२२६	www.doacrop.gov.np cdabc2018@gmail.com
६.१	कृषि विकास फार्म चन्द्रडौंगी, झापा		adfchandrangi@gmail.com
६.२	कृषि विकास फार्म, सुन्दरपुर	☎९८५८७५०३९५	kbfsundarpur@gmail.com

३.९ पशु सेवा विभाग

पशु सेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरू

शाखा	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
महा-निर्देशक	☎०१-५५२२०५६ ☎५५४२९१५	dgdls@ntc.net.np www.dls.gov.np
पशुपंछी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण महाशाखा उपमहानिर्देशक	५५२१६१० ☎५५४२९१५	
महामारी, रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा	४२६११६५ ☎४२६१५२१	
भेटेनरी ईपिडिभयोलोजि शाखा	४२५०७१७ ☎४२६१५२१	
एकिकृत स्वास्थ्य शाखा	५५२१६१० ☎५५४२९१५	
पशु क्वारेन्टाइन महाशाखा उपमहानिर्देशक	५५५४११२, ५५५४११०	
जोखिम विश्लेषण शाखा	५५५४११२, ५५५४११०	
आन्तरिक तथा सिमा पशु क्वारेन्टाइन व्यवस्थापन शाखा	५५५४११२, ५५५४११०	
आयात निर्यात नियमन शाखा	५५२५४७९	

शाखा	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
पशुपंछी आनुवांशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेषण महाशाखा उप-महानिर्देशक	५५२२०५९, ☎५५९६६४९	
पशुपंछी तथ्याङ्क व्यवस्थापन तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा	"	
पशुपंछी उद्योग व्यवसाय विकास प्रवर्द्धन शाखा	"	
मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण शाखा	"	
आयोजना समन्वय इकाइ	५५३१००७	
योजना तथा अनुगमन शाखा	५५२१६१०, ☎५५४२९१५	
प्रशासन शाखा	☎०१-५५४४७२६ ०१-५५२२४७९ ☎५५४२९१५	

पशु सेवा विभाग मातहतका निकायहरू:

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र बालाजु	☎०१-४३५०८३३, ४३८५६४६, ६२००७३३ ☎०१-४३५०८३३	dofnep@gmail.com info@dofd.gov.np www.dofd.gov.np
१.१	मत्स्य मानव संशोधन विकास तथा प्रविधि परीक्षण केन्द्र जनकपुरधाम	☎०४१-५२०१५६ ☎०४१-५२०३९६	fdte@gmail.com www.fdtcjk.gov.np
१.२	प्राकृतिक जलाशय मत्स्य प्रवर्द्धन एवं संरक्षण केन्द्र हेटौडा	☎०५७-५२०५६७	
१.३	मत्स्य शुद्ध नख संरक्षण तथा प्रवर्द्धन श्रोतकेन्द्र भैरहवा	☎०७१-५२९१८४ ☎०७१-४२९३९६	fdcbhairahawa@yahoo.com
२	केन्द्रीय पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	☎०१-४२१२१४३ ०१-४२६१९३८ ☎०१-४२६१८६७	Info@cvi.gov.np www.cvi.gov.np
२.१	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, विराटनगर	☎०२१-४७०२०८ ☎०२१-४७००२७	rbbtr@gmail.com sanjayyadav160@hotmail.com
२.२	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जनकपुर	☎०४१-५२१७२४ ९८४५४२४८७९, ९८४४१२११६१	inforvjanakpur@gmail.com singh1.rakeshdr@gmail.com bhaktirvl@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
		☎०४१-५२१७२४	
२.३	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, पोखरा	☎०६१-५२०४१९ ९८४६०२०२८२ ☎०६१-५२०४१९	rbl.pokhara@gmail.com kedarranjandey1@gmail.com
२.४	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, सुर्खेत	☎०८३-५२०२५० ९८४९३३७३२० ☎०८३-५२३७६२	rblsurkhet@gmail.com drpandeykr@yahoo.com
२.५	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, धनगढी	☎०९१-५२२९८२ ९८४८०२४४३२ ☎०९१-५२५८९६	rvldhn@gmail.com drvishnudhital@gmail.com
३	खोरत तथा सिमा विहिन पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाला काठमाण्डौ	☎०१-४३७०६५७ ☎०१-४३७०६५७	nfmdnepal@gmail.com www.nfmd.gov.np
४	राष्ट्रिय पन्क्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला चितवन	☎०५६-५२७५४९ ☎०५६-५२७५४९	nalchitwan@gmail.com
५	केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय काठमाण्डौ	☎०१-४२६९३८२	www.cvh.gov.np
६	भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला, काठमाण्डौ	☎०१-४६५००८३३, ४६५०४५७ ☎०१-४६५००८३३	www.vsdoo.gov.np
७	राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर	☎०१-४४५२३४८ ☎०१-४२९५७०३	info@nvpl.gov.np www.cbpl.gov.np
८	पशु क्वारेन्टाइन, कार्यालयहरु		
८.१	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काकडभिट्टा	☎०२३-५६२९४८ ☎०२३-५६२९४८	quarantine_jhapa@dls.gov.np pasupatinagar@dls.gov.np gaurigunj@dls.gov.np
८.२	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विराटनगर क. चेकपोष्ट, रानी ख. चेकपोष्ट, भण्टावारी ग. चेकपोष्ट, माडर	☎०२१-४३५५०९ ☎०२१-४३५५०९	quarantine_morang@dls.gov.np ranir@dls.gov.np sunasri@dls.gov.np madar@dls.gov.np
८.३	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, जनकपुर क. चेकपोष्ट, जठरी ख. चेकपोष्ट, भिट्टामोड, महोत्तरी ग. चेकपोष्ट, मलंगवा	☎०४१-५२६९२६ ०४१-५२०२२८ ०४६-५२०४३६	quarantine_dhanusa@dls.gov.np jathhi@dls.gov.np bhittamaode@dls.gov.np malangawa@dls.gov.np
८.४	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय,	☎०५१-५२८५२०	quarantine_pasra@dls.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
	विरगंज क. चेकपोष्ट, औरीया ख. चेकपोष्ट, रौतहट ग. चेकपोष्ट, पथलैया घ. चेकपोष्ट, जितपुर	०५१-५२८९७० ०५३-५२०४०४ ०५६-५२०९८३	rauthahat@dls.gov.np bara@dls.gov.np jitpur@dls.gov.np
८.५	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, भैरहवा क. भैरहवा, रुपन्देही ख. चेकपोष्ट, वेलहिया ग. चेकपोष्ट, कृष्णनगर घ. चेकपोष्ट, त्रिवेणी	☎०७१-५२०३०६ ०७१-५२३०९३ ०७६-५२०५६७ ☎०७१-५२०३०६	quarantine_rupandehi@dls.gov.np belhiya@dls.gov.np krishnanagar@dls.gov.np triveni@dls.gov.np
८.६	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, नेपालगंज क. चेकपोष्ट, नेपालगंज ख. चेकपोष्ट, गुलरिया	☎०८१-५२६९५४ ०८१-५२२९२४ ०८१-५२०४९९	aqbnepalganj@dls.gov.np nepalgunj@dls.gov.np gulriya@dls.gov.np
८.७	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काठमाण्डौ क. चेकपोष्ट, तातोपानी ख. चेकपोष्ट, त्रि.ह.वि., काठमाडौं ग. चेकपोष्ट, रामनगर	☎०१-४४८७३५६ ०११-४८०२९८ ०१-४४६८९५६ ☎०१-४४८७३५६	tatopani@dls.gov.np kathmandu@dls.gov.np ramnagar@dls.gov.np
८.८	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, गड्डाचौकी क. गड्डाचौकी, कन्चनपुर ख. चेकपोष्ट, धनगढी ग. चेकपोष्ट, दार्चुला	☎०९९-४०२९३३ ०९९-४०२०७३ ०९९-४२००९४ ०९३-४२०२०६ ☎०९९-४०२९३३	quarantine_kanchanpur@dls.gov.np dhangadi@dls.gov.np darchula@dls.gov.np
९	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय, पोखरा	☎०६१-६२२२८४ ☎०६१-४३२६३३	info@nlbc.gov.np, www.nlbc.gov.np
९.१	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय लहान	☎०३३-५६०२७३ ☎०३३-५६०२७३	-
९.२	राष्ट्रिय पशु प्रजनन कार्यालय नेपालगंज	☎०८१-५२९०२० ☎०८१-५२९०२०	-
१०	राष्ट्रिय पशुपंक्षी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन	☎०१-५५२२०३९, ०१-५५४२९९४ ☎०१-५५४२०९६	nlrmpo.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/वेबसाईट
	कार्यालय, हरिहरभवन ललितपुर		
१०.१	याक अनुवांशिक श्रोत केन्द्र स्याङ्गबोचे, सोलुखुम्बु	☎०३८-५४०१२३ ☎०३८-५४०१२३	ydfsolukhumbu@dls.gov.np
१०.२	भेडा अनुवांशिक श्रोत केन्द्र पान सय खोला, नुवाकोट	☎०१०-५६०४६२ ☎०१०-५६०४६२	
१०.३	बाखा अनुवांशिक श्रोत केन्द्र बुढीतोला, कैलाली	☎०९१-५२९३४२ ☎०९१-५२९३४२	gdfbuditola@gmail.com
१०.४	घाँसेवाली अनुवांशिक श्रोत केन्द्र रंजितपुर, सर्लाही	☎०४६-५०११०८, ५०११७६, ☎०४६-५०११०८	charansarlahi@dls.gov.np
१०.५	गाई अनुवांशिक श्रोत केन्द्र जिरी, दोलखा	☎०४९-४०००६६ ☎०४९-४०००६६	dljsjiri@gmail.com
११	राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला काठमाडौं	☎०१-५०१००५९, ५०१००५६, ☎५००१००६३	info@nafqml.gov.np www.nafqml.gov.np
१२	राइजोबियम तथा घाँसेवाली विउविजन प्रयोगशाला, जनकपुर	☎०४१-५२१६८६ ☎०४१-५२१६८६	secdhanusa@dls.gov.np
१३	सार्क आर. एस. यु., काठमाडौं	☎०१-४२६४६२२	-

३.१० खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग

पद	फोन नं.	ईमेल/वेबसाईट
महानिर्देशक	☎०१-४२६२४३० ९८४१५०१६९०	matina_joshi@yahoo.com
उप-महानिर्देशक खाद्य तथा दाना स्वच्छता एवम् गुणस्तर नियम महाशाखा		
उप-महानिर्देशक खाद्य प्रविधि विकास तथा पोषण महाशाखा	☎०१-४२६२७३९ ९८४२०४१०१४	upendraray2006@yahoo.com
उप-महानिर्देशक राष्ट्रिय खाद्य तथा दाना रेफरेन्स प्रयोगशाला	☎०१-४२५८७५३ ९८४१५४९४८८	neupanekeshav@yahoo.com

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरू (६ वटा कार्यालयहरू)

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, विराटनगर, मोरंग	☎०२१-४७०२२१	rftqcbort@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, जनकपुर, धनुषा	☎९८४५०३५५९९	mandal_gyanendra@yahoo.com ftqcoj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎०५७-४१२८१९	rftqcohtd@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, भैरहवा, रुपन्देही	☎०७१-४२१००५	rftqcobhw@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, नेपालगंज, बाँके	☎०८१-५२१५३७	rftqconepalgunj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, धनगढी, कैलाली	☎०९१-५२२९७२	rftqc091@gmail.com

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरू (२०७५ मा स्थापना भएका नयाँ २३ वटा कार्यालयहरू)

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, भद्रपुर न.पा-१०, झापा	☎०२३-४५५००७	ftqcdojhapa@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, इनरुवा-३, अदालत रोड, सुनसरी	☎०२५-५६९०४६	ftqcdosunsari@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धनकुटा न.पा-७, संगमचोक, धनकुटा	☎०२६-५२१३७६	ftqcdodhankuta@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, त्रियुगा न.पा-११, उदयपुर	☎९८४२०४५३५०	Ftqcdogaighat35@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, राजविराज न.पा-८, सप्तरी	☎०३१-५२२५२३	saptariftqcd@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, जलेश्वर, महोत्तरी	☎०४४-५२११७७	ftqcdojaleshwar@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, मलंगवा-१०, सर्लाही	☎०४६-५२०९४२	Chaudharyjagat123@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, विरगंज म.पा-०५, पर्सा	☎०५१-५२७०८७	ftqcdoparsa@gmail.com

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, भरतपुर, चितवन	०५६-५३२१४५	chitwanftqcd@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, कमलामाई न.पा.-६, सिन्धुली	०९८०११९०९८३	ftqcd.sindhuli@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धुलिखेल न.पा. ०७, धुलिखेल	०११-४९०२२० ९८५१२३७५६	ftqcdodhulikhelkavre@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, बसुन्धरा, काठमाडौं	०१-४३५२४९०	ftqcdoktm@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, विदुर न.पा. ०४, नुवाकोट	०१०-५६१७२५	navarajshrestha11@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, ब्यास न.पा. ०३, दमौली, तनहुँ	०६५-५६०९७५	shivajibara127@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, पो. म.पा-०८, पोखरा,	०६१-५५०४२४	ftqcdopokhara@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, बागलुङ न.पा-०१, बागलुङ	०६६-५२१८३५	ftqcdobaglung@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, कपिलवस्तु न.पा. १, कपिलवस्तु	०९८४२१७६६०७ ०७६-५६०६०८	flamebijay@gmail.com ftqcdokv@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, तानसेन न.पा-०२, पाल्पा	०९८४२६८०५००	ftqcdopalpa@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, दाङ	०९८४११०२९४०	banjara003vivek@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, बिरेन्द्रनगर, सुर्खेत	०८३-५२२५३०	Veshthapa73@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, चन्दननाथ न.पा. -४, जुम्ला	०८७-५२००४३	apcejumla@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, दशरथचन्द्र न.पा. ४, बैतडी	०९५-५२०६७३	ftqcdobai@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, सीलगढी न.पा.-७, डोटी	०९४-४२०३२४	ftqcddivdoti@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, अमरगढी न.पा. ०५, डडेल्धुरा	०९६-४२००३३	ftqcd096ddl@gmail.com

खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालयहरू (१२ वटा कार्यालयहरू)

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, काकरभिट्टा, झापा	०२३-५६२९६५	fqlokkvtanepal@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, रानी, विराटनगर	०२१-४३५०८८	feiqcobrt@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, जलेश्वर, महोत्तरी	०९८४११०५९२१	Bipinkumarthakur89@yahoo.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, बिरगंज, पर्सा	०५१-५३४१६९	fqlbrj@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	०९८४२५२९३१०	fqltatopani@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, टिमुरे न.पा.०२, रसुवा	०१०-५४३१०६ ९८४२३५२२६८	feiqcoraswa@gmail.com atishghimire7@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, बेलहिया, भैरहवा	०७१-५२५०४८	feiqco.belahiya@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, कृष्णनगर, कपिलवस्तु	०९८५७०५६०७८ ९८४२०३०९७९	bimalbhattarai5@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, नेपालगंज	०९८४८०२२७१२	vsrivastava2070@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, धनगढी	०९१-४१७०३९	fieqcodhi2075@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, महेन्द्रनगर, कंचनपुर	०९९-४०२०५१	arati_bhatta2001@yahoo.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, त्रि.अ.वि.,का.म.न.पा.- ९, गैह्रीगाँउ	०९८४१७८७५९८ ९८५१२३७३६९	joinranz@gmail.com

३.११ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, सिंहदरवार प्लाजा	०१-४२५६८३७ ०१-४२६२६५०, ४२६२५००	ednarc@ntc.net.np www.narc.gov.np,
२	कार्यकारी निर्देशक	०१-४२६२५६७,	pcdnarc@ntc.net.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
३	निर्देशक, योजना तथा समन्वय	☎०१-४२६२४४०, ☎०१-४२६२५००	chdnarc@ntc.net.np
४	निर्देशक, बाली तथा वागवानी अनुसन्धान	☎०१-४२६२५७०,	livefish@ntc.net.np
५	निर्देशक, पशु तथा मत्स्य अनुसन्धान	☎०१-४२६२५०४,	fadnarc@ntc.net.np
६	निर्देशक, कर्मचारी प्रशासन	☎०१-४२६२५८५,	adnarc@ntc.net.np
७	निर्देशक, आर्थिक प्रशासन	☎०१-४२६२७९९,	pdnarc@gmail.com
८	प्रमुख, योजना महाशाखा	☎०१-५५२३०४९, ९८५१०७५८७४, ☎५५२१९९७	cpdd@narc.gov.np www.narc.gov.np
९	संचार, प्रकाशन तथा अभिलेख महाशाखा खुमलटार, ललितपुर	☎०१-५५४०८९८	sarpod@narc.gov.np, apord.narc@gmail.com
१०	सामाजिक-आर्थिक तथा कृषि अनुसन्धान नीति महाशाखा	☎०१-५५४०८९७, ९८५११०७३२४, ☎५५२७६९५	ord@narc.gov.np, outreachdivision@yahoo.com
११	बाह्य अनुसन्धान महाशाखा खुमलटार, ललितपुर	☎०१-५५३५९८९, ५५५०८९९	env@narc.gov.np, env.narc@gmail.com
१२	कृषि वातावरण अनुसन्धान महाशाखा खुमलटार, ललितपुर	☎०१-५२७५३२५, ०१- ५२७५९३९, ९८५११२९४४२	narc.genebank@gmail.com genebank@narc.gov.np

बाली तथा वागवानी अनुसन्धान कार्यक्रम

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	राष्ट्रिय धान बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, हर्दिनाथ, बनिनियाँ, धनुषा	☎९८५४०२०४६५	nrrpjnk@gmail.com
२	राष्ट्रिय मकै बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन	☎०५६-५९१००९, ५७२५४८	nmp2012@gmail.com
३	राष्ट्रिय गहुँ बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, भैरहवा, रुपन्देही	☎०७९-५२०२२६ ५२२९९६, ५२०४३९ ९८५७०२३९२६, ☎०७९-५२९९०५	nwrpbhairahawa@gmail.com
४	कोशे बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर चितवन	☎०८९-५६०४३४, ९८५५०५८०९९	nglrp_khajura@narc.gov.np, nglrp_rampur@hotmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
५	तेल बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, नवलपुर, सर्लाही	☎०४६-५७०००२, ९८५४०३६२५३	norp_nawalpur@yahoo.com
६	राष्ट्रिय उखु बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, जीतपुर, बारा	☎०५९-६९०४८९, ९८५५०४५०२६	srpnarc@gmail.com
७	राष्ट्रिय आलुबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार	☎०१-५५२२९९४, ☎०१-५३८००५	nprp.khumaltar@ narc.gmail.com
८	अदुवा बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, सल्यान	☎०८८-४९०००३, ९८५७८२५००३ ☎०८८-४९०००४	ngrp.narc@gmail.com
९	राष्ट्रिय सुन्तला जात अनुसन्धान कार्यक्रम, धनकुटा	☎०२६-६२०२३२, ९८५२०५०७५२	ncrpdhankuta@gmail.com
१०	जुट बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, इटहरी, सुनसरी	☎०२५-५८९०९८, ☎०२५-५८६७९५	juteitahari@yahoo.com
११	राष्ट्रिय व्यवसायिक बाली अनुसन्धान कार्यक्रम धनकुटा	☎०२६-४०५०९८ ☎०२६-४०५०९८	ncarppakhribas@gmail.com
१२	पहाडी बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, काभ्रे, दोलखा	☎०४९-६९००३७, ९८५९९२९७८५	hcrpkabre@gmail.com
१३	कफी अनुसन्धान कार्यक्रम, भण्डारी डाँडा, गुल्मी	☎०७९-६९२५९४, ९८५७०६४९९९	crp.gulmi@gmail.com

पशु तथा कुखुरा अनुसन्धान कार्यक्रम

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	ईमेल/वेबसाइट
१	राष्ट्रिय गाई अनुसन्धान कार्यक्रम	☎०५६-५९९२५५, ५९९०७	ncarp@narc.gov.np
२	बंगुर तथा कुखुरा अनुसन्धान कार्यक्रम	☎०१-५५२९६५०, ५५५०५३६, ९८५१०८८७३६	sarp@narc.gov.np
३	भेंडा बाखा अनुसन्धान कार्यक्रम	☎०८७-५२०९४० ९९४८७०३३६	sgrpjumla2@gmail.com

राष्ट्रीय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	निर्देशक	☎ ०१-५५४०८९३, ५५४०८९५, ५५२४७०४, ९८५१०८६९१९	nari.narc@gmail.com
२	बाली विज्ञान महाशाखा	☎ ०१-५५२११६९, ५५२७७४८, ९८५११२१००२	agronomydivision@gmail.com
३	बाली रोग विज्ञान महाशाखा	☎ ०१-५५२३१४३, ५५४५४८५, ९८५१२०१३०३	balirogbigyan@gmail.com
४	कीट विज्ञान महाशाखा	☎ ०१-५५२११४१, ५५३६२२४, ९८५११३७१०६	ento.narc@gmail.com
५	माटो विज्ञान महाशाखा	☎ ०१-५५२११४९, ५५२३१६१, ९८५११७३२६० ☎ ५५२११९७	ssd@narc.gov.np, matobigyan@gmail.com
६	कृषि इन्जिनियरिंग महाशाखा	☎ ०१-५५२४३५१, ०१-५५२१३०७	aed.narc@gmail.com
७	कृषि वनस्पति महाशाखा	☎ ०१-५५२१६९४, ५५२१६९५, ९८५१२३९९९३, ☎ ५५४५४८५	abd.narc@gmail.com
८	वागवानी अनुसन्धान महाशाखा	☎ ०१-५५४१९४४, ५५१५१०२४, ९८५१२१५१२४	hrd@narc.gov.np, hrtdivision@gmail.com
९	खाद्य अनुसन्धान महाशाखा	☎ ०१-५५४४४५९, ९८५१२४४४५९	frd.narc@gmail.com
१०	जैविक प्रविधि महाशाखा	☎ ०१-५५३९६५८, ९८५११००७६२ ☎ ५५३३०३१	narc.biotechdiv@gmail.com
११	व्यवसायिक बाली महाशाखा	☎ ०१-५५४५९२१, ९८५११२०२४३	ccd.narc@gmail.com
१२	बीज विज्ञान प्रविधि महाशाखा	☎ ०१-५५२३०४०, ९८५१०२३०४० ☎ ५५२६९३९	seedtechnarc@gmail.com
१३	कृषि वातावरण अनुसन्धान महाशाखा, खुमलटार, ललितपुर	☎ ०१-५५२५९८१, ५५३०६२५, ९८५११३३६१२ ☎ ०१-५५५०८९१	env.narc@gmail.com

राष्ट्रीय पशु विज्ञान अनुसन्धान प्रतिष्ठान

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	निर्देशक	☎ ०१-५५२४०४०, ५५४९३००, ९८५११८४७३५ ☎ ५५२११९७	nasri@narc.gov.np, nasri.khumaltar2016@gmail.com
२	पशु स्वास्थ्य अनुसन्धान महाशाखा, खुमलटार	☎ ०१-५१५१२५५, ५१५१५९२	vetresearchdivision@gmail.com
३	पशु आहारा महाशाखा, खुमलटार	☎ ०१-५५२३०३९, ९८५१२२३०३९	anndnarc@gmail.com
४	पशु प्रजनन महाशाखा, खुमलटार	☎ ०१-५५२३१६०, ५५४०५११, ९८५११८६५५७ ☎ ५५३२९२२	anbd.narc@gmail.com
५	चरन तथा घाँस बाली अनुसन्धान महाशाखा	☎ ०१-५५४२९०३, ५५२३०३८, ९८५११७३०५६	pfrd25@gmail.com
६	मत्स्य अनुसन्धान महाशाखा, गोदावरी	☎ ०१-५१७४२६३, ५१७४१५६, ९८५१२४२०७४ ☎ ०१-५१७४११५	frd@narc.gov.np www.fisheries.narc.gov.np

क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र र अन्तर्गतका कार्यालयहरू

क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, तरहरा, सुनसरी

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	क्षेत्रीय निर्देशक	☎ ४०५१०३, ५८०५१०, ९८५२०४६२४५ ☎ ०२५-४०५०९८	rarst.narc@gmail.com
२	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, पाखीवास, धनकुटा	☎ ०२६-६२०५०३, ६२०५०४, ५४०३८१, ९८०२७२६५८१	arspakh@gmail.com
३	राष्ट्रिय भैसी अनुसन्धान कार्यक्रम, तरहरा, सुनसरी	☎ ०२५-४७५४११	nbrp.tarahara69@gmail.com
४	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, जोवारी, इलाम	☎ ०२७-६९१३३७, ९८०२७९४६६६ ☎ ०२७-५३९५४०	arejaubari@gmail.com

२. क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, परवानीपुर

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	क्षेत्रीय निर्देशक	९८५५०२११३८	rarspar@yahoo.com
२	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, वीरगञ्ज, पर्सा	☎०५१-५२२२३०, ☎९८५५०२७३०५	aireranighat@gmail.com
३	कृषि यन्त्र परिक्षण तथा अनुसन्धान केन्द्र, नवलपुर, सर्लाही	☎०४६-५७०३१४ ☎०४६-५७०३१४	Amtrc.narc@gmail.com
४	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, वेलाचापी, धनुषा	☎०४१-५४००२३, ☎९८५४०२४३३०	arsbelachapi@gmail.com
५	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, त्रिसुली, नुवाकोट	☎०१०-५६०२२६, ☎९८५११६०२२६	troutfish.trishuli@gmail.com
६	रेन्वो ट्राउट अनुसन्धान केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	☎०१०-२४००२४	troutfish.rasuwa@gmail.com
७	चरन तथा घाँसवाली अनुसन्धान केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	☎०१०-५४०१३७, ☎५४०१३८, ९८५११६४२०४	arspasture@live.com

३. क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, लुम्ले

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	क्षेत्रीय निर्देशक	☎०६१-६२२१७४, ९८५६०२०४८७ ☎५२२६५३	rarslumle@gmail.com
२	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, पोखरा, कास्की	☎०६१-५६००८९ (वेगनास) ६५०८२५, ०६१-४६२००४ (फेवा), ९८५६०६१०८९,	frcpokhara@gmail.com
३	वागवानी अनुसन्धान केन्द्र, मालेपाटन, पोखरा	☎०६१-५२०२२०, ☎५२०३८५, ९८५६०३८५५०	arsmalepattan@gmail.com
४	वाखा अनुसन्धान केन्द्र, बन्दिपुर, तनहुँ	☎०६५-६२०१६२, ९८५६०६३५७५	arsgoat@rediffmail.com

४. क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, खजुरा, बाँके

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	ईमेल/वेबसाइट
१	क्षेत्रीय निर्देशक	☎०८१-६२१२२६, ९८५८०२२३४६	rarskhajura@gmail.com
२	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, सुर्खेत	९८५८०५१०१७	surkhetars@gmail.com
३	वागवानी अनुसन्धान केन्द्र, किमुगाँउ, दैलेख	☎०८९-४२०१५६, ९८५८०५६६६६	hrsdailekh@gmail.com

५. क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, भागेतडा, डोटी

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	ईमेल/वेबसाइट
१	क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, भागेतडा, डोटी	☎०९४-४१२१६२, ९८५८४४०१६७	rarsdoti@gmail.com

३.१२ कम्पनी, समिति

३.१२.१ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड, केन्द्रीय कार्यालय, कुलेधर काठमाडौं

क्र.सं.	पद	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	अध्यक्ष	☎०१-४२७९६७० ☎४२७८७९०	aicl@ntc.net.np www.aicl.org.np
२	प्र. संचालक	☎०१-४२७९७१५	

प्रधान कार्यालयमा कार्यरत महाशाखा प्रमुखहरूको सम्पर्क नं.

क्र.सं.	महाशाखा	फोन नं.	ईमेल/वेबसाइट
१	खरीद व्यवस्था	☎०१-४२७४८१९	bpokharel307@gmail.com
२	वितरण व्यवस्था	☎०१-४२७९३६२	
३	आर्थिक	☎०१-४२७९७१९	upokharel@hotmail.com
४	योजना तथा अनुगमन	☎०१-४२७९७१७	
५	आ.ले.प. शाखा	☎०१-४३०२१३०	
६	जनशक्ति व्य. तथा सा. सेवा	☎०१-४२७९३६९	

क्षेत्रीय कार्यालय/शाखा/उप-शाखा कार्यालयहरूको टेलिफोन नम्बर

क्र.सं.	कार्यालय	टेलिफोन नं.
क)	पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, विराटनगर	☎०२१-५२५४२८
१	शाखा कार्यालय, धनकुटा	☎०२६-५२०२४९
२	शाखा कार्यालय, विर्तामोड	☎०२३-५४०००५
३	उपशाखा कार्यालय, इलाम	☎०२७-५२००१७
४	उपशाखा कार्यालय, इटहरी	☎०२५-५८३२३१
५	शाखा कार्यालय, लहान	☎०३३-५६०२८४
६	उपशाखा कार्यालय, राजविराज	☎०३१-५२०२९७
७	शाखा कार्यालय, गाईघाट	☎०३५-४२०१०३
ब)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, वीरगञ्ज	☎०५१-५२२०३०
१	मुख्य शाखा, काठमाडौं	☎०१-४२७९७२१
२	शाखा कार्यालय, जनकपुर	☎०४१-५२०४०७
३	शाखा कार्यालय, धुलिखेल	☎०११-४९०३०६
४	उपशाखा कार्यालय, ढल्केबर	☎०४१-५६०००८

क्र.सं	कार्यालय	टेलिफोन नं
५	उपशाखा कार्यालय, हेटौडा	☎०५७-५२०३८६
६	शाखा कार्यालय, भरतपुर	☎०५६-५२०११३
७	शाखा कार्यालय, त्रिशुली	☎०१०-५६०११४
८	उपशाखा कार्यालय, मलंगवा, सर्लाही	☎०४६-५२०११०
९	उपशाखा कार्यालय, चन्द्रनिगाहपुर	☎०५५-५४०२२५
१०	उपशाखा कार्यालय, राजुरी	☎०१०-४०२०८६
११	उपशाखा कार्यालय, सिन्धुली	☎०४७-५२०११७
१२	उपशाखा कार्यालय, कलैया	☎०५३-५५००२२
ग)	पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, भैरहवा	☎०७१-५२०१४०
१	शाखा कार्यालय, पोखरा	☎०६१-५२०४१६
२	उपशाखा कार्यालय, दमौली	☎०६३-५६०१९३
३	उपशाखा कार्यालय, स्याङ्गजा	☎०६३-४२०१३६
४	उपशाखा कार्यालय, पर्वत	☎०६७-४२०१४३
५	उपशाखा कार्यालय, पाल्पा	☎०७५-५२०१३८
६	उपशाखा कार्यालय, परासी	☎०७८-५२०१२०
७	उपशाखा, कावासोती	☎०७८-५४०९२२
८	उपशाखा कार्यालय, बहादुरगञ्ज	☎०७६-५२००४९
९	उपशाखा कार्यालय, तौलिहवा	☎०७६-५६००२२
घ)	मध्य-पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, नेपालगञ्ज	☎०८१-५२०३४२
१	उपशाखा कार्यालय, सुर्खेत	☎०८३-५२०२८२
२	उपशाखा कार्यालय, दाङ/घोराही	☎०८२-५६००४०
३	उपशाखा कार्यालय, लमही, दाङ	☎०८२-५४०१२०
४	उपशाखा, तुल्सीपुर, दाङ	☎०८२-५२००१०
५	उपशाखा कार्यालय, गुलरिया	☎०८४-४२०१०८
ङ)	सुदूर-पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, धनगढी	☎०९१-५२१३१०
१	उपशाखा कार्यालय, महेन्द्रनगर	☎०९९-५२१३४३
२	उपशाखा कार्यालय, डोटी, दिपायल	☎०९४-४४०२८०

३.१२.२ राष्ट्रिय वीउ विजन कम्पनी लि., कुलेखर

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
प्रबन्ध संचालक	☎०१-४२७९५८७	www.nscf.org.np nscfntd@ntc.net.np
नायब प्रबन्धक संचालक	☎०१-४२७९५८७	
प्रमुख, आर्थिक महाशाखा	☎०१-४२७९२०७	
प्रमुख, योजना तथा प्रशासन महाशाखा	☎०१-४२७८४५३	

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
प्रमुख, अनुगमन इकाई तथा आ.ले.प. शाखा	☎०१-४२७९२०७	
प्रमुख, बजार व्यवस्थापन महाशाखा	☎०१-४२७९२०७	
प्रमुख, उत्पादन व्यवस्थापन महाशाखा	☎०१-४२७९२०७	

जिल्ला स्थित मुख्य शाखा तथा शाखा कार्यालयहरू

कार्यालय	फोन /फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
केन्द्रीय कार्यालय, काठमाण्डौ	☎०१-४२७९५८७ ४२७९२०७ ☎०१-४२७९५८७	www.nscf.org.np nscfntd@ntc.net.np
मुख्य शाखा कार्यालय, ईटहरी	☎०२५-५८१०२२ ☎०१-५८१०२२	nscfithari@gmail.com
मुख्य शाखा कार्यालय, हेटौडा	☎०५७-४१२४५७ ☎०१-४१२४५७	bhr.nscfntd@gmail.com
मुख्य शाखा कार्यालय, भैरहवा	☎०७१-५२०६२३ ☎०१-५२०६२३	
डिपो कार्यालय, जनकपुर	☎०४१-५२०१४७ ☎०१-५२०१४७	
शाखा नवलपुर, सर्लाही	☎९८४९६७५१५	
शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज	☎०८१-५२०२२२ ☎०१-५२०२२२	
शाखा कार्यालय, धनगढी	☎०९१-५२१४१० ☎०१-५२१४१०	
वीउ विजन उत्पादन फार्म, झुम्का, सुनसरी	☎०२५-५६२१५२ ☎०१-५६२१५२	

३.१३ कृषि सँग सम्बन्धित बोर्ड/संस्थान/कम्पनी/समितिको सचिवालय

क्र.सं.	सचिवालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१	राष्ट्रिय वीउ विजन समिति		
२	कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी थोक बजार विकास समिति	☎०१-५१२३०८६ टोल फ्रि नं. १६१८०७०७६६६६६ ☎०१-५१२३०९०	info@kalimatimarket.com.np www.kalimatimarket.com.np
३	कपास विकास समिति, खजुरा बाँके	९८५२६५५९७०	vijayaji_23@yahoo.com
४	चन्द्रडाँगी वीउ विजन तथा दुग्ध विकास समिति, चन्द्रडाँगी, झापा	☎०२३-५२९५४४ ९८४२०५१०७३	
५	नेपाल उखु तथा चिनी विकास समिति, बारा	९८५५०२९७८९	
६	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड, हरिहरभवन कार्यकारी निर्देशक	☎०१-५५४४७४७, ५५४२७४१,५५२५४००	www.nddb.gov.np

क्र.सं.	सचिवालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
		☎५५३२०९६	
७	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, नयाँ बानेश्वर कार्यकारी निर्देशक	☎०१-४४९५७९२, ४४९९७८६ ☎४४९७९४१	ntcdboard@wlink.com.np www.teacoffee.gov.np
	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रीय कार्यालय, विर्तामोड, झापा	☎०२३-५४०५९२	ntcdbbirtamode1@gmail.com
	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, क्षेत्रीय कार्यालय, मालेपाटन, पोखरा	☎०६१-५३६१२३, ५५०४२२	coffeepokhara123@gmail.com
	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, फिक्कल, इलाम	☎०२७-५४०१५८	ntcdbfikal@gmail.com
	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, मंगलबारे, इलाम	☎९७५२६०५१९८	ntcdbmangalbare18@gmail.com
	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, जसबिरे, इलाम	☎०२७-६९०१४६	ntcdbjasbirey@gmail.com
	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, हिले, धनकुटा	☎०२६-५४०११२	ntcdbhile@gmail.com
	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, सोल्मा, तेह्रथुम	९७४२६०३२८८	ntcdbsolma@gmail.com
	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, लालीखर्क, पाँचथर	☎०२५-६९०३०८	ntcdbmangalbare18@gmail.com
८	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, रानीपौवा, नुवाकोट	☎०१६-२११३२३	ntcdbnuwakot@gmail.com

३.१४ दुग्ध विकास संस्थान

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१	केन्द्रीय कार्यालय, लैनचौर काठमाडौं	अध्यक्ष : ☎४४१२६९६ महा प्रबन्धक : ४४१४८४१ प्राविधिक व्यवस्थापन विभाग : ४०२४०२९ रिसेप्सन/सोधपुछ : ☎४४११७१०, ४४१३६९६, ४४१०४८९ टोल फ्रि नं. १६६००१०४४४४ ☎०१-४४१७२१५	info@dairydev.com.np www.dairydev.com Facebook: DDCNepal Twitter: DairyDevCorp Nep

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
२	काठमाडौं दुग्ध वितरण आयोजना, बालाजु औद्योगिक क्षेत्र, बालाजु, काठमाडौं	प्रमुख ☎४३५००३९ विक्री शाखा: ४३५५०२४ सोधपुछ: ४३५००९२ टोल फ्रि नं. : १६६००१०४४४४ ☎०१-४३५००३९	
३	दुग्ध पदार्थ विक्री वितरण आयोजना, लैनचौर, काठमाडौं	प्रमुख ☎४४३२६२४ विक्री शाखा: ४४११३९७	
४	विराटनगर दुग्ध वितरण आयोजना, कंचनवारी	प्रमुख ☎०२१-४२०२३६ सोधपुछ: ४२००४०, ४२०१०५ ☎०२१-४२१०५९	
५	हेटौंडा दुग्ध वितरण आयोजना, हेटौंडा औद्योगिक क्षेत्र, हेटौंडा	प्रमुख ☎०५७-४१२८१२ विक्री शाखा ४१२४७९ ☎०५७-४१२८१२	
६	जनकपुर दुग्ध वितरण आयोजना, ढल्केबार, जनकपुर	प्रमुख ☎०४१-५६००२० सोधपुछ: ५६०१९५, ५६०१९६ ☎०४१-५६००२०	
७	लुम्बिनी दुग्ध वितरण आयोजना, बुटवल औद्योगिक क्षेत्र, बुटवल	प्रमुख ☎०७१-५४०५४३ सोधपुछ: ५४१५४३ ☎०७१-५४०५४३	
८	नेपालगञ्ज दुग्ध वितरण आयोजना, कोहलपुर, बाँके	प्रमुख ☎०८१-५४००८३ ☎०९१-५५११८६	
९	धनगढी दुग्ध वितरण आयोजना अत्तरीया, कैलाली	☎०९१-५५१२९३ ☎०९१-५५११८६	

चिज उत्पादन केन्द्र

चिज उत्पादन केन्द्रहरू	फोन नं.
नगरकोट चिज कारखाना	०९८४१४३०५७३
पशुपतिनगर चिज उत्पादन केन्द्र, इलाम	☎०२७-५५००४२, ९८०७९७०५४०
गोसाँइकुण्ड याक चिज उत्पादन केन्द्र	०९७४१०४६६३२
राँके चिज उत्पादन केन्द्र, पाँचथर	०९८४४२६६६८६
चौरदुंग चिज उत्पादन केन्द्र, जिरी	०९७४१०४५१५५
फोदुंग चिज उत्पादन केन्द्र, जिरी	०९७४१०८७३९
चिज पनिर उत्पादन केन्द्र, नुवाकोट	०९८४१७२२६०२
भीमखोरी पौवा पनिर उत्पादन केन्द्र, काभ्रे	०९६१९२३००००

३.१५ नेपाल सरकारका विभागहरूको टेलिफोन नम्बरहरू

क्र.सं	कार्यालय	टेलिफोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१.	अध्यागमन विभाग, कालिका स्थान	☎+९७७-०१-४४२९६५९, ४४२९६६० ☎०१-४४३३९३५ ☎४४३३९३४	dg@nepalimmigration.gov.np mail@nepalimmigration.gov.np info@nepalimmigration.gov.np
२.	उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर	☎०१-४२६९२०३, ४२६९३०२, ४२६९९६६, ४२६९९६९, ४२६९९९२	info@doind.gov.np, www.doind.gov.np
३.	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, बबरमहल	☎०१-४२६२३६५ ४२६२९४५	info@dudbc.gov.np www.dudbc.gov.np
४.	औषधी व्यवस्था विभाग, विजुलीबजार	☎०१-४७८०२२७, ४७८०४३२ ☎४७८०५७२	info@dda.gov.np www.dda.gov.np
५.	आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट	☎०१-४४९५८०२ ☎४४९९७८८	serviceird@ird.gov.np www.ird.gov.np
६.	भन्सार विभाग, त्रिपुरेश्वर	☎०१-४९९७२२५ ☎४९९७२९८	csd@custom.gov.np www.customs.gov.np
७.	राजस्व अनुसन्धान विभाग, हरिहरभवन	☎०१-५०९००८५, ५०९००५७, ५०९०९०६ ☎५५४२०२३	info@dri.gov.np www.dri.gov.np
८.	सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन तालिम केन्द्र, हरिहरभवन	☎०१-५०९०३०६, ५०९०३०७ ☎५०९०३०३	info@pfmfc.gov.np www.pfmfc.gov.np
९.	कारागार व्यवस्था विभाग, डिल्लीबजार	☎०१-४४४४५५२ ☎४४४४५५५	info@dopm.gov.np www.dopm.gov.np
१०.	केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, थापाथली	☎०१-४२२९४०६ ☎४२२७७२०	info@cbs.gov.np www.cbs.gov.np
११.	खानी तथा भूगर्भ विभाग, लाजिम्पाट	☎०१-४४९४७४० ☎४४९४८	www.dmgnepal.gov.np
१२.	घरेलु तथा साना उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर	☎०१-४२५९८७५ ४२५९८४२, ४२५९८५५ ४२५९८४२२ ☎४२५९७४७	info@dcsi.gov.np www.dcsi.gov.np Post Box 10701
१३.	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, नागपोखरी, नक्साल	☎०१-४४३६२७२, ४४३२४०९, ४४३३४७७, ४४२८५३२, ४४४९०९२, ४४२८२२९ ☎४४२९९९९, ४४३२९३६	dg@dhm.gov.np www.dhm.gov.np
१४.	नापी विभाग, मिनभवन	☎०१-४९०६५०८	info@dos.gov.np www.dos.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	टेलिफोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१५.	भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र	☎०९९-४९५०५५/५९ ☎०९९-४९५०७८	info@lmtc.gov.np www.lmtc.gov.np
१६.	भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग, बबरमहल	☎०१-४२२००२८ ४२२३०४९ ☎४२३०५८५	info@dolrm.gov.np www.dolrm.gov.np
१७.	निजामती किताब खाना, हरिहरभवन	☎०१-५०९०२९८ ५०९०९३८, ☎५०९०२९७	info@pis.gov.np www.pis.gov.np
१८.	शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमी	☎०१-६६३९०५५, ६६३३०२७, ६६३३०२७	info@doe.gov.np www.doe.gov.np
१९.	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी	☎०१-६६३००८८ ☎६६३०७९७	www.moecdc.gov.np
२०.	शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, सानोठिमी	☎०१-६६३८९५२	nced.gov@gmail.com info@nced.gov.np www.nced.gov.np www.facebook.com/nced
२१.	पुरातत्व विभाग, रामशाह पथ	☎०१-४२००८४९, ४२००८५९, ४२००८५२, ४२००८५३, ४२००८५४ ☎४२००८५५	www.doa.gov.np info@doa.gov.np
२२.	वन विभाग, बबरमहल	☎०१-४२२०३०३ ४२२९२३९, ४२९६३७९ ☎४२२७३७४	info@dof.gov.np www.dof.gov.np Toll Free call 16600120303
२३.	राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्य जन्तु संरक्षण विभाग, बबरमहल	☎०१-४२२७९२६ ४२२०८५० ☎४२२७६७५	info@dnpc.gov.np www.dnpc.gov.np
२४.	भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, बबरमहल	☎०१-४२२०८२८ ४२२०८५७ ☎४२२९०६७	dscwm2031@yahoo.com www.dscwm.gov.np
२५.	वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण विभाग, बबरमहल	☎०१-४२२०४८२, ९४२६९४९९ ☎४२२०९५९	info@dfrs.gov.np www.dfrs.gov.np post box: 3339
२६.	वनस्पति विभाग, थापाथली	☎०१-४२५९९६९ ४२५९९६० ☎४२५९९४९	info@dpr.gov.np www.dpr.gov.np
२७.	वातावरण विभाग, कुपण्डोल	☎०१-५५५३६९०, ५५२६४३६, ५५२६३९९, ५५५९९६९, ५५२७८०५, ☎५५५९९४९	info@doenv.gov.np www.doenv.gov.np
२८.	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र, सिंहदरवार	☎०१-४२००३३९, ४२०३४२, ४२००३४५, ४२००३४६, ☎४२००४०	info@nvc.gov.np, navic@nvc.gov.np www.nvc.gov.np
२९.	सम्पत्ति शुद्धिकरण अनुसन्धान विभाग, पुल्चोक, ललितपुर	☎०१-५०९०२७७, ५०९०२२५ ☎५०९०२८२	info@dmlti.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	टेलिफोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
३०.	महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय, अनामनगर	☎०१-४७७१३९, ४७७२९० ☎४७७२९१	info@fcgo.gov.np www.fcgo.gov.np
३१.	मुद्रण विभाग, सिंहदरबार	☎०१-४२११६२२ ४२११६२०, ४२११६९५, ४२११७४९ ☎४२११७६४	info@dop.gov.np www.dop.gov.np
३२.	सडक विभाग, चाकुपाट, पाटन ढोका, ललितपुर	☎०१-५५२९०७५ ☎५५२९१०६	dgdor@dor.gov.np www.dor.gov.np
३३.	हुलाक सेवा विभाग, डिल्लीबजार	☎०१-४४११३५३ ☎४४११६६८	info@nepalpost.gov.np www.nepalpost.gov.np Notice Board 1618014414688
३४.	सूचना तथा प्रसारण विभाग, तिलगंगा	☎०१-४११२५५१ ४११२६१६, ४११२७१७ ☎४११२६५२	info@doinepal.gov.np www.doinepal.gov.np Audio Notice Board 1618014112551
३५.	स्वास्थ्य सेवा विभाग, टेकु	☎०१-४२६१७१२ ☎४२६२०३८	info@dohs.gov.np www.dohs.gov.np
३६.	श्रम तथा व्यवसाय जन्य सुरक्षा विभाग, मिनभवन	☎०१-४१०७९९४ ४१०७२०६, ४१०७९२४, ४१०७९२०	info@dol.gov.np www.dol.gov.np
३७.	वैदेशिक रोजगार विभाग, बुद्धनगर	☎०१-४७८२६४८ ☎४७८२६०६	info@dofe.gov.np www.dofe.gov.np Toll free call: 16600109999
३८.	राहदानी विभाग, नारायण हिटी	☎०१-४४१६०११ ४४१६०१२, ४४१६०१३ ☎४४११०२८ ४४२४३६६, ४४२३९५१	communication@nepalpassport.gov.np dgp@nepalpassport.gov.np www.nepalpassport.gov.np
३९.	कन्सुलर सेवा विभाग	☎०१-४२६०१२१, ०१-४२६०१२१ ☎०१-४२६०११४	nepalconsular@gmail.com, consularlegal2@gmail.com
४०.	सहकारी विभाग, बानेश्वर	☎०१-४४६५३६२ ४४६११७७	sahakaribivag@gmail.com www.deoc.gov.np
४१.	महिला तथा बालबालिका विभाग, श्रीमहल, पुल्चोक	☎०१-५५४७०१३, ५५२६७७९ ☎०१-५५२१२१४	departmentwc@gmail.com dwcplanning@live.com www.dwd.gov.np
४२.	स्थानीय पूर्वाधार विभाग, पुल्चोक	☎०१-५५५५००१ ५५५५३६२, ५५४३९९७ ☎५५५५७२४	contact@dolidar.gov.np dgp@dolidar.gov.np www.dolidar.gov.np
४३.	नेपाल गुणस्तर तथा नाप तौल विभाग, बालाजु	☎०१-४३५०८१८ ४३५०४४५, ४३५०४४७, ४३५६६	nbsm@nbsm.gov.np info@nbsm.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	टेलिफोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
		७२, ४३६११४१, ४३५०४४५, ४३६ ५७२३, ४३६२६७६, ४३५४२०८ ☎४३५०६८९	www.nbsm.gov.np
४४.	आयुर्वेद विभाग	☎०१-४२६९७३५	
४५.	यातायात व्यवस्था विभाग	☎०१-४४७४९२१ ☎०१-४४७४९२२	gunaso@dotm.gov.np www.dotm.gov.np
४६.	कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालय	☎०१-४२५९९४८, ४२५९०७७, ४२६३०८९, ४२६७२५६ ☎०१-४२५९९६१	support@orc.gov.np
४७.	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग	☎०१-४२६२३६९, ४२६२७४१ ☎०१-४२६२३३७	info@dfqc.gov.np www.dftqu.gov.np
४८.	विद्युत विकास विभाग	☎०१-४४४५५९१	info@doed.gov.np www.doed.gov.np
४९.	राष्ट्रिय परिचय पत्र तथा पञ्जीकरण विभाग	☎०१-४२१९९४१, ४२११५६३, ☎०१-४२११५६३	info@nidmc.gov.np
५०.	व्यवसायिक तथा सीप विकास तालिम प्रतिष्ठान	☎०१-५५९०८००, ५५९०८०१, ५५९०२५४, ☎०१- ५५९०८९४	vsdtcbhainsepati@yahoo.com , info@training.gov.np www.training.gov.np
५१.	पर्यटन विभाग, भूकुटी मण्डप, काठमाडौं	☎०१-४२४७०३७, ☎०१-४२२७२८१	info@tourismdepartment.gov.np www.tourismdepartment.gov.np

३.१६ प्रदेश अन्तर्गत रहेका कार्यालयहरूको सम्पर्क नं., इमेल र वेबसाइट प्रदेश नं. १

कार्यालयको नाम	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, विराटनगर ।	☎०२१-४२११११४, ४२१७२५, ४२१८४७	टोलफ्रिन. १६६०२१५२००२ opcpn1@gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रि परिषद्को कार्यालय, विराटनगर	☎०२१-४७०१६६, हेलो प्रदेश सरकार सम्पर्क ०२१- ४७२३७२ हेलो मुख्यमन्त्री सम्पर्क १०९१ ☎०२१-४७०१६१	टोलफ्रिन. १६६०२१५२००२ info@nepal.gov.np, ocmcm1@gmail.com
प्रदेश सभा सचिवालय, विराटनगर	०२१-५३०२३६	stateassembly.p1.gov.np

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४७००८३	mopid.province1@gmail.com
	१.१ पूर्वाधार विकास निर्देशनालय, इटहरी, सुनसरी	☎९८५५०७९६२६	ayuniraj6453@gmail.com
२	उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१६०२२४, ४६९०४५, ४६३९९९ ☎०२१-४६०४४६	moitfepradesh1@gmail.com www.moitfe.pl.gov.np
	२.१ वन निर्देशनालय, फुस्रे, धरान, सुनसरी	☎०२५२७०००, ☎९८५२०२४७८१	eastern_forest@yahoo.com pradesh1forest@yahoo.com
३	भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४७०२५८ ☎०२१-४७०२५८	molmacbiratnagar@gmail.com www.molmac.p1.gov.np
४	सामाजिक विकास मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-५३६९८४ मन्त्रीज्यूको सचिवालय: ०२१-५३४६२८ सचिव ज्यूको सचिवालय: ०२१-५३४०८२	mosdprov1@gmail.com www.mosd.p1.gov.np
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४७२०४४ ☎०२१-४७२६५६	moialprov1@gmail.com
६	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-५३४९६८	mocap.s1@gmail.com

मन्त्रालयहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	प्रदेश नं २ भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, जनकपुरधाम	☎०४१-५२२३५०, ☎९८५१०६७२८७, ☎५२४७६०	malacprovince2@gmail.com
२	प्रदेश नं ३ भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎०५७५२५६४२, ☎५२५६४७ ☎०५७५२५६४२	info@molmac.p3.gov.np www.molmac.p3.gov.np
३	गण्डकी प्रदेश भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश पोखरा कास्की	☎०६-१४६७८८५	www.molmac.gandaki.gov.np
४	प्रदेश नं ५ भूमि व्यवस्था, कृषि तथा	☎०७१-५५००६८,	info@molmac.p5.gov.np www.molmac.p5.gov.np

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
	सहकारी मन्त्रालय, बुटवल, रुपन्देही	☎४००२६	
५	कर्णाली प्रदेश भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, विरेन्द्रनगर सुर्खेत	☎०८३-५२००८२, ☎५२०२७३, ☎०८३-५२२५९५	molmac@karnali.gov.np molmacp6@gmail.com www.molmac.karnali.gov.np
६	सुदूरपश्चिम प्रदेश भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, धनगढी कैलाली	☎०९१-४१७२२५ ☎०९१-४१७४०६	molmac7@gmail.com www.molmac.p7.gov.np

३.१७. प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशु विकास अन्तर्गतका कार्यालयहरू

प्रदेश १ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	कृषि विकास निर्देशनालय	☎०२१-५२१३५८, ☎५२६५६८	doadprovince1@gmail.com doad.p1.gov.np
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	☎०२५-५६२००४, ☎५६२०२२-०२५, ☎९८४२०५०८३५	abtpcjhumkap1@gmail.com www.abpste.p1.gov.np
३	वीउ विजन प्रयोगशाला झुम्का, सुनसरी	☎०२५-५६२००४, ☎९८५२०५५७७१	seedlabp1jhumka@gmail.com
४	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरङ	☎०२१-४७०७३२	plantprotectionlabp1@gmail.com
५	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, झुम्का, सुनसरी	☎०२५-५६२०९९, ☎९८४०९९५६	soillabp1jhumka@gmail.com
६	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, सुरङ्गा, झापा	☎०२३-५५००६४, ☎९८५२६८२०६४	soillabp1surunga@gmail.com
७	वागवानी केन्द्र, फाग्लु सोलुखुम्बु	☎०३८५२५०९९६, ९८५२ ८२०२९६	hrtphaplup1@gmail.com
८	वागवानी केन्द्र, जौवारी, इलाम	☎०२७-६९१४०५, ☎७४२९०९३९, ☎९८५३७३७९९,	hrtillamp1@gmail.com
९	रेशम प्रशोधन केन्द्र, इटहरी सुनसरी	☎०२५-५८०८४३	SilkProcessing1@gmail.com
१०	रेशम विकास कार्यक्रम, धनकुटा	☎०२६-५२०२९४, ☎७४२६३५२०४	silkdevelopmentp1@gmail.com

प्रदेश नं.१ अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू:

क्र.सं	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन	ईमेल/वेबसाईट
१	पाँचथर	सम्पर्क केन्द्र ताप्लेजुङ	☎०२४-४६०१३०, ६९९	akcpachthar@gmail.com
		पाँचथर	☎०२४-५२०१३०, ४६६, ९८५२६८१४६८	
२	ईलाम	ईलाम	☎०२७-५२००४६, ४७ ९८५२६८१६६८	akcillam@gmail.com
३	झापा	झापा	☎०२३-४५५ ५४६, ९८५२६७१०९	akcjhapa@gmail.com
४	भोजपुर	भोजपुर	☎०२९-४२०१३०, ६३०, ९८५२०६२९३०	akcbhojpur130@gmail.com
५	संखुवासभा	संखुवासभा	☎०२९-५६०१३०, ४८७, ९८५२०५८४८७	akcsankhuwasabha@gmail.com
६	धनकुटा	सम्पर्क केन्द्र तेहथुम	☎०२६-४६०१३०, ५१३	akcdhankuta@gmail.com
		धनकुटा	☎०२६-५२०४७८, २२६, ९८५२०५०४२४	
७	सुनसरी	सुनसरी	☎०२५-५६०१२४, १०६ ९८५२०८२८२९	akcsunsari@gmail.com
		सम्पर्क केन्द्र मोरङ	☎	
८	खोटाङ	खोटाङ	☎०३६-४२०१३०, ६२९, ९८५२८४९१३०	khotangakc@gmail.com
९	सोलुखुम्बु	सोलुखुम्बु	☎०३६-५२०१३०, ५२००१५, ९८५२८५११३०	akcsolukhumbu@yahoo.com
१०	ओखलढुङ्गा	ओखलढुङ्गा	☎०३७-५२०१३०, ६०६, ९८५२८४०१३०	akcokhaldhunga@gmail.com
११	उदयपुर	उदयपुर	☎०३५-४२०१३०, २६३, ९८५२८३५०६७	akcudaypur@gmail.com

प्रदेश नं.१ अन्तर्गतका भेटरिनी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञान केन्द्रहरू:

क्र. सं	भेटरिनी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञान केन्द्रको नाम	अन्तर्गतका जिल्ला	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	पाँचथर	ताप्लेजुङ	☎०२७-५२०१२७	vhspanchthar@gmail.com
		पाँचथर		
२	झापा	ईलाम	☎०२३-५२११६९	vhlsjhapa@gmail.com
		झापा		
३	संखुवासभा	संखुवासभा	☎०२९-५६०१५९	vhlsankhuwasava@gmail.com
		भोजपुर		
४	धनकुटा	तेहथुम	☎०२६-५२०२८०	vhlsdhankuta@gmail.com
		धनकुटा		
५	मोरङ	मोरङ	☎०२९-४७१९५८	vhlsmorang@gmail.com
६	सुनसरी	सुनसरी	☎०२५-५६०१६२	vhlsunsari@gmail.com
७	ओखलढुङ्गा	सोलुखुम्बु	☎०३७-५२०२६०	vhlsokhaldhunga@gmail.com
		ओखलढुङ्गा		
८	उदयपुर	खोटाङ	☎०३५-४२०१२९	vhlsudayapur@gmail.com

प्रदेश २ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि विकास निर्देशनालय	☎९८५४०२६५२०	jhazitu@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	☎०४१-६२०८९०, ९८५४०२६५२०	ratcnaktajhij@gmail.com www.ratcnaktaj.gov.np
३	उष्ण प्रदेशिय बागवानी नर्सरी विकास केन्द्र, जनकपुर धनुषा	☎९८४२०८८१९५	
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, राजविराज, सप्तरी	☎:०३१-५२९६९५	soillabsaptari@gmail.com
५	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सिराहा	०३५-५२००५०	pplsiraha@gmail.com
६	वीज विज्ञान प्रयोगशाला		

प्रदेश ३ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि विकास निर्देशनालय	९७५७-५२०४६६, ५२११०४	addhetaudap3@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	०९८४५११३८८६	
३	बीज विजन प्रयोगशाला, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-४१२५५१	seedlabhetauda@yahoo.com
४	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, हरिहरभवन, ललितपुर	९७०१-५५३६४६२, ९८४५०६९६७७	rppl14@gmail.com
५	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, हेटौडा, मकवानपुर	०५७-४१२५३५	rstl_hetauda@yahoo.com
६	शितोष्ण फलफुल रुटस्टक विकास केन्द्र, बोच, दोलखा	०९८४५०४५४१२, ९८४५०२९२७६	boanch.gov@gmail.com
७	पुष्प विकास केन्द्र, ललितपुर	९७०१-५१७४२६०, ९८४१३८५१२३	pbkgodawari@gmail.com
८	उपोष्ण प्रदेशीय वागवानी विकास केन्द्र, त्रिशुली नुवाकोट	९७०१-५६००६९, ५६००६८, ९८५७०३५१७३	horticentertrishuli@gmail.com
९	शितोष्ण वागवानी नर्सरी केन्द्र, दामन, मकवानपुर	९७०५७-६२०४४९, ९८४५३६३७८९	thncdaman@gmail.com
१०	कन्दमुल तरकारी विकास केन्द्र, सिन्धुली	९७०४७-५२०१२२, ९८५४०४१३२०,	kandamulsindhuli@gmail.com
११	मसला विकास केन्द्र, पाँचखाल, काभ्रे	९७०११-४९९०५५, ४९९३५५, ९८५११८४६००	scdcpanchkhal@gmail.com
१२	किमु नर्सरी भण्डार विकास केन्द्र, भण्डारा, चितवन	९७०५६-५५००९१, ९८४५१११४३४	kimbunurserybhandara@gmail.com
१३	प्रजनन पिढी विजको यास्रोत केन्द्र, धुनिवेशी घादिङ	९७०१०-४०११११, ९८५११७३९४४, ९८४१४१७३३४	pssc.dhunibesi@gmail.com
१४	व्यवसायिक ग्रेनेज केन्द्र, चित्तापोल भक्तपुर	९७०१-५११६०२४	silkbhaktapur024@gmail.com
१५	मौरी पालन विकास कार्यक्रम, भण्डारा चितवन	९७०५६-५५०६५३, ९८५५०६६६३	beekeeping_bhandara@yahoo.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि विकास निर्देशनालय	९७०६१-५२०२७३, ५२०२६३, ५४०८९५, ९८५६०११४६५, ९८४१४३६५८१	addgandakipradesh@gmail.com chief.add@p4.gov.np info.add@p4.gov.np
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	९७०६१-५२५४४८ ९८५६०१५४४८ ९८४१३५५९०८	abpstcpokhara@gmail.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, पोखरा कास्की	९७०६१-४६१५४५, ९८५६०३१५४५	rppl.pokhara@gmail.com
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, पोखरा कास्की	९७०६१-४६०१८७, ९८५६०३५१८७	soillab.pokhara@yahoo.com
५	प्रजनन पिढी बीज कोषा स्रोत केन्द्र, वन्दीपुर तनहु	०९८५६०६३१०४, ९८५६०३०६४९	reshamkheti58@gmail.com
६	रेशम विकास कार्यक्रम, पोखरा कास्की	९७०६१-५२२०२९, ९८५६०८०१०३ ९८५६०३४५२९	farmspokhara@gmail.com
७	रेशम विकास कार्यक्रम, स्याङ्जा	९८५६०८०१०३, ९७०६३-४४०१०३	reshamkhetisyangja@gmail.com
८	बीज विजन प्रयोगशाला	०९८५६०५८७१९	seedlabkaski@gmail.com

प्रदेश ५ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि विकास निर्देशनालय	९७०८१-६२१२२८ /५६०२४३, ९८४०५९५४४९	doad.p5@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	९७०७१-५२१७६९	ratckhajura@yahoo.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, नेपालगन्ज बाँके	९७०८१-५६०४२३, ९८५८०२८४५६	rpplkhajur@gmail.com
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, खजुरा बाँके	०९८५८०३१२३६	rstlsmd2@gmail.com
५	बीज विजन प्रयोगशाला, भैरहवा रुपन्देही	९७०८१-५६०४५०	tngaire16@gmail.com
६	बीज विजन प्रयोगशाला, खजुरा बाँके	९७०८१-६२१२१६	seedlabkhajura@gmail.com

कर्नाली प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	९८३-५२०३०५	doadsurkhet@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, सुर्खेत	०९८४८०२५७७२,	purnalal2@gmail.com acharyam2013@gmail.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सुर्खेत	०९८४४८०५९३८	ramangiri464@gmail.com
४	विउ विजन प्रयोगशाला, सुर्खेत	०९८४९९३८२५३	milan.new2007@gmail.com
५	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, सुर्खेत	०९८५८०५३३५३	chaudharisk002@gmail.com
६	शितोष्ण तरकारी वीउ उत्पादन केन्द्र, जुफाल डोल्पा	०९८५८०५२३७०	kcganeshkumar@yahoo.com
७	आलु बाली विकास कार्यक्रम, दार्मा, हुम्ला	०९८६८०७९६५६	Jhabibha37@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि विकास निर्देशनालय	९०९४-४४०९८७, ०९४-४४००९०, ०९४-४४०४९४	raddipayal@yahoo.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	९०९९-६९०९४३	ratc.sundarpur@gmail.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सुन्दरपुर कञ्चनपुर	९०९९-६९०९२५	rpplsundarpur2007@gmail.com
४	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	९०९९-६९०६८९	rstisundarpur@gmail.com
५	विउ विजन प्रयोगशाला, सुन्दरपुर कञ्चनपुर	९०९९-६९९६९४, ०९९-५२०५८४	rstisnp@gmail.com
६	सुख्खा फलफुल विकास केन्द्र, सतर्वाँझ बैतडी	९०९५-६९०५७९	dfdcbaityadi@yahoo.com
७	तरकारी जर्मप्लाज्म सम्बर्द्धन तथा वीउ उत्पादन केन्द्र, डडेल्धुरा	९०९६-४२०९७५	vspc.tarkari@gmail.com

प्रदेश १ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, विराटनगर	९०२९-४७०९२५	lfdbrt@gmail.com
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र, दुहवी, सुनसरी	९०२५-५४०७०८	lstcp1sun@gmail.com

प्रदेश २ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	९८४९७५३६२७	doldf.p2.np@gmail.com
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र	९०४९-५२०३४२	

प्रदेश न.३ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय		dffd3p@gmail.com
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र	९०९-५५२००९०	lstcp3@gmail.com
३	मत्स्य विकास केन्द्र, कुलेखानी	९०५७-६२०२३७	rdfdcckulekhani@gmail.com
४	मत्स्य विकास केन्द्र, भण्डारा चितवन	९०५६-५५००८५, ९८५५०६२०८५	fdcbhandara@gmail.com
५	बाखा विकास फार्म, चितलाड, मकवानपुर	९८५५०६९४८४	chitlanggoat@gmail.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	९८४६०२९९८२	dffd.gandaki@gmail.com
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र, माटेपानी पोखरा	९०६९-५२४९९५, ९८५२०५९६९०	ltc.pokhara@gmail.com
३	मत्स्य विकास केन्द्र, मिर्मी स्याङ्जा	९८३४०३००६, ९८४७०२९०५०	cfdcmirmi@gmail.com

प्रदेश ५ अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	९०७९-४३८५९६, ९८५४०३६७४९	doldfp5@gmail.com Yugalktiwarigmail.com www.doldf.p5.gov.np
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र	९०८९-५२०३०४, ९८५८०४०३०४	rlstcnjp2014@gmail.com khagandrarajsapkota@gmail.com
३	कुखुरा विकास फार्म, खजुराबाँके	९०८९-५६०२०९, ९८५८०२४२९८	lalitkunwar38@gmail.com
४	मत्स्य विकास केन्द्र, माहदेवपुर बाँके	९०८९-५२९२२०, ९८५८००९०६९	bhusaldeep@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	☎०८३-५२०९३७, ९८४२८२६५४९	dldfssurkhet@gmail.com
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र	☎०८३-५२५३५४, ९८४८०२९८५	itckarnaliskt@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरू (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	☎०९४-४०९४६ ०९४-४०९३२ ९८४९९७९३३६	rdsdipayaldoti@yahoo.com
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र	☎०९९-५२९९३९, ९८५८४२२४६७	rltcdhangadhi@gmail.com
३	मत्स्य विकास केन्द्र, गेटा कैलाली	☎०९९-५७५९२०, ९७५९००३३९०	fdckalali@gmail.com

३.१४ अन्य प्रदेशका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू तथा भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू:

प्रदेश २ अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू:

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन/फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	सप्तरी	सिराहा सप्तरी	☎९८५२८२०७६५ ☎०३९-५२००५०	dadosaptari@gmail.com
२	धनुषा	धनुषा	☎०४९-५२३७३९, ९८५४०२७७३९ ☎०४९-५२८३९	akcdhanusha@gmail.com
३	सर्लाही	महोत्तरी सर्लाही	☎०४६-५२०९३०, ९८५४०३६५३० ☎०४६-५२००३०	pradeeptakur@yahoo.com
४	बारा	बारा	☎०५३-५५००९७, ९८५५०२५०२८	dado.bara@yahoo.com
५	रौतहट	रौतहट	☎०५५-५२०००९, ९८५५०४०९२९ ☎०५५-५२०३७०	dadorauthat@gmail.com
६	पर्सा	पर्सा	☎०५९-५२२३०४, ९८५२८३०५५० ☎०५९-५२९८७९	agriscienceparsa@gmail.com

प्रदेश नं. २ अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू:

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रको नाम	अन्तर्गतका जिल्ला	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	सिराहा	सप्तरी सिराहा	☎९८५२८२९२०५	dhrubyadav205@gmail.com
२	धनुषा	धनुषा	☎०४९-५२०९७९ ९८५४०२६०२९	mbishnudev@yahoo.com
३	महोत्तरी	महोत्तरी	☎०४४-५२००७३, ९८४९७४२२९०	dlsomahottary@gmail.com
४	सर्लाही	सर्लाही	☎०४६-५२०९४५, ९८४५८२५९७२	dlsosarlahi@yahoo.com
५	पर्सा	पर्सा बारा	☎०५९-५२२५५९, ९८५५०३५२५२	prikshanram@yahoo.com
६	रौतहट	रौतहट	☎०५५-५२०९२५ ९८४९६७४९९२	vetdrram1975@gmail.com

प्रदेश नं. ३ अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू:

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन/फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	ललितपुर	काठमाण्डौ भक्तपुर ललितपुर	☎०९-५५३४५७३, ९८५९०७३६७९ ☎०९-४४८९२९९, ५०९२२९७५५३४६९६	www.dadolalitpur.gov.np dadolalitpur@gmail.com
२	काभ्रे	काभ्रे सिन्धुपाल्चोक	☎०९९-४९०५८९, ०९८५९९२७०९० ☎०९९-४९०२०९, ६२०३४७	www.dado.kavre.gov.np dadokavre@gmail.com www.dadosindhupalchowk.gov.np dadokavre@gmail.com
३	नुवाकोट	रसुवा नुवाकोट	☎०९०-५६०९२८, ९८४३९५२९९३ ☎०९०-५४०९२८, ५६०२९६	akcnuwakot@gmail.com
४	धादिङ्ग	धादिङ्ग	☎०९०-५२०९२८ ९८५९९५८६३० ☎०९०-५२०४९९	akcdhading@gmail.com
५	रामेछाप	रामेछाप	☎०४८-५४००६३,	akc.ramechhap2075@gmail.com

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन/फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
		दोलखा	९८४१५४८२८४ ३०४८-५४०३०८	
६	सिन्धुली	सिन्धुली	३०४७-५२०१६६, ९८५११४५४०४ ३०४७-५२०१६६	www.dadosindhuli.gov.np aksindhuli@gmail.com
७	चितवन	मकवानपुर चितवन	३०५६-५२०११५ ९८५५०५९५७० ३०५६-५२६२२६	akcchitwan@gmail.com

प्रदेश नं. ३ अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू:

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रको नाम	अन्तर्गतका जिल्ला	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	ललितपुर	काठमाण्डौ भक्तपुर ललितपुर	३०१-५५४२४४९, ९८५११३७९७०	vhleclalitpur@gmail.com
२	चितवन	चितवन	३०५६-५२०१७६	dlsochitwan1@gmail.com
३	मकवानपुर	मकवानपुर	३०५४-१२८२८, ०५७-४१२५७१	vhospitalmak@gmail.com
४	सिन्धुली	रामेछाप सिन्धुली	३०४७-५२०१८५	dlssindhuli@yahoo.com
५	नुवाकोट	रसुवा नुवाकोट	३०१०-५६००१२	dlsonuwakot12@gmail.com
६	धादिङ	धादिङ	३०१०-५२०१०७	dlsohdading@gmail.com
७	दोलखा	सिन्धुपाल्चोक दोलखा	३०४९-४२१११५	dlsoadolakha@gmail.com
८	काभ्रेपलाञ्चोक	काभ्रेपलाञ्चोक	३०११-४९०२६६, ९८५११६४५९४	vhsscdhulikhel2019@gmail.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू:

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	लमजुङ	मनाङ लमजुङ	०९८५६०४५२३०, ९८४६२९४८२३ ३०६६-५२०१३०	www.dadolamjung.gov.np akclamjung@gmail.com
२	गोरखा	गोरखा	९८५६०३०६४९	www.dadogorkha.gov.np

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
			३०६४-४२०११३	gorkhadado@yahoo.com
३	तनहुँ	तनहुँ पुर्वीनवलपरासी	०९८५६०६४१३० ९८५६०२७३१० ३०६५-५६०१३०	dadotanahun@gmail.com, akctanahun@gmail.com
४	स्याङजा	कास्की स्याङजा	०९८५६०२८४४४ ३०६३-४२०१३०	www.dadosyangja.gov.np akcsyangja@gmail.com
५	म्याग्दी	मुस्ताङ म्याग्दी	०९८५७६२२१४४ ३०६३-५२०१३०	www.dadomyagdi.gov.np dadomyagdi@gmail.com
६	पर्वत	पर्वत वाग्लुङ	०९८५७६३००२३ ३०६७-४२०१३०	www.dadoparbat.gov.np dadoparbat@gmail.com krishigyankandraparbat@gmail.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू:

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रको नाम	अन्तर्गतका जिल्ला	फोन नं.	ईमेल/वेबसाईट
१	गोरखा	गोरखा	३०६४-१११६३	vh.l.gorkha@gmail.com
२	स्याङजा	स्याङजा	३०६३-४२०१०८, ९८५६०५०९६४	vh.l.syangja@gmail.com
३	तनहुँ	तनहुँ पुर्वी नवलपरासी	३०६३-४०३००६, ९८४६११०१८०	vh.l.tanahun@gmail.com
४	लमजुङ	मनाङ लमजुङ	३०६६-५२०१३१, ९८५६०१६२३४	vh.l.lamjung@gmail.com
५	कास्की	कास्की	३०६१-५२००८२, ९८५६००४८८८	vethospitalkaski@gmail.com
६	वाग्लुङ	पर्वत वाग्लुङ	३०६८-५२०१२१, ९८५७६२३१२१	vh.l.baglung@gmail.com
७	म्याग्दी	म्याग्दी मुस्ताङ	३०६९-५२०१२१, ९८५७६२७९५५	vh.l.magdi@gmail.com

प्रदेश नं. ५ अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू:

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन/फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	गुल्मी	गुल्मी	०९८४४०२९५००	akcgulmi@gmail.com
२	अर्घाखाँची	अर्घाखाँची	०९८४११६६३९५	akcarghakhanchi@gmail.com
३	पाल्पा	पाल्पा	०९८५७०६५२९४	akcpalpa@gmail.com
४	पश्चिम नवलपरासी	रुपन्देही पश्चिमनवलपरासी	०९८५६०४९२९३	akcnawalparasi@gmail.com
५	कपिलवस्तु	कपिलवस्तु	०९८५७०५३०६३	akckapilvastu@gmail.com
६	दाङ	प्युठान दाङ	०९८५८०२०४६१	akcdang@gmail.com
७	बाँके	बाँके बर्दिया	०९८६८०८१९३१	akcbanke@gmail.com
८	रोल्पा	पुर्वीरुकुम रोल्पा	०९८४७८३१३९७	kgkrolpa@gmail.com

प्रदेश नं. ५ अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञान केन्द्रहरू:

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञान केन्द्रको नाम	अन्तर्गतका जिल्ला	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	पाल्पा	गुल्मी पाल्पा	०७५-५२०१४५, ९८४७०२८८२२	dlsopalpa@gmail.com
२	कपिलवस्तु	अर्घाखाँची कपिलवस्तु	०७६-५६००२१, ९८४७०५६४६८	dlsokapilvastu@yahoo.com nandlalrolpa@gmail.com
३	रुपन्देही	नवलपरासी रुपन्देही	०७१-५२०२०६, ९८५११९९८११, ९८५७०२४१०९	dlsorupandehi@gmail.com dr.vermanl@gmail.com
४	रोल्पा	पुर्वी रुकुम रोल्पा	०८६-४४००५६, ९८४५१४५०३१	giri_dharma@yahoo.com
५	दाङ	प्युठान दाङ	०८२-५६००२१, ९८४९५३०५८८	dlsodang@gmail.com dr.bbkc@gmail.com
६	बाँके	बाँके बर्दिया	०८१-५२०२४४, ९८५७०६१६०३	kunwarvet@gmail.com dlsobanke@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू:

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन/फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	सल्यान	सल्यान पश्चिमरुकुम	०८८-५३००१९, ९८४५०८५८५५	akcrukumw@gmail.com
२	सुर्खेत	सुर्खेत दैलेख	०८९-४२०१४५, ९८४१३२०८०१	akcdailekh@gmail.com
३	जाजरकोट	जाजरकोट	०८९-४३०१२५, ९८५८०५३१२५	akcjajarkot@gmail.com
४	डोल्पा	डोल्पा	०८७-५५००९९, ९८६८३०१२००	akcdolpa@gmail.com
५	हुम्ला	हुम्ला	०८७-६८००११, ९८६८३९५९१९	akchumla1@gmail.com
६	जुम्ला	जुम्ला मुगु	०८७-५२००२७, ९८५८४४०३२६	www.dadojumla.gov.np akcjumla@gmail.com
७	कालीकोट	कालीकोट	०८७-४४०११८, ९८५१०४८७०३	akckalikot1@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञान केन्द्रहरू:

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञान केन्द्रको नाम	अन्तर्गतका जिल्ला	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	सल्यान	सल्यान	०८८-५२००६२, ९८४५१७६२१६	vetsecsalyan@gmail.com
२	सुर्खेत	दैलेख सुर्खेत	०८३-५२०२८८, ९८६८०७४३५१	vetsecsurkhet@gmail.com
३	पश्चिम रुकुम	जाजरकोट पश्चिम रुकुम	०८८-५३००१०, ९८४५०७२१९२	vetsecrukum@gmail.com
४	जुम्ला	कालिकोट जुम्ला	०८७-५२००२८, ९८५८०२३५५८	vetsecjumla@gmail.com
५	डोल्पा	डोल्पा	०८७-५५००५२, ९८५८९०५६५	vetsecdolpa@gmail.com
६	हुम्ला	हुम्ला	०८७-६८००१०, ९८५८०३३४४२	vetsecchumla@gmail.com
७	मुगु	मुगु	०८७-४६००७६, ९८४९००७२०	vetsecmugu@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरू:

क्र. सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरू	फोन/फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	वैतडी	दार्चुला	☎०९३-४२०१४१ -४२०४४७	www.dadodarchula.gov.np dadodarchula@gmail.com
		वैतडी	☎०९५-५२०१५४ -५२०४७९ -५२००५४	www.dadobaitadi.gov.np dadobaitad2027@gmail.com
२	डडेल्धुरा	डडेल्धुरा	☎०९६-४१०१७९, ४१०११२	www.dadodadeldhura.gov.np dadeldhuradado@gmail.com
		डोटी	☎०९४-४११०३, ४१११२६	dadodoti80@gmail.com
३	अछाम	अछाम	☎०९७-६२०१८७, ६२०११४	www.dadoachham.gov.np dadoachham@rocketmail.com
४	बझाङ	बझाङ	☎०९२-४२१०४५	dadobajhang@yahoo.com
५	बाजुरा	बाजुरा	☎०९७-५४२२१४, ५४१०१४	www.dadobajura.gov.np dadobajura@gmail.com
६	कञ्चनपुर	कञ्चनपुर	☎०९९-५२१२५२, ५२२१८३	www.dadokanchanpur.gov.np dadokanchanpur@gmail.com
		कैलाली	☎०९१-५२११२४, ५२१२२७	dadokailali@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका भेरेरिनी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञान केन्द्रहरू:

क्र. सं.	भेरेरिनी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञान केन्द्रको नाम	अन्तर्गतका जिल्ला	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	कञ्चनपुर	कैलाली	☎०९९-५२११७६, ०९९-५२५६५७, ९८५८४४०१४२	dlso_kanchanpur@yahoo.com
		कञ्चनपुर		
२	डडेल्धुरा	डोटी	☎०९६-४१०११४, ९८५८७५४३४	dlso73dadeldhura@yahoo.com
		डडेल्धुरा		
३	वैतडी	वैतडी	☎०९५-४००००६, ९८५८७८२५२५	dlsoptan.baitadi@yahoo.com
		दार्चुला		
४	बाजुरा	अछाम	☎०९७-५४१०६४, ९८४१४२८७५२	dlsohajura@gmail.com
		बाजुरा		
५	बझाङ	बझाङ	☎०९२-४२१०५०, ९८४१०४३७१८	dlsohajhang@yahoo.com

३.१८ कृषि अध्ययन संस्थान

कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन (AFU)	☎०५६-५९१६५५, ५९१७७७, ५९१५१४	www.afu.edu.np admin@afu.edu.np Post Box No. 13712
College of Natural Resource Management, Puranchaur, Kaski	☎०६१-५०३००७, ५०३००४ ९८५५०५८२६४	
College of Natural Resource Management, Parkhibas, Dankuta,	०२६-५४०५१६४	parkhibas@afu.edu.np
College of Natural Resource Management, Tikapur, Kailali		
College of Natural Resource Management-Marin, Kapilakot, Sindhuli		
कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थान (TU), सानेपा, ललितपुर	☎०१-५५५२३७८, ५५५००८७	www.iaas.edu.np info@iaas.edu.np
लमजुङ कृषि क्याम्पस	☎०६६-४०२०३७ ०६६-४०२०३८	lamjungiaas@gmail.com
पक्लिहवा कृषि क्याम्पस	☎०७१-५०६०९१	-
Gokulshwor Agriculture and Animal Science College, Baitadi	☎०९३-४०००४४	info@gaasc.edu.np www.gaasc.edu.np
College of Life Sciences, Tulsipur, Dang	☎०८२-५२२९७८ ०८२-५२२९५७ ☎ ०८२-५२२९५७	mari.hrdcoordinator@gmail.com
Prithu Technical College, Lamahi, Dang	☎९८५७८३२१० ९८५७८४१३३४	prithutechnicalcollege@gmail.com gangaparaspur@gmail.com www.trithu.edu.np
B.Sc. in Horiculture and Floriculture Management, Ilam	☎०२७-५२०६६५, ५२००२० ५२०४७२, ९८४२६३५४७३ ९८४२६३५८९३	-
Girija Prasad Koirala College of Agriculture and Research Center(GPCAR), Biratnagar, Morang	☎०२१-४२५०११	pugpcar@gmail.com
हिमालयन कलेज अफ एग्री कल्चर साईन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी कार्यकारी निर्देशक	☎०१-४२७३३४१	info@hicast.edu.np hicast@wlink.com.np www.hicast.edu.np
Nepal Polytechnic Institute, Bharatpur, Chitwan	☎०५६-५२४९८६	info@npibharatpur.org.np

कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/ वेबसाईट
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद, सानोठिमी, भक्तपुर	☎ ०६६-३०४०८, ६६-३०७६९, ☎ ६६-३०२९४	info@ctevt.gov.np research@ctevt.org.np www.ctevt.org.np P.O.Box 3546 ktm. Nepal

३.१९ प्रमुख टेलिभिजन प्रसारण संस्थाहरू

सि.नं.	टेलिभिजनको नाम	टेलिफोन नं.	इमेल/ वेबसाईट
१	आफ्नो मिडिया नेटवर्क प्रा.लि. जनकपुर-८ धनुषा	☎ ०४१-५३०६०३	appantv@gmail.com
२	ए बि सि मिडिया ग्रुप प्रा.लि. (एबिसि टिभि), हात्तिसार काठमाण्डौ	☎ ०१-४४४५२२८	abctvnews@gmail.com, www.abcnews.com.np
३	अन्न पूर्ण मिडिया नेटवर्क प्रा.लि. (ए पी वन टिभि), थापाथली काठमाण्डौ	☎ ०१-४२६९६६५	info@ap1tv.com, www.ap1tv.com
४	आभास टि.भि. भरतपुर २ चितवन	☎ ०५६-५२२३४९	info@avasstv.com, www.avasstv.com
५	एभि न्युज टि.भी., भरतपुर २ चितवन	☎ ०१-४२२७२२२	atv@avenus.tv, www.avenus.tv
६	भक्ति दर्शन अन्तर्राष्ट्रिय टेलिभिजन, कुपोण्डल ललितपुर	☎ ०१-५०१०८०६	info@bhaktidarshantv.com, www.bhaktidarshantv.com
७	बुद्ध सामुदायिक टि.भि. बुटवल ११ रुपन्देही	☎ ०७१-४३८२०३	newsbuddha@gmail.com, www.buddhatv.org.np
८	बिजनेस टि.भि. डिल्ली बजार काठमाण्डौ	☎ ०१-४४३७४५६	businessvnepal@gmail.com, www.businessvnepal.com
९	दिव्य दर्शन टि.भि. निलकण्ठ ५ धादिगा	☎ १०-५२९०६४	
१०	हिमालय टेलिभिजन, बानेश्वर काठमाण्डौ	☎ ०१-४४७२२५४	info@himalayatv.com, www.himalayatv.com
११	हिमशिखर टेलिभिजन, दमक झापा	☎ ०२३-५८५५१२	himshikharthv@gmail.com, www.himshikharthv.com.np
१२	इमेज टेलिभिजन, लाजिम्पाट काठमाण्डौ	☎ ०१-४००६५५५	info@imagechannel.com.np, www.imagechannels.com
१३	इन्डिजेनियस टि.भि. अनामनगर काठमाण्डौ	☎ ०१-४९०२६८९	indigenoustelevison@gmail.com, www.indigenoustelevison.com
१४	कलास टेलिभिजन, भरतपुर १२ चितवन	☎ ०५६-५२५१८४	ovigantv@gmail.com
१५	कान्तिपुर टेलिभिजन, सुविधानगर काठमाण्डौ	☎ ०१-५९९२०००	admin.ktv@kmg.com.np, www.kantipur.com
१६	लुम्बिनी सामुदायिक टेलिभिजन, बुटवल रुपन्देही	☎ ०७१-४९१००२	televisionlumbini@gmail.com, www.lumbinitv.org
१७	माउन्टेन टेलिभिजन, कुपण्डोल ललितपुर	☎ ०१-५०१०८०६	info@mountaintv.com.np, www.mountaintv.com.np
१८	नमस्ते टेलिभिजन, भरतपुर २ चितवन	☎ ०५६-५२३४८६	tvnamaste@gmail.com, www.namastetv.com.np

सि.नं.	टेलिभिजनको नाम	टेलिफोन नं.	इमेल/ वेबसाईट
१९	नेपाल मण्डल, लगनखेल ललितपुर	☎ ०१-५५२७५०१	nepalmandatv@gmail.com
२०	नेपाल टेलिभिजन, सिंहदरबार काठमाण्डौ	☎ ०१-४२००३४८	nepaltv@wlink.com.np, www.ntv.org.np
२१	न्यूज २४, महाराजगंज काठमाण्डौ	☎ ०१-४००२६६६	nvc@news24nepal.tv, www.news24nepal.tv
२२	टिम टि.भि. हेटौडा ४ मकवानपुर	☎ ०५७-५२७५९९	teamtvhdt@gmail.com,
२३	टि.भि.टुडे, पेप्सिकोला काठमाण्डौ	☎ ०१-४९९२३९७	tvtodaynepal@gmail.com, www.tvtodaynepal.com
२४	जनता टेलिभिजन, मिनभवन काठमाण्डौ	☎ ०१-४९०७२३२	info@janatanetwork.com, www.janata.net
२५	मकालु टेलिभिजन, विराटनगर मोरंग	☎ ०२९-५३९३२९	info@makalutv.com, www.makalutv.com
२६	बोधि टेलिभिजन, टेकु काठमाण्डौ	☎ ०१-४९००९२४	bodhi.tvchannel@gmail.com, www.bodhitv.com
२७	एपि १ टेलिभिजन, थापाथली	☎ ०१-४२६९६६५	info@ap1tv.com, www.annapurnatv.com
२८	सुर्योदय टि.भि. विर्तामोड १ झापा	☎ ०२३-५४५१०८	suryodayatv@gmail.com, www.suryodayatv.com
२९	टि.भि. फिल्म, चावहिल काठमाण्डौ	☎ ०१-४८२२८५२	gkfilmy@gmail.com, www.gkfilmy.com
३०	स्वास्थ्य टि.भि. रातोपुल काठमाण्डौ	☎ ०१-४४९३९९०	info@healthtvnepal.com, www.healthtvnepal.com
३१	अभियान टेलिभिजन, भरतपुर १२ चितवन	☎ ०५६-५२५१८४	abhiyantv@gmail.com,
३२	टि.भि. कालिका, भरतपुर १० चितवन	☎ ०५६-५२७५८	info@kalikatv.com.np
३३	सगरमाथा टेलिभिजन, बबरमहल काठमाण्डौ	☎ ०१-४२३३०७१	info@sagarmatha.tv, www.sagarmatha.tv
३४	बिजनेस सफल टि.भि. कुपण्डोल ललितपुर	☎ ०१-५०१०८०६	
३५	कृषि टि.भी.	☎ ०१-६२०९३३०	
३६	तराई टि.भि.	☎ ०१-४९०६९९९	

३.२० राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	सम्पादकको नाम	फोन नं.	इमेल/ वेबसाईट
१	अन्नपूर्ण पोष्ट, तिनकुने, काठमाण्डौ	राजाराम गौतम	☎ ४४८२३०५	Annapurna@annapost.com, www.annapurnapost.com
२	आर्थिक अभियान, थापाथली, काठमाण्डौ	मदन लम्साल	☎ ४२६७७९७	editorial@abhiyan.com.np, www.abhiyan.com.np
३	आर्थिक दैनिक, कुपण्डोल ललितपुर	प्रल्हाद रिजाल	☎ ५५५४२३६	arthik.dainik@gmail.com, www.arthikdainil.com.np
४	क्राइम रिपोर्टर सन्ध्या	शिवविक्रम शाह	☎ ४३६२४८५	sndhya.kalin@yahoo.com, crimereporter.of.com

क्र.स.	नाम	सम्पादकको नाम	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
	कालिन, म्हाैपी काठमाण्डौ			
५	कान्तीपुर, थापाथली, काठमाण्डौ	सुधिर शर्मा	९५१३५०००	kanti@kmg.com.np, kanti@kmg.com.np
६	कारोवार, बुद्धनगर, काठमाण्डौ	शिशिर भट्ट	९४७८५०००	mail@karobardaily.com, www.karobardaily.com
७	गोरखापत्र, धर्मपथ, काठमाण्डौ	निर्मल कुमार आचार्य	९४२२९२९	gopa@mos.com.np, www.gorkhapatraonline.com
८	जनसवाल, दरवारमार्ग, काठमाण्डौ	रामजी बगाले	९४२३९८६८	janasabal_280@yahoo.com, www.janasawalnews.com
९	द राईजिड नेपाल, धर्मपथ, काठमाण्डौ	विजयलाल श्रेष्ठ	९४२२२७९	trnfeatures@hotmail.com
१०	द हिमालय टाईम, अनामनगर, काठमाण्डौ	प्रकाश रिमाल	९४७७०३५८	editorial@thehimalayantimes.com, www.thehimalayantimes.com
११	द काठमाण्डौ पोष्ट, थापाथली, काठमाण्डौ	अखिलेश उपाध्याय	९५१३५०००	kpost@kantipur.com.np, www.ekantipur.com
१२	नागरिक, बागदरवार, काठमाण्डौ	गुणराज लुईटेल	९४२६५१००	nagari@nagariknews.com, www.nagariknews.com
१३	नेपाल समाचार पत्र, भिमसेन स्थान काठमाण्डौ	पुस्कर लाल श्रेष्ठ	९४२६९१७९	nepalsamacharpatra@gmail.com, www.news@newsafnepal.com
१४	प्रक्षेपण, डिल्लीवजार, काठमाण्डौ	विकल प्रसाद श्रेष्ठ	९८५१०९१८७६	nepnews@yahoo.com, www.prakshepan.com.np
१५	मध्यान्ह, बागवजार, काठमाण्डौ	मदन कुमार श्रेष्ठ	९४२२६३६६	madhyanhadaily59@yahoo.com, www.madhyanhadaily.com.np
१६	राजधानी, कुपण्डोल, ललितपुर	राजन शर्मा	९५४४६३००	rajdhaninews@gmail.com, www.rajdhani.com.np
१७	रिपब्लिका, बागदरवार, काठमाण्डौ	सुवास घिमिरे	९४२६५१००	republica@myrepublica.com, www.opedmyrepublica.com
१८	सन्ध्याकालिन, भोटाहिटि, काठमाण्डौ	केशव देवकोटा	९४२३२८९०	sandhyakalin@yahoo.com
१९	सौर्य, बागवजार, काठमाण्डौ	बोधराज त्रिपाठी	९४२५६८६६	info@souryadaily.com
२०	हिमालय टाईम्स,	गोविन्द लुईटेल	९४४७८९७७	desk@himalayatimes.com.

क्र.स.	नाम	सम्पादकको नाम	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
	मध्यवानेश्वर, काठमाण्डौ			np, www.chimalayatimes.com
२१	नयाँ पत्रिका, बागवजार, काठमाण्डौ	कृष्णज्वाला देवकोटा	९४०९२६६६	letter@nayapatrika.com, www.nayapatrika.com
२२	कमाण्डर पोष्ट, बावेश्वर, काठमाण्डौ	युगनाथ पौडेल		

३.२१ कृषि सम्बन्धी पत्रिका/म्यागजिनहरूको विवरण

क्र.सं.	पत्रिका/म्यागजिनको नाम	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि टाइम्स मासिक	९४२२४५७२	evtmedia@gmail.com
२	आरसी टाइम्स साप्ताहिक, पोखरा	९०६९-५४०६२२	arsi.times@gmail.com
३	कृषि साप्ताहिक	९८५१०५९४५५	sajnepal@gmail.com, www.krishionline.com.np
४	कृषक मासिक	९४४६०२६६	krishakmasik@gmail.com
५	कृषक र प्रविधि मासिक	९४७८५८४२	togetherforagriculture@gmail.com, info@agrinespal.com.np, www.rndinnovative.com.np, www.agrinespal.com.np
६	हिपात कृषक मासिक	९८५१०८१२८१	hipatmasik@gmail.com
७	एग्रो टाइम्स मासिक	९४२४९०६६	info@agro.com.np
८	कृषि जर्नल मासिक	९४२८८७४३, ९८४१४४५५३	krishijournal@yahoo.com, www.krishijournal.com.np
९	हाम्रो सम्पदा मासिक	९४७७०२०६, ४७७९१७४	info@hamrosampada.com.np, shyamlsampada@gmail.com, www.hamrosampada.com.np
१०	भेट टाइम्स	९८५१०५४८६८	vettimes@yahoo.com
११	भेट न्यूज	९८५१११२०१५, ९८५१०६४९२९	vetnewsforyou@gmail.com
११	कृषि सूचना राष्ट्रिय मासिक	९८४९२३७९२६	agri_infomonthly@yahoo.com, www.apac.org.np
१२	हलो खबर पत्रिका	९८५१०३०३००	meromanjel@gmail.com, www.halokhabar.com
१३	तरकारी फलफूल सन्देश	९०९-४२८७०६५	
१४	कृषि अनलाईन	९८५१०५९४५५	sajnepal@gmail.com, www.krishionline.com
१५	नेशनल न्यूज साप्ताहिक	९०९-६२२५६२४, ९८४९३०२९२७	nationalnewsweekly@gmail.com

३.२२ कृषि रेडियो

क्र.सं.	रेडियोको नाम	फोन	ईमेल/ वेबसाइट
१	कृषि रेडियो, धादिङ्ग	९८५१०८३६५७	news.krishiradio@gmail.com

३.२३ कृषि पत्रकार/प्रकाशन तथा प्रसारण गृहहरूको संस्थाहरू

क्र.सं.	संस्था	फोन	ईमेल/ वेबसाइट
१	नेपाल कृषि पत्रकार प्रतिष्ठान	९८५१०९९१०८, ९८४९२४५३५५, ९८४९०९७४०९	najonktm@gmail.com www.newsagro.com
२	नेपाल कृषि पत्रकार समाज	९८५१०५९४४५	sajnepal@gmail.com www.krishionline.com
३	कृषि संचार समाज	९८४५१४८८८२	

३.२४. NATIONAL-INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Name of Organization	Phone/Fax	Email/Website
ActionaidNepal	☎4436377 ☎4419718	www.actionaid.org/nepal mail.nepal@actionaid.org
Agriculture Enterprise Center	☎4262245/260	-
Agriculture Technology Center	☎5525956	-
Asian Development Bank	☎4227784/779	-
Care International Nepal	☎5522153 ☎5521202	SBT@carenep.mos.com.np
CARE-Nepal	☎5522143/153	care@carenep.mos.com.np
CEAPRED	☎5546542, 5520272	info@ceapred.wlink.com.np
CEDA	☎4331721	ceda@wlink.com.np
CIMMYT	☎4269564 ☎5548826	
FAO	☎5523990, 5523239	www.fao.org
FORWARD Nepal	☎056 527623 ☎056 521523	ctwforward@wlink.com.
GTZ	☎5523228 ☎5521982	gtz-nepal@gtz.de
Heifer Project International	☎5250554, 5250841 ☎5250873	heifer.nepal@heifer.org, www.heifernepal.org
Helvetas	☎5531109, 5522013	www.hevetasnepal.org.np
ICIMOD	☎5525313 ☎5524509	icimod@icimod.org.np www.icimod.org
IDE/Nepal	☎5524461, 5548826	ide@ide.wlink.com.np
JICA	☎5552269, 5552199 ☎5552229	-
LI-Bird	☎061-526834	libird@mos.com.np
Luthern World Federation	☎4721271 ☎4720225	www.lwfnepal.org

Name of Organization	Phone/Fax	Email/Website
Natural Resources and Agriculture Management Center (NaRAM Center)	☎01-4880324	naramcenter@yahoo.com
Nepal Permaculture Group	☎01-4252597	ngp@earthcare.wlink.com.np www.npg.org.np
Plan International	☎5535560, 5536431	
Practical Action	☎4446015	practicalaction@practicalaction.org.np www.practicalaction.org
Royal Everest Coffee	☎4413959 ☎4410925	
NAST	☎5543406, 5543416	
RRN	☎4415418 ☎4418296	rrn@mos.com.np
SAARC	☎4221785 ☎4226350	
SNV	☎5523444, 5522915	
SSMP	☎5543591 ☎5526890	psussmp@wlink.com.np
UNDP	☎5523200/986	www.undp.org
UNFPA	☎5523637, 5537749	
USAID	☎4270144, 4272271	
WHO	☎5523993, 5523637	registry@who.int
Women Awareness Centre	☎069-420456	
Winrock International	☎4467087 ☎4476109	winrocknepal@winrock.org.np
World Bank	☎4226792 ☎4225112	
World Food Programme	☎5543420	wfp.kathmandu@wfp.org

नेपाल कृषि प्राविधिक एसोसिएसन (NATA)

संस्था	फोन	इमेल/ वेबसाईट
Nepal Agricultural Technicians Association (NATA)	०१-५५४४९७४	nata2064@gmail.com

३.२५. स्थानीय तहको विवरण

प्रदेश नम्बर १

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं. कृषि विकास शाखा	इमेल/ वेबसाईट
१	ताप्लेजुङ्ग	फुङलिङ नगरपालिका	९८५२६२२१११	phunglingmun.gov.np info@taplejungamun.gov.np
२		आठराई त्रिवेणी गाउँपालिका	९८५२६६०९६०	aathraitribenimun.gov.np aathrai.tribenimun@gmail.com
३		सिदिङ्वा गाउँपालिका	९७४२६९१९४०	sidingbamun.gov.np sidingbarmpj@gmail.com
४		फक्ताङलुङ गाउँपालिका	९७४२६९१९४१	phaktanglungmun.gov.np phaktanglunggm@gmail.com
५		मिक्वाखोला गाउँपालिका	९७४२६९१९४३	mikwakholumun.gov.np mikwakhola@gmail.com
६		मेरिङदेन गाउँपालिका	९८५२०६९१७७	meringdenmun.gov.np meringden@gmail.com
७		मैवाखोला गाउँपालिका	९८५२६८१५६५	maiwakholumun.gov.np
८		पाथिभरा याङवरक गाउँपालिका	९८५२६६०४६०	yangwarakmuntaplejung.gov.np marginalramesh33@gmail.com
९		सिरीजङ्घा गाउँपालिका	९८४९१३९२२८	sirijanghamun.gov.np sirijangharuralmunicipality@gmail.com
१०		पाँचथर	फिदिम नगरपालिका	९८५२६२२१११
११	फालेलुङ गाउँपालिका		९८५२६६०९६०	phalelungmun.gov.np phalelunggaupalika@gmail.com
१२	फाल्गुनन्द गाउँपालिका		९७४२६९१९४०	phalgunandamun.gov.np phalgunanda.rm@gmail.com
१३	हिलिहाङ गाउँपालिका		९७४२६९१९४१	hilihangmun.gov.np hilihangruralmun@gmail.com
१४	कुम्मायक गाउँपालिका		९७४२६९१९४३	kummyakmun.gov.np kummyakgaupalika@gmail.com
१५	मिक्लाजुङ गाउँपालिका		९८५२०६९१७७	miklajungmunpanchthar.gov.np miklajungrm2073@gmail.com
१६	तुम्बेवा गाउँपालिका		९८५२६८१५६५	tumwewamun.gov.np tumbewa.gaunpalika@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं. कृषि विकास शाखा	इमेल/ वेबसाईट
१७	ईलाम	याङवरक गाउँपालिका	९८५२६६०४६०	yangwarakmunpanchthar.gov.np yangwarakruralmun@gmail.com
१८		ईलाम नगरपालिका	९८४९१३९२२८	ilammun.gov.np mun.ilam@gmail.com
१९		देउमाई नगरपालिका	०२७-६९१३६६	deumaimun.gov.np deumaimun@gmail.com
२०		साई नगरपालिका	०२७-४१२२२२	maimun.gov.np mainagarpalika@gmail.com
२१		सूर्योदय नगरपालिका	०२७-४०४७३	suryodayamun.gov.np suryodayamun@gmail.com
२२		फाकफोकथुम गाउँपालिका	९८५२६६८०७८३	phakphokthummun.gov.np phakphokthumruralmunicipality@gmail.com
२३		चुलाचुली गाउँपालिका		chulachulimun.gov.np scknabin@gmail.com
२४		साईजोगमाई गाउँपालिका	०२७-४११०४४	majjogmaimun.gov.np majjogmaigaupalika@gmail.com
२५		माङसेबुङ गाउँपालिका	९८५२६८५४४५	mansebungmun.gov.np mangsebunggaupalika@gmail.com
२६		रोङ गाउँपालिका	९८१७०१४५७१	rongmun.gov.np rongruralmun@gmail.com
२७	सन्दकपुर गाउँपालिका	९८०१४५१७४५	sandakpurmun.gov.np sandakpurrm@gmail.com	
२८	झापा	मेचीनगर नगरपालिका	०२३-५६२४३६	mechinagamun.gov.np info@mechimun.gov.np
२९		दमक नगरपालिका	०२३-५८०१३७	damakmun.gov.np info@damakmun.gov.np
३०		कन्काई नगरपालिका	०२३-४०११५५	kankaimun.gov.np kankai.mun@gmail.com
३१		भद्रपुर नगरपालिका		bhadrapurmun.gov.np ictbhadrapurmun@gmail.com, info@bhadrapurmun.gov.np
३२		अर्जुनधारा नगरपालिका	०२३-४६५५०२	arjunharamun.gov.np sanjarjunmunicipality@gmail.com
३३		शिवशताक्षी नगरपालिका		shivasatakshimun.gov.np dms.shivasatakshimun@gmail.com
३४		गौरादह नगरपालिका	०२३-४८०३७८	gauradahamun.gov.np gouradahamun@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं. कृषि विकास शाखा	इमेल/ वेबसाईट
३५		विरतामोड नगरपालिका	०२३-५४०२४४	birtamodmun.gov.np btmnp53@gmail.com
३६		कमल गाउँपालिका		kamalmun.gov.np kamalgaupalika@gmail.com
३७		गौरीगंज गाउँपालिका	०२३-४९२०४४	gaurigunjmun.gov.np ito.gauriganjmun@gmail.com
३८		बाह्रदशी गाउँपालिका		bahradashimun.gov.np bahradashirm@gmail.com
३९		झापा गाउँपालिका		jhapamun.gov.np dcholaraj@gmail.com
४०		बुद्धशान्ति गाउँपालिका	०२३-५५०४४	buddhashantimun.gov.np buddhasanti gaupalika@gmail.com
४१		हल्दिबारी गाउँपालिका		haldibarimun.gov.np haldibariruralmunicipality123@g mali.com
४२		कचनकवल गाउँपालिका		kachankawalmun.gov.np kachankawala@gmail.com
४३		विराटनगर महानगर पालिका	०२९-५२३३०८	biratnagarmun.gov.np info@biratnagarmun.gov.np
४४		बेलवारी नगरपालिका	०२९-५४५३४४	belbarimun.gov.np belbarimunmorang@gmail.com
४५		लेटाङ नगरपालिका	०२९-५६००४४	letangmun.gov.np letangmunicipality@gmail.com
४६		पथरी शनिचिरे नगरपालिका	०२९-५५६९९२	patharishanishcharemun.gov.np patharishanishcharemun@gmail.co m
४७		रंगेली नगरपालिका	०२९-५८०६६७	rangelimun.gov.np rangelimun@gmail.com
४८	मोरङ	रतुवामाई नगरपालिका	०२९-४९४०५९	ratuwamaimun.gov.np ratuwamaimunicipalityinfo@gmail .com
४९		सुनवर्षि नगरपालिका	९८५२०२९०२९	sunawarshimun.gov.np ito.sunawarshimun@gmail.com
५०		उर्लावारी नगरपालिका	०२९-५४०४५९	urlabarimun.gov.np urlabarinagarपालिका@gmail.com
५१		सुन्दरहरैचा नगरपालिका	०२९-५४५०५०	sundarharaichamun.gov.np sundarharaichamun@gmail.com
५२		बुढीगंगा गाउँपालिका		budhigangamunmorang.gov.np buddhigangamun@gmail.com
५३		धनपालथान	०२९-५६५९२२	dhanapalthanmun.gov.np dhanapalthanmun@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं. कृषि विकास शाखा	इमेल/ वेबसाईट
		गाउँपालिका		
५४		ग्रामथान गाउँपालिका		gramthanmun.gov.np ito.gramthanmun@gmail.com
५५		जहदा गाउँपालिका		jahadamun.gov.np jahadagaupalika@gmail.com/ito.ja hadamun@gmail.com
५६		कानेपोखरी गाउँपालिका	०२९-५८५९५५	kanepokharimun.gov.np kanepokharimun@gmail.com
५७		कटहरी गाउँपालिका	०२९-४०४९००	kataharimun.gov.np ito.kataharimun@gmail.com
५८		केरावारी गाउँपालिका	०२९-४०३९९०	kerabarimun.gov.np kerabariruralmun@gmail.c
५९		मिक्लाजुङ गाउँपालिका	०२९-४००००९	miklajungmunmorang.gov.np miklajungmun@gmail.com
६०		ईटहरी उपमहा नगरपालिका	०२५-५८००४६, ५८४६५९	itaharimun.gov.np itahari.municipality@gmail.com
६१		धरान उपमहा नगरपालिका	०२५-५२०४०७, ०२५-५२०९०९,	dharan.gov.np info@dharan.gov.np
६२		ईनरुवा नगरपालिका	०२५-५६००७७	inaruwamun.gov.np info@inaruwamun.gov.np
६३		दुहवी नगर पालिका	०२५-५४००२४	duhabimun.gov.np duhabibhaluwamun@gmail.com
६४		रामधुनी नगरपालिका	०२५-५६२५६६, ९८४९९४५६२८	ramdhunimun.gov.np ramdhunibhasi@gmail.com
६५	सुनसरी	बराहक्षेत्र नगरपालिका	०२५-५५९९४५	barahamun.gov.np ito.barahamun18@gmail.com
६६		देवानगञ्ज गाउँपालिका		dewanganjmun.gov.np ito.dewanganjmun@gmail.com
६७		कोशी गाउँपालिका	०२५-४०९०६५	koshimun.gov.np koshigaupalika@gmail.co
६८		गढी गाउँपालिका		gadhimun.gov.np ito.gadhiruralmunicipality@gmail.c om
६९		बर्जु गाउँपालिका	९८०७३९३७३०	barjumun.gov.np ito.barjumun@gmail.com
७०		भोक्राहा नरसिंह गाउँपालिका		bhokrahamun.gov.np bhokrahanarsingh.gapa@gmail.co m
७१		हरिनगर गाउँपालिका		harinagaramun.gov.np ito.harinagaramun@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं. कृषि विकास शाखा	इमेल/ वेबसाईट
७२	धनकुटा	पाखिबास नगरपालिका	९८००९०७३४८	pakhribasmun.gov.np
७३		धनकुटा नगरपालिका	९८४२११६२५४	dhankutamun.gov.np
७४		महालक्ष्मी नगरपालिका	९८४२९५५०३५	mahalaxmimundhankuta.gov.np
७५		साँगुरीगढी गाउँपालिका	९८६२०२२५५६	sangurigadhimun.gov.np
७६		सहिदभूमि गाउँपालिका	९८४४७९३४०१	khalsachhintangshahidbhumimun.gov.np
७७		छथर जोरपाटी गाउँपालिका	९८१४३६६४७८	chhatharjorpatimun.gov.np
७८		चौविसे गाउँपालिका	९८५२०६११०३	choubisemun.gov.np
७९		म्याङलुङ नगरपालिका	९८४२११३४३१	myanglungmun.gov.np
८०		लालीगुराँस नगरपालिका	९८४२३६५३३५	laliguransmun.gov.np krishisakhabasantapur@gmail.com
८१	तेह्रथुम	आठराई गाउँपालिका	९८४२११९५६८	aathraimun.gov.np
८२		छथर गाउँपालिका	९७४३०१०५१६	chhatharmun.gov.np
८३		फेदाप गाउँपालिका	९८५२०६१०२६	phedapmun.gov.np
८४		मेन्छयायेम गाउँपालिका	९८४२८३६९८०	menchhayayemmun.gov.np
८५		चैनपुर नगरपालिका	०२९-५७०१३१	chainpurmun.gov.np chainpurmun@gmail.com
८६	संखुवा सभा	धर्मदेवी नगरपालिका		dharmadevimun.gov.np
८७		खाँदबारी नगरपालिका	०२९-५६०१४१	khandbarimun.gov.np khandbarimun@gmail.com
८८		मादी नगरपालिका	०२९-६८०३२३	madimunsankhuwasabha.gov.np madimunicipality@gmail.com
८९		पाँचखपन नगरपालिका	०२९-४१४००६	panchkhapanmun.gov.np panchapan.mun@gmail.com
९०		भोटखोला	०२६-६८१०११	bhotkholamun.gov.np

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं. कृषि विकास शाखा	इमेल/ वेबसाईट
९१		गाउँपालिका		
		त्रिचिला गाउँपालिका		chichilamun.gov.np chichilagaupalika@gmail.com
		मकालु गाउँपालिका	०२९-४१३०९०	makalumun.gov.np gaupalikamakalu@gmail.com
		सभापोखरी गाउँपालिका	०२६-६८१०११	savapokharimun.gov.np bhandaribk520@gmail.com
९२		सिलीचोड गाउँपालिका	९७५२०६१८७७	silichongmun.gov.np mniraul.info@gmail.com
९३	भोजपुर	भोजपुर नगरपालिका	०२९-४२०२२०	bhojpurmun.gov.np info.bhjmunicipality@gmail.com
९४		पडानन्द नगरपालिका	९८५२०७३८८९	shadanandamun.gov.np ito.shadanandamun@gmail.com
९५		टेम्केमैयुङ गाउँपालिका		tyamkemaikumun.gov.np temkemunbhp@gmail.com
९६		रामप्रसाद राई गाउँपालिका	९८५२०७३८८९	ramprasadrainmun.gov.np ramprasadrain@gmail.com
९७		अरुण गाउँपालिका	९७४२०३७३०२	arunmun.gov.np arunrmun@gmail.com
९८		पौवादुङमा गाउँपालिका	९८५२०७५८००	pauwadungmamun.gov.np pauwadungmamun@gmail.com
९९		साल्पासिलिछो गाउँपालिका		salpasilichomun.gov.np salpasilichorural municipality@gmail.com
१००		आमचोक गाउँपालिका	९८५२०५२८३३	aamchowkmun.gov.np ito.aamchowkmun@gmail.com
१०१		हतुवागढी गाउँपालिका	०२९-४१२०२६	hatuwagadhimun.gov.np hatuwagadhi.rural municipality@gmail.com
१०२		सोलुखुम्बु	सोलुदुधकुण्ड नगरपालिका	०३६-५२०२६४, ९८६३६६५०४२
१०३	माप्य गाउँपालिका		९८४२९३८०४७	dudhkoshimun.gov.np mapyadudhkoshimun@gmail.com
१०४	खुम्बु पासाङल्हमु गाउँपालिका		९८१६७५६७११	khumbupasanglhamumun.gov.np khumbupasanglhamun@gmail.com
१०५		थुलुङ दुधकोशी गाउँपालिका	९८६२९९६८३०	dudhkaushikamun.gov.np thulungdudhkoshirm@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं. कृषि विकास शाखा	इमेल/ वेबसाईट
१०८		नेचासल्यान गाउँपालिका	९८४३१६५४४७	nechasalyanmun.gov.np nechasalyan345@gmail.com
१०९		माहाकुलुङ गाउँपालिका	९८४२५३५३४७	mahakulungmun.gov.np mahakulung.rum@gmail.com
११०		लिखु पिके गाउँपालिका	९८६३१७५००९	likhupikemun.gov.np likhupikerm@gmail.com
१११		सोताङ गाउँपालिका	९८४२८१५९२७	sotangmun.gov.np sotangrmun@gmail.com
११२		सिद्धिचरण नगरपालिका	०३७-५२०२१३	siddhicharanmun.gov.np siddhicharanmunicipality@gmail.com
११३		खिजिदेम्बा गाउँपालिका	९७५१०६८६६६	khijidembamun.gov.np khijeedembarm2073@gmail.com
११४		चम्पादेवी गाउँपालिका	९७५३००००९६	champadevimun.gov.np ito.champadevimun@gmail.com
११५	ओखलढुङ्गा	चिशंखुगढी गाउँपालिका	०३७-६४००७५	chishankhugadhimun.gov.np ito.chishankhugadhimun@gmail.com
११६		मानेभञ्ज्याङ गाउँपालिका	०३७-६७/४१००६५	manebhanjyangmun.gov.np ito.manebhanjyangmun@gmail.com
११७		मोलुङ गाउँपालिका	९८५२८४०५०१	molungmun.gov.np molungrm@gmail.com
११८		लिखु गाउँपालिका	९८४९९७२७७२	likhumunokhaldhunga.gov.np ito.likhu.mun@gmail.com
११९		सुनकोशी गाउँपालिका	०३७-६९००९८	sunkoshimunokhaldhunga.gov.np sunkoshee@gmail.com
१२०	खोटाङ	हलेसी तुवाचुङ नगरपालिका		halesituwachungmun.gov.np
१२१		दिक्तेलरुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका	३६-४२०२०४	rupakotmajhuwagadhimun.gov.np rupakotmun@gmail.com
१२२		ऐसेलुखर्क गाउँपालिका	९८१५७८७८५०	aiselukharkamun.gov.np aiselukharka2073@gmail.com
१२३		रावा वेसी गाउँपालिका	९८१६७८७२३२	lamidandamun.gov.np rawabesigaupalika@gmail.com
१२४		जन्तेढुङ्गा गाउँपालिका	९८६२८५१२८१	jantedhungamun.gov.np jantedhungarmo@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं. कृषि विकास शाखा	इमेल/ वेबसाईट
१२५		खोटेहाङ गाउँपालिका		khotehangmun.gov.np ito.khotehangmun@gmail.com
१२६		केपिलासगढी गाउँपालिका		kepilasgadhimun.gov.np kepilasgadhirmkhotang@gmail.com
१२७		दिप्रुङ चुइचुम्मा गाउँपालिका	९८१०४३६८८५	diprungmun.gov.np Ito.diprungmun@gmail.com
१२८		साकेला गाउँपालिका	९८४२४०२०१९	sakelamun.gov.np Ito.sakelarmun@gmail.com
१२९		बराहपोखरी गाउँपालिका		barahapokharimun.gov.np barahapokharim@gmail.com
१३०	उदयपुर	कटारी नगरपालिका	०३५-४५०२९२	katarimun.gov.np ict.katarimum@gmail.com
१३१		चौदण्डीगढी नगरपालिका	०३५-४४०२६४	chaudandigadhimun.gov.np chaudandigadhimun@gmail.com
१३२		त्रियुगा नगरपालिका	०३५-४२०९८६	triyugamun.gov.np triyugamun@gmail.com
१३३		बेलका नगरपालिका		belakamun.gov.np belakamun@gmail.com
१३४		उदयपुरगढी गाउँपालिका		udayapurgadhimun.gov.np madhavsubedi500@gmail.com
१३५		ताप्ली गाउँपालिका	०३५-६९१३३६	taplimun.gov.np ito.taplimun@gmail.com
१३६		रौतामाई गाउँपालिका		rautamaimun.gov.np rautamairm@gmail.com
१३७		लिम्चुङबुङ गाउँपालिका		sunkoshimunudayapur.gov.np ito.limchubunmun@gmail.com

३.२६. प्रदेश नं. १ अन्तर्गत रहेका प्रमुख श्रोत केन्द्रहरू

३.२६.१. मौरी श्रोत केन्द्र

क्र. स.	वाली बस्तु	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/ प्रबन्धकको नाम	सम्पर्क नं.
१	मौरी	काउली मौरी फर्म	दिपुङ चूईचुम्मा गायाम्खा १-पा खोटाङ	दिप खत्री	९८४२८४४७०८
२	मौरी	नेपाल मौरीपालन महासंघ	इटहरी ५, सुनसरी	वासुदेव ढकाल	९८५२०५४४६८

क्र. स.	वाली वस्तु	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/ प्रबन्धकको नाम	सम्पर्क नं.
३	मौरी	बिष्णुपादुका मौरीपालन फार्म	धरान ११, सुनसरी	डम्बर तमाङ्ग	९८४२२७५८९३
४	मौरी	रामधुनी मौरी पालन उद्योग	रामधुनी ४, सुनसरी	गोपाल पराजुली	९८४२०८५४३३
५	मौरी	शिवशक्ति मौरीपालन उद्योग	इटहरी ५, सुनसरी	बासुदेव ढकाल	९८५२०५४४६८
६	मौरी	सृजना मौरीपालन उद्योग	धरान ११, सुनसरी	एमर ध्वज तामाङ्ग	९८४२१६५७०१
७	मौरी	पारीजात मौरी फार्म	उर्लावारी ४, मोरङ्ग	रमेश खडका	९८४२४१९५३४
८	मौरी	बिराट मौरी तथा मह उत्पादन श्रोत केन्द्र	कोशी हरैचा, मोरङ्ग	रेवती कुमार तिमिसिना	९८५२०६४७७८
९	मौरी	पाथिभरा मौरीपालन उद्योग	रंगेली, मोरङ्ग	यमनाथ पाठक	९८४२०४२३७८
१०	मौरी	मनोकामना मौरी पालन उद्योग	लेटाङ्ग, मोरङ्ग	इमनाथ पोखरेल	९८४२०४८८७०
११	मौरी	एभरेष्ट मौरीपालन फार्म	लेटाङ्ग, मोरङ्ग	कमल राई	९८४२२९६१०९
१२	मौरी	प्रगतिशिल मौरी फार्म	दर्वेशा, मोरङ्ग	जीवन मैनाली	९८४२१४४१७६
१३	मौरी	पूर्णमा महिला मौरी पालन संस्था	कानेपोखरी, मोरङ्ग	जानुका थापा	९८४२१२९८०६
१४	मौरी	पद्म श्री मौरी पालन कृषि फार्म घर श्रोत	उर्लावारी ४, मोरङ्ग	पदमा थापा	९८४२०४४०४९
१५	मौरी	सृजनशिल मौरीपालन फार्म	उर्लावारी ९, मोरङ्ग	अंजु खतिवडा	९८४२०३२१७२
१६	मौरी	सूर्य मौरी फार्म	उर्लावारी २, मोरङ्ग	संजय कटुवाल	९८१९०४२७९३
१७	मौरी	राजघाट मौरीपालन उद्योग	उर्लावारी, मोरङ्ग	गोमा दाहाल	९८४२१६११८३
१८	मौरी	मेलिफेरा कृषि सहकारी संस्था	उर्लावारी ४, मोरङ्ग	बोधराज खडका	९८४२०८७०४६
१९	मौरी	सोताङ्ग अर्गानिक प्रा.लि.	धरान ४, सुनसरी	कृष्ण राई	९८५२०५६०७७
२०	मौरी	पूर्वाञ्चल मौरीपालन उद्योग	अर्जुनधारा ९, झापा	भीम कडरिया	९८५२६७४४६०

क्र. स.	वाली वस्तु	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/ प्रबन्धकको नाम	सम्पर्क नं.
२१	मौरी	सतासी महिला मौरीपालन सहकारी सं.लि.	शिवसताक्षी न.पा, झापा	देवी दाहाल	९८५२६८९१७७
२२	मौरी	कन्काई मौरीपालन कृषक सहकारी संस्था	कन्काई न.पा ३, झापा	भुवन अधिकारी	९८६२६७९८७४
२३	मौरी	लक्ष्मी वि किपीङ्ग वर्क सप	इलाम न.पा.९, इलाम	लक्ष्मी दाहाल	९८४४६७२९८७
२४	मौरी	फाउन्डेसन वि किपिङ्ग		हेम बहादुर राई	९८४२६२७५१५

३.२६.२. च्याउ श्रोत केन्द्र

क्र. स.	वाली वस्तु	समुह फर्म/ संस्था/ / कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धको/ नाम	सम्पर्क नं.
१	च्याउ	सन्त वीउ तथा च्याउ उद्योग	देवानगंज ३, मोरङ्ग	सन्तोष भगत	९८०४३२४१३९
२	च्याउ	बिनय च्याउ उद्योग	उर्लावारी ४, मोरङ्ग	उदय चन्द्र श्रेष्ठ	९८०७३८१७१६
३	च्याउ	नेपाल ब्रदर्श मसुरम एण्ड एग्रो रिसर्च	सुन्दरहरैचा ४, मोरङ्ग	सरोज नेपाल	९८१३२१०३१२
४	च्याउ	सगरमाथा च्याउ उद्योग	सुन्दरहरैचा ४, मोरङ्ग	इन्द्र कुमार तिमिसिना	९८०२७३५८१०
५	च्याउ	आधुनिक च्याउ उद्योग	उर्लावारी, मोरङ्ग		
६	च्याउ	पाथिभरा च्याउ उद्योग	विर्तामोड न.पा, झापा	राम खत्री	९८४२६२७९८७४
७	च्याउ	विज्ञान च्याउ उद्योग	भद्रपुर न.पा.१० झापा	दुर्गा भट्टराई	९८०४९१८३४५
८	च्याउ	क्वालिटि च्याउ उद्योग	कचनकवल ६, झापा	पदम सिटौला	९८१५०३३८०८

३.२६.३ खाद्यान्न बीउ तथा तरकारी बेर्ना श्रोत केन्द्र

क्र.स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/प्रबन्धकको नाम	कैफियत
१	मकै बीउ	वरवोटै मकै बीजवृद्धि कृ.स.	हलेसी तूवाचुड न.पा ८,खोटाङ्ग	राजेश राई	९८०४७२७८६०
२	मकै बीउ	कालिका मकै बीज वृद्धि कृषक समुह	हलेसी तूवाचुड न.पा ६,खोटाङ्ग	सुलोचना राई	९८०४७६२८५९
३	धान, गहुँ	सगरदिना कृषि सहकारी संस्था	रंगेली १, मोरङ्ग	कर्ण बहादुर थापा	९८४२२५१८८७
४	धान, गहुँ	खैरनी बीउ उत्पादक संघ	उर्लाबारी ८, मोरङ्ग	विष्णु प्रसाद सिटौला	९८४२१८१३०४
५	धान, गहुँ	चिसापानी लक्ष्मी झार कृषक समुह	उर्लाबारी ४,मोरङ्ग	लक्ष्मी प्रसाद	९८१४०८७२३९
६	धान, गहुँ, तरकारी बीउ	कुशवाहा खाद्य विज भण्डार	देवानगञ्ज २,सुनसरी	रामबृक्ष मेहता	९८४२५०६१२४
७	धान गहुँ तरकारी बीउ	अकहा तरकारीतथा फलफूल उत्पादक स.लि.स.	भोक्राहा २,सुनसरी	नारायण प्रसाद मेहता	९८४२०८८५८४
८	धान गहुँ, मसुरो, बीउ	जिल्ला सहकारी संघ लि.	ईनरुवा, सुनसरी	बिन्देश्वर मेहता	९८४२०३४५४४
९	मकै	बुधबारे कृषि सहकारी संस्था लि.	वराहक्षेत्र ६, सुनसरी	टेक बहादुर घिमिरे	९८०७०५८६४४
१०	धान बीउ	सिंहदेवी कृषि सहकारी संस्था लि.	ईटहरी ११,सुनसरी	तिलचन दंगाल	९८४२३३९९४३
११	तरकारी धान गहुँ, मकै, (हाईब्रिड)	CGNS seed Pvt Ltd.	कोसी ३,सुनसरी		
१२	धान, गहुँ, बीउ	समिक्षा बीउ कम्पनी	मेची न.पा.,झापा	बुद्धि निरौला	
१३	धानको उन्नत बीउ	अनमोल बीउ उ.कम्पनी	कनकाइ न.पा.,झापा		
१४	धानको उन्नत बीउ	साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि.	गौरादह न.पा.महारानी	मिना ढकाल	०२३४८०२१८

क्र.स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/प्रबन्धकको नाम	कैफियत
			झोडा,झापा		
१५	धानको उन्नत बीउ	मेची बहुउद्देश्य सहकारी स.लि.	मेचीनगर नगरपालिका, झापा	प्रबन्धक	९८५२६७१४१६
१६	मकै बीउ	माझ चण्डेश्वरी कृषक समुह	सिद्धिचरण न.पा.४, रुम्जाटार ओखलढुङ्गा	पूर्णराज श्रेष्ठ	९८४२९३४३८१
१७	मकैको बीउ	मिलन चौक मकै बीजवृद्धि कृषक समुह	मोलुङ्ग गा.पा. कुन्तादेवी, ओखलढुङ्गा	चेतनाथ वारले	९८६२९१६३९१
१८	मकैको बीउ	अन्नपूर्ण कृषक समुह	फाल्गुनन्द गा.पा.१ पाँचथर	घनश्याम आडदेम्बे	९८६३८६१२४९
१९	मकैको बीउ	कुलडाँडा कृषक समुह	हिलिहाड १, पाँचथर	दिल बहादुर बानिया	९८४२१२४७९९

३.२६.४. फलफूल तथा तरकारी बाली श्रोत केन्द्र

क्र.स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको नाम/	कैफियत
१	सुन्तला जात	सुन्तला पकेट समुह	हलेसी तुवाचुङ्ग न.पा. ७,खोटाङ्ग	भुलाराज राई	९८६२८१३६०८
२	कागती नर्सरी	जयपति अलैची फर्म	साकेला गा.पा.७ मात्तिम, खोटाङ्ग	शिव प्रसाद ढकाल	९८४२९३२६१७
३	फलफूलको बिरुवा	रिजाल नर्सरी फर्म	दित्केल न.पा ६, खोटाङ्ग	अमर राई	९८६९१२७७८७
४	फलफूलको बिरुवा	आरआचार्य.डी.एम.आर. फलफूल नर्सरी	दिप्रुङ्ग चूईचूमम गा.पा.१ खोटाङ्ग	डेगराज आचार्य	९८६२८११५५८
५	सुन्तला नर्सरी	महाभारत सुन्तलाजात	ताप्ली १,	उद्धव हमाल	९८५२८३५५१३

क्र.स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको नाम/	कैफियत
		फलफूल विकास सहकारी संस्था लि.	उदयपुर		
६	फलफूल तथा पुष्प	पशुपति फलफूल नर्सरी	ईटहरी उ.म.न.पा ११ सुनसरी	निजी	
७	फलफूल बिरुवा	पाण्डे नर्सरी	बाहदशि ५, झापा	तुलसी पाण्डे	१८०७९४१६९६
८	कागती तथा फलफूल नर्सरी	डिएण्ड डी बायो एग्रो प्लान्टेक	मेचीनगर न.पा.१०, झापा	डिल्लीराज उप्रेति	
९	सुन्तला जात बिरुवा	देवीथान फलोधन उद्योग	अरुण ३, भोजपुर	तोरण कार्की	१८५१०३४९०८
१०	सुन्तलाजात बिरुवा	दिव्यभूमि नर्सरी उद्योग	भोजपुर ८, भोजपुर	विष्णु प्रसाद अधिकारी	१८४२२११४३७
११	सुन्तलाजात बिरुवा	स्मृति फलफूल नर्सरी	टेम्केथुम ५, भोजपुर	चण्डल कुमार राई	१८४२३९२७५६
१२	फलफूल बिरुवा (किवी) (एभोकाडो,	शंकरधन कृषि तथा पशु फर्म	अरुण २, भोजपुर	गुणराज राई	१८६२०३०६१४
१३	सुन्तलाजात फलफूल फार्म	फार्म	थुलुङ दुधकोसी ८, सोलुखुम्बु	राजकुमार राई	१७४३०२४५१९
१४	फलफूल बिरुवा	हामी तीन भाई नर्सरी फार्म	मोलुङ गा.पा. ओखलढुंगा	चण्डीका पहाडी फुयाल	१८४२९३१०७२
१५	किवी बिरुवा	थाडसाङ्ग कृषि समुह	फिदीम १, पाँचथर	गजेन्द्र ईधिङ्गो	१८६२६२१५५६
१६	किवी बिरुवा	माडपाङ लावती कृषि उद्योग	मिकलाजुङ्ग २, पाँचथर	जुनु लावती	१८०४९८१०६०
१७	विभिन्न जातका तरकारीका बिरुवाहरु	कृषि सिकाई श्रोत केन्द्र	हलेसी तूवाचूड न.पा.४,खोटा ङ्ग	भरत थापा	१८१८१७५०३९
१८	विभिन्न जातका	कृषि सिकाई श्रोत	हलेसी	कमल कार्की	१८११७७४६१५

क्र.स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको नाम/	कैफियत
	तरकारीका बिरुवाहरु	केन्द्र	तूवाचूड न.पा.८,खोटा ङ्ग		
१९	आलुको विउ	आईकृषि .एम.पि. सहकारी संस्था लि	कमल गा.पा. झापा	टंक कट्टेल	१८४२६५८४५५
२०	तरकारीको बिरुवा नर्सरी	मामा भान्जा कृषि फार्म	अर्जुनधारा ८, झापा	निर्मल अधिकारी	१८६९४०१३४९
२१	तरकारी बेर्ना	लहाने कृषि फार्म	चम्पादेवी गा.पा.१०, ओखलढुंगा		
२२	वीउ विजन	न्यू कृषि विज भण्डार	इ.न.पा ८, इलाम	पशुपति भट्टराई	१८४४६५९०२८
२३	बेर्ना	सुरुङ्ग खोला नर्सरी फर्म	इ.न.पा ४, इलाम	पारस काफ्ले	१८५१०५८८३९
२४	नर्सरी	सुरुङ्ग खोला नर्सरी फर्म	इ.न.पा ४, इलाम	पारस काफ्ले	१८५१०५८८३
२५	सुन्तलाजात बिरुवा	निसान बिरुवा नर्सरी	ध.न.पा.७, धनकुटा	पूर्णकुमारी गुरागाई	०२६-५२०६५९
२६	सुन्तलाजात बिरुवा	घिमिरे निजी नर्सरी	ध.न.पा.२, धनकुटा	मदनघिमिरे, रमेश घिमिरे	०२६५२०९३३
२७	सुन्तलाजात बिरुवा	दिपेन्द्र निजी नर्सरी	ध.न.पा.२, धनकुटा	नेत्रब.घिमिरे, रेवत घिमिरे	०२६५२०९२२ १८४२२५४४३८
२८	सुन्तलाजात बिरुवा	गणेश नर्सरी	बेलहरा १, धनकुटा	गणेश कार्की	१८४२११७८८९
२९	सुन्तलाजात बिरुवा	कार्की सुन्तला जात बिरुवा उत्पादन केन्द्र	ध.न.पा.२, धनकुटा	मिन ब. कार्की	१८४२०६६९१४ ०२६५२०९१४
३०	सुन्तलाजात बिरुवा	कार्की निजी नर्सरी	ध.न.पा.२, धनकुटा	नगेन्द्र कार्की	१७४२०३५२१२ १८४२२५५५०५

३.२६.५.व्यवसायिक बाली

क्र.स.	बाली	समुह कम्पनी/फर्म/संस्था/ को नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको / नाम	कैफियत
१	चिया नर्सरी श्रोत केन्द्र	बैराङ्गेथान चिया खेती कृषक समुह	साकेला गा.पा ३ खिदिमा, खोटाङ्ग	जुरन सिंह तामाङ	९८६२९७९३
२	रबर बिरुवा	झापा नर्सरी	भद्रपुर, झापा	ईस्वरी तिमिसना	
३	रबर बिरुवा	स्मृति नर्सरी	बुद्धशान्ति, झापा	धरणिधर पोखेल	
४	फलफूल बिरुवा	एदेन नर्सरी	भद्रपुर, झापा	अर्जुन राई	९८०६०९४२१२
५	सुपारी नर्सरी	आमटोल कृषि सहकारी सं.लि.	अर्जुनधारा ६ झापा	अमरदिप भेटवाल	
६	अलैची नर्सरी	अजिमा कृषि फर्म	भोजपुर १२, भोजपुर	बम बहादुर श्रेष्ठ	९८४२२२४६०३
७	अलैची नर्सरी	DUDBSS AGRO FARM	षडानन्द न.पा १३, भोजपुर	ध्यान बहादुर तामाङ	९८५२०५२३२७
८	अलैची नर्सरी	ओखलढुंगा मसला तथा फलफूल नर्सरी फर्म	मोलुङ गा.पा २, ओखलढुंगा	बाबुराम गौतम	९८५१००५९११
९	अलैची नर्सरी	धुम्कि हरियाली कृषक समुह	खेटेहाड गा.पा ६, खोटाङ्ग	ईन्द्र कुमार राई	९८१३५०३४९०
१०	अलैची नर्सरी	सगरमाथा कृषि अनुसन्धान तथा उत्पादन केन्द्र प्रा.लि.	चम्पादेवी गा.पा. ओखलढुंगा	शोभा आचार्य	९८६७९५८९२७
११	अलैची नर्सरी	डाडाखर्क बहुउद्येश्यीय कृषि श्रोत केन्द्र	साकेला गा.पा. १ खोटाङ्ग	संग्राम राई	
१२	अलैची नर्सरी	साराईज अलैची नर्सरी	फाल्गुनन्द गा.पा. १ पाँचथर	गणेश मिश्र	९८४४६९०९१२
१३	अलैची नर्सरी	अलैचि ब्लक समिति	फाल्गुनन्द गा.पा. ५ पाँचथर	मिलन चेम्जोङ्ग	९८१४०५३३५६
१४	अलैची नर्सरी	माउन्टेन अलैची नर्सरी फर्म	फु न.पा., ताप्लेजुङ्ग	दिपक भण्डारी	९८४२४८३४७९
१५	अलैची नर्सरी	वेद ब. थापा	मुर्तीढुङ्गा २, धनकुटा		९८४२१११६१६
१६	अलैची नर्सरी	ज्ञान ब. गुरुङ्ग	पाखिवास ३,		९७४२०४५९३७

क्र.स.	बाली	समुह कम्पनी/फर्म/संस्था/ को नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको / नाम	कैफियत
			धनकुटा		
१७	अलैची नर्सरी	चन्द्र ब. पुलामी	डाडाबजार -९, धनकुटा		९८४२५९६०५९
१८	अलैची नर्सरी	राम ब. लुङ्गेली	चुङ्गवाङ्ग १, धनकुटा		९८४२१९७५७८
१९	अलैची नर्सरी	चन्द्रलाल तामाङ्ग	भिरगाँउ १, धनकुटा		९८४२०३७४२४
२०	अलैची नर्सरी	धन ब. आचार्य	बुधवारे २, धनकुटा		९७४२०००५३८
२१	अलैची नर्सरी	गजेन्द्र घिसिङ्ग	चुङ्गवाङ्ग १, धनकुटा		९७४२००८०३७
२२	अलैची नर्सरी	हर्क ब. तामाङ्ग	पाखिवास ६, धनकुटा		९८११०७५४९७
२३	अलैची नर्सरी	सुकपाल लिम्बु	राजारानी, धनकुटा		-
२४	अलैची नर्सरी	फडिन्द्र पाठक	धनकुटा १, धनकुटा		-
२५	अलैची नर्सरी	दिल ब. थापा	परेवादिन ५, धनकुटा		-
२६	अलैची नर्सरी	धर्म पौडेल	मारेककटहरे ६, धनकुटा		-

४. पन्ना योजनाको आधारपत्रमा उल्लेखित कृषि क्षेत्रका नीतिहरू

१. पृष्ठभूमि:

कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६०.४ प्रतिशत जनसंख्या आवद्ध भएको कृषि क्षेत्र आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने मूल आधार हो। उच्च र समावेशी आर्थिक वृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने क्षेत्र भएकोले यसको बैज्ञानिक ढंगले सुधार तथा रूपान्तरण गर्ने विगतका प्रयासलाई सघन बनाई उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्नु पर्ने हुन्छ।

वृद्धि नेपालको संविधानले खाद्य सम्बन्धी अधिकारलाई मौलिक हकमा प्रत्याभूत गरेको छ। यसै सन्दर्भमा विभिन्न कारणले उत्पन्न हुन सक्ने खाद्य तथा पोषण संकटको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै प्रमुख खाद्यान्न, फलफूल, तरकारी र माछा मासु उत्पादनमा आत्म निर्भरताका लागि कृषिमा नीतिगत, संरचनागत र संस्थागत सुधारको आवश्यकता छ। देशलाई खाद्य सम्प्रभु तुल्याउन र स्वाधिन अर्थतन्त्रको विकास गर्न कृषि क्षेत्रमा उल्लेख मात्रामा लगानी बढाउन आवश्यक छ। नेपालका संविधानका अधिकार सूचि, कृषि क्षेत्रको समग्र विकासका लागि मार्ग चित्रको रूपमा रहेको कृषि विकास रणनीति (सन् २०१५ - २०३५) र दिगो विकास क्षेत्रको लागि मार्ग दर्शनको रूपमा लिईएको छ। उक्त रणनीतिले कृषि तथा पशुपंछी जन्म उत्पादनको व्यवसायिकरण, यान्त्रिकरण र विविधिकरण गरी यस क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन जोड दिएको छ। यसरी दिगो विकास लक्ष्यले लिएको भोकमरी अन्त्य गर्ने गरि यस क्षेत्रमा श्रोत र साधनको परिचालन गरिनेछ। विशेषतः कृषि क्षेत्रका औद्योगिकरणका माध्यमबाट थप रोजगारी सृजना गरी आयआर्जन, गरीबी निवारण तथा आयत व्यवस्थापनलाई समेत सम्बोधन गरिने छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लगानीलाई कृषि क्षेत्रको समग्र विकासमा परिचालन गरिनेछ।

२. सोच

खाद्य र पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सहितको दिगो, प्रतिस्पर्धी एवम् समृद्ध कृषि अर्थतन्त्र।

३. लक्ष्य

प्रतिस्पर्धी, जलवायु अनुकूल, आत्मनिर्भर एवम् निर्यातमुखी उद्योगको रूपमा कृषि क्षेत्रलाई रूपान्तर गर्दै समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने।

४. उद्देश्य

१. कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्वको वृद्धि गरी खाद्य तथा पोषण सुनिश्चित गर्नु।
२. कृषिमा आधारित उद्योगको विकास गरी रोजगारी र आमदानी वृद्धि गर्नु।
३. व्यवसायिकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास गरी कृषि क्षेत्रको व्यापार सन्तुलन गर्नु।

५. रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. संघ प्रदेश र स्थानीय तह तथा सम्बन्धित सरोकारवलासँगको समन्वय तथा सहकार्यमा कृषि सम्बन्धि नीति, कानून तथा योजना निर्माण गरी कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने।	१. संघीय प्रादेशिक र स्थानीय तहको कृषि अनुसन्धान र विकासमा क्षमता वृद्धि गरिनेछ। २. संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय प्राथमिकता तथा नीति, कानून र योजना निर्माणमा दोहोरोपना नहुने गरि समन्वय र सहजीकरण गर्ने संयन्त्र विकास गरिनेछ। ३. संघीय संरचना कृषि तथा पशु सेवा प्रसारको तीनै तहका लागि उपयुक्त मोडेल तयार गर्न नितिगत, संरचनागत तथा मानव संशाधन व्यवस्थापनमा सुधार गरिनेछ।
२. कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने शिक्षा, अनुसन्धान र प्रसार पद्धतिलाई एकिकृत गर्दै प्रभावकारी बनाउने र गुणस्तरिय उत्पादन सामग्री तथा सेवाको उपलब्धताको सुनिश्चितता गर्ने।	१. समस्या समाधानमा केन्द्रित र प्रविधि उत्पादन गर्ने प्रमुख थलोको रूपमा विकास गर्न कृषि अनुसन्धानलाई साधन र श्रोत सम्पन्न बनाईनेछ। अनुसन्धानको संरचनालाई प्रभावकारी बनाउन समसायिक निति एवम् कानून संशोधन गर्नुका साथै तत् सम्बन्धी अध्ययन र अनुसन्धान गर्न कृषि निति अनुसन्धान प्रतिष्ठानको स्थापना गरिनेछ। २. कृषि शिक्षा अनुसन्धान र प्रसारलाई प्रभावकारी बनाउन नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदको अगुवाईमा मानित विश्वविद्यालयको स्थापना गरिनेछ। ३. प्रमुख स्थानहरूमा आवश्यकताका आधारमा रासायनिक मलको ब्लेण्डिङ कारखाना स्थापना गर्न प्रोत्साहन गर्ने। ४. कृषिलाई जीवन पद्धतिको रूपमा स्थापित गर्न कृषि शिक्षालाई विद्यालयस्तर देखिनै समाहित गरी कृषि पेशालाई आकर्षित र मर्यादित बनाईने छ। कृषकहरूलाई उत्पादन सामग्री र प्राविधिक सेवा स्थानीय स्तरमा नै आपूर्ति गर्न मौजुदा कृषि ज्ञान केन्द्र र भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रलाई एकिकृत कृषि पशुपंक्षि ज्ञानकेन्द्रको रूपान्तर गरि स्थानीय तहका जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै कृषकहरूलाई सेवा र सुविधा उपलब्ध गराईनेछ। साथै कृषि सामग्री आपूर्ति, कृषि अनुसन्धान, कृषि प्रसार, कृषि शिक्षा, कृषि ऋण, कृषि बिमा जस्ता उत्पादनका अपरिहार्य तत्वहरू एकै थलोबाट उपलब्ध गराईनेछ। ५. वीउ बिजन क्षेत्रको दिर्घकालिन सोचले परिलक्षित गरे अनुरूप अनुसन्धान, निजी क्षेत्र तथा कृषकहरूको क्षमता अभिवृद्धिको माध्यमबाट उन्नत तथा वर्णशंकर जातको विकास गरी बालीहरूको वीउ प्रतिस्थापन दरमा उल्लेख्य

रणनीति	कार्यनीति
	<p>वृद्धि गर्दै आत्मनिर्भर उन्मुख बनाईनेछ। साथै दुध, अण्डा, तथा मासुको उपलब्धता बढाउन नक्ष सुधार कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाईनेछ। सरकारी कृषि फार्म तथा केन्द्रहरूमा उपयोगमा ल्याउन नसकिएको जमिन बीउ, बेर्ना, भूरा उत्पादन तथा नक्ष सुधार कार्यमा उपयोग गरिनेछ।</p> <p>६. कृषि पारिस्थितिक क्षेत्रहरूमा सम्भाव्यता र आवश्यकताको आधारमा कृषि यान्त्रिकरणलाई निजी क्षेत्र तथा सहकारीसँगको सहकार्यमा उत्पादन, सुधार तथा विस्तार गरिनेछ।</p> <p>७. निजी तथा सहकारी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा स्वदेशमा नै उत्पादन हुने प्राथमिकता सहित गुणस्तरीय कृषि सामग्रीको उपलब्धता सुनिश्चितता गरिनेछ।</p> <p>८. कृषिको व्यवसायिकरणका भूमिको उपलब्धताको सुनिश्चितता गरिनुका साथै करार, समुह वा सहकारी खेतिका लागि एकिकृत भूमि व्यवस्थापन प्रणालीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ।</p> <p>९. देश भित्र उत्पादन भएका खाद्यान्नहरूको उपलब्ध सुनिश्चितता गर्न तथा प्रति ईकाइ प्रतिफल अभिवृद्धि गर्न उत्पादनोपरान्त भण्डारण, प्रशोधन तथा मुल्य अभिवृद्धिका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।</p> <p>१०. समग्र कृषि क्षेत्रको तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण तथा प्रकाशनलाई भरपर्दो एवम् विश्वशनीय बनाईनेछ।</p>
३. कृषिमा निजी क्षेत्रको लगानी वृद्धिको उचित वातावरण सिर्जना गर्न नीति तथा संरचनागत सुधार र कार्यक्रमगत सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने।	<p>१. बजार सुचनाको एकिकृत केन्द्र र बजार सुचना प्रणाली स्थापना तथा संचालन गरी सम्भाव्य क्षेत्रमा निजी र सहकारीलाई बजारीकरणमा संलग्न गर्ने विषयमा प्राथमिकता दिईने छ।</p> <p>२. कृषि उत्पादनको अग्र एवम् पृष्ठ सम्बन्धको आधार तयार गरी सहकारी तथा निजी क्षेत्रको संलग्नतामा कृषि प्रशोधन तथा अन्य कृषिजन्य उद्योग स्थापना तथा विस्तारमा तथा विस्तारमा वित्तीय उत्प्रेरण दिईने छ।</p> <p>३. कृषिजन्य वस्तुको उत्पादन र उत्पादित वस्तुको निर्यातलाई प्रोत्साहित गरिने छ।</p> <p>४. कृषि क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गर्न सहूलियतपूर्ण दरमा कर्जा लगानी गरिने छ।</p> <p>५. कृषि उत्पादनको उपभोग बढाउन कर प्रणालीबाट राष्ट्रिय उत्पादनको संरक्षण प्रदान गरिने छ। साथै खास खास वाली</p>

रणनीति	कार्यनीति
	<p>र वस्तुमा न्यूनतम समर्थन मूल्य तोकी कार्यान्वयन गरिने छ।</p> <p>६. कृषि उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण तथा बजारीकरण प्रकृत्यामा आवश्यक ऋणको व्यवस्था र बीमा सेवाको विस्तार गरिने छ।</p>
४. कृषि पूर्वाधारको विकास, बजार सुचना प्रणालीको स्थापना, साना तथा मझौला कृषि उद्यमशीलताको विकास, खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गर्ने।	<p>१. यन्त्र, उपकरण एवम् प्रविधिहरूलाई मुख्य आधार मानी कृषि उत्पादन एवम् युवा लक्षित मर्यादित रोजगारीको समेत अभिवृद्धि गर्ने गरी मुल्य श्रृंखला विकास गरिने छ।</p> <p>२. कृषकको परिभाषा गरी परिचयपत्रका आधारमा वित्तीय उत्प्रेरण, उत्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सामाजिक संरक्षणका कार्यक्रममा जोड दिईने छ।</p> <p>३. सिँचाई, कृषि सडक तथा बजार पूर्वाधारहरूको विकास तथा विस्तार गरिने छ।</p> <p>४. प्रत्येक संघीय निर्वाचन क्षेत्रमा संभाव्यताका आधारमा निजी क्षेत्र र सहकारीको सहकार्यमा कृषि उपज भण्डारण र शीतघर स्थापना गरिने छ।</p> <p>५. कृषि उद्यम विकासलाई टेवा पुर्याउन त्यस्ता उद्योगको लागि चाहिने कच्चा पदार्थको स्वदेशमै उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गरिने छ। साथै, देशभित्र आवश्यक पशुपंछी रोग विरुद्धका खोपहरू स्वदेशमै उत्पादन गर्न प्राथमिकता दिईने छ।</p> <p>६. एक प्रदेश, एक नमुना पशुपंछी बधशाला को अवधारणालाई निजी क्षेत्र र सहकारीको सहकार्यमा कार्यान्वयन गरिने छ।</p> <p>७. बजार प्रणालीमा सहकारीको संलग्नता प्रोत्साहन गर्नुका साथै मध्यस्थकर्तालाई स्थानीय तहमा दर्ता गर्ने व्यवस्था गरी उनीहरूको कार्य र अतिरिक्त नाफालाई नियमन र व्यवस्थीत गरिने छ।</p> <p>८. खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तरको अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई विकेन्द्रित संरचनामा विस्तार गर्दै क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ।</p> <p>९. कृषि प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिने छ।</p>
५. स्थानिय सम्भाव्यताको आधारमा उत्पादनशील कृषकहरूको प्राविधिक, व्यावसायिक तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि साथै उनीहरूको अधिकार सुनिश्चित	<p>१. स्थानीय तहका वडालाई एक विकास एकाइ मानी सम्भाव्यताको आधारमा वाली, पशुपंछी तथा मत्स्य पकेट क्षेत्रको पहिचान गरी कृषकलाई आवश्यक पर्ने उत्पादन सामग्री र सेवा एकद्वार प्रणालीबाट स्थानीय तह मार्फत उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिने छ।</p>

रणनीति	कार्यनीति
गर्दै उत्पादन र बजारीकरणालाई नाफामूलक बनाउने।	<p>२. प्रत्येक प्रदेशमा कम्तीमा दुई वटाको दरले निजी र सहकारी क्षेत्रको सहकार्यमा नमुना एकिकृत अर्गानीक फर्म स्थापना गरिने छ।</p> <p>३. एकिकृत कृषि खेती, सामूहिक तथा सहकारी खेती प्रणाली र पर्यटकीय तथा वातावरण मैत्री कृषि प्रणालीलाई प्रोत्साहन गरिने छ।</p> <p>४. मूल्य श्रृंखलाका उत्पादन एवम् कृषि भण्डारणको लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट थप लगानी गरिने छ।</p> <p>५. उत्पादन क्षेत्रलाई स्थानीय, प्रादेशिक र राष्ट्रिय स्तरको बजारमा जोड्न सम्बन्धित तहले आपसमा समन्वय तथा सहकार्य गरी उपयुक्त स्तरको मुल्य श्रृंखला विकास गरिने छ।</p> <p>६. कृषि उत्पादन क्षेत्रको अतिरिक्त श्रमशक्तिलाई कृषि तथा गैर कृषि जन्य उद्योगमा परिचालन गरी उच्च आय सहित रोजगारीको सिर्जना गरिने छ।</p> <p>७. बाँझो तथा सीमान्त जमिन विशेषत पहाडी तथा भिरालो धरातलको संरक्षण तथा उत्पादकत्व वृद्धिका लागि सदुपयोगको सिद्धान्त अनुसार बहुउपयोगी एवम् उच्चमूल्य वाली सहितको कृषि वन प्रणालीको प्रवर्द्धन गरिने छ।</p> <p>८. सहकारी मार्फत कृषकहरूले सेवाको माग गर्ने, योजना तयार गर्ने, उत्पादन क्षमता वृद्धि गर्ने र बजारीकरण गर्न सक्ने गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ।</p> <p>९. समुचित सदुपयोगको सिद्धान्त बमोजिम स्थानीय तहको समन्वयमा राजमार्ग किनारका क्षेत्रहरूमा फलफूल तथा अन्य उपयुक्त वालीको खेती प्रवर्द्धन गरिने छ।</p>
६. तुलनात्मक लाभ एवम् उच्च मूल्य वाली तथा वस्तुको बजारीकरण गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने	<p>१. नेपालको विशिष्ट पहिचान भएका विद्यमान निर्यात जन्य उत्पादनको पहिचान तथा प्रवर्द्धन गर्ने एवम् त्यस्ता उत्पादनलाई आवश्यक प्रोत्साहन सहित ब्राण्ड र बजार सुदृढ गरिने छ।</p> <p>२. विशिष्टिकृत उत्पादन क्षेत्र, वाली र पशुवस्तु आधारित प्रविधिको सुनिश्चितता गरिने छ।</p> <p>३. कृषिजन्य उद्योगको स्थापना तथा विस्तारका लागि क्षेत्र र स्थान विशेष औद्योगिक वाली, वस्तु, फलफूल तथा पुष्प व्यवसायको उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरणको प्रवर्द्धन गरिनेछ।</p>

रणनीति	कार्यनीति
	<p>४. कृषिजन्य उपजहरूको व्यापार प्रवर्द्धन एवम् विषादी जन्य पदार्थको प्रयोगको नियमन र व्यवस्थापन गर्नका लागि प्रदेशस्तरमा मानक प्रयोगशाला स्थापना गरिने छ।</p>
७. जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै जलवायु अनुकूलन तथा उत्थानशील प्राङ्गारिक लगायतका कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने।	<p>१. प्राङ्गारिक खेतीका सम्भावित वस्तु र क्षेत्रहरूको पहिचान एवम् उत्पादन वृद्धि गरी उत्पादित प्राङ्गारिक वस्तुको प्रमाणीकरण तथा ब्राण्ड प्रवर्द्धन गर्दै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा बजारीकरण गरिने छ।</p> <p>२. लोपोन्मुख वीउबिजन, नख र कृषि तथा पशुपन्छी जन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय तह तथा समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गरिने छ।</p> <p>३. कृषिमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा उत्थानशील प्रविधिको प्रयोग गर्दै कृषकको जलवायु परिवर्तनसँग जुध्ने क्षमता बढाउन जलवायु परिवर्तनलाई कार्यक्रम र बजेटमा यकीन गरी कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन तथा दिगो उपयोग गरिने छ।</p> <p>४. प्राङ्गारिक खेतीको प्रवर्द्धनको लागि प्राङ्गारिक कृषि क्षेत्रको घोषणा, बायोग्यास तथा अन्य श्रोतहरूबाट उत्पादन भएका प्राङ्गारिक मलको प्रयोगलाई सहकारी तथा निजी क्षेत्रको सहकार्यमा विस्तार गरिने छ।</p>

अपेक्षित उपलब्धी

योजना अवधिको अन्त्य सम्ममा कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि, वन तथा खानी क्षेत्रको योगदान २७.६ प्रतिशतबाट घटेर २३ प्रतिशत कायम रहेको हुने छ। कृषि क्षेत्रको उत्पादन २.९७ बाट ४ मेट्रिक टन प्रति हेक्टर पुगेको हुने छ। योजना अवधिको अन्तिममा प्रमुख वालीहरूको वीउ प्रतिस्थापन दर २५ प्रतिशत पुगेको हुने छ। आ.व. २०७४/०७५ मा प्रमुख वालीहरूको प्रति हेक्टर उत्पादकत्व धान ३.५ मेट्रिक टन, मकै २.७ मेट्रिक टन, गहुँ २.८ मेट्रिक टन, तरकारी १४.० मेट्रिक टन, आलु १६.० मेट्रिक टन, फलफूल ८.९ मेट्रिक टन, माछा ४.९ मेट्रिक टन प्रति हेक्टर, दुध १०१२ लिटर प्रति दुधालु पशु प्रति बेत, मासु ७२ के जी प्रति बघ गरिएको पशु तथा अण्डा २४० वटा प्रति पंछी रहेकोमा योजना अवधिको अन्तिम वर्ष २०८० र ८१ मा धान ४.५ मेट्रिक टन, मकै ४.० मेट्रिक टन, गहुँ ३.५ मेट्रिक टन, तरकारी २०.० मेट्रिक टन, आलु २२.० मेट्रिक टन, फलफूल १२.० मेट्रिक टन, माछा ६ मेट्रिक टन प्रति हेक्टर, दुध १४८७ लिटर प्रति दुधालु पशु प्रतिबेत, मासु ९२ प्रति के.जी. बघ गरिएको पशु, अण्डा २६० वटा प्रति पंछी पुगेको हुनेछ। जमिनको उत्पादकत्व अमेरिकी डलर ५३३९ प्रति हेक्टर, कृषि श्रमको उत्पादकत्व अमेरिकी डलर १२६० प्रति श्रमिक पुगेको हुनेछ। यस योजना अवधिभित्र प्रमुख कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई कृषि क्षेत्रको व्यापार सन्तुलन कायम भएको हुनेछ।

स्रोत: राष्ट्रिय योजना आयोग २०७६

५. प्रदेश सरकारको पहिलो योजनामा कृषि, पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास क्षेत्र**पृष्ठभूमि**

प्रदेश आर्थिक विकास मेरुदण्डको रूपमा कृषि क्षेत्र रहेको छ। संविधानले भू-उपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमि को व्यवस्थापन गर्ने, कृषिको व्यवसायीकरण, विविधिकरण र आधुनिकीकरण गर्ने कृषकका लागि कृषि सामग्री, कृषि उपजको उचित मूल्य र बजार पहुँचको व्यवस्था गर्ने जस्ता महत्वपूर्ण कृषि सम्बन्धी नीति निर्धारण गरेको छ। यसका लागि कृषि बालीको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, भण्डारण र बजारीकरण, पशुपंक्षी तथा मत्स्य प्रजनन एवम् नस्ल सुधार, आहार तथा पोषण, पशु स्वास्थ्य र बजार प्रवर्द्धनमा प्रदेश सरकारले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नु पर्ने हुन्छ। धान, मकै, गहुँ, आलु, अलैची, अदुवा, चिया आदि प्रदेशका मुख्य बालीनाली हुन्। तराईका झापा, मोरङ र सुनसरी जिल्ला तथा भित्री मधेसको उदयपुर जिल्ला धान, गहुँ, उखु, मकै, कोदो र जूट खेतीका लागि उर्वर भूमि हुन्। तराईमा आँप, लिची र केरा जस्ता फलफूल र पहाडी भेगमा मुख्य रूपमा सुन्तला, चिया, अलैची, एभोकाडो, किवी, अदुवा आदि उत्पादन गरिन्छ। यस प्रदेशको पहाडी क्षेत्रको प्रमुख बाली चिया हो। झापा र इलाम जिल्ला चिया उत्पादनका लागि मुलुककै अग्रणी क्षेत्र हुन् भने इलाम, पाँचथर, धनकुटा, भोजपुर, मोरङ र सोलुखुम्बु जिल्लामा प्रमुख रूपमा अर्थो डक्स चिया उत्पादन हुन्छ। चियाको राष्ट्रिय उत्पादनमा प्रदेशको योगदान ९९ प्रतिशत रहेको छ। नेपालको प्रमुख कृषि उत्पादक ५ जिल्ला मध्ये मोरङ, झापा र सुनसरी यसै प्रदेशमा पर्दछन्। झापा, मोरङ र सुनसरी नेपालका सर्वाधिक धान उत्पादन हुने जिल्ला हुन् भने धनकुटा, इलाम र झापा तरकारी उत्पादन गर्ने जिल्ला मध्ये प्रमुख हुन्। दुग्ध उत्पादन तर्फ गाई र भैँसी तथा मासुजन्य उत्पादन तर्फ बाख्रा, सँगुर, कुखुरा र माछा मुख्य रूपमा रहेका छन्। क्षेत्रगत सोच: समुन्नत कृषि, सम्पन्न किसान: समृद्ध प्रदेश।

लक्ष्य

कृषि क्षेत्रको ग्राहस्थ उत्पादन वृद्धि हुने।

उद्देश्य

१. कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्नु।
२. तुलनात्मक लाभ भएका बाली तथा पशुपंक्षी जन्य उत्पादनको विकास एवम् विस्तार गर्नु।
३. कृषि तथा पशु सेवा प्रसारको पहुँचमा वृद्धि गर्नु।

रणनीति

१. भू-उपयोग नीति अनुरूप कृषि जमिनको संरक्षण र उपयोग गर्ने। (१)
२. निजीक्षेत्र, सहकारी तथा अन्तर सरकार समन्वय र सहकार्य गर्ने। (१)
३. प्राङ्गारिक खेती, आधारभूत खाद्यवस्तु तथा तुलनात्मक लाभ भएका बाली र पशुपंक्षी उत्पादनमा वृद्धि गर्ने। (२)
४. कृषक र कृषि सम्बद्ध निकायको क्षमता विकास एवम् प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने। (३)
५. उत्पादित वस्तुको बजारीकरण गर्ने। (३)
६. कृषि एवम् पशुपंक्षी उद्योगको संरक्षण, विकास र विस्तार गर्ने। (३)

कार्यनीति

रणनीति १ : भू-उपयोग नीति अनुरूप कृषि जमिनको संरक्षण र उपयोग गर्ने।

- (क) कृषि विकासका लागि आवश्यक प्रादेशिक नीति नियमको तर्जुमा गरिनेछ।
- (ख) भूमि बैंक मार्फत जग्गा धनीलाई न्यूनतम उत्पादन मूल्य तोकी आधुनिक कृषिको विकासका लागि भूमिको उपलब्धता सुनिश्चित गरिनेछ।
- (ग) कृषि क्षेत्रमा ग्रामीण पूर्वाधार निर्माण गर्न लगानीलाई प्राथमिकताका साथ परिचालन गरिनेछ।
- (घ) सहकारी खेती एवम् जग्गाको चक्रावन्दीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

रणनीति २ : निजी क्षेत्र, सहकारी तथा अन्तर सरकार समन्वय र सहकार्य गर्ने।

- (क) कृषि, पशुपंक्षी र मत्स्यजन्य क्षेत्रको विकास र व्यावसायीकरणमा निजी क्षेत्र, सहकारी तथा अन्तर सरकार समन्वय, सहयोग र सहकार्य गरिनेछ।
- (ख) कृषि, पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकासको लागि निजी र सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
- (ग) प्रतिस्पर्धी क्षमता भएका प्रमुख कृषि, पशुपंक्षी र मत्स्यजन्य वस्तुको पहिचान गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन वि शेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- (घ) कृषि व्यावसायीकरण र बजार पहुँचमा सुधार गर्न सूचना प्रविधिको विकास, विस्तार र उपयोग गरिनेछ।
- (ङ) कृषि, पशुपंक्षी र मत्स्य जन्य कार्यक्रम सञ्चालनमा समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ।
- (च) कृषि तथा पशुपंक्षी जन्य विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।
- (छ) निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कृषकलाई स्तरीय कृषि सेवा उपलब्ध गराइनेछ।
- (ज) निजी, सहकार तथा सामुदायिक क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कृषि यान्त्रिकीकरणलाई बढावा दिइनेछ।
- (झ) उत्पादन, भण्डारण र बजारीकरणमा किसानको सामूहिक स्वामित्व प्रोत्साहन गरिनेछ।
- (ञ) स्थान विशेषमा उत्पादन हुने खाद्यान्न, तरकारी तथा फलफूल लगायत कृषि तथा पशुपंक्षी उत्पादन अभिवृद्धिका लागि स्थानीय तहसँग सहकार्य गरिनेछ।
- (ट) मत्स्य विकासका लागि पकेट क्षेत्र लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय तहलाई सहयोग गरिनेछ।

रणनीति ३ : प्राङ्गारिक खेती, आधारभूत खाद्यवस्तु तथा तुलनात्मक लाभ भएका बाली र पशुपंक्षी उत्पादनमा वृद्धि गर्ने।

- (क) माटो र हावापानी एवम् भौगोलिक धरातलको सम्भाव्यताका आधारमा आधारभूत खाद्य वस्तु, उच्च मूल्य बाली तथा पशुपंक्षीको पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- (ख) प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरी प्राङ्गारिक उत्पादनको ब्राण्डिङ गरिनेछ।
- (ग) अपघटक (अर्गानिक डीकम्पोजर) र मोहनी-पासो (क्युलियर) जस्ता प्रविधिको प्रयोग मार्फत रासायनिक मल र अस्वस्थकर प्रविधि मुक्त हरित कृषि अभियान सञ्चालन गरिनेछ।

- (घ) प्राङ्गारिक खेतीमा निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार तथा सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- (ङ) कृषि विकास कार्यक्रमसँग समन्वय र आवद्ध हुने गरी सिँचाइ र कृषि सडकको विकास गरिनेछ ।
- (च) बहु-बाली, नगदे बाली, फलफूल र औषधीजन्य कृषि उत्पादन अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
- (छ) सिर्जनशील तथा कृषि क्षेत्रमा नवीनतम प्रणाली अवलम्बन गर्ने सफल किसानलाई प्रोत्साहन एवम् कदर गरिनेछ ।
- (ज) सुलभ कृषि कर्जामा सहजीकरण गरी पहुँचको विस्तार गरिने छ ।
- (झ) प्रदेशको प्राथमिकतायुक्त बालीमा सहज एवम् सहूलियतपूर्ण ऋण तथा अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।
- (ञ) वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवालाई कृषि, पशुपक्षी तथा मत्स्य व्यवसायमा प्रोत्साहन गर्न सुलभ तथा सहूलियतपूर्ण ऋण तथा अनुदान, तालिम, प्रविधि, बजार पहुँच जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति ४ : कृषक र कृषि सम्बद्ध निकायको क्षमता विकास एवम् प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने ।

- (क) कृषि तथा पशुपक्षीजन्य संस्थाको संस्थागत विकास र सुदृढीकरण गरिनेछ ।
- (ख) कृषि अनुसन्धान केन्द्रहरूको सहकार्यमा जडीबुटी खेती गर्ने, कृषक र पशुपालकका लागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
- (ग) जलवायु परिवर्तन र प्राकृतिक प्रकोपबाट कृषि क्षेत्रमा पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्न उपलब्ध प्रविधि तथा सेवा कृषकलाई उपलब्ध गराइनेछ ।
- (घ) उत्पादकत्व वृद्धिका लागि कृषि अनुसन्धानबाट प्राप्त उपलब्धिहरूलाई कृषक समक्ष पुऱ्याई नवीन प्रविधिको उपयोगमा कृषकको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- (ङ) निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कृषि यन्त्र तथा उपकरण, उन्नत नक्ष तथा विउ विजन र प्राङ्गारिक मल सुलभ दरमा उपलब्ध गराइनेछ ।
- (च) कृषि उपजको स्वच्छता र गुणस्तर कायम राख्न ज्ञान तथा प्रविधि हस्तान्तरण जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- (छ) जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट कृषि क्षेत्रमा पर्ने असर न्यूनीकरण गर्न बाली तथा पशु बीमा तथा राहतका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- (ज) बाली तथा पशुपक्षीजन्य रोगको अनुसन्धान गरि उपयुक्त उपचार सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।
- (झ) पशु चिकित्सालयको सुदृढीकरण गरि सेवा प्रभावकारी बनाइनेछ ।

रणनीति ५ : उत्पादित वस्तुको बजारीकरण गर्ने ।

- (क) आन्तरिक तथा बाह्य बजार लक्षित निर्यातजन्य बालीको प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ, ब्राण्डिङ लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- (ख) सम्पूर्ण मूल्यशृङ्खला (उत्पादन, भण्डारण, प्रशोधन र बजारीकरण) मा आधारित कृषि प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ ।

- (ग) निर्यात विविधिकरण गर्नका साथै निर्यातमा आउने बाधाको सम्बोधन गर्न संघीय सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।

रणनीति ६ : कृषि एवम् पशुपक्षी उद्योगको संरक्षण, विकास र विस्तार गर्ने ।

- क) कृषिमा आधारित साना, मझौला तथा ठूला उद्योगको स्थापनालाई प्रोत्साहन र सहजीकरण गरिनेछ ।
- (ख) कृषिजन्य उद्योगका उत्पादनलाई गुणस्तर परीक्षणको विशेष सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।
- (ग) कृषि उत्पादनको ब्राण्डिङ र बजारीकरणलाई सहयोग गरिनेछ ।
- (घ) कृषिमा आधारित उद्योगको लागि सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (ङ) कृषि क्षेत्रको उन्नतिका लागि लगानी प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धि

कृषि प्रशोधन र कृषि जन्य उद्योगमा निजी क्षेत्रको लगानीमा वार्षिक वृद्धि १५ प्रतिशत, मकैको उत्पादकत्व प्रति हेक्टर २.५ मे.ट.बाट ५ मे.ट., धानको उत्पादकत्व ३.५ मे.ट. प्रति हेक्टरबाट ५ मे.ट., माछाको उत्पादकत्व ३.८ मे.ट. प्रति हेक्टरबाट ६.५ मे.ट. प्रति हेक्टर हुने; तरकारीको उत्पादनमा वार्षिक १० प्रतिशत वृद्धि; कुखुराको मासुको उत्पादनमा वार्षिक १५ प्रतिशत वृद्धि भएको हुने र Milk Holiday अन्त्य हुने; खसीको मासुको उत्पादनमा वार्षिक १५ प्रतिशत वृद्धि हासिल गर्ने; निर्यात गरिने कृषि जन्य उपज मध्ये २० प्रतिशत वस्तु प्रशोधित एवम् मूल्य अभिवृद्धि भएको हुने, स्वस्थकर खाद्यान्नको उपलब्धतामा सुधार भएको हुने; जैविक खेतीको पकेट क्षेत्र विस्तार भएको हुने; रैथाने जातका कृषि तथा पशुपक्षी उत्पादन वृद्धि भएको हुने; असहाय, गरीब र सीमान्तकृत समुदायमा खाद्य तथा पोषणको पहुँच पुगेको हुनेछ ।

स्रोत: प्रदेश योजना आयोग, २०७६

५.१ भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयमा मौजुदा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन अनुदान कार्यविधि -२०७६ मा संलग्न गरिएको अनुदान रकम उपलब्ध हुने कार्यक्रमहरू

१. कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम
२. प्रोटेक्टेड हर्टिकल्चर प्रवर्द्धन तथा विस्तार कार्यक्रम
३. चियाखेती प्रवर्द्धन तथा आधुनिकिकरण कार्यक्रम
४. शित भण्डार घर निर्माण कार्यक्रम
५. एग्रीमार्ट स्थापना कार्यक्रम
६. एक हेक्टर भन्दा बढि क्षेत्रफलमा किवीफल खेती विस्तारका लागि प्रस्तावनामा आधारित अनुदान कार्यक्रम
७. बगर खेती कार्यक्रम
८. स्क्रिन हाउस निर्माण कार्यक्रम
९. सुन्तलाजात बगैचा व्यवस्थापन एवं सुदृढीकरण कार्यक्रम
१०. व्यवसायिक फलफूल बगैचा स्थापना सहयोग कार्यक्रम
११. नमूना कृषि फार्म स्थापना तथा सञ्चालन कार्यक्रम

१२. आलु भण्डारणको लागि रष्टिक स्टोर निर्माण कार्यक्रम
१३. खेर गएका सार्वजनिक जग्गामा फलफूल खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
१४. कागती खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
१५. किवी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
१६. कफि खेती विस्तार कार्यक्रम
१७. व्यवसायिक वीजवृद्धि प्रवर्द्धन तथा वीउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम
१८. समुदायिक कृषि यान्त्रिकरण सेवा केन्द्र स्थापना तथा संचालन कार्यक्रम
१९. कृषि बजार तथा संकलन केन्द्र निर्माण कार्यक्रम
२०. नगद प्रोत्साहनमा आधारित हिउँदे मकै खेती क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम
२१. सघन वाली विकास कार्यक्रम
२२. उन्नत वीउ बिजन उत्पादन सामग्रीमा सहयोग कार्यक्रम
२३. चैते धान विशेष सहयोग कार्यक्रम
२४. कर्मसंयल एग्रीकल्चर एलायन्स मार्फत सन्चालन हुने व्यवसायिक कृषि विकास कार्यक्रम
२५. स्रोत केन्द्र च्याउ तथा मौरी विकास कार्यक्रम
२६. चक्लाबन्दी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
२७. अभियानमुखी अदुवा उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम
२८. माटो परिक्षण मिनिल्याव स्थापना तथा सुदृढिकरण कार्यक्रम
२९. अलैची खेती कार्यक्रम
३०. कृषि यान्त्रिकरण अनुदान परिचालन कार्यक्रम
३१. बैंगुर तथा बाखाको दाना उद्योग स्थापना कार्यक्रम
३२. मिल्किङ्ग मेशिन वितरण कार्यक्रम
३३. खसी बोका सङ्कलन केन्द्र निर्माण कार्यक्रम
३४. मिटमार्ट स्थापना कार्यक्रम
३५. मासु चिस्यान घर (कोल्ड रुम) स्थापना कार्यक्रम
३६. पशुजन्य पदार्थ उत्पादन, विविधिकरण र बजारिकरण कार्यक्रम
३७. पशु बधस्थल निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम
३८. साइलेज तथा हे प्रविधि कार्यक्रम
३९. साना डेरी प्रशोधन केन्द्र स्थापना कार्यक्रम
४०. पशुपन्छी तथा पशुपन्छीजन्य पदार्थ ढुवानी साधन खरिद कार्यक्रम
४१. मत्स्य ह्याचरी निर्माण एवं व्यवस्थापन कार्यक्रम
४२. नर्सरी पोखरी निर्माण कार्यक्रम
४३. मत्स्य उत्पादन कार्यक्रम
४४. मत्स्य यान्त्रिकरण कार्यक्रम
४५. पशु हाटबजार निर्माण सुधार कार्यक्रम
४६. बाखा स्रोत केन्द्र स्थापना कार्यक्रम
४७. मिल्क एनालाइजर वितरण कार्यक्रम
४८. व्यवसायिक वंगुरफार्म खोर निर्माण/सुधार जैविक सुरक्षा कार्यक्रम

४९. व्यवसायिक गाइभैसी फार्महरुलाई गोठ निर्माण/सुदृढीकरण तथा जैविक सुरक्षा कार्यक्रम
५०. व्यवसायिक बाखा फार्महरुलाई खोर निर्माण/सुधार तथा जैविक सुरक्षा कार्यक्रम
५१. अण्डा उत्पादन गर्ने व्यवसायिक कुखुरा फार्महरुलाई जैविक सुरक्षा तथा खोर निर्माण/सुधार कार्यक्रम
५२. मोटर सहितको चाफकटर मेशिन वितरण
५३. मासु पसल निर्माण/सुधार
५४. डेरी पसल निर्माण/सुधार
५५. व्यवसायिक बाखा फार्महरुमा डिपिङ्ग ट्याङ्क निर्माण कार्यक्रम
५६. सामुदायिक वन तथा खेर गएको जग्गामा घास खेतीमा अनुदान कार्यक्रम
५७. उन्नत घास खेतिको आधारमा अनुदान कार्यक्रम
५८. साइलेज घास प्रयोजनका लागि मकै घाँस खेति विकास कार्यक्रम
५९. व्यवसायिक वंगुर प्रवर्द्धन प्रादेशिक अभियान कार्यक्रम
६०. हुलाकी मार्ग लक्षित दुग्ध उत्पादन तथा बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम
६१. मासु बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम
६२. मिल्किङ्ग पार्लर स्थापना तथा सञ्चालन कार्यक्रम
६३. टि.एम. आर. मेशिन अनुदानमा वितरण कार्यक्रम
६४. गाई/भैसी स्रोत केन्द्र विकास कार्यक्रम
६५. चिलिङ्ग भ्याट स्थापना कार्यक्रम
६६. ग्रामिण कुखुराको ह्याचरी स्थापना कार्यक्रम
६७. अण्डामा आत्मनिर्भर तथा पारिवारीक स्तरमा पोषण सुरक्षाको लागि ग्रामिण कुखुरा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
६८. उच्च पहाडी क्षेत्र पशु विकास कार्यक्रम
६९. मकै उत्पादकत्व अभिवृद्धि कार्यक्रम
७०. रैथाने वाली उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम
७१. विश्वविद्यालय,अध्ययन सस्थान र कलेजहरुको समन्वयमा कृषि प्रसार कार्यक्रम
७२. वीउ उत्पादन, प्रशोधन तथा भण्डारण सहयोग
७३. हुलाकी राजमार्ग तथा मुख्य राजमार्ग लक्षित ताजा तरकारी उत्पादन कार्यक्रम
७४. युवा लक्षित कृषि विकास कार्यक्रम
७५. प्राङ्गारीक मल उत्पादन सहयोग कार्यक्रम भर्मिकम्पोष्ट
७६. प्राङ्गारीक कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम
७७. महिला दलित विपन्न तथा पिछडिएको समुदाय लक्षित कार्यक्रम
७८. नमुना (model) व्यवसायिक पशुपालन फार्म कार्यक्रम
७९. हुलाकी मार्ग लक्षित बाखापालन कार्यक्रम
८०. युवा लक्षित पशु विकास कार्यक्रम
८१. साझेदारीमा कृषि तथा पशुपन्छी पुर्वाधार विकास कार्यक्रम
८२. सक्रिय कृषि /पशु सहकारी सस्था,समिति,र अन्य सस्थाहरु सगर् सहकार्यमा व्यवसायिक पशुपालन
८३. बाखाको बृहत्तर पकेट कार्यक्रम

६. कृषि विकास रणनीति (ADS) बारे संक्षिप्त जानकारी

सारांश (SUMMARY)

कृषि विकास रणनीति (एडिएस) कृषि विकास मन्त्रालयले राष्ट्रिय किसान सञ्जालसँगको सहकार्यमा एसियाली विकास बैंक लगायतको १३ वटा विकास साझेदारहरु संलग्न प्राविधिक सहायता टोली (TA Team) को सहयोगमा तयार गरेको हो। यस रणनीतिको उद्देश्य १० वर्षे कार्ययोजना र मार्ग चित्र सहित कृषि क्षेत्रको विगत तथा वर्तमानका कामहरूको समीक्षामा आधारित कृषि विकासको समष्टिगत २० वर्षे रणनीतिक योजना प्रस्तुत गर्नु हो।

एडिएस र कृषिको रूपान्तरण प्रक्रिया (ADS AND THE PROCESS OF AGRICULTURAL TRANSFORMATION)

एडिएस को तर्जुमा मूलतः कृषिमा आधारित समुदायलाई सेवा र उद्योग क्षेत्रबाट बढी आय आर्जन गर्न सक्ने गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्ने अवधारणामा आधारित छ। नेपालीको लागि खाद्य उत्पादन तथा वितरण, गैर कृषि क्षेत्रसहितको ग्रामीण विकास, श्रमिक र जमिनको उत्पादकत्व वृद्धि, व्यापार सन्तुलन, रोजगारी र युवा पलायन, कृषि क्षेत्रमा महिलाको भूमिका र जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा प्राकृतिक स्रोत-साधनको व्यवस्थापन आदिका लागि रूपान्तरण प्रक्रियाको उपादेयता स्थापित हुने छ। एडिएसले कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण प्रक्रियालाई गति दिने र नेपाली समाजको आकाङ्क्षा तथा समस्याहरूबीच सही तालमेल सुनिश्चित गर्ने छ।

एडिएस को परिकल्पना (VISION OF THE ADS)

"आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान दिने, खाद्य सम्प्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर, दिगो, प्रतिस्पर्धी तथा समावेशी कृषि क्षेत्र"

तालिका १: एडिएस परिकल्पनाका लागि सूचकहरू र लक्ष्यहरू (Indicators and Targets for ADS Vision)

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकहरू	२०१५को अवस्था	अल्प कालिन लक्ष्य (५वर्ष)	मध्य कालिन लक्ष्य (१०वर्ष)	दिर्घकालिन लक्ष्य (२०वर्ष)
आत्मनिर्भरता (Self-reliant)	खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता	खाद्यान्नमा १६ प्रतिशत व्यापार घाटा	० प्रतिशत व्यापार घाटा	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार
दिगोपना (Sustainability)	वर्षैभरि सिँचाई	२५.२ प्रतिशत	३५ प्रतिशत	६० प्रतिशत	८० प्रतिशत
	माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थ (%)	१.९६	३	३.९२	४

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकहरू	२०१५को अवस्था	अल्प कालिन लक्ष्य (५वर्ष)	मध्य कालिन लक्ष्य (१०वर्ष)	दिर्घकालिन लक्ष्य (२०वर्ष)
	हैशियत विग्रिएको जमिन (degraded land) मिलियन हेक्टर	३.७२	२.८८	२.५६	१.६
	जंगलले ढाकेको क्षेत्र (%)	४४.७	४४.७	४४.७	४४.७
	जमिनको उत्पादकत्व (कृषि क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादन प्रति हेक्टर अमेरिकी डलर)	३,२७८	४,१८४	५,३३९	८,६९७
	कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि व्यवसायको प्रतिशत (%)	८	९	११	१६
प्रतिस्पर्धी (Competitive)	कृषि व्यापार सन्तुलन (मिलियन अमेरिकी डलर)	व्यापार घाटा १,१२३	व्यापार घाटा १,०७३	व्यापार घाटा ८८२	व्यापार बचत ५०८
	कृषिजन्य निर्यात (मिलियन अमेरिकी डलर)	२५५	४५६	८१४	२,५९८
समावेशी (Inclusive)	महिलाको वा संयुक्त स्वामित्वमा रहेको कृषियोग्य जग्गा (%)	१६	२०	३०	५०
	कृषि कार्यक्रमको पहुँचभित्रका कृषक (%)	१८.२	२२	२६	३२

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकहरू	२०१५को अवस्था	अल्प कालिन लक्ष्य (५वर्ष)	मध्य कालिन लक्ष्य (१०वर्ष)	दीर्घकालिन लक्ष्य (२०वर्ष)	
वृद्धि (Growth)	कृषि क्षेत्रको कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको औसत वृद्धिदर(%)	२.२३*	४	५	६	
जीविकोपार्जन (Livelihood)	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन/कृषि श्रमिक (अमेरिकी डलर)	८३५	१,०२९	१,२६८	१,९२६	
	ग्रामीण क्षेत्रहरूमा गरीबी (%)	२४.३	१९	१५	९	
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा (Food and Nutrition Security)	खाद्य जनित गरिबी**(अमेरिकी डलर)	२७.६	१९	१३	६	
	पोषण	पुङ्कोपन(stunting) %	३७	२९	२०	८
		कम तौल (underweight) %	३०.१	२०	१३	५
		सुकेनास(wasting) लागेका जनसङ्ख्या %	११.३	५	२	१
		बि एमआई(Body Mass Index) कम भएका महिलाको %	१८.१	१५	१३	५

* तीन वर्षको अनुपात सन् २०१५/१६ को अन्त्यमा

** घरघुरी बजेट सर्वेक्षण सन् २०१४/१५

ADS एक जीवन्त रणनीति हो (ADS is a living strategy)। ADS पाँच पाँच वर्षमा बाह्य समिक्षा गरी त्यसमा सरकार र नागरिक समाजले व्यापक छलफल गर्ने छन् र निरन्तर संशोधन कल्पना गरिएको छ।

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

७. राष्ट्रिय किसान आयोग

परिचय

सुलुकको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रूपमा रहेको कृषि क्षेत्रलाई आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र विविधिकरण गरी किसानको हकहितको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्न तथा कृषि सम्बन्धी नीति, ऐन, कानून तथा योजना तर्जुमाको साथै कृषि अनुसन्धान र प्रसारलाई किसानमैत्री बनाई किसानहरूको हक हित र अधिकारको रक्षा गर्दै कृषि उत्पादनमा नेपाललाई आत्मनिर्भर बनाउनु बान्छनीय भएको तथ्यलाई आत्मसाथ गर्दै कृषि विकास रणनीति सन् (२०१५(३५) ले परिलक्षित गरे बमोजिमका उद्देश्य हासिल गर्न नेपाल सरकारबाट मिति २०७३।१०।६मा जारी राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७३ अनुसार राष्ट्रिय किसान आयोग गठन भएको हो। यस आयोगको कार्यालय हरिहरभवन, ललितपुरमा अवस्थित छ।

दुरदृष्टि

आम किसानको हक हित र अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने मूल मर्मलाई आत्मसात गर्दै कृषि नै विकास र समृद्धिको आधार हो भन्ने मान्यताका साथ किसान अधिकार संस्कृतिको विकास गर्ने।

लक्ष्य

किसान अधिकारमैत्री वातावरण निर्माण मार्फत सबै किसानले आफूलाई प्राप्त अधिकारको निर्वाध उपभोग गर्न पाउने स्थिति निर्माण गर्ने।

ध्येय

विद्यव्यापी रूपमा आत्मसात गरिएका किसान अधिकारका सिद्धान्त, मूल्य मान्यतालाई अवलम्बन गर्दै स्वतन्त्र, निष्पक्ष, विद्यसनीय तथा नेतृत्वदायी राष्ट्रिय किसान अधिकार सम्बन्धन र प्रवर्द्धन गर्ने संस्थाको रूपमा आयोग रहनेछ।

काम, कर्तव्य र अधिकार

राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७२ मा उल्लेख भए बमोजिम आयोगलाई देहायका काम कर्तव्य र अधिकारहरू तोकिएको छ।

- कृषि विकास रणनीतिको सफल कार्यान्वयन गर्नको लागि कृषि विकास मन्त्रालय लगायत कृषि क्षेत्रसँग सम्बन्धित निकायहरू समक्ष समय सापेक्ष सुधारका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई राय सुझाव दिने।
- किसानहरूको हक हितलाई प्रवर्द्धन गर्न किसान कल्याणकारी योजना Farmer welfare scheme तर्जुमा गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने।
- नेपाल सरकारले जारी गरेका विद्यमान नीति ऐन नियममा किसान अधिकारमा रहेको नीतिगत भिन्नता (policy gap)को सम्बन्धमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरी सुधारको लागि नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने।
- किसान हक हित अधिकार एंवम किसानहरूको राज्य प्रतिको कर्तव्य र दायित्वका लागि नयाँ नीति ऐन वा नियमावली बनाउन नेपाल सरकारलाई सहयोग गर्ने।

- ड) किसान अधिकारको अनुगमन, सुपरिवेक्षण गर्ने र सुधारको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने।
- च) कृषि कार्यमा प्रयोग हुने प्राकृतिक स्रोत साधनमा किसानहरूको पहुँच बढाउने र अधिकार स्थापना गर्ने ठोस कार्य योजना नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने।
- छ) विभिन्न बाली वस्तुहरूको बजार सरलीकरण गुणस्तर तथा लागत प्रतिस्पर्धात्मकता अभिवृद्धि र मुल्य अभिवृद्धिको आधारमा किसानले उचित मुल्य पाउने उपायको बारेमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने।
- ज) वस्तुगत संघ, उत्पादक सहकारी संघ तथा किसान संजाल एवं संगठनहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी किसानहरूको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने।
- झ) किसानहरूको परम्परागत ज्ञान सिप प्रविधि रैथाने जात बिउ नक्ष तथा किसानहरूले विकास गरेका बाली र पशु नक्षमा उनीहरूको पहुँच र प्रयोग बढाउन तथा त्यसमा किसानहरूको अधिकार स्थापना गर्न नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिने।
- ञ) कृषि पेशालाई आकर्षित बनाउन अवलम्बन गर्नु पर्ने किसान अधिकार सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमका सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने।
- ट) संविधानले व्यवस्था गरेका किसानहरूका हक हित र अधिकारहरू कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा अध्ययन गरी नेपाल सरकारलाई आवश्यक सिफारिस गर्ने।
- ठ) किसान संघ संगठनहरू (समूह, सहकारी, गै.स.स. बाहेक) लाई दर्ता गरी नियमन गर्ने।
- ड) सरकारी तथा गैर सरकारी एंव निजी क्षेत्रबाट संचालित नीति तथा कार्यक्रम र आयोजनाहरू बाट किसानहरूको अधिकार हनन् भएमा सम्बन्धित निकाय र नेपाल सरकारलाई जानकारी गराइ आवश्यक सिफारिस गर्ने।
- ढ) नेपाल सरकारले समय समयमा तोकेका अन्य काम गर्ने।

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

८. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना

(स्वदेशी सोच, स्वदेशी लगानी र आन्तरिक संस्थागत जनशक्तिबाट तयार भएको कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयनको सहयोगी परियोजना)

परिचय:

नाम: प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना

परियोजनाको अवधि: २०७३ श्रावण - २०८२ असार (१० वर्ष)

परियोजना अवधिभरको कूल अनुमानित लागत: रु. १ खर्ब ३० अर्ब ७४ करोड २० लाख

पकेट, ब्लक, जोन र सुपरजोनको संख्यामा संभाव्यता र आवश्यकताको आधारमा क्रमश वृद्धि गर्दै कम्तिमा १० हजार पकेटहरू, १५०० ब्लकहरू, ३०० जोनहरू र २१ वटा सुपरजोनहरू स्थापना गरी आगामी ३ वर्ष भित्र प्रमुख खाद्यान्न बालीहरूमा, आगामी २ वर्षभित्र तरकारी बाली तथा माछामा र ७ वर्ष भित्र प्रमुख फलफुल बालीमा आत्मनिर्भर रहने लक्ष्य लिएको छ।

सम्भागहरू:

१. साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम
२. व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम
३. व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) विकास कार्यक्रम
४. बृहत व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम

संचालनको अवधारणा:

- ३.१ कृषि योग्य जमिनको चकलाबन्दी
- ३.२ विशिष्टिकृत व्यवसायीकरण
- ३.३ उन्नत प्रविधि र गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास
- ३.४ अन्तराष्ट्रिय रूपमा बजारमा प्रतिस्पर्धि कृषि र औद्योगिकरण
- ३.५ उपलब्धिमा आधारित सहजीकरण (Smart Output Based Facilitation)

संचालन गर्ने निकाय: नेपाल सरकार कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय सहयोगी निकायहरू

- अर्थ मन्त्रालय
- सिंचाई मन्त्रालय
- वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालय
- उद्योग मन्त्रालय
- वाणिज्य मन्त्रालय
- संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय
- उर्जा मन्त्रालय
- शहरी विकास मन्त्रालय
- भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय
- शिक्षा मन्त्रालय

सोच, लक्ष्य एवम् उद्देश्य

सोच

कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रूपान्तरित आधुनिक, व्यवसायिक, दिगो एवम् आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने।

लक्ष्य

समग्र कृषि मूल्य श्रृंखलाका अवयवहरूको एकिकृत संयोजन र परिचालन मार्फत खाद्य पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्दै कृषि औद्योगिकरण उन्मुख दीगो आर्थिक अवसरहरू सृजना गरि राष्ट्रको समग्र विकासमा टेवा पुऱ्याउने।

उद्देश्यहरू

१. प्रमुख कृषि उपजहरूको विशिष्टकृत क्षेत्रहरू निर्माण गर्ने।
२. निर्यातयोग्य कृषिवस्तुहरूको मूल्य अभिवृद्धि गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
३. कृषिलाई सम्मानजनक नाफामुखी व्यवसायका रूपमा विकास गर्दै रोजगारीका अवसरहरू सृजना गर्ने र
४. बहु सरोकारवाला निकायहरू बीचको कार्यमूलक समन्वय मार्फत प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने।

संचालन गरिने मुख्य मूल्य क्रियाकलापहरू

- ६.१ कृषि सामग्री आपूर्ति व्यवस्थापन यस अन्तर्गत अनुदानमा रासायनिक तथा प्रांगारिक मल उपलब्ध गराउने, तरकारी तथा फलफुल नर्सरी/प्रिन हाउस/सेड हाउस निर्माण लगायतका क्रियाकलापहरू संचालन गरिने छन्।
- ६.२ यान्त्रिकरण सहयोग परियोजना ब्लक, जोन र सुपर-जोन सम्भागमा यान्त्रीकरण प्रवर्द्धनका लागि कष्टम हायरिग सेन्टर स्थापना सहयोगको कार्यक्रम संचालन गरिनेछन्।
- ६.३ भौतिक पूर्वाधार विकास सहयोग यस अन्तर्गत मूल्यतया पोष्ट हार्भेष्ट सेन्टर स्थापना, प्रांगारिक मल कारखाना सबलीकरण वा स्थापना, एकिकृत सेवा केन्द्र तथा रिफरेन्स प्रयोगशाला निर्माण, एग्रिमार्ट स्थापना सहयोग, सिंचाई प्रणाली पूर्वाधार विकास लगायतका क्रियाकलापहरू संचालन गरिने छन्।
- ६.४ अनुसन्धान-शिक्षा-प्रसार सुदृढिकरण सहयोग यस अन्तर्गत कृषि अध्ययन संस्थान स्थापना सहयोग, कृषि अनुसन्धान केन्द्र स्थापना सहयोग, कृषि तालिम केन्द्र स्थापना, फार्म केन्द्र सुदृढिकरण सहयोग लगायतका क्रियाकलापहरू संचालन गरिने छन्।
- ६.५ कृषि आधुनिकिकरणका लागि विज्ञहरू सेवा करार यस अन्तर्गत परियोजनाका ब्लक, जोन र सुपरजोन सम्भागमा कृषि विज्ञ, कृषि वैज्ञानिक लगायत अन्य आवश्यक कर्मचारीहरू सेवा करार सम्बन्धि क्रियाकलापहरू संचालन गरिने छन्।
- ६.६ कृषिजन्य उद्योगहरू स्थापना यस अन्तर्गत परियोजनाको सुपरजोन सम्भागमा कृषिजन्य उद्योगहरू स्थापना गर्ने क्रियाकलापहरू संचालन गरिने छन्।
- ६.७ प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान

परियोजनाका ब्लक, जोन र सुपर-जोन सम्भागमा तोकिएको सूचकहरूका आधारमा कृषकहरूलाई प्रतिफलका आधारमा प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउने क्रियाकलाप निश्चित कार्यविधि बनाई संचालन गरिनेछ।

- ६.८ कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता परियोजनामा खटिने प्राविधिकहरूको मनोबल उच्च कायम गर्न ब्लक, जोन र सुपर-जोन सम्भागमा तोकिएको सूचकहरूको आधारमा प्राविधिकहरूलाई कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउने क्रियाकलाप संचालन गरिनेछ।
- ६.९ परियोजना संरचना स्थापना, अनुगमन तथा मूल्यांकन परियोजना व्यवस्थापन इकाई, सम्भागहरूमा कार्यान्वयन इकाई स्थापना र ती इकाईहरूका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू विकास एवम् कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू संचालन गरिनेछन्।

अपेक्षित प्रतिफल:

- ७.१ परियोजना संचालनको प्रथम वर्षमा प्रत्येक जिल्लामा भौगोलिक सम्भाव्यता तथा स्थानीय आवश्यकताका आधारमा छानिएका कम्तिमा १० हेक्टर क्षेत्रफलका तोकिएका जिल्ला तोकिएका संख्या गरी कम्तिमा २१०० साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेटहरू), प्रत्येक जिल्लामा १०० हेक्टरका २ वटा गरी कम्तिमा १५० व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) हरू स्थापना भएको हुनेछ। त्यसैगरी, तोकिएका ३० जिल्लामा ५०० हे. क्षेत्रफलका कम्तिमा ३० कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) हरू स्थापना गरिनेछ। प्रत्येक प्रदेशमा एक हजार क्षेत्रफलका कम्तिमा ७ वटा बृहत् कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक क्षेत्र (सुपर-जोन) स्थापना भएको हुनेछ। परियोजना अवधिभरमा यस्ता पकेट, ब्लक, जोन र सुपरजोनको संख्यामा संभाव्यता र औचित्यका आधारमा क्रमशः वृद्धि गर्दै कम्तिमा १५ हजार पकेटहरू, १५०० ब्लकहरू, ३०० जोनहरू र २१ सुपर-जोनहरू स्थापना भएको हुनेछ। प्रथम वर्षमा छानिएका १८ वटा वाली वस्तुहरू ४२ हजार ३०० हे. मा खेती भई करीब ४ लाख ७७ हजार मे.ट. उत्पादन हुने अनुमान गरिएको छ।
- ७.२ परियोजना संचालनको ३ वर्ष भित्र प्रमुख खाद्यान्न वालीहरू (धान, गहुँ, मकै) मा २ वर्ष भित्र तरकारी वाली र माछामा र ७ वर्ष भित्र प्रमुख फलफुल वालीमा आत्मनिर्भर भएको हुनेछ।

सहजीकरण सेवा र सुविधा

सि. नं	विवरण	सहजीकरण (Facilitation)
१	कृषि उत्पादन सामग्रीहरू स्रोत (वीउ, वेर्ना, विरुवा, माछा भुरा लगायत)	५० प्रतिशत
२	प्राविधिक सहयोग	१०० प्रतिशत
३	प्रयोगशाला सेवाहरू	५० प्रतिशत
४	कृषि औजार तथा उपकरणहरू	५० प्रतिशत
५	साना सिंचाई पूर्वाधारहरू	५० प्रतिशत
६	उत्पादनोपरान्त तथा कृषि व्यवसाय सेवा पूर्वाधारहरू	५० प्रतिशत

केही अत्यावश्यक उत्पादन सामग्रीहरूको व्यवस्थापनका लागि निर्देशक समितिको निर्णयानुसार थप सहजिकरणका विषयहरू निर्णय हुन सक्ने छन्।

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिककरण परियोजना

क्र. सं.	कर्मचारीको नाम	पद	परियोजना कार्यान्वयन इकाई	मोबाईल नं.	ईमेल	फोन नं.	कार्यालयको ठेगाना
प्रदेश नं १- १४ जिल्ला ,(१ सुपरजोन, १३ जोन)							
१	श्री रविन्द्र सुवेदी	ब.कृ.अ	प.का.ई.,झापा	९८४१३०७८१०	pmamp.piu.jhapa@gmail.com	०२३- ४५६१८८	भद्रपुर, झापा
२	श्री लटननारायण शाह	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., इलाम	९७४१०५६७५२	pmamp.piu.ilam@gmail.com		सन्दकपुर, इलाम
३	श्री प्रकाश विश्वकर्मा	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., पाँचथर	९८५२६८४४३२	pmamp.piu.panchthar@gmail.com	०२४- ५२१०९८	
४	श्री वैवालाल चौधरी	ब.कृ.अ	प.का.ई., तेह्रथुम	९८५२०८२८२९	pmamp.piu.tehrathum@gmail.com		
५	श्री कलसराम चौधरी	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., ताप्लेजुङ्ग	९८४२६६०३९९	pmamp.piu.tablejung@gmail.com	०२४-४६०६६९	
६	श्री विनोद मण्डल	ब.कृ.अ	प.का.ई., मोरङ	९८५२०३६०२४	pmamp.piu.morang@gmail.com	९८४२०४६५५०	कटहरी, मोरङ
७	श्री टिकाराम शर्मा	ब.कृ.अ	प.का.ई., सुनसरी	९८५२२१५३३९	pmamp.piu.sunsari@gmail.com	०२५ ५३२१५१-	
८	श्री डोमि चौधरी	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., भोजपुर	९८५११६४११७	pmamp.piu.bhojpur@gmail.com		
९	श्री देवेन्द्र शाह	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., धनकुटा	९८४२६७२८६८	pmamp.piu.dhankuta@gmail.com	०२६ ४०४१९०-	
१०	श्री तुलसीराम चौधरी	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., संखुवासभा	९८५२०४९७३०	pmamp.piu.sankhuwasabha@gmail.com	०२९ ५६०१३०-	
११	श्री उदयनारायण शर्मा	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., उदयपुर	984172800४ ९८५२८३५५६९	pmamp.piu.udayapur@gmail.com	०३५- ४२०८३८	
१२	श्री मणिरत्न अर्याल	ब.कृ.अ	प.का.ई., खोटाङ	९८४५०६९२२६	pmamp.piu.khotang1@gmail.com	०३६- ४२०७४१	
१३	श्री लक्ष्म्य बहादुर चौधरी	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., ओखलढुङ्गा	९८४१५००३८५	pmamp.piu.ok@gmail.com		

१०१

क्र. सं.	कर्मचारीको नाम	पद	परियोजना कार्यान्वयन इकाई	मोबाईल नं.	ईमेल	फोन नं.	कार्यालयको ठेगाना
१४	श्री पूर्ण ढुंगाना	ब.कृ.अ	प.का.ई., सोलुसुम्बु	९८५११४२९८९	pmamp.piu.solu@gmail.com	०३८ - ५२०४०६	सल्लेरी, सोलुसुम्बु
प्रदेश नं २- ८ जिल्ला, (२ सुपरजोन, ६ जोन)							
१५	श्री युगल किशोर तिवारी	ब.कृ.अ	प.का.ई., धनुषा	९८५४०२४२३४	pmamp.piu.dhanusa@gmail.com	०४१-४२०३९२	
१६	श्री शिवरत्न शाह	ब.कृ.अ	प.का.ई., महोत्तरी	९८५४०३३११७	pmamp.piu.mohattari@gmail.com		जलेश्वर, महोत्तरी
१७	डा. सुरेन्द्र यादव	ब.कृ.अ	प.का.ई., बारा	९८५५०४८८९९	pmamp.piu.bara@gmail.com		सिमौनगण, बारा
१८	श्री शिव चन्द्र झा	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., सर्लाही	९८४४१२१५०५	pmamp.piu.saralahi@gmail.com	०४६- ६२०५०५	हरिपुरवा, सर्लाही
१९	श्री राम बलम प्र साह	ब.कृ.अ	प.का.ई., रौतहट	९८५५०२६४५७	pmamp.piu.rautahat@gmail.com	०५५- ५६५०७८	गरुडा, रौतहट
२०	श्री पूरुषोत्तम रौनियार	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., पर्सा	९८५५०३६४१५	pmamp.piu.parsa@gmail.com		
२१	श्री रासदेव यादव	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., सप्तरी	९८४१५५३६४	pmamp.piu.saptari@gmail.com		
२२	श्री रविन्द्र कुमार महथा	ब.कृ.अ	प.का.ई., सिराहा	९८४२८२०९६५	pmamp.piu.siraha@gmail.com	०३३ ५४५१६६-	
प्रदेश नं ३ -११ जिल्ला (२ सुपरजोन, ९ जोन)							
२३	श्री देवराज अधिकारी	ब.कृ.अ	प.का.ई., सिन्धुली	९८५५०८२१७७	pmamp.piu.sindhuli1@gmail.com	०४७- ६९२०२७	
२४	श्री दिपक पौडेल	ब.कृ.अ	प.का.ई., काभ्रे	९८४११४०००२	pmamp.piu.kavre@gmail.com	०११-६६२४४९	
२५	श्री मोहन खतिवडा	ब.कृ.अ	प.का.ई., दोलखा	९८४४०४८११७	pmamp.piu.dolakha@gmail.com		
२६	श्री होमनाथ लम्साल	ब.कृ.अ	प.का.ई., रामेछाप	९८४१३४९५९०	pmamp.piu.ramechhap@gmail.com		मंथली, रामेछाप

१०२

क्र. सं.	कर्मचारीको नाम	पद	परियोजना कार्यान्वयन इकाई	मोबाईल नं.	ईमेल	फोन नं.	कार्यालयको ठेगाना
२७	श्री प्रकाश पौडेल	व.अ.कृ.	प.का.ई.,सिन्धुपाल्चोक	९८४९८८२७९८	pmamp.piu.sindhupalchok@gmail.com	०११-६२०३७०	चौतारा, सिन्धुपाल्चोक
२८	श्री महेश्वर लामिछाने	व.अ.कृ.	प.का.ई.,मकवानपुर	९८५५०९५४९८	pmamp.piu.makwanpur@gmail.com		
२९	श्री रिति सिङ्ग	व.अ.कृ.	प.का.ई.,भक्तपुर	९८५९२६६९८८	pmamp.piu.bhaktapur@gmail.com	०९५-९४२९३९	
३०	श्री सुरेन्द्र पोखरेल	व.अ.कृ.	प.का.ई.,नुवाकोट	९८४५९९३२७७	pmamp.piu.nuwakot@gmail.com	०९०-४९८०४२	बिदुर-१,नुवाकोट
३१	श्री दिपक अधिकारी	व.अ.कृ.	प.का.ई.,रसुवा	९८५९२०५९३४	pmamp.piu.rasuwa@gmail.com		
३२	श्री केशवराज काफ्ले	व.अ.कृ.	प.का.ई.,धादिङ्ग	९८४९४९२५८३	pmamp.piu.dhading@gmail.com	०९०-४९६९९९	
३३	श्री मेघनाथ तिमल्सिना	व.कृ.अ.	प.का.ई.,चितवन	९८५५०७७९७०	pmamp.piu.chitwan@gmail.com		
गण्डकी प्रदेश - ११ जिल्ला, (२ सुपरजोन, ९ जोन)							
३४	श्री बसन्त कुमार श्रेष्ठ	व.कृ.अ.	प.का.ई.,कास्की	श्री बसन्त कुमार श्रेष्ठ	pmamp.piu.kaski@gmail.com	०६९-४६२४८८	
३५	श्री अजय अधिकारी	व.कृ.अ.	प.का.ई.,गोरखा	श्री अजय अधिकारी	pmamp.piu.gorkha@gmail.com	०६४-४२०३९६	
३६	श्री कुल प्रसाद अधिकारी	व.कृ.अ.	प.का.ई.,तनहुँ	श्री कुल प्रसाद अधिकारी	pmamp.piu.tanahun@gmail.com		
३७	श्री इश्वर प्रसाद न्यौपाने	व.कृ.अ.	प.का.ई.,लम्जुङ्ग	श्री इश्वर प्रसाद न्यौपाने	pmamp.piu.lamjung@gmail.com		
३८	श्री विष्णु प्रसाद शर्मा	व.कृ.अ.	प.का.ई.,	श्री विष्णु प्रसाद	pmamp.piu.nawalparasiest@gmail.com		

१०३

क्र. सं.	कर्मचारीको नाम	पद	परियोजना कार्यान्वयन इकाई	मोबाईल नं.	ईमेल	फोन नं.	कार्यालयको ठेगाना
			नवलपरासी पूर्व	शर्मा			
३९	श्री माधव लम्साल	व.कृ.अ.	प.का.ई.,मुस्ताङ्ग	श्री माधव लम्साल	pmamp.piu.mustang@gmail.com	०६९-४४०९३०	जोमसोम, मुस्ताङ्ग
४०	श्री शम्भु प्रसाद देव	व.कृ.अ.	प.का.ई.,मनाङ्ग	श्री शम्भु प्रसाद देव	pmamp.piu.manang@gmail.com	०६६-५४०२९३	चाँमे, मनाङ्ग
४१	श्री धनबहादुर थापा मगर	व.कृ.अ.	प.का.ई.,पर्वत	श्री धनबहादुर थापा मगर	pmamp.piu.parbat@gmail.com		
४२	श्री मदन कुमार क्षेत्र	व.कृ.अ.	प.का.ई.,स्याङ्जा	श्री मदन कुमार क्षेत्र	pmamp.piu.syangja@gmail.com	०६३-४२०९४५-	
४३	डा. सुधिर थापा	व.प.वि.अ.	प.का.ई.,म्याग्दी	डा. सुधिर थापा	pmamp.piu.myagdi1@gmail.com	०६९-५२९३४५	वेनि, म्याग्दी
४४	श्री कृष्ण प्रसाद पौडेल	व.कृ.अ.	प.का.ई.,बाग्लुङ्ग	श्री कृष्ण प्रसाद पौडेल	pmamp.piu.baglung@gmail.com	०६८-६२००५३	
प्रदेश नं ५- १२ जिल्ला, (५ सुपरजोन, ७ जोन)							
४५	श्री महेश रेग्मी	व.कृ.अ.	प.का.ई.,दाङ	९८४५०६४५९३	pmamp.piu.dang@gmail.com	०८२-४९७०७०	
४६	श्री मुकुन्द भुपाल	व.कृ.अ.	प.का.ई.,कपिलवस्तु	९८५९९६४६४९	pmamp.piu.kapilvastu@gmail.com	०७६-५५०३४७	
४७	श्री नारायण काफ्ले	व.कृ.अ.	प.का.ई.,गुल्मी	९८५७०३२२७०	pmamp.piu.gulmi@gmail.com	०७९-५२०८६७ ०७९-५२०९३०	
४८	श्री राम प्रसाद पाण्डे	व.कृ.अ.	प.का.ई.,बाँके	९८५७०६०३६४	pmamp.piu.banke@gmail.com	०८९-२७७६९	
४९	श्री तपेन्द्र साह	व.कृ.अ.	प.का.ई.,बर्दिया	९८५८०३४४४४	pmamp.piu.bardiya@gmail.com	०८४-४६०९४९	
५०	श्री दिपक भट्टराई	व.कृ.अ.	प.का.ई.,पाल्पा	९८५७०६८९८९	pmamp.piu.palpa@gmail.com	०७५-५२९९८०	तानसेन, पाल्पा

१०४

क्र. सं.	कर्मचारीको नाम	पद	परियोजना कार्यान्वयन इकाई	मोबाईल नं.	ईमेल	फोन नं.	कार्यालयको ठेगाना
५१	श्री राकेश ओझा	ब.कृ.अ	प.का.ई., नवलपरासी पश्चिम	९८५७०५१४२३	pmamp.piu.nawalparasiwest@gmail.com		
५२	श्री भास्कर पौडेल	ब.कृ.अ	प.का.ई., प्युठान	९८५७८३६९२०	pmamp.piu.pyuthan@gmail.com	०८६-४२००५२	खलङ्गा, प्युठान
५३	श्री बुद्धिराम भट्टराई	ब.कृ.अ	प.का.ई., अर्घाखाँची	९८५७०६६०४६	pmamp.piu.arghakhanchi@gmail.com	०७७-४२०५३३	सन्धिखर्क, अर्घाखाँची
५४	श्री मकबुल अलि	ब.कृ.अ	प.का.ई., रूपन्देही	९८५७०९६९९७	pmamp.piu.rupandehi@gmail.com	०७९-५२७००६	
५५	श्री ईन्द्र बहादुर वली	ब.कृ.अ	प.का.ई., रोल्पा	९८५९९८४५३७	pmamp.piu.rolpa@gmail.com		
५६	श्री कफिल अहमद	ब.कृ.अ	प.का.ई., रुकुम (पूर्व)	९८४७२९३९९९	pmamp.piu.rukumeast@gmail.com	०८८-४९३९९४	
कर्णाली प्रदेश १० जिल्ला (१ सुपरजोन, ९ जोन)							
५७	श्री परशुराम अधिकारी	ब.कृ.अ	प.का.ई., रुकुम (पश्चिम)	९८४५४२९९७२	pmamp.piu.rukumwest@gmail.com	०८८-४०९९२०	
५८	श्री राजु भुज	ब.कृ.अ	प.का.ई., दैलेख	९८४८०६२९७६	pmamp.piu.dailekh@gmail.com	०८९- ४९१०७८	
५९	श्री हस्मुल्ला खान	ब.कृ.अ	प.का.ई., डोल्पा	९८४७०६९९९८	pmamp.piu.dolpa@gmail.com	०८७-५५००८८	
६०	श्री नवराज भण्डारी	ब.कृ.अ	प.का.ई., जुम्ला	९८५६०३०३६४	pmamp.piu.jumla@gmail.com	०८७- ५२०६६६	
६१	श्री राम सुरत पाल	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., हुम्ला	९८६८३९५९९९	pmamp.piu.humla@gmail.com		
६२	श्री टंक प्रसाद रिजाल	ब.कृ.अ	प.का.ई., जाजरकोट	९८५९९६४७४०	pmamp.piu.jajarkot2@gmail.com		
६३	श्री अशोक अधिकारी	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., कालीकोट	९८४३५०५५२३	pmamp.piu.kalikot@gmail.com		

१०५

क्र. सं.	कर्मचारीको नाम	पद	परियोजना कार्यान्वयन इकाई	मोबाईल नं.	ईमेल	फोन नं.	कार्यालयको ठेगाना
६४	श्री राम दंरेश राय	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., मुगु	९८४९९४३९४३	pmamp.piu.mugu@gmail.com		गमगढि, मुगु
६५	श्री घनश्याम चौधरी	ब.कृ.अ	प.का.ई., सल्यान	९८४८४२३९९४	pmamp.piu.salyan@gmail.com	०८८-४००२२७	सितपाटी, सल्यान
६६	श्री विजय कुमार गिरी	ब.कृ.अ	प.का.ई., सुर्खेत	९८५८०५१८९९	pmamp.piu.surkhet@gmail.com	०८३-५२५३२४	बिरेन्द्रनगर, सुर्खेत
सुदूरपश्चिम प्रदेश- ९ जिल्ला, (३ सुपरजोन, ६ जोन)							
६७	श्री टिकाराम थापा	ब.कृ.अ	प.का.ई., कैलाली	९८४९९८९८२०	pmamp.piu.kailali@gmail.com	०९९-५२२९९७	घनगढी -कैलाली
६८	श्री सन्जु उपाध्याय रिमाल	ब.कृ.अ	प.का.ई., कंचनपुर	९८५८७५९६६५	pmamp.piu.kanchanpur@gmail.com	०९९-५२५९९९	भाँसी, कंचनपुर
६९	श्री खेमराज जोशी	ब.कृ.अ	प.का.ई., डडेल्धुरा	९८५८४२४६२६	pmamp.piu.dadeldhura@gmail.com	०९६४९००९२-	किर्तिपुर- डडेल्धुरा
७०	श्री हरि प्रसाद पनेरु	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., बैतडी	९८५९२३३०७८	pmamp.piu.baitadi@gmail.com		देहीमाण्डौ बैतडी -
७१	श्री प्रमोद ठगुना	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., बाजुरा	९८६४२५०३०६	pmamp.piu.bajura@gmail.com	०९७-५०९०७०	पिलुचौर- बाजुरा
७२	श्री विष्णु प्रसाद ओझा	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., दार्चुला	९८४८७२३६६०	pmamp.piu.darchula@gmail.com	०९३- ४२०९४९	गल्फे- दार्चुला
७३	श्री रेवती राज शर्मा	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., अछाम	९८५८४८८२३९	pmamp.piu.achham@gmail.com	०९७- ६२००८४-	मंगलसेन - अछाम
७४	श्री सविता कुमारी जोशी	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., बझाङ	९८५९२९३०३९	pmamp.piu.bajhang@gmail.com		चैनपुर-बझाङ
७५	श्री भिष्मराज रेग्मी	नि.ब.कृ.अ	प.का.ई., डोटी	९८४८४३३९७२	pmamp.piu.doti@gmail.com	०९४४९००५८	बुडर- डोटी

स्रोत: प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना, खुमलटार, ललितपुर।

१०६

९. बाली तथा पशुपंक्षी बीमा

बीमा ऐन, २०४९ को दफा ८(घ२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बीमा समितिले कृषि विकास मन्त्रालयको सहयोग र समन्वयमा बाली तथा पशुपंक्षी बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरेको छ । यो निर्देशन वि.सं.२०६९ साल माघ १ गतेदेखि लागू भएको छ । निर्देशन जारी भएसँगै समितिले धान बाली, तरकारी खेती, फलफूल खेती, आलु खेती, पशुधन, पंक्षी र माछा बीमालेखको ढाँचा तथा अन्य व्यवस्था तोकिसकेको छ । बीमा शुल्कको पचास प्रतिशत रकम नेपाल सरकारले व्यहोर्ने व्यवस्था समेत भई सकेको छ । ईच्छुक बीमा कम्पनी (बीमक) हरूले निर्देशनको अधिनमा रही बीमा समितिबाट स्वीकृति लिएर बाली तथा पशुपंक्षी सम्बन्धी बीमाको सेवा संचालन गर्न सक्नेछन् । बीमकले बाली तथा पशुपंक्षी बीमाको लागि प्रचलित कानून बमोजिमको पशुपंक्षी व्यक्ति, संगठित संस्था, समूह आदिलाई बीमा अभिकर्ताको रूपमा कार्य गराउन सक्नेछ । बाली तथा पशुपन्धी बीमामा कार्य गर्ने कर्मचारी तथा आफुले नियुक्त गरेका बाली तथा बीमा सम्बन्धी कार्य गर्ने बीमा अभिकर्तालाई काममा लगाउनु पूर्व बीमा कम्पनी (बीमक) ले बाली पशुपंक्षी तथा बीमा सञ्चालन, व्यवस्थापन, वितरण तथा दावी भुक्तानी प्रकृया सम्बन्धमा आधारभूत तालिम दिनु पर्नेछ । कृषक (बीमित) हरूले अभिकर्ताको सहयोगमा माथि उल्लेखित बाली, पशुपंक्षी तथा माछापालन बीमालेखमा तोकिएको शर्त बमोजिम निर्धारित प्रस्ताव फारम भरी आफ्नो व्यवसायको बीमा गराउन सक्नेछन् । बीमा अभिकर्ताले बीमा गराए वापत कमिशन पाउने व्यवस्था गरिएको छ । बीमा गर्दा प्रस्ताव फारमको साथ सम्बन्धित प्राविधिकको प्रमाणपत्र समेत पेश गर्नु पर्दछ । प्राविधिक व्यक्ति भन्नाले बाली बीमाको हकमा कृषि सेवा केन्द्र वा मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कृषि विषयमा आधारभूत ज्ञान हासिल गरी सम्बन्धित निकायबाट सो सम्बन्धमा कार्य गर्ने इजाजत प्राप्त व्यक्ति र पशुपंक्षी बीमाको हकमा पशु सेवा केन्द्र, उपशशकेन्द्रका प्राविधिक वा भेटेरीनरी जे.टि., जे.टि.ए.वा ग्रामिण पशुपंक्षी स्वास्थ्य कार्यकर्ता वा मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट पशुपंक्षी चिकित्सा/पशुपन्धी विज्ञान विषयमा ज्ञान हासिल गरी सम्बन्धित निकायबाट सो सम्बन्धमा कार्य गर्ने इजाजत प्राप्त व्यक्ति भनी परिभाषित गरिएको छ । बाली तथा पशुपंक्षी बीमा निर्देशन, २०६९ र विभिन्न बाली, पशुपंक्षी तथा माछा सम्बन्धी बीमालेखमा उल्लेख भएका केही मुख्य अंशहरू तपसिलमा दिईएको छ ।

बाली तथा पशुपंक्षी बीमाको बीमाशुल्क कमिशन सम्बन्धी व्यवस्था

क्र. सं.	बाली तथा पशुपंक्षी बीमाको किसिम	बीमा शुल्क	कमिशन
१	बाली बीमा	बीमाङ्कको ५ प्रतिशत (प्रति बाली)	बीमाशुल्कको १५ प्रतिशत
२	पशु बीमा	बीमाङ्कको ५ प्रतिशत (प्रति वर्ष)	बीमाशुल्कको १५ प्रतिशत
३	पंक्षी बीमा	व्यवसायिक	बीमाशुल्कको १५ प्रतिशत
		घरपालुवा	

सदस्य संस्था मार्फत बीमा भएमा कूल बीमा शुल्कमा १५ प्रतिशत छुटको व्यवस्था छ ।

माछाको बीमाशुल्क

- एक वर्ष वा सो भन्दा कम अवधिको लागि पालिने माछाको बीमाशुल्क बीमाङ्क रकमको दुई (२) प्रतिशत हुनेछ । तर विशेष सघन प्रविधि अनुसार माछा पालन गरिएको अवस्थामा बीमाशुल्कमा दश (१०) प्रतिशत छुट दिईनेछ ।
- माछाको बीमा अवधि न्यूनतम तीन (३) महिनाको हुनेछ । पोखरी/रेसवेमा भुरा राखेको पन्ध्र (१५) दिन भित्र बीमा गरी सक्नुपर्नेछ ।
- बीमितले माछा पालनको लागि तयार गरिएको पोखरी/रेसवेको बीमा गर्न चाहमा त्यस्तो पोखरी/रेसवेको बीमाङ्क रकमको एक (१) प्रतिशत बीमाशुल्क भुक्तानी गरी सम्पुष्टि द्वारा थप सुरक्षण लिन सकिनेछ ।

सुरक्षण हुने बालीको क्षेत्रफल र लागत

बालीको लागत:- बालीको बीमा गर्दा बाली लगाउँदा देखि बाली पाक्दासम्म लाग्ने लागत मूल्य कृषि विकास मन्त्रालय मार्फत उपलब्ध गराएको आधारभूत लागत विवरण बमोजिम हुनेछ ।

न्यूनतम क्षेत्रफल:- प्रत्येक कृषकले सुरक्षण गर्न पाउने बालीको न्यूनतम क्षेत्रफल पहाडमा आठ आना (आधा रोपनी) र तराईमा एक कठ्ठा हुनु पर्नेछ । सो भन्दा कम क्षेत्रफलमा लगाईएको बालीका लागि बीमालेख जारी गरिने छैन ।

सुरक्षण हुने पशुपंक्षी धनको अधिकतम बीमाङ्कको सीमा र उमेर

अधिकतम बीमाङ्क:- बैक वा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिई खरीद गरेको, आफ्नै गोठमा हुर्केको वा आफ्नै लगानीबाट खरीद गरेको पशुपंक्षी धनहरूको स्थानिय मूल्यको आधारमा बीमाङ्क रकम देहाय बमोजिम हुनेछ:

क) गाईभैसी

गाई	उन्नत	स्थानीय
बाच्छी (१ वर्ष सम्मको)	रु.३०,०००।-	रु.१०,०००।-
बाच्छी (१ वर्ष देखि माथिको)	रु.७५,०००।-	रु.२५,०००।-
दुधालु	रु.१,५०,०००।-	रु.५०,०००।-

वा सोको वास्तविक मूल्य जून कम हुन्छ सो सम्म ।

भैसी	उन्नत	स्थानीय
पाडी (१८ महिना सम्मको)	रु.३०,०००।-	रु.१५,०००।-
पाडी (१८ महिना माथिको)	रु.६०,०००।-	रु.३०,०००।-
दुधालु	रु.१,२५,०००।-	रु.७०,०००।-

वा सोको वास्तविक मूल्य जुन कम हुन्छ सो सम्म ।

- ख) प्रजननको लागि पालिएको प्रति राँगो तथा साँढेको बढीमा रु.७०,०००।- (सत्तरी हजार) वा सोको वास्तविक मूल्य जुन कम हुन्छ सो सम्म।
- ग) ढुवानी वा जोत्नको लागि प्रति गोरु वा राँगोको रु ४०,०००।- (चालिस हजार) वा सोको वास्तविक मूल्य जुन कम हुन्छ सो सम्म।

घ) नाक/चौरी

वाच्छी	रु.१२,०००।-
कोरेली	रु.२५,०००।-
दुधालु	रु.५०,०००।-
वयस्क याक	रु.८०,०००।-

वा सोको वास्तविक मूल्य जुन कम हुन्छ सो सम्म।

- ङ) मासुको लागि पालिएका भेडा बाखा तथा बंगुरको आदिका पाठाहरुको उमेर अनुसार स्थानीय बजार मूल्य वा बढीमा रु.८,०००।- (आठ हजार) हुनेछ।
- च) पाठा पाठी उत्पादनका लागि पालिने माउको मूल्य बढीमा देहाय बमोजिम हुनेछः
- बाखा र भेडा रु.१०,०००।-
 - बंगुर रु.१०,०००।-

छ) मासु, चल्ला तथा अण्डाको लागि पालिने हाँस वा कुखुराको मूल्य देहाय बमोजिम हुनेछः

ब्रोइलर (आठ हप्ताको)(मासु उत्पादन गर्ने)	रु.४००।-
लेयर्स (अण्डा पार्ने)	रु.७००।-
ह्याचरी (चल्ला पार्ने)	रु.१,२००।-
हाँस (अण्डा पार्ने)	रु.७००।-
हाँस (मासु उत्पादन गर्ने)	रु.६००।-

उमेर: पशुधनको बीमा योग्य उमेर (न्यूनतम र अधिकतम) देहाय बमोजिम हुनेछः-

- स्थानीय तथा उन्नत जातको गाई २ बर्ष (अथवा पहिलो वेत भएको) देखि १० वर्षसम्म
- भैसी ३ बर्ष (अथवा पहिलो वेत भएको) देखि १२ वर्षसम्म
- स्थानीय तथा उन्नत नशको वाच्छी-कोरेली वा पाडीको ६ महिनादेखि २ वर्षसम्म
- प्रजननको लागि उन्नत नशको साँढे वा राँगाको ३ वर्षदेखि ७ वर्षसम्म
- ढुवानी वा जोत्नको लागि गोरु वा राँगा ३ वर्षदेखि १२ वर्षसम्म
- भेडा, बाखा र बंगुर ३ महिनादेखि विक्रीका लागि तयार हुन्जेल सम्म।

माछापालन बीमा

माछा पालनको लागि न्यूनतम २०० वर्ग मिटरको पोखरी र कम्तिमा तीन (३) फिट पानीको गहिराई भएको पोखरी हुनु पर्दछ तर ट्राउट माछाको हकमा प्राविधिकको सिफारिस अनुसारको संरचना भएको हुनु पर्नेछ। अन्य व्यवस्था माछा बीमालेखमा लेखिए अनुसार हुनेछ।

बाली तथा पशुपंछीको बीमाको हकमा प्रत्येक वर्ष तथ्याङ्क हेरी आवश्यक पुनरावलोकन गर्न सकिनेछ तथा निर्देशनमा समावेश नभएका बाली, पशुपंछी तथा अन्यको बीमाको हकमा सम्बन्धित मन्त्रालय मार्फत उपलब्ध भएको तथ्याङ्कलाई आधार मानी निर्धारण गर्न सकिनेछ।

- पशुपंछीको मूल्य, जात र पालिने क्षेत्र अनुसार फरक फरक हुन सक्नेछ।
- पशुपंछीको मूल्याङ्कन गर्दा प्रस्तावित पशुपंछीको उमेर, स्वास्थ्य स्थिति र उत्पादकत्वको आधारमा गर्नु पर्नेछ।
- तर यसरी निर्धारण गरिने मूल्य स्थानीय बजारमा चलेको मूल्य भन्दा बढी हुने छैन।
- बीमा गरिएको बाली तथा पशुपंछीको बीमा अवधिभित्र क्षति भएमा क्षतिको मूल्याङ्कन सम्बन्धित विशेषज्ञ/प्राविधिकबाट गराउनु पर्नेछ।

बीमालेखले रक्षावरण गर्ने जोखिमहरु

देहायका कुनै कारणबाट धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पंक्षी र माछा बीमा अवधिभित्र हानी नोक्सानी भएमा बीमकले बीमा रकमको ९० प्रतिशत रकम बीमितलाई भुक्तानी गर्नेछः

(धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पंक्षीको हकमा)

- (क) आगलागी, चट्याङ,
 - (ख) भूकम्प,
 - (ग) बाढी/ढुवान/खडेरी,
 - (घ) पहिरो/भूस्खलन,
 - (ङ) आँधिबेहरी, असिना, हिउँ वा तुपारो,
 - (च) आकस्मिक/दुर्घटनाजन्य बाह्य कारणहरु,
 - (छ) किरा तथा रोगबाट हुने हानि-नोक्सानी
- (माछाको हकमा तलका थप बुँदा समेत)
- (ज) अक्सिजनको कमि, एमोनियाबाट हुने नोक्सानी,
 - (झ) विषालु पदार्थबाट मरेमा।

पशुधनको हकमा: बीमाको अवधिभित्र पशुधनको विवरण तालिकामा उल्लेख भए बमोजिमका पशुधनहरुको क्षति/हानि नोक्सानी भएमा देहाय बमोजिमको क्षतिपूर्ति रकम बीमकले सम्बन्धित पक्षलाई भुक्तानी गर्नेछ।

- क) मृत्यु भएमा बीमा रकमको ९० प्रतिशत
- ख) पूर्ण स्थायी रूपमा अशक्त भएमा बीमा रकमको ५० प्रतिशत

दाबी सम्बन्धी प्रकृया

बीमालेखले रक्षावरण गरेको जोखिमहरुका कारणबाट बीमित माछा र पंक्षीको हानी नोक्सानी भएमा सात (७) दिनभित्र र धान, तरकारी, फलफूल, आलु-बालीहरुको हकमा १५ दिनभित्र वा सो अवधिभित्र संभव नभएमा सोको कारण सहित सम्भव हुनासाथ बैङ्क/सदस्य संस्था मार्फत देहायका कागजातहरु बीमक समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

- क) सकल बीमालेख
ख) पूर्ण रुपले भरिएको दाबी फाराम,
ग) सम्बन्धित प्राविधिकको प्रतिवेदन (पशु र पंक्षीको हकमा मृत्यु प्रमाण-पत्र)
घ) न.पा./गा.पा./वडाको सर्जमिन मुचुल्का वा माछा, पशुधन र पंक्षीको हकमा कम्तिमा सबभन्दा नजिकको दुई (२) जना छिमेकीको सर्जमिन मुचुल्का
- सहकारी सस्था मार्फत बीमा भएमा कुल बीमा शुल्कमा १५% छुट हुनेछ तर सोही सस्था,समुह बीमा अभिकर्ता भएमा कमिशन र सस्थागत छुट मध्ये कुनै एक सुविधा मात्र प्राप्त गर्न सकिनेछ।

वाली तथा पशुपंक्षी बीमा गर्ने कम्पनी, तोकिएको जिल्ला र सम्पर्क व्यक्तिहरु को नाम र सम्पर्क नम्बर

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क व्यक्तिको नाम	सम्पर्क नं.	इमेल
१	ओरिएण्टल इ. क. लि.	तेह्रथुम धनकुटा सुनसरी सप्तरी	श्री अर्जुन ढुंगाना श्री अर्जुन ढुंगाना श्री सन्तोष मण्डल श्री गणेश श्रेष्ठ	९८५२०५३२०० ९८५२०५३२०० ९८५२०२९९०३ ९८५२०२७८८९	oriental@wlink.com.np
२	आई. एम. ई. जनरल इ.क.लि.	धनुषा महोत्तरी ओखलढुङ्गा सोलुखुम्बु	श्री अर्जुन कु. पौडेल श्री झपेन्द्र घिमिरे श्री खुरहरि दाहाल श्री खगेन्द्र वन	९८५४०२०९५३ ९८४९५२२९२५ ९८४९९४९२०९ ९८९५७६०२३८	info@lginepal.com
३	लुम्बिनी जनरल इ.क.लि.	संखुवासभा उदयपुर भोजपुर खोटाङ्ग	श्री दिपक पोखेल श्री सुदिप चौधरी श्री सन्तोष तिवारी श्री बाबुराम आचार्य	९८४२२९५५२० ९८५९२०६२७६ ९८५२०६२०७५ ९८५२८४६०६२	info@lgic.com.np
४	नेको इ.क.लि.	ताप्लेजुङ्ग पाँचथर इलाम झापा-बिर्तामोड झापा-दमक	श्री सर्वज्ञ खतिवडा श्री चन्द्र प्रसाद बाँस्कोटा श्री मिलन सुवेदी श्री चिरन्जिवी थपलिया श्री गणेश बहादुर खत्री	९८०९८२९०८६ ९८६२९६०४८० ९८०९८२९०३२ ९८०९८२९०५३ ९८०९८२९०५६	info@necoinurance.com.np

११२

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क व्यक्तिको नाम	सम्पर्क नं.	इमेल
५	श्री सानिमा जनरल इ.क.लि	मोरङ्ग नवलपुर कपिबस्तु	श्री रामकाजी पौडेल श्री नागेन्द्र साह श्री सहस्रराम तेली	९८०७००८३९२/ ९८४४४६६५४३ ९८४५४२२९९८ ९८४७०८२९९२/ ९८२९३२८४२३	sanima@sanimageneral.com

वाली तथा पशुपंक्षी बीमा गर्ने बीमा कम्पनी र केन्द्रिय सम्पर्क व्यक्तिहरुको नाम र सम्पर्क नम्बर

क्र.सं.	बीमकको नाम	कर्मचारीको नाम	मोबाइल नम्बर
१	दि ओरियन्टल इ.क.लि.	श्रीमति अरुण बज्राचार्य	९८५९२२३३५०
		श्री अर्जुन ढुङ्गाना	९८५२०५३२००
२	श्री नेको इ.क.लि.	श्री विष्णु प्रसाद धिताल	९८४५०२२८६९
		श्री निवेदिता बस्नेत	९८५२०४९४४९
३	श्री आइएमई जनरल ई. क. लि.	श्रीमति प्रतिभा मिश्र	९८४९३८९५८७
४	प्रुडेन्सियल इ.क.लि.	श्रीमती गीता प्याकुरेल	९८४९५९९८४८
५	श्री लुम्बिनी जनरल इ.क.लि.	श्री नवराज तिमिल्सेना	९८५५०५००८७
		श्री कुशब बराल	९८४३३२७३००
६	श्री सानिमा जनरल इ.क.लि	श्री हाडमा सुब्बा	९८५९००८३५९
		श्री राकेश श्रेष्ठ	९८४९९९९००६

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

११३

१०. वीउ विजन

नेपालमा हालसम्म उन्मोचन तथा दर्ता प्रक्रियाबाट सूचित भएका ७७ वालीका ६७१ जातहरू

१०.१ अन्नवाली

क) चैते धान

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सि.एच. ४५	२०२३ (१९६६)	११८	३.५	तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाड
२	विन्देश्वरी	२०२८ (१९८१)	१२८	४.०	तराई र भित्री मधेश
३	चैते २	२०४४ (१९८७)	१२५	४.८	तराईको सिञ्चित भूमि
४	चैते ६	२०४८ (१९९२)	१२३	४.८	तराई र भित्री मधेश (३०० मिटरसम्मको उचाईको सिञ्चित भूमि)
५	हर्दिनाथ १	२०६० (२००४)	१२०	४.०३	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिन ८०० मिटरसम्म
६	चैते ५	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	४.६	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाईसम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाँट

११४

ख) वर्षे धान

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ताईचुङ्ग १७६	२०२४ (१९६६)	१४४	७.९	मध्य पहाड र उपत्यका
२	चाईनुङ्ग २४२	२०२४ (१९६६)	१४४	७.३	पहाड
३	ताईनान १	२०२४ (१९६६)	१४४	६.६	पहाड
४	ताईनान २	२०२४ (१९६६)	१४३	७.८	पहाड
५	मसुली	२०३० (१९७३)	१५५	३.५	तराई र भित्री मधेश
६	सावित्री	२०३६ (१९७९)	१४०	४.०	तराई र भित्री मधेश
७	खुमल ३	२०४१ (१९८३)	१३०	६.५	मध्य पहाड
८	खुमल २	२०४४ (१९८७)	१४२	५.६	काठमाडौं उपत्यका तथा समान हावापानी भएको ३००० फीटदेखि ४५०० फीटसम्म उचाईको मध्य पहाड
९	खुमल ४	२०४४ (१९८७)	१४४	६.३	काठमाडौं उपत्यका तथा समान हावापानी भएको ३००० फीटदेखि ४५०० फीटसम्म उचाईको मध्य पहाड
१०	मकवानपुर १	२०४४ (१९८७)	१५०	४.३	ढुङ्गे कीराको प्रकोप भएको तराई
११	घैया २	२०४४ (१९८७)	११३	३.४	तराईको असिंचित पाखा
१२	पालुङ्ग २	२०४४ (१९८७)	१७२	६.१	शितोष्ण हावापानी भएका मकवानपुर जिल्लाको पालुङ्ग सरहका पहाडी क्षेत्र
१३	खुमल ५	२०४७ (१९९०)	१५४	६.७	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाई भएका पश्चिमी मध्य

११५

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					पहाडी क्षेत्रहरू जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१४	खुमल ७	२०४७ (१९९०)	१४६	७.०	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाइ भएका पश्चिमी मध्य पहाडी क्षेत्रहरू जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१५	खुमल ९	२०४७ (१९९०)	१४८	६.७	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाइ भएका पश्चिमी मध्य पहाडी क्षेत्रहरू जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१६	छोमरोङ्ग	२०४७ (१९९१)	१६४	४.२	नेपालको पूर्वी एवं पश्चिमी क्षेत्रको १४०० मिटरदेखि २००० मिटरसम्म उचाइ भएको उच्च पहाड र चिसो हावापानी भएको मध्य पहाड
१७	राधा ७	२०४८ (१९९२)	१४८	३.५	तराई, भित्री मधेश र सो सरह हावापानी भएको अकाशे खेती गरिने क्षेत्र
१८	राधाकृष्ण ९	२०४८ (१९९२)	१५०	३.८	तराई, भित्री मधेश र सो सरह हावापानी भएको सिञ्चित भूमि
१९	राधा ४	२०५२ (१९९५)	१२५	३.२	मध्य पश्चिम र सुदूर पश्चिम तराई (कपिलवस्तु, दाङ्ग, बर्दिया, बाँके, कैलाली र कञ्चनपुर)
२०	राधा ११	२०५२ (१९९५)	१४८	४.०	मध्य तराई (पर्सा, बारा, रौतहट, सर्लाही, महोत्तरी र धनुषा)
२१	राधा १२	२०५२ (१९९५)	१५५	४.६	पूर्वी तराई
२२	माछापुच्छ्रे ३	२०५३ (१९९६)	१७४	५.०	१४०० मिटरदेखि २००० मिटरसम्म उचाइको चिसो हावापानी भएको मध्यदेखि उच्च पहाडसम्म (लुम्ले, घान्द्रुक र छोमरोङ्ग क्षेत्र)

११६

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२३	खुमल ६	२०५६ (१९९९)	१५५	७.८	काठमाडौं उपत्यका एवं सो सरहको हावापानी हुने ठाउँ
२४	रामपुर मसुली	२०५६ (१९९९)	१३५	५.७	तराई, भित्री मधेश, वैशी एवं मध्य पहाडको ९०० मिटर उचाईसम्म अथवा मसुली धान लगाउन सकिने सबै क्षेत्र
२५	चन्दननाथ १	२०५८ (२००२)	१९१	५.०५	जुम्ला वा सो सरहका हावापानी भएको क्षेत्र
२६	चन्दननाथ ३	२०५८ (२००२)	१९२	५.३	जुम्ला वा सो सरहको हावापानी भएको क्षेत्र
२७	खुमल ११	२०५८ (२००२)	१४४	८.५	काठमाडौं उपत्यका
२८	लोकतन्त्र	२०६३ (२००६)	१२५-१३०	३.६	तराई, भित्री मधेश, तल्लो पहाड र मध्य पहाडका नदी किनारा
२९	मिथिला	२०६३ (२००६)	१४५-१५०	३.५-४.५	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडको वैशी
३०	राम	२०६३ (२००६)	१३०-१३७	४.०-७.२	तराई, भित्री मधेश (शिवालिक उपत्यका, मकवानपुर, चितवन र नवलपरासी)
३१	वर्षे ३००४	२०६३ (२००६)	१५७	३.८	तराई र भित्री मधेश
३२	पोखली जेठोबुढो	२०६३ (२००६)	१८०-१८५	२.६	पोखरा उपत्यका र यस आसपासका क्षेत्रहरू (६०० देखि ९०० मिटर उचाई)
३३	खुमल ८	२०६३ (२००७)	१५८	७.७	मध्य पहाड र तल्लो पहाड
३४	सुनौलो सुगन्धा	२०६४ (२००८)	१५१	३.८	तराई, भित्री मधेश
३५	घैया १	२०६६ (२०१०)	११५	२.५-३.५	असिञ्चित Upland तराई, टार तथा मध्य पहाडका उपत्यका
३६	लल्का बास्मती	२०६६ (२०१०)	१५०	२.५-३.५	मध्य तथा पूर्वी तराई
३७	हर्दीनाथ २	२०६६ (२०१०)	१२५	३.१-४.२	तराई तथा भित्री मधेश

११७

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३८	तरहरा १	२०६६ (२०१०)	११३-१२५	४.२	मध्य तथा पूर्वी तराई
३९	डि. वाई. १८ (पञ्जीकरण मात्र) _{F1}	२०६६ (२०१०)	११८	९.१७	तराई तथा भित्री मधेश
४०	डि. वाई. २८ (पञ्जीकरण मात्र) _{F1}	२०६६ (२०१०)	१२०	८.८६	तराई तथा भित्री मधेश
४१	डि. वाई. ६९ (पञ्जीकरण मात्र) _{F1}	२०६६ (२०१०)	१२५	९.५२	तराई तथा भित्री मधेश
४२	खुमल-१०	२०६८ (२०११)	१३६ (१०७-१७०)	४.७८	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र ।
४३	खुमल-१३	२०६८(२०११)	१४४ (११७-१८३)	४.१७	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र ।
४४	सुख्खा धान -१	२०६८ (२०११)	१२३-१२५	३.२-४.२	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडको ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार ।
४५	सुख्खा धान -२	२०६८ (२०११)	१२२-१२४	२.३-३.५	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार
४६	सुख्खा धान -३	२०६८ (२०११)	१२२-१२५	२.५-३.६	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार
४७	बर्षे -२०१४	२०६८ (२०११)	१३५-१४०	३.८	तराई
४८	स्वर्णा सब -१	२०६८ (२०११)	१५०-१५५	४-५	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।

११८

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४९	बर्षे -१०२७ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२१	३.३	असिंचित तराई र मध्य पहाडका १००० मिटरसम्मका बेसी तथा टार अर्ध सिंचित तथा असिंचित क्षेत्र ।
५०	साँवा मसुली सब -१	२०६८ (२०११)	१४५-१५०	३.५-४	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
५१	एराईज - ६४४४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२२	४.४३	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
५२	पि. एच. बी. ७१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२९	५.२६	तराई/सिंचित
५३	यु. एस. - ३१२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३२	५.४६	सर्लाहीदेखि बाँकेसम्मको तराई र भित्री मधेश
५४	च्याम्पीयन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३६	५.१५	सर्लाही देखि बाँके सम्मको तराई र भित्री मधेश
५५	राजा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२६	४.९४	सर्लाही देखि बाँके सम्मको तराई र भित्री मधेश
५६	आर.एच.-२५७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	४.९९	तराई र भित्री मधेश
५७	गोरखनाथ-५०९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	४.८२	तराई र भित्री मधेश
५८	लोकनाथ-५०५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२९	४.७९	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
५९	पि. ए. सि.- ८०१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	७.७९	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
६०	रेशमा- ७८६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२०	४.९१	पूर्वि तराईको सिन्वीत क्षेत्र
६१	लेकाली धान -१	२०७१ (२०१४)	१५८	४.०७	१५००- २६०० मिटर सम्मको उच्च पहाडी क्षेत्र ।
६२	लेकाली धान -३	२०७१ (२०१४)	१५२	३.९	१५००- २६०० मिटर सम्मको उच्च पहाडी क्षेत्र ।
६३	सुख्खा धान -४	२०७१ (२०१४)	११८-१२५	२.७ -४	तराई र भित्री मधेशको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५००

११९

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					मिटर उचाईको टार
६४	सुख्खा धान -५	२०७१ (२०१४)	१२५	३.२ - ४.२	तराई र भित्री मधेसको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार बसी ।
६५	सुख्खा धान -६	२०७१ (२०१४)	१२०-१२५	३ - ४	तराई र भित्री मधेसको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार बेसी ।
६६	सिन्दुरी (पञ्जीकरण मात्र) ओ.पि.	२०७२ (२०१५)	१३५-१४५	४-५	तराई र भित्री मधेस
६७	सुन्दरम (पञ्जीकरण मात्र) ओ.पि.	२०७२ (२०१५)	१२०-१२५	४.४-५.३	तराई र भित्री मधेस
६८	डेल्टा रानी (पञ्जीकरण मात्र) ओ.पि.	२०७२ (२०१५)	१२४-१२८	३.९-५	तराई र भित्री मधेस
६९	आकाश (पञ्जीकरण मात्र) ओ.पि.	२०७२ (२०१५)	१२०-१२५	६-६.३	तराई र भित्री मधेस
७०	गरिमा F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१३०-१३५	५.८-६.३	तराई र भित्री मधेस
७१	डि आर एच ७७५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२५-१३०	५.६	तराई र भित्री मधेस
७२	डि आर एच ७४८ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१३०-१३५	६.५	तराई र भित्री मधेसको सिंचित क्षेत्र
७३	एराइज ६४४४ गोल्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१३०	५.१	बाँकेदेखि पूर्वको तराई र भित्री मधेस
७४	एराइज तेज गोल्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१३५	५.३	बाँकेदेखि पूर्वको तराई र भित्री मधेस

१२०

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
७५	जिके ५०१७ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२७	५.१-५.४	तराई र भित्री मधेस
७६	सुपर १२५ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२८-१३३	५.३-६.३	तराई र भित्री मधेसको सिंचित तथा अर्ध सिंचित क्षेत्र
७७	सुपर ११५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२०-१२५	५-६	तराई र भित्री मधेसको सिंचित तथा अर्ध सिंचित क्षेत्र
७८	शान्ती F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२०-१३०	५-६	तराई र भित्री मधेसको सिंचित क्षेत्र
७९	सुधा F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२५-१३०	५-६	तराई र भित्री मधेसको सिंचित क्षेत्र
८०	यु एस ३२३ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२०-१३०	४-५	तराई र भित्री मधेसको सिंचित क्षेत्र
८१	यु एस ३८२ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१६)	१२०-१२५	५-६	तराई र भित्री मधेसको सिंचित क्षेत्र
८२	राधा १४	२०७३ (२०१६)	१३२-१३५	४.४	तराई, भित्री मधेस, रिभर वेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाईसम्मको
८३	सुगन्धित धान १	२०७३ (२०१७)	१४२-१४५	४.५	तराई, भित्री मधेस, रिभर वेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाईसम्मको
८४	राधा १३	२०७३ (२०१७)	१४२-१४८	३-४.२	तराई र भित्री मधेसका असिंचित तथा समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटरसम्मको नदी किनार, बेसी तथा समतल फाँट र उपत्यकाका सिंचित क्षेत्र
८५	सेहराङ्ग सब १	२०७३ (२०१७)	१२२-१२५	४.४-४.९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाईसम्मको तराई, भित्री मधेस, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाट र उपत्यकाका सिंचित क्षेत्र
८६	जे.के.आर.एच २०८२ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१३०	८.५-९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेस, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाट

१२१

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
८७	जे.के.आर.एच.३३३३F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१३५	६.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
८८	एच.जे.-जि.१F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१२०-१२५	८-९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
८९	एच.जे.-जि.५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१२०-१३०	७-८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९०	एच.जे.-जि.१० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१२०-१२५	८-९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९१	बहुगुणी धान १	२०७४ (२०१८)	१३५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९२	बहुगुणी धान २	२०७४ (२०१८)	१४२	५.८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९३	हर्दिनाथ ३	२०७४ (२०१८)	१२५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९४	एल.जी.९३.०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	७.५-८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९५	एल.जी.९३.०२ F1	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	७.५-८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री

१२२

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
	(पञ्जीकरण मात्र)				मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९६	साभा १२७F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	११८	५.१६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९७	साभा १३४ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	११५-११८	५.६४	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९८	अराईज ६१२९ गोल्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	११२-११५	६.५-७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
९९	अराईज प्राईमा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१३०-१३५	७.५-८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
१००	भि.एन.आर २२३३ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	५.५-६.६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
१०१	भि.एन.आर २२४५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	५.५-६.६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
१०२	डि.वाई ६८ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०	४.३-६.२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
१०३	डि.वाई ७९ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२१	४.३-६.२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बैसी तथा समतल फाट
१०४	कालो चामल	२०७५ (२०१९)	९९-१२५	२.२	तराई,भित्री मधेश,पहाड, उपत्यका र बैसीहरु

१२३

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
	(पञ्जीकरण मात्र)				
१०५	LPNBR 1605 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	१५०	७.०	पूर्वी तथा मध्य तराई
१०६	श्रीराम खुशु(पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	११८-१२१	५.२-६.२	तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,
१०७	एरिज अइडिया(पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	१२०-१२५	५.३-६.१	तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,
१०८	अल्ट्रा सुपर सम्पूर्ण (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	१३५-१३७	४.०५-४.५१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश तथा नदी किनार
१०९	अड्डर ज्योतिका	९०			समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
११०	टि.एम.आर.एच.१६२६	९०			समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
१११	मुकाबला २३	९०			समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
११२	रञ्जित	९०	((समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
११३	सात्री मन्सुली	९०	((समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू

१२४

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
११४	सर्जु ५२	९०	((समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
११५	सुपर चाईना ६०१ F1	९०	((समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
११६	तहल्का F1	९०	१२८	५.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
११७	महाराजा F1	९०	१३३	५.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
११८	२७ पि ६३ F1	९०	१३३	५.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
११९	यु.एस.३०५ F1	९०	१३२	५.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
१२०	९४४४F1	९०	१२५	५.३८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
१२१	के.पि.एच. ४७८F1	९०	१२२	६.९९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू
१२२	पृथ्वी गोल्ड११११F1	९०	१२९	५.२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरू

१२५

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१२३	एम.आर.पि ५५६९, F1	९०	१२६	६.३	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
१२४	एम.आर.पि ५५६६ उपज F1	९०	१२६	६.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु

(ग) मकै

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुम्ल पहेलो	२०२२ (१९६५)	१२०-१३०	४.९	मध्यपहाड
२	रामपुर कम्पोजिट	२०३२ (१९७५)	११०-११५	४.४	तराई, भित्री मधेश, बैसी र मध्य पहाड
३	अरुण २	२०३९ (१९८१)	८०-९०	२.२	तराई, मध्य पहाड
४	मनकामना १	२०४४ (१९८७)	१२०-१३०	४.०	मध्य पहाड (हिउँदमा तराई क्षेत्रमा पनि लगाउन सकिने)
५	गणेश २	२०४६ (१९८९)	१५०-१८०	३.५	उच्च पहाड (हिउँदमा तराई र भित्री मधेशमा पनि लगाउन सकिने)
६	रामपुर २	२०४६ (१९८९)	१०५-११०	४.०	तराई, भित्री मधेश, बैशीरटार
७	अरुण १	२०५२ (१९९५)	९०-१००	४.०	पश्चिम तराई र मध्य पहाड
८	गणेश १	२०५४ (१९९७)	१७५	५.०	उच्चपहाड
९	मनकामना ३	२०५९ (२००२)	१४२	५.५	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका मध्य पहाडी क्षेत्र

१२६

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					(१००० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको उचाईको लागि)
१०	गौरव हाईब्रिड मकै	२०६१ (२००३)	११०-१५०	८.१	तराई र भित्री मधेश (हिउँदे खेतीको लागि)
११	देउती	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	५.७	मध्य पहाड
१२	सितला	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	६.०८	पहाड
१३	मनकामना ४	२०६५ (२००८)	११७	५.३	नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म मध्य पहाडको १६०० मिटर भन्दा तल
१४	पोसिलो मकै १	२०६५ (२००८)	१४५-१५५	५.३	नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म मध्य पहाडको १६०० मिटर भन्दा तल
१५	मनकामना ५	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.२७	कर्णाली पूर्वका मध्य पहाड
१६	मनकामना ६	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.३४	पूर्वी - मध्य पश्चिम पहाड
१७	बायो ९६८१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०-११०	६.५-८	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड - वर्षे मौसम पूर्वी तराइ - हिउँदे मौसम
१८	राजकुमार F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००-११०	८-९	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिन, भ्याली र तल्लो पहाडी भेगको ७०० मिटर उचाईसम्म
१९	नुतन (के. एच १०१, F1) (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०-९२	६.५-८	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको
२०	डिकेसी ९०८१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	१०-१२	मध्य तराई - हिउँदे मौसम (कार्तिक - माघ)
२१	अल राउण्डर, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	७-१०	तराई क्षेत्रमा - हिउँदे तथा वर्षे मौसम

१२७

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२२	सि. पि. - ६६६, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	११०-१२०	६.९७	पुर्वि तथा मध्य तराई
२३	गोदावरी -९८९, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१०५	७.३६	पुर्वि तथा मध्य तराई, र मध्य पहाडको बेसी तथा टार।
२४	अर्ली - २, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१०५	५.६९	पुर्वि तथा मध्य तराई, र मध्य पहाडको बेसी तथा टार।
२५	रामपुर हाइब्रिड(२)	२०६९ (२०१२)	१३०-१६० १२५	७.० ३.५५	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
२६	आर. एम. एल. - ४ (Inbred line)	२०६९ (२०१२)			नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
२७	एन. एम. एल. - २ (Inbred line)	२०६९ (२०१२)			नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
२८	आदित्य-९२९, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२१ (Days to silking)	७.२	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
२९	प्रोएग्रो-४६४२, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११५ (Days to silking)	८.२९	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३०	बिस्को-९४०नयाँ, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११९ (Days to silking)	७.७४	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३१	सि. पी. - ८३८, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११९ (Days to silking)	७.११	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३२	१०भि१०, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११६ (Days to silking)	७.४६	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३३	डि. एम. एच.-७३१४, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२३ (Days to silking)	६.६६	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३४	डि. एम. एच.-८४९ F1(पञ्जीकरण)	२०६९ (२०१२)	११३ (Days to silking)	६.८५	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई

१२८

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
	मात्र)				
३५	एम. एम.-११०७, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२३ (Days to silking)	९.०	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३६	डेकाल्वडवल, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११८ (Days to silking)	६.७९	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३७	एन. एम. एच.- ७३१ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११५ (Days to silking)	७.९२	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३८	पायोनियर-३५२२, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२२ (Days to silking)	८.६५	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३९	९२२०, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११७ (Days to silking)	७.६७	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिनर उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको
४०	टि.एक्स.३६९, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२४ (Days to silking)	९	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिनर उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको
४१	सि.-१९४६, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११६ (Days to silking)	९.७	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४२	खुमल हाइब्रिड मकै - २	२०७१ (२०१४)	१५२- Winter १३८-Summer)	९.०८ ८.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेशमा हिउदे मौसममा ।
४३	केवाईएम - ३३	२०७१ (२०१४)	६८ (Days to silking)	२.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेशमा हिउदे मौसममा ।

१२९

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४४	केवाईएम — ३५	२०७१ (२०१४)	६६ (Days to silking)	१.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेशमा हिउँदे मौसममा ।
४५	रेशुङ्गा कम्पोजीट	२०७१ (२०१४)	१२७	५.२	मध्य तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १४०० मिटर उचाइको पहाडी क्षेत्र ।
४६	गुल्मी - २ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	१२५	५.४	गुल्मी र अर्घाखाँची जिल्लाको ७०० देखि १४०० मिटर उचाइको क्षेत्र ।
४७	अरुण ३	२०७२ (२०१५)	१००	३.९	मध्यपश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र बसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
४८	अरुण ४	२०७२ (२०१५)	११३-११५	४.२	मध्य पश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र बसन्त तथा मध्य पहाड मा गृष्म ऋतु मा खेती गर्न सकिने ।
४९	अरुण ६	२०७२ (२०१५)	९०	३.५	मध्य पश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र बसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
५०	रामपुर हाईब्रिड ४	२०७३(२०१६)	१५५-१६५	६.९५	तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५१	आर.एम.एल.३२ (ईनब्रेड लाईन)	२०७३(२०१६)			तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म

१३०

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
५२	आर.एम.एल.१७ (ईनब्रेड लाईन)	२०७३(२०१६)			तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५३	रामपुर हाईब्रिड ६	२०७३(२०१६)	१५८-१६५	६.८	तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५४	आर.एम.एल.४ (ईनब्रेडलाईन)	२०७३(२०१६)			तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५५	जि.के. ३१४० F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७५	६.४	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
५६	जि.के. ३११४ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७०	६.५	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
५७	एन.एम.एच. ७१३ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७५	६.३	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
५८	एन.एम.एच. १२४७ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७७	६.०७	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
५९	पि.३३९६ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१६५	६.२९	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७००मिटरसम्म
६०	३०२२ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७०	६.३	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
६१	३०३३ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७०	६.४	नारायणी नदीदेखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
६२	विस्कोएक्स ८१ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७५	९.६	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजनको लागि ७००मिटरसम्म

१३१

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६३	बिस्को ९७ गोल्ड F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१८०	८.२	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
६४	९०० एम.गोल्ड F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१७)	१८०	६.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
६५	परबल F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१७)	१८०	६.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
६६	पोषिलो मकै २	२०७४(२०१८)	१२०-१६०	४.५	तराई, भित्री मधेशको समुन्द्र सतहदेखि ८०० मिटरसम्म (वर्षे तथा हिउँदे सिजनको लागि) र मध्य पहाडको समुन्द्र सतहदेखि ८००-१८०० मिटर उचाईसम्म (वर्षे सिजनको लागि)
६७	रामपुर ४	२०७४(२०१८)	१७०	५.४०	तराई, भित्री मधेशको समुन्द्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाईसम्म
६८	मनकामना ७	२०७४(२०१८)	१५८	६.४६	मध्य पहाडको समुन्द्र सतहदेखि ७००-१६०० मिटर उचाईसम्म
६९	रामपुर हाईब्रिड ८ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	११०-१५५	७.५६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७०	रामपुर हाईब्रिड १० F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१२०-१६०	८.०५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७१	पिएल ३३०० F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.४८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी

१३२

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७२	पिएल ३३३१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	९.०१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७३	एचपि २२२ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.७४	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७४	९७८४ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१४०-१५०	७.८१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७५	९५१ सुपर F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१५५-१६०	७.२७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७६	पि ३५३३ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१७०	७.५५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७७	एलजी ३३.०१ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७८	बिस्कोजम्बो ६५ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.१७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७९	जेकेएमएच ५०२ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	११५	७.०९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
८०	कर्नकिंग ९५२२ (एम ९२९२) F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	७.२२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि

१३३

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
८१	सुप्रिम ९०६२ (विकास) F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	७.१२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
८२	जे एम १ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१४०-१५०	७.२१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
८३	जे एम ४ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१४०-१५०	७.२०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि

(घ) गहुँ

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लेर्मा ५२	२०१७ (१९६०)	१७६	५.०	मध्य पहाड
२	आर.आर. २१	२०२७ (१९७१)	११६-१६०	४.०	तराई र पहाड
३	यु.पी. २६२	२०३५ (१९७८)	१२२	४.०	तराई
४	नेपाल २९७	२०४२ (१९८५)	११७	५.०	तराई
५	अन्नपूर्ण १	२०४५ (१९८८)	१६८	५.५	१००० मिटर उचाई भन्दा माथिको पहाड
६	अन्नपूर्ण ३	२०४७ (१९९१)	१६५	५.५	लुम्ले र पाखीवास क्षेत्रको ११०० मिटरदेखि १७०० मिटर उचाईसम्मको भूमि

१३४

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
७	बी.एल. १०२२	२०४८ (१९९१)	१२०	५.०	नारायणी नदीदेखि पश्चिमको तराई, टार र १००० मिटरसम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु
८	भूकुटी	२०५१ (१९९४)	१२०	५.०	तराई, टार र १००० मिटरसम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु
९	अन्नपूर्ण ४	२०५१ (१९९४)	१६१	५.०	मध्य र उच्च पहाड
१०	बी.एल. ११३५	२०५१ (१९९४)	११५	५.०	तराई, टार र १००० मिटरसम्म उँचाई भएका उपत्यकाहरु
११	अच्युत	२०५४ (१९९७)	१२५	४.५	टार, १००० मिटरभन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि
१२	रोहिणी	२०५४ (१९९७)	११९	४.१	तराई, टार र १००० मिटरभन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको सिञ्चित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि
१३	पासाङ्लहामु	२०५४ (१९९७)	१७८	६.७	मध्य पहाड जस्तै काठमाडौँ र जुम्ला सरहको समान हावापानी भएको उच्च पहाड
१४	कान्ति	२०५४ (१९९७)	१७४	५.५	पहाडी क्षेत्रको मध्यम र उच्च उर्वरा भूमि
१५	बी.एल. १४७३	२०५६ (१९९९)	११५	४.०	तराई, टार र १००० मिटरभन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको सिञ्चित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि
१६	गौतम	२०६१ (२००४)	११९	३.४	तराई, टार तथा ५०० मिटर भन्दा कम उचाई भएको उपत्यका
१७	डब्लुके १२०४	२०६४ (२००७)	१७९	३.४	मध्य पहाड र उच्च पहाड
१८	आदित्य	२०६६ (२०१०)	११८	४.७९	तराई, टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका
१९	एन.एल. ९७१	२०६६ (२०१०)	१२२	४.५३	तराई, टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका

१३५

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२०	विजय	२०६७ (२०११)	१११-१२३	४.४५	तराई, टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका
२१	गौरा (BL 3235)	२०६९ (२०१२)	१६०	४.२-५.०	मध्य तथा उच्च पहाड
२२	धौलागिरी (BL 3503)	२०६९ (२०१२)	१५६	३.६-४.९	मध्य तथा उच्च पहाड
२३	तिलोत्तमा	२०७२ (२०१५)	१०५-१२०	२.५-३.२	तराई र भित्री मधेसको सिंचित तथा अर्ध सिंचित क्षेत्र
२४	डॉफि	२०७२ (२०१५)	१६३-१७०	४.४८	मध्य तथा उच्च पहाड
२५	बाणगंगा	२०७३ (२०१६)	११०	३.३	तराई, टार हाचो उपत्यका ७०० मिटरसम्मको उचाईमा सिंचित र अर्ध सिंचित क्षेत्रको लागि
२६	स्वर्गद्वारी	२०७३ (२०१६)	१६३	४.४	मध्य तथा उच्च पहाड (७०० देखि १४०० मिटरसम्म) सिंचित तथा अर्ध सिंचित क्षेत्रको लागि
२७	मुनाल	२०७४ (२०१८)	१६४	४.९१	समुद्र सतहको ६०० देखि २३०० मि. उचाईसम्मको मध्य तथा उच्च पहाडको सिंचित तथा अर्धसिंचित क्षेत्र
२८	च्याखुरा	२०७४ (२०१८)	१५८	३.२६	समुद्र सतहको ६०० देखि १६०० मि. उचाईसम्मको मध्य पहाडको असिंचित क्षेत्र
२९	खजुराड्युरम १	२०७४ (२०१८)	१२६	४.८६	समुद्र सतहदेखि ५०० मिटर उचाईसम्मका दाड, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुरका सिंचित क्षेत्र
३०	खजुराड्युरम २	२०७४ (२०१८)	१२९	५.२६	समुद्र सतहदेखि ५०० मिटर उचाईसम्मका दाड, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुरका सिंचित क्षेत्र

१३६

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३१	पावैगहुँ (दर्ता)	२०७५ (२०१८)	३३०	२.१९-२.७५	कर्णाली अंचलको २३०० देखि ३३०० मिटर सम्म । २८०० मिटर उपयुक्त ।
३२	वि.एल. ४३४१	२०७५ (२०१८)		५.०३	तराई र भित्री मधेश लगायत समुन्द्री सतह बाट ८०० मिटर उचाई सम्म ।

(ड) कोदो

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ओख्ले १	२०३७ (१९८०)	१५४-१९४	३.३	मध्य र उच्च पहाड
२	डल्ले १	२०३७ (१९८०)	१२५-१५१	३.३	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड
३	कात्रे कोदो १	२०४७ (१९९०)	१६७	२.३	९०० मिटरदेखि १९०० मिटर उचाईसम्मको मध्यपहाडी क्षेत्रको पाखोबारी
४	सैलुड कोदो १	२०७२ (२०१५)	१५५	२.४	मध्यमाञ्चलदेखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको १३०० देखि २२०० मि. उचाईको मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	कात्रे कोदो २	२०७२ (२०१५)	१५३	२.५	मध्यमाञ्चलदेखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १८०० मि. उचाईको मध्य पहाड

१३७

(च) जौ

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बोनस	२०३० (१९७४)	१६२	३.६	काठमाडौं उपत्यका र समान हावापानी भएको क्षेत्र
२	एच.बी.एल ५६	२०३० (१९७४)	१३५	३.०	तराई र भित्री मधेश
३	गाल्ट	२०३० (१९७४)	१५७	२.३	तराई, भित्री मधेश र पालुङ्ग उपत्यका
४	सि.आई. १०४४८	२०३० (१९७४)	१२५	२.६	तराई र भित्री मधेश
५	केच	२०३१ (१९७५)	११२	२.५	तराई र भित्री मधेश
६	सोलुउवा	२०४७ (१९९०)	१७७	१.९	मुस्ताङ्ग, मनाङ्ग र डोल्पाका २००० मिटरदेखि ३००० मिटरसम्म उचाईका लेकाली क्षेत्र

(छ) फापर

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिठे फापर १	२०७२ (२०१५)	७२	१.२	तराई र भित्री मधेश देखि उच्च पहाडसम्म

१३८

१०.२. दलहन

(क) भटमास

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हार्डी	२०३५ (१९७७)	१२४	२.४	तराई र भित्री मधेश
२	रान्सम	२०४४ (१९८७)	१४५	१.०	मध्य पहाड र उपत्यका
३	सेती	२०४६ (१९९०)	१५०	१.२	मध्य पहाड र उपत्यका
४	कव	२०४६ (१९९०)	१२३	२.५	तराई र भित्री मधेश
५	लुम्ले भटमास १	२०५३ (१९९६)	१३८-१४७	१.७	४०० मिटरदेखि १६०० मिटर उचाइसम्मको मध्य पहाड
६	तरकारी भटमास १	२०६० (२००४)	१२०	२.३	मध्यपहाडी क्षेत्र ८०० मिटरदेखि १५०० मिटरसम्म
७	पूजा	२०६३ (२००६)	१२५	१.६	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड

(ख) मुसुरो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सिन्दुर	२०३६ (१९७९)	१४८	१.५	तराई, भित्री मधेश र पहाड
२	सिम्रिक	२०३६ (१९७९)	१४३	१.५	तराई, भित्री मधेश र पहाड
३	शिशिर	२०३६ (१९७९)	१५०	२.०	तराई, भित्री मधेश र पहाड
४	सिमल	२०४६ (१९९०)	१४३	४.१	तराई, भित्री मधेश र पहाड
५	शिखर	२०४६ (१९९०)	१४३	३.५	तराई, भित्री मधेश र पहाड
६	खजुरा १	२०५६ (१९९९)	१२८	१.५	मध्य पश्चिमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चलसम्मको धान र मकै लगाईने खेत
७	खजुरा मुसुरो २	२०५६ (१९९९)	१३४	२.१	मध्य पश्चिमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको धान र मकै लगाईने खेत

१३९

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
८	शितल	२०६१ (२००४)	१३४	१.१	सम्पूर्ण तराई र मध्य पहाड
९	महेश्वर भारती	२०६४ (२००७)	१११	१.४	काठमाण्डौ उपत्यका वा सो सरह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा वेसी
१०	सगुन	२०६४ (२००७)	९८	१.३	काठमाण्डौ उपत्यका वा सो सरह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा वेसी
११	खजुरा मुसुरो ३	२०७३ (२०१७)	१४८	१.७८	समुन्द्र सतहबाट १७०० मिटरसम्मको तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड
१२	खजुरा मुसुरो ४	२०७५ (२०१८)	१३६	१.०८	मध्य तथा सुदूरपश्चिमका तराई (दाङ देखि कञ्चनपुर सम्म, १०० देखि ७०० मिटरसम्म)

(ग) चना

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धनुष	२०३६ (१९७९)	१४४	१.८	तराई र भित्री मधेश
२	राधा	२०४४ (१९८७)	१४२	१.६	तराईका सुख्खा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
३	सीता	२०४४ (१९८७)	१४०	१.५	तराईका सुख्खा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
४	कोशेली	२०४७ (१९९०)	१५४	१.६	पश्चिम तराई र भित्री मधेश
५	कालीका	२०४७ (१९९०)	१५२	१.४	मध्य र पश्चिम तराई तथा भित्री मधेश
६	तारा	२०६४ (२००८)	१३५	१.४	तराई र मध्य पहाडको वेशी तथा टार
७	अवरोधी	२०६४ (२००८)	१३५	१.३	तराई र मध्य पहाडको वेशी तथा टार

१४०

(घ) बोडी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	आकाश	२०४६ (१९९०)	७३	१.०	तराई र भित्री मधेश
२	प्रकाश	२०४६ (१९९०)	६०	०.८	तराई र भित्री मधेश
३	सूर्य	२०६१ (२००४)	७७	१.३	मध्य र पश्चिम तराई, भित्रीमधेश
४	डवलहाभेष्ट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०-१००	१६-१८	तराई र पहाड
५	मालेपाटन-१	२०६८ (२०११)	७५-९०	०.८-१.०	तराई, भित्रीमधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (३०० देखि १००० मी)
६	गाजलेबोडी	२०७३	७८	१.८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर सम्मको तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड

(ङ) रहर

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर अरहर १	२०४८ (१९९२)	१९७	१.५	चितवन, मकवानपुर र सर्लाही जिल्लाहरूको तराई र भित्री मधेश
२	बागेश्वरी	२०४८ (१९९२)	२६१	२.०	धनुषा, सर्लाही र बाँके जिल्लाहरू

१४१

(च) मास

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कालु	२०४६ (१९८९)	४९	१.२	मध्य पहाड र उपत्यका
२	रामपुर मास	२०७५ (२०१८)	६४	०.८८	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (१००देखि १२५० मिटरसम्म)
३	खजुरा मास १	२०७५ (२०१८)	६६	०.८९	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (१०० देखि १२५० मिटरसम्म)

(छ) मुड

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वैशाखी	२०३२ (१९७६)	६०	१.५	तराई
२	कल्याण	२०६३ (२००६)	६०	०.६९	तराई, चुरे पहाड र मध्य पहाड
३	प्रतिक्षा	२०६३ (२००६)	६३	०.६८६	तराई, चुरे पहाड र मध्य पहाड
४	प्रतिज्ञा	२०७५ (२०१८)	५९	१.३०	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (१०० देखि ७०० मिटरसम्म)

१४२

(ज) राजमा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पि.डि.आर १४	२०७६(२०१९)	११९	१.८६	तराईदेखि उच्च पहाड (११५ देखि २३६७ मिटर सम्म)

१०.३ तेलहन

(क) बदाम

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बी. ४	२०३७ (१९८०)	१४०	१.५	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड
२	जनक	२०४५ (१९८९)	१४५	२.५	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको सिचाईको सुविधा नभएको बलौटे दोमट माटो भएको क्षेत्र
३	ज्योती	२०५३ (१९९६)	१३७-१५३	२.०	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
४	जयन्ती	२०५३ (१९९६)	११५	२.२	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
५	राजर्षि	२०६२ (२००५)	१३६	२.८४	तराई र भित्री मधेश
६	वैदेही	२०६२ (२००५)	११०	३.३	तराई र भित्री मधेश
७	सम्मृद्धि	२०७६(२०१९)	११०-१२५	३.१६	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड

१४३

(ख) तोरी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	विकास	२०४६ (१९८९)	८५-९०	०.८	मध्यमाञ्चल देखि सुदूरपश्चिमाञ्चलसम्मको तराई र भित्री मधेश
२	लुम्ले १	२०५३ (१९९६)	८९-१५३	०.९	पश्चिम क्षेत्रको ७०० मिटर उचाई भन्दा माथिको मध्य देखि उच्च पहाड
३	प्रगति	२०५३ (१९९६)	९९	१.०	पूर्वी मध्य पहाड, तराई र भित्री मधेशको असिञ्चित भूमि
४	उन्नति	२०६२ (२००५)	८६	१.०४	तराई, भित्री मधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
५	प्रीति	२०६२ (२००५)	८३	१.२६	तराई, भित्री मधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
६	मोरङ्ग तोरी — २	२०७० (२०१३)	८३	०.७-०.९	तराई तथा मध्य तराई
७	जेवाई-१६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१६०	१.८	तराई तथा भित्री मधेशको सिञ्चित तथा अर्ध सिञ्चित क्षेत्र
८	सुर्खेत स्थानीय तोरी — ३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	८२-१००	०.९०५	मध्य पश्चिमका तराई जिल्लाहरू बाँके, बर्दिया, दाङ, मध्य पहाडका, सुर्खेत, दैलेख, सल्यान र भेरी नदि किनारका क्षेत्रहरू ।
९	नवलपुर स्थानीय ४	२०७६ (२०१९)	९३	१.०२	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडका ६०० मिटर

१४४

(ग) रायो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा बोल्ड	२०४५ (१९८९)	११०-११५	०.९	तराई र भित्री मधेश
२	कृष्णा	२०४६ (१९८९)	११५	१.१	मध्यमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चलसम्मको तराई र भित्री मधेश
३	मोरङ्ग रायो/तोरा	२०७४ (२०१८)	१०२-१२०	०.९२	समुन्द्र सतह देखि ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश

(घ) तील

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नवलपुर खैरो तील १	२०५७ (२०००)	८५	१.२	सिरहा देखि नेपालगञ्ज सम्मका तराई
२	नवलपुर झुसे तील १	२०५७ (२०००)	१.३	०.६५	तराई र भित्री मधेश

१४५

१०.४. औद्योगिक वाली

(क) सूती

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बेलाचापी १	२०४६ (१९८९)	६०-७०	०.९	तराई

(ख) कपास

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ट्याम्कट एस.पी. ३७	२०३४ (१९७७)	६०-७०	०.९	मध्यमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल

(ग) उखु

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जीतपुर १	२०५३ (१९९६)	३००-३६०	७१.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको सिंचित तराई
२	जीतपुर २	२०५३ (१९९६)	३००-३६०	९२.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको असिंचित तराई
३	जीतपुर ३	२०६० (२००४)	३००-३६०	७९.२	तराई
४	जीतपुर ४	२०६० (२००४)	३००-३६०	८६.०	तराई

१४६

(घ) जुट

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	इटहरी १ (सेतोपात)	२०५६ (१९९९)	११८	३.४	पूर्वी तराई
२	इटहरी २ (सुनौलोपात)	२०५६ (१९९९)	११६	३.३	पूर्वी तराई

(ङ) अदुवा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट अदुवा १	२०५८ (२००१)	२२५-२४०	२२-३८	१६०० मिटर उचाई सम्मको भित्री मधेश, मध्य पहाड र बेसी
२	कपुरकोट अदुवा २	२०७३ (२०१६)	२४०-२६०	३२.७५	भित्री मधेश, मध्य पहाड र बेसी १६०० मिटर उचाईसम्म

(च) हलेदो/बेसार

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट हलेदो-१	२०७१ (२०१४)	२४५-२६०	२७.८	मध्य पहाडको असिंचित पाखोबारी
२	कपुरकोट हलेदो-२	२०७४ (२०१८)	२४५-२६०	३४.०५	समुन्द्र सतह देखि १६०० मिटर उचाईसम्मका तराई तथा भित्री मधेश

१४७

१०.५. तरकारी वाली

(क) आलु

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुफ्री ज्योति	२०४९ (१९९२)	११०	२३	पहाडमा वर्षे वालीको लागि माघ, फाल्गुण र चैत्र, हिउँदे वालीको लागि असोज र कार्तिकमा तथा कम वर्षा हुने पश्चिमका उच्च पहाडका लागि असार र साउन
२	कुफ्री सिन्दुरी	२०४९ (१९९२)	११०-१२०	२३	तराईमा हिउँदे वालीको रूपमा, असोजदेखि मंसिरसम्म र तल्लोपहाडी भेगमा कार्तिकदेखि पुससम्म
३	डेजिरे	२०४९ (१९९२)	९०-१२०	१८	तराईमा हिउँदेवालीको रूपमा असोज र कार्तिक, मध्य पहाड र तल्लोपहाडमा भाद्र र असोज तथा मध्य पहाडदेखि उच्च पहाडमा वर्षेवालीको रूपमा माघ र फागुन
४	जनकदेव	२०५६ (१९९९)	११०	३९.४	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, उपत्यका तथा तराई क्षेत्रमा शरद ऋतु र कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा वर्षा ऋतु
५	खुमलसेतो १	२०५६ (१९९९)	११०	३८.७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा र मध्यपहाडी क्षेत्रमा शरद ऋतु
६	खुमल रातो २	२०५६ (१९९९)	९५	३६.२	तराई, भित्री मधेश तथा खोंचहरूमा शरद ऋतु

१४८

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
७	खुमल लक्ष्मी	२०६५ (२००८)	१२०-१४०	२४-२८	मध्य तथा उच्च पहाडी भेग वर्षे वाली सुख्खा उच्च पहाडी भेग -मनसून वाली तराई तथा भित्री मधेश, शरद तथा हिउँदे वाली
८	आईपी वाई ८	२०६५ (२००८)	११०-१२०	२५-२७	तराई तथा भित्री मधेश
९	खुमल उज्वल	२०७१ (२०१४)	१०० - १२०	२५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र
१०	खुमल उपहार	२०७१ (२०१४)	१०० -१२०	२४	तराई र मध्य पहाडको १२०० मिटर उचाइ सम्म ।
११	टिपिएस-१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	११० -१२०	३५ -४०	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१२	टिपिएस-२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	११० -१२०	३० -३५	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१३	खुमल विकास	२०७५ (२०१८)	१००-११०	२५.७५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र (१२०० मिटर देखि ३००० मिटर सम्म)
१४	कार्डिनल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८०-११०	१८-३०	तराईदेखि पहाड सम्म (करिव १०० देखि ४००० सम्म)
१५	रोजिटा (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१२०-१४०	१०-१४	मध्य र पूर्व उच्च पहाडी क्षेत्र (१६०० देखि ३५०० सम्म)
१६	एम.एस.४२.३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१००-१२०	१०-२४	तराई देखि पहाडी उपत्यका तथा खोंच (१००देखि १६०० मि. सम्म)

१४९

(ख) काउली

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काठमाडौं स्थानीय	२०४६ (१९९०)	११०-१२०	२५.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	डोल्पा स्नोवल	२०५१ (१९९४)	११०-१२०	१५	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	सर्लाही दिपाली	२०५१ (१९९४)	५५-६०	८.०	तराई र मध्य पहाड
४	एनएस ६०एन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२६-३०	तराई र पहाड
५	एन एस १०६, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२८-३४	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
६	एन एस ९०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	४०-६०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
७	अन्ना ९०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	४५-५६	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
८	अन्नाकप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०	३०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
९	रेनी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८१	३६-४०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
१०	डमी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	४०-४४	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
११	युमिको, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५	२६-३०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
१२	स्नोवेष्ट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	३०-४०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
१३	हाईट ईजल्यण्ड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	३३	तराई र मध्ये पहाड

१५०

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१४	हाईट फ्ल्यास, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	४५	मध्ये पहाड
१५	मिल्कीवे F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	५२.५	पहाड र उच्च पहाड
१६	कासमिरे F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५२.५	तराई र मध्ये पहाड
१७	क्यान्डिडचार्म, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५२.५	तराई र मध्ये पहाड
१८	युकोन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५६	तराई र मध्ये पहाड
१९	नेपाहाईट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१००	३८	तराई र मध्ये पहाड
२०	स्नोक्राउन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	२२-२५	तराई र पहाड
२१	स्नोमिस्टीक, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	३५-४०	तराई र पहाड
२२	स्नोप्रेस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७३	३५-४०	तराई र पहाड
२३	नेपा६०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५	२६-२८	तराई र पहाड
२४	स्नोक्वीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२०-२२	तराई र पहाड
२५	स्नोडोम, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५	४०-४५	तराई र पहाड
२६	स्नोमार्च, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१८०	५०-५५	तराई र पहाड
२७	हाईट कप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	१५-१६	तराई र पहाड

१५१

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२८	हाईट किड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	१८-२०	तराई र पहाड
२९	हाईट कलाउड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२२-२३	तराई र पहाड
३०	हाईट डायमण्ड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	३६	तराई र पहाड
३१	सोनोमून, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०-१००	४०-४४	तराई र मध्ये पहाड
३२	सिल्भरकप ६०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२४-३०	मध्य पहाड र तराई
३३	सिल्भरमून ६०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२०-२६	मध्य पहाड र तराई
३४	रेमी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२४-३०	मध्य पहाड र तराई
३५	हाईटटप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०	४२	मध्य पहाड र तराई
३६	सुपर हाईटटप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	५६	मध्य पहाड र तराई
३७	देवि १, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	४९	मध्य पहाड र तराई
३८	देवि २, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	११५	४८	मध्य पहाड र तराई
३९	एन २२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१३०	६०	मध्य पहाड र तराई
४०	मनास्लु, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	२८	मध्य पहाड र तराई
४१	निम्पु, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	२८	मध्य पहाड र तराई

१५२

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४२	हाईटमुन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१२५	४८	मध्य पहाड र तराई
४३	८०४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०	२८	मध्य पहाड र तराई
४४	हाइटसोनो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५५-६०	२२-९	तराई भित्री मधेस र पहाड
४५	मेघा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	४०-५०	तराई र मध्य पहाड
४६	अलदराउण्ड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१३०	१५-२०	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
४७	सोनोवेभ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	५०-५५	तराई र मध्य पहाड
४८	जुली F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-५५	३५-४०	तराई र मध्य पहाड
४९	फुजिएमा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	७०-८५	३५	तराई र मध्य पहाड
५०	खुमल ज्यापू	२०७२ (२०१५)	६५-८०	२९.७	मध्य पहाडी क्षेत्र
५१	बर्खा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	६०-६५	३४-३९	मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
५२	गिरीजा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८५-९०	४४	मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
५३	विस्टलर F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	७७-८०	३६	तराइको सिंचित क्षेत्र

१५३

(ग) मूला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिनो अर्ली	२०४६ (१९९०)	४०-४५	२६	तराई, पहाड र उच्च पहाडको सिञ्चित भूमि
२	हाइट नेक	२०५१ (१९९४)	६०-६५	३५	मध्य पहाड
३	प्युठाने रातो	२०५१ (१९९४)	७०-८०	४३	मध्य पहाड
४	चालीस दिने	२०५१ (१९९४)	३५-४५	२८	तराई र मध्य पहाड
५	टोकिनासी (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५२-६०	३१	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्य पहाड
६	धनकुटे (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५५-६०	४२	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्य पहाड
७	अलसिजन हाईट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०	२०-३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
८	मिनो अर्ली लड हाईट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२०-३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
९	वाइआर हाईट स्प्रिङ्ग, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४०-८०	तराई र पहाड
१०	मिनोअर्ली लडहाईट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	४०-६०	तराई र पहाड
११	एनी सिजन, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०	४०-६०	तराई र पहाड
१२	ग्रीनबो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४०-६०	तराई र पहाड
१३	ट्रपिकल क्रस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४०-६०	तराई र पहाड
१४	ग्लिननेक, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	५-७	मध्य, पहाड र तराई
१५	लड हाईट मिनोड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-६०	मध्य पहाड
१६	सिन्जीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६५	४०-४५	मध्य पहाड

१५४

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१७	विपिन ४२९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-४५	मध्य पहाड
१८	रकि-४५ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५० १४०	४४-५० ०.८-०.९ बीउ	तराई र मध्य पहाड

(घ) सलगम

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पर्पल टप	२०४६ (१९९०)	६०-७०	२३	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	फुयुनोसो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
३	काठमाडौँ रातो	२०७३	६५	३०.६०	समुन्द्र सतह बाट १००० देखि १५०० मिटर सम्मको मध्य पहाड

(ङ) रायोसाग

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मि. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल चौडा पात	२०४६ (१९९०)	५०-६०	३५.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	मार्फा चौडा पात	२०५१ (१९९४)	५५-६५	२८.०	मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	खुमल रातो पात	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२८.०	मध्य पहाड र उच्च पहाड
४	ताङ्गखुवा रायो	२०५१ (१९९४)	३०-३६	३१.०	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्य पहाड
५	माईक जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड

१५५

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६	रेड जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
७	गुजमुज्जे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	२४०-२७०	२ . Seed ३० Fresh	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र।
८	डुडे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	२४०	२. Seed ३५ Fresh	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटर सम्मको पहाडी क्षेत्र।

(च) प्याज

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रेड क्रियोल	२०४६ (१९९०)	६०	१५	तराई, पहाड र उच्च पहाड तीनै भौगोलिक क्षेत्रमा क्रमशः कार्तिकदेखि मंसिर, भाद्रदेखि कार्तिक र फागुनदेखि चैत्रसम्म लगाउने
२	सुपरेक्स F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१३०-१५०	३५-३८	तराई र पहाड
३	टिआई१७२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१३०-१५०	३२-३५	तराई र पहाड
४	कास F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	२५०	६०	तराई र पहाड
५	भेन्स, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३००	४५	तराई र पहाड
६	विन्टर सिल्भर, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३००	४५	तराई र पहाड
७	नासिक ५३(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१३०-१६५	१६.६-२०.०	तराई र मध्य पहाड

१५६

(छ) गोलभेडा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसारुवी	२०४६ (१९९०)	६०	१५.०	तराई र पहाड
२	रोमा	२०५१ (१९९४)	६५-७०	१२-१५	तराई र मध्य पहाड
३	मनप्रेक्स	२०५१ (१९९४)	८०-९०	२०-४०	मध्य र उच्च पहाड
४	एन.सी.एल. १	२०५१ (१९९४)	६५-७०	२०-३०	तराई र मध्य पहाड
५	सुजना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	१०५-११०	मध्यपहाड: ८०० मि.देखि १६०० मि.
६	गौरव ५५५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२००९)	१००-१०५	१०६	तराई: १५० मि. माथि
७	अमिता, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५-१००	९६.२	तराई तथा मध्य पहाड
८	एनएस ८१५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	८०-९०	तराई तथा मध्य पहाड
९	एनएस ७१९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७८-८०	८०-९०	तराई र पहाड
१०	स्वरक्षा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	८०-९०	तराई र पहाड तथा रिभर बेसिन
११	एनएस २५३५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	१४०-१५०	तराई र पहाड
१२	एनएस५३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	९०-१००	तराई र पहाड
१३	युरेका, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०२	९३.७	तराई र पहाड
१४	साभेरा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०५	११३	तराई र पहाड
१५	जिको, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०४	१४०	तराई र पहाड
१६	सेन्स, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०७	११५	तराई र पहाड
१७	सेरेस्, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११२	१०५	तराई र पहाड
१८	स्पेक्ट्रा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०१	१२२	तराई र पहाड

१५७

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१९	एस्ट्रा ७१७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०३	१३१	तराई र पहाड
२०	नोभा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०७	१५२	तराई र पहाड
२१	मारिना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०५	११३	तराई र पहाड
२२	भिएल ४४३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०४	१४०	तराई र पहाड
२३	माधुरी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	१२०	मध्य पहाड र तराई
२४	जमुना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५	१२०	तराई तथा मध्य पहाड
२५	माकिस्, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७०	३०	तराई तथा मध्य पहाड
२६	वपेल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५-९०	५६	तराई, मध्य तथा उच्च पहाड
२७	दलिला, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७०	३०	तराई, मध्य तथा उच्च पहाड
२८	जिना, इए (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५०-५५	३८	तराई भित्री मधेस र पहाड
२९	टी. ३०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	६०-६५	५७	तराई भित्री मधेस र पहाड
३०	सुर्य.१११ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१००-१०५	६०.५	तराई र मध्य पहाड
३१	अमरुता F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-७०	४०-५०	तराई क्षेत्र
३२	मिन्टो F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	१००-१२०	तराई र मध्य पहाड
३३	अभिलाप F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		७९	तराइको सिञ्चित क्षेत्र
३४	अभिरल F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		८३	तराइको सिञ्चित क्षेत्र
३५	रेड कभर F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	७०-८०	७५-८५	तराइको सिञ्चित क्षेत्र
३६	रेड ग्लोरी F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	७०-८०	७०-८०	तराइको सिञ्चित क्षेत्र

१५८

(ज) गाजर

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नानटिसफोर्टे	२०४६ (१९९०)	९०-१००	१२.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	न्युकुरोदा (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	१००	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
३	नेपाट्रिम, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
४	सिग्मा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
५	कुरोदामार्क II, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	५-७	मध्य पहाड र तराई

(झ) बन्दा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कोपन हेगनमार्केट	२०५१ (१९९४)	७०-९०	३५	तराई र मध्य पहाड
२	नेपा ग्रिन ७७७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	७५	तराई तथा मध्य पहाड
३	बिगसन १७१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५-१००	८०	उच्च पहाड
४	नेपा राउण्ड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	७५	तराई
५	सुपर ग्रिन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-१००	४०-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
६	रेयरबल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	३६-४०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
७	ग्रिन कोरोनेट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३५-३८	तराई र पहाड

१५९

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
८	सुपर कोरोनेट, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३२-३५	तराई र पहाड
९	नेपा स्टार, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	२२-२५	तराई र पहाड
१०	टि ६२१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	१८-२०	तराई र पहाड
११	रुवि किड, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५	२२-२५	तराई र पहाड
१२	समर क्रस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१३	ग्रिन च्यालेन्जर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
१४	ग्रिन हिरो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१५	नेपा म्याजिक, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
१६	बोनस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	६०-७०	तराई र पहाड
१७	गोल्डेन बल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५३	४५-६०	तराई र पहाड
१८	क्षितिज, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१९	ऋषि, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
२०	ग्रीन क्राउन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड
२१	ग्रीन टप, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	११०	४८	मध्य पहाड र तराई
२२	एन एस आर, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४२	मध्य पहाड र तराई
२३	केएफ ६५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	३९.२	मध्य पहाड र तराई
२४	ऐन ७६६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४८	मध्य पहाड र तराई
२५	एन वाई सि आर, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४८	मध्य पहाड

१६०

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२६	ग्रीनहट, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२७	वाई आर होनाम, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२८	एशियाएकप्रेस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५५	४०-५०	तराई र मध्य पहाड
२९	सि.जे. एन. - १२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	७५-८०	४९.३	तराई भित्री मधेस र पहाड
३०	एशियाक्रस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५०-५५	३९.२	तराई भित्री मधेस र पहाड
३१	जेनिथ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५-६५	४०	तराई डबल
३२	फुटोस्की F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	९०	३०-४५	तराई, मध्य पहाड
३३	बन्डर बल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	९२-९६	७१.७	मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
३४	ग्रीन च्यालेन्जर मन्सान्टो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	९२-९६	५६.४१	मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
३५	मिलेनियम F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८७	६५-७०	तराइको सिंचित क्षेत्र
३६	सौर्या F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८६-९७	६०-६७	तराइको सिंचित क्षेत्र

(ज) तनेबोडी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल तने	२०५१ (१९९४)	६०-७०	४.५	तराई र मध्य पहाड
२	सर्लाही तने	२०५१ (१९९४)	५०-६०	७.०	तराई र मध्य पहाड
३	चन्द्रा ०४१, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४८	३३	तराई र मध्य पहाड

१६१

४	कर्मास्टी कलेस (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	१५	तराई र मध्य पहाड
५	एनओ - ३२४ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	४.६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
६	सीला - ४६४ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५-४०	५	तराई र मध्य पहाड तराई र मध्य पहाड
७	ग्रेटवाल-०२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		१४.२-२४.६	पहाडी सिञ्चित र अधिसिञ्चित क्षेत्र र काठमान्डौ उपत्यका आसपास
८	ग्रेटवाल-०३(पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		१६.६-३१.४	पहाडी सिञ्चित र अधिसिञ्चित क्षेत्र र काठमान्डौ उपत्यका आसपास

(त) घिउ सिमी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	त्रिशुली सिमी	२०५१ (१९९४)	७०-७५	१४.०	मध्य र उच्च पहाड
२	झांगे सिमी	२०५१ (१९९४)	५०-५५	९.०	मध्य र उच्च पहाड
३	मन्दिर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४६	१२	मध्य र उच्च पहाड

(ठ) केराउ

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सर्लाही आर्केल	२०५१ (१९९४)	६०-६५	५-७	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	न्यूलाईन	२०५१ (१९९४)	८५-९०	६-८	तराई र मध्य पहाड
३	सिक्किमे	२०५१ (१९९४)		२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड

१६२

(ड) भेडे खुर्सानी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	क्यालिफोर्निया	२०५१ (१९९४)	८०-९०	१६-२०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	सागर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	६५-७५	३६	तराई र मध्य पहाड
३	एन एस ६३२.F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४४-५०	तराई र पहाड

(ढ) खुर्सानी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ज्वाला	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	कर्मा ७४७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	४०	तराई र मध्य पहाड
३	कर्मा ७७७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	६०	तराई र पहाड
४	नेपा हट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	४०	तराई र मध्य पहाड
५	अन्ना ३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	४०-४४	तराई र पहाड
६	एन एस १७०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८५	८०-९०	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
७	एन एस ११०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	७०-७४	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
८	गोली, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	७०-७६	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
९	आकास, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८५	५०-५६	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
१०	बिग मामा ३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५	५०	तराई र पहाड
११	ओमेगा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	५०	तराई र पहाड

१६३

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१२	सुपर तारा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११८	४०	तराई र पहाड
१३	मार्शल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	३५	तराई र पहाड
१४	सुद्र, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	६५	४९.३	तराई भित्री मधेस र पहाड
१५	प्रिमियम F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	८०-८५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
१६	फाएर क्याम्प (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४४	१२-१४	तराईको सिञ्चित क्षेत्र
१७	हट सट (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४४	१३-१५	तराईको सिञ्चित क्षेत्र

(ग) भण्टा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नुकी	२०५१ (१९९४)	६०-६५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ७९७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	३०-४०	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
३	अर्का केशव (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२०-२४	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
४	अन्ना ८०६, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६४	४०-४५	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
५	रुनाको, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७०	१०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
६	मायालु - ५५५ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	७५	४५	तराई र मध्य पहाड
७	साम्ली F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	५०	तराई
८	आशा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	६०-७०	तराई र मध्य पहाड

१६४

(त) घिरौला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कान्तिपुरे	२०५१ (१९९४)	११०-१२०	१५-१८	मध्य पहाड
२	न्यु नारायणी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	१३	तराई र मध्य पहाड
३	गिता, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	३८	तराई र मध्य पहाड
४	एनएस ४४५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३६	तराई र मध्य पहाड
५	एनएस ४४९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२०-३०	तराई र मध्य पहाड
६	निशा-७७७ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	४०	तराई र मध्य पहाड
७	सरिता F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	५०-७०	तराई
८	सिन्धु F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	५०-७०	तराई

(थ) काक्रो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुझे	२०५१ (१९९४)	७५-८०	१५-१८	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ४०४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३०-३५	२.४-३.२	तराई र पहाड
३	एन एस ४०८, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-४५	४	तराई र पहाड
४	चाँदनी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	५८	मध्य पहाड
५	सिमरन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	मध्य पहाड

१६५

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६	मलिका ९९९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	५८	तराई
७	कोपिला, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६५	तराई र मध्य पहाड
८	कर्मा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्य पहाड
९	गौरी ७५७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्य पहाड
१०	हिमाल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३७	६०	मध्य पहाड
११	गरिमा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-४८	५५	तराई र मध्य पहाड
१२	मनिषा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६०	मध्य पहाड
१३	सन्जय, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३७	६१	मध्य पहाड
१४	सालिनी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६-४६	५४	तराई र मध्य पहाड
१५	सिता ८८८, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३४	६६	मध्य पहाड
१६	रमिता, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३८	६३	मध्य पहाड
१७	पार्वती ४७८, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६०	मध्य पहाड
१८	शाहिनी १, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	६८	तराई
१९	शाहिनी २, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	६८	तराई
२०	निन्जा १७९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्य पहाड
२१	नेपाटुसी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१५-१८	तराई र पहाड

१६६

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२२	नेपाटुसी ००५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराई र पहाड
२३	नेपाटुसी १०३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराई र पहाड
२४	डयाडी २२३१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड
२५	लक्रीस्टार, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड
२६	डाइनेष्टी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४२	४०-६०	तराई र पहाड
२७	बेलीF ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड
२८	म्याजेष्टी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड
२९	हिमालय, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४५	६३.७	मध्य पहाड र तराई
३०	हिरो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४७	७०	तराई
३१	जुबोराज ४११, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४५	७६.५	मध्य पहाड र तराई
३२	कानेना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-४०	१५-२०	मध्य पहाड र तराई
३३	कासिन्दा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-३८	१५-२०	मध्य पहाड र तराई
३४	एल. -३३३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५२	२७.१	तराई भित्री मधेस र पहाड
३५	राजा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	६५	तराई
३६	मालिनी F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४३-४५	४५-४८	तराई
३७	एनओ-१ २९ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५	३२	तराई र मध्य पहाड
३८	भक्तपुर लोकल (दर्ता)	२०७५ (२०१८)	६०-६५	३०-३५	६०० देखि १६०० मिटर उचाईसम्म ।

१६७

(द) स्ववास फर्सि

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	असारे स्ववास	२०५१ (१९९४)	६०-८०	९७.८	तराई र मध्य पहाड
२	अन्ना १०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र पहाड
३	अन्ना २०२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	३६-४०	तराई र पहाड
४	अन्ना ३०३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०	तराई र पहाड
५	सनी हाउस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५२	५१.८	तराई र पहाड
६	टुरु ग्रीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३८-४३	२९	तराई र पहाड
७	सोन्डोभि, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३८-४३	२५	तराई र पहाड
८	लडग्रीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	२५	तराई र पहाड
९	हनिडेजर्ट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	१८	तराई र पहाड
१०	डेभिन्च (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७५	१०५	मध्य पहाड र तराई
११	स्टार वआई जुकिनी(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	११०	मध्य पहाड र तराई
१२	ग्रे जुकिनि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	८०	तराई र मध्य पहाड
१३	सुपर स्ववासवल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५(२०१८)	४०-४५	२८-३१	मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र ।

१६८

(घ) स्वीस चार्ड

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुसाग	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२०-३५	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(न) तीते करेला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरियो करेला	२०५१ (१९९४)	९०-१००	२०-२५	तराई र मध्य पहाड
२	चन्द्रा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	१९.८	तराई र मध्य पहाड
३	लक्ष्मी ५५५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२८	तराई, मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
४	पिपल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२०.९	तराई, मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
५	शिव, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	२१.४	तराई
६	सेती ४४४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४६-४८	२६.९	तराई, मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
७	कोमल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.६	तराई, मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
८	गंगा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४	तराई
९	सम्बृद्धि, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.८	तराई, मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
१०	हिरा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	२४.३	तराई
११	एनएस ४५३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई, र पहाड
१२	एनएस ४५४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड

१६९

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१३	एनएस १०२४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१४	एनएस ४३१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१५	एनएस ४३४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४४-४८	तराई र पहाड
१६	एनएस ४३३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१७	पाली, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	४५-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
१८	केशव - ७७७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०	२८.५	तराई र मध्य पहाड
१९	हरीत F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-७०	३०-३५	तराई र मध्य पहाड
२०	रमन F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	३५-४०	तराई
२१	माया F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	४०-४५	तराई र मध्य पहाड
२२	सि.जी. ०१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	८०-९९	१८-२२	पूर्वी तराई
२३	सि.जी. ०२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	८०-९९	१५-१९	पूर्वी तराई

(प) रामतोरीया

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पार्वती	२०५१ (१९९४)	५०-६०	१२-१६	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	अर्का अनामिका (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३२	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	जया F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	१३-२०	तराई

१७०

(फ) पालुङ्गो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरिपाते	२०५१ (१९९४)	४०-४५	१२-१६	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	डब्लुकिड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	१८-२७	तराई, र पहाड
३	एशिया डोडचो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
४	एशिया वोलडोड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
५	पाटने पालुङ्गो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	५०-५५	१६.६०	समुन्द्र सतहदेखि २१०० मिटर उचाई सम्मका तराई, पहाड र उच्च पहाड

(ब) ब्रो काउली

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन डोम ११५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	२०-२४	तराई पहाड तथा उच्च पहाड
२	ग्रीन डोम ८०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	१८-२४	तराई, मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
३	ग्रीनपारासोल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७३	३०-३२	तराई, र पहाड
४	प्रिमियमक्रप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	२१-२३	तराई, र पहाड
५	सेन्ताउरो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६८	२२-२५	तराई, र पहाड
६	ग्रीनपिया, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५	१६-१७	तराई, र पहाड

१७१

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
७	साकुरा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	१०-१२	मध्य पहाड
८	एभरेष्टग्रीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
९	किडडोम, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराई र मध्य पहाड
१०	अर्लीयु, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	१२-१८	तराई र मध्य पहाड
११	नोकगाक, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराई र मध्य पहाड

(भ) तर्बुजा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लक्ष्मी ७४७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२०.५	तराई
२	लक्ष्मी ७६७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३०.५	तराई
३	मस्ताना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६५-७०	७०-८०	तराई

(म) फर्सि

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सोनार ०२२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	५५	तराई

१७२

(य) लौका

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काभेरी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४०-५०	तराई, र पहाड
२	एनएस ४२१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४४-५६	तराई, र पहाड
३	एनएस ४४३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-५०	३०-४०	तराई, र पहाड
४	अनमोल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	१२	तराई, पहाड र उच्च पहाड
५	धारा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५-६५	५०-७०	तराई तथा पहाड

(र) पाटे घिरौला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ह्युक्यु ५०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	२३	तराई र मध्य पहाड
२	भिसेट सिसि १६५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-४०	३०	तराई र मध्य पहाड
३	एन एस ४०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४४-४८	तराई र पहाड

१७३

(ल) धनिया

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लोटस (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-५०	११.८	तराई, रमध्य पहाड
२	सुरभी (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५	१६-२०	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	अमेरिकन लङ्ग स्ट्यान्डीड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	१२.२	तराई र मध्य पहाड
४	एक्स एम एल एन ओ-४६५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५	७.२	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	रामसेस F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	६-७	तराई र मध्य पहाड

(व) चिचिण्डा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कर्णाली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	३०	तराई र मध्य पहाड

(श) कुरिलो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मेरी वाशिङटन ५००डब्लु, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	२१०	६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड

१७४

(ष) पार्सले

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पार्सले ग्रीन कारपेट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	६०-६५	१	तराई र पहाड

(स) ग्याठकोवी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपा बल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१५	तराई र पहाड
२	सम्राट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६७ (२०१०)	६०	१५	मध्य पहाड

(ह) पाकचोय

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	टेष्टी ग्रीन F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४८-५७	तराई र पहाड
२	चोको-पञ्जीकरण मात्र, OP	२०६७ (२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड
३	क्यान्टोड हाईट (पञ्जीकरण मात्र), OP	२०६७ (२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड
४	एनओ-४१६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	२५०	१६	तराई तथा पहाड

१७५

(क्ष) जिरीको साग

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन स्पान, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५०-५५	४-५	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
२	ग्रीन वेभ (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु
३	न्युरेड फायर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५०-५५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु

(त्र) चुकन्दर

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मधुर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	६०-७०	२४-३६	तराई र पहाड

(ज्ञ) चाईनिज बन्दा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ब्लुज, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२२-२५	तराई र पहाड
२	स्प्रीडसन-६० (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड
३	सि आर चुन दे गिल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र मध्य पहाड

१७६

१) चम्सुर

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ठिमी चम्सुर (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	४५-५०	८	समुद्र सतहदेखि १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

२) लट्टे

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामेछाप हरियो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)		८.६८	२०० देखि १६५० मिटर उचाईसम्मको असिंचित क्षेत्र

१०.६ घासे वाली

(क) जै

क्र. सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कामधेनु जै	२०६१ (२००४)	२०६	५१-७५	तराई र मध्य पहाड
२	नेत्र जै	२०६१ (२००४)	१९७	३२-९१	तराई र मध्य पहाड
३	गणेश	२०६९ (२०१२)	२१७	४८-५०	तराई देखि मध्य पहाड
४	पार्वती	२०६९ (२०१२)	२०७	६१-७०	तराई देखि उच्च पहाड

१७७

५	अमृतधारा	२०७२ (२०१५)	१८०-१९०	३६	तराई देखि मध्य पहाड
६	नन्दिनी	२०७२ (२०१५)	१३९-१९०	३२-३८	तराई र भित्री मधेस
७	स्वान, पञ्जिकरण मात्र	२०७३ (२०१७)	१७०-१७५	३०-३५	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ख) सेतो क्लोभर

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	प्याउली सेतो क्लोभर	२०६९ (२०१२)	२२२	३०-४५	मध्य पहाडदेखि उच्च पहाड

(ग) बर्सिम

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बर्सिम ग्रीन गोल्ड	२०७२ (२०१५)	२७६-२८४	७२-७८	तराई र भित्री मधेस
२	मेसकाभी, पञ्जिकरण मात्र	२०७३ (२०१७)	१६०-१७०	७५-८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(घ) राईघास

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धुन्चे राईघास	२०७२ (२०१५)	२७६-२८४	३०-४०	मध्य तथा उच्च पहाड

१७८

(ङ) टियोसेन्टी

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मकैचरी १	२०७३ (२०१७)	११५-१२५	३५-४५	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(च) कमन भेच

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुटिल कोसा १	२०७३ (२०१७)	१६३-१७०	३५-४०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

(छ) स्टाईलो

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पाल्पा स्टाईलो	२०७३ (२०१७)	११५-१२५	७२-८०	समुन्द्र सतहबाट १६०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(ज) कक्सभेट

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रसुवा कक्सफुट	२०७३ (२०१७)	२९६-३००	३०-४०	समुन्द्र सतहबाट १२०० देखि ४००० मिटर उचाई सम्मको मध्य पहाड र उच्च पहाड

१७९

(झ) नेपियर

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हात्ती घाँस १	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(ञ) सेटारिया

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल बन्सो	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाईसम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

१०.७. फलफूल वाली

(क) कागती

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन कागती १	२०७२ (२०१५)	३ वर्षमा फल्छ	३४.५	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच बेशीको पानी नजम्ने क्षेत्र
२	सुन कागती २	२०७२ (२०१५)	३ वर्षमा फल्छ	२६.९	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच बेशीको पानी नजम्ने क्षेत्र
३	तेह्रथुम स्थानिय	२०७५ (२०१८)		१५	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटर सम्मको तुसारो नपने क्षेत्र

१८०

(ख) सुन्तला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खोकु स्थानीय (दर्ता)	२०७५ (२०१८)	१६-२४	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटर सम्मको तुसारो नपने क्षेत्र

(ग) केरा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल लिने समय	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जि९(पञ्जीकरण मात्रो)	२०७६ (२०१९)	१५-१६ महिना	५०-५५	समुन्द्र सतह देखि ७०० मिटर सम्मको उचाईको तराई र नदी किनार
२	विलियम हाइब्रिड (पञ्जीकरण मात्रो)	२०७६ (२०१९)	१४-१५ महिना	४०-५०	समुन्द्र सतह देखि ७०० मिटर सम्मको उचाईको तराई र नदी किनार
३	मालाभोग स्थानीय(पञ्जीकरण मात्रो)	२०७६ (२०१९)	१४ महिना	१५-२०	समुन्द्र सतह देखि १२०० मिटर सम्मको उचाईको तराई र नदी किनार र होचा पहाडी उपत्यका सम्म

१०.८ कन्दमुल वाली

(क) सखरखण्ड

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने समय	उत्पादन	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन्तले सखरखण्ड १	२०७६ (२०१९)	१३०-१५०	१२.९१	तराई,भित्री मधेस र मध्य पहाड
२	सुन्तले सखरखण्ड २	२०७६ (२०१९)	१३०-१५०	२०.८	तराई,भित्री मधेस र मध्य पहाड

१८१

१०.८. सूचित लिस्टबाट हटाईएका (Denotify) विभिन्न बालीका जातहरूको विवरण

क. गहुँ

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	पिटिक-६२	२०२४ (१९६७)	पहाड	खैरो तथा पहेलो सिन्दुरे रोग बढी लाग्ने सानो दाना साथै उत्पादन कम दिने हुनाले कृषकहरूले लगाउन छाडीसकेको हुनाले ।
२	लेमर्रोहो-६४	२०२४ (१९६७)	पहाड	रातो तथा सानो दाना भएको खैरो सिन्दुरे साथै पात डडुवा रोग बढी लाग्ने हुनाले कृषकहरूले यसको खेती गर्न बन्द गरेकाले ।
३	कल्याणसोना	२०२५ (१९६८)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्याधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएकोर उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरूले लगाउन छोडेकाले ।
४	एस ३३१	२०२८ (१९७१)	पहाड	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्याधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएकोर उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरूले लगाउन छोडेकाले ।
५	एन एल ३०	२०३२(१९७५)	पश्चिम तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्याधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएकोर उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरूले लगाउन छोडेकाले ।
६	एच डि १९८२	२०३२ (१९७५)	पश्चिम तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्याधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएकोर उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरूले लगाउन छोडेकाले ।
७	लुम्बिनी	२०३८ (१९८१)	तराई	पात डडुवा रोग बढी लाग्नुको साथै दानाको आकार सानो भएकोले कृषकहरूले यसको बीउको माग नआएकोले ।
८	त्रिवेणी	२०३९ (१९८२)	तराई	ढिलो गरी लगाउँदा बीउ यो जातको दाना सानो (चाउरिने) हुनाले यसको बीउको माग नआएकोले ।

१८२

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
९	बिनायक	२०४० (१९८३)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्याधिक लाग्ने हुँदा उत्पादन कम हुँदै गएकोले यसको बीउको माग बन्द हुनाले ।
१०	सिद्धार्थ	२०४० (१९८३)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्याधिक लाग्ने हुँदा उत्पादन कम हुँदै गएकोले यसको बीउको माग बन्द हुनाले ।।
११	भाष्कर	२०४० (१९८३)	मध्यपश्चिम तराई	यसको दानाको आकार सानो हुने हुनाले कृषकहरूले यसको विकल्पमा अन्य ठूला दाना भएको जातहरू पाएकोले यस खेती गर्न छाडेकाले ।
१२	नेपाल २५१	२०४५ (१९८८)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डडुवा रोग अत्याधिक लाग्ने हुँदा उत्पादन कम हुँदै गएकोले यसको बीउको माग बन्द हुनाले ।
१३	अन्नपूर्ण २	२०४५ (१९८८)	पहाड	पहेलो सिन्दुरे र खैरो सिन्दुरे रोगको प्रकोप बढी हुने हुनाले ।

ख. धान

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	आई आर ८	२०२५ (१९६८)	तराई र भित्री मधेश	विरलै लगाएको पाएको, रोग (ब्लाष्ट, व्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट, ब्राउन स्पट) सहन नसक्ने, डौँठ गवारो, ब्राउन प्लान्ट होपर लाग्ने गरेको,कम उत्पादन,कही बाट माग नआएको, उत्पादन रोकिएकोले ।
२	आई आर २०	२०२९ (१९७२)	तराई र भित्री मधेश	" "
३	आई आर २२	२०२९ (१९७२)	तराई र भित्री मधेश	" "
४	आई आर २४	२०३२ (१९७५)	तराई र भित्री मधेश	" "
५	परवानीपुर १	२०३० (१९७३)	तराई र भित्री मधेश	" "

१८३

क्र.सं.	वालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
६	जया	२०३० (१९७३)	तराई	" "
७	चन्दिना	२०३५ (१९७८)	तराई	" "
८	दुर्गा	२०३६ (१९७९)	तराई र भित्री मधेश	" "
९	लक्ष्मी	२०३६ (१९७९)	तराई	" "
१०	खजुरा २	२०४४ (१९८७)	मध्यपश्चिम तराईको सिंचित भूमि	" "
११	मल्लिका	२०३९ (१९८२)	तराई	" "
१२	वर्षे २	२०४४ (१९८७)	तराई र भित्री मधेश	" "
१३	मञ्जुश्री २	२०५८		विरलै लगाएको पाएको रोग (ब्लाष्ट, ब्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट, ब्राउन स्पट) को प्रकोप भएको, डाठको गवारो, ब्राउन प्लान्ट होपर लाग्ने, उत्पादन कम भइरहेको र कृषकले विगत केहि वर्ष देखि वीउ माग नगरिरहेको
१४	जानकी	२०३६		" "
१५	कञ्चन	२०३९		" "
१६	हिमाली	२०३९		" "
१७	चैते ४	२०४४		" "
१८	तारा F1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०६८		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
१९	सुरज F1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०६८		" "

१८४

क्र.सं.	वालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
२०	पृथ्वी F1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०६८		" "
२१	वैशाली F1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०६८		" "

ग. तोरी

क्र.सं.	वालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	टाइप ९	२०३७ (१९८०)	सम्पूर्ण तराई	यो वीउ उत्पादन तथा वितरण प्रचलनमा नरहेको साथै कृषक तथा विभिन्न निकायहरूबाट उक्त जातको वीउको माग पनि भएको पाइदैन र तोरी वाली अत्याधिक पर परागसंचित वाली भएकोले धेरै जातहरूको उत्पादन गर्न समस्या परिरहेको छ ।

घ. चना

क्र.सं.	वालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	त्रिशुल	२०३७ (१९८०)	तराई र भित्री मधेश	यो जातमा ओइलाउने रोग बढी देखिएको र उत्पादन समेत कम भएकोले कृषकहरूबाट धनुषजातको तुलनामा यो जातको वीउको माग कम भएको र कृषकहरूले समेत मन नपराएको हुँदा यो जात लोप भएको हो ।

ङ. भटमास

क्र.सं.	वालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	हिल	२०३३ (१९७६)	पहाड	यसमा पहेलो मोजाइक भाइरस रोग बढी भएको र उत्पादनमा क्रमिक रूपमा हास हुँदै गएको हुँदा यो जात कृषकहरूले मन नपराएकोले क्रमिक रूपमा वीउ लोप हुँदै गएको हो

१८५

च. मकै

क्र.सं	वालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	ककनी पहेलो	२०२३ (१९६६)	उच्च पहाड (लेक)	Desirable genes of this variety is incorporated on Manakamana 2 and Hill Pool Yellow
२	रामपुर १	२०५२ (१९९५)	पश्चिम तराई र मध्य पहाड	It is white grain maize variety, which was released for TIT. Presently, there is virtually no demand for white grained maize in TIT and thus it is preserved in cold store for future uses.
३	मकालु २	२०४६(१९८९)	लुम्ले र पाखिवास क्षेत्र जस्ता लेक र मध्य पहाड	Two yellow grained maize variety Makalu 2 and Ganesh 2 were released in 1989 for hills. Nevertheless, Ganesh 2 became popular in the maize millette cropping system as compare to Makalu 2.
४	जानकी	२०३५ (१९७८)	तराई	These two varieties were also white grain variety which were released in late 70s since past few years, the market demand for white grained in TIT is very limited. Therefore, the highly desirable traits of these varieties were incorporated in Manakamana 1 and Manakamana 3 which is highly popular among farmers.
५	सर्लाही सेतो	२०३२ (१९७५)	पूर्वी तराई र भित्री मधेश	
६	हेटौडा कम्पोजिट	२०२९ (१९७२)	मध्य पहाड, भित्री मधेश, बेसी तथा टार	Farmers got better option and choice through Rampur composite, Manakamana 1 and Rampur 2 in place of Hetauda Composite for better yield and other desirable characters (Plant and Ear Height, Lodging Resistant, Disease Resistance etc.)
७	रामपुर पहेलो	२०२२ (१९६५)	तराई र भित्री मधेश	This variety was downy mildew disease susceptible and thus replaced by Rampur composite which is DM tolerant/resistant.
८	बिग बोस	२०६९ (२०१२)	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई	This variety was released as a hybrid in Nepal, but hybrid as OP seeds were found in the market that misled seed uses.
९	३० पी ३०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड -वर्षे मौसम तराई -हिउदे मौसम	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify

१८६

क्र.सं	वालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१०	३० वि ११, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड- वर्षे मौसम तराई -हिउदे मौसम	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
११	पायोनियर-३७८५, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
१२	सुपर एम ९०० F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		
१३	डिकेसी ७०७४ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”
१४	टि सि एस ९६९६ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		” ”

छ. मास

क्र.सं	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	कालु	२०४६	पहाड	पहेलो छिरिविरे रोगको सक्रमण धेरै भएको, कृषकले यो जात लगाउन छाडिसकेको, यो जातको विकल्पमा नयाँ दुई वटा जातहरू (रामपुर मास र खजुरा मास -१) भर्खरै सिफारिस भएको।

१८७

ज. काउली

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	हाइटईजल्यान्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	कासमिरे F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
३	स्नो क्वीन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
४	स्नो मार्च F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
५	देवी १ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
६	मनास्लु F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
७	८०४ F1 F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
८	हवाइट स्नो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		" "
९	मेघा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		" "
१०	अल द राउन्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		" "

झ. मुला

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	एनी सिजन OP (०	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	लङ्ग हाइट मनोङ्ग F1 (०	२०६७		" "
३	सिन्जिन F1 (०	२०६७		" "

१८८

ञ. प्याज

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	कास F1 (०	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

ट. गोलभेडा

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	युरेका F1 (०	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	साभेरा F1 (०	२०६६		" "
३	जिको F1 (०	२०६६		" "
४	माधुरी F1 (०	२०६७		" "
५	जमुना F1 (०	२०६७		" "
६	वपेल F1 (०	२०६७		" "
७	जिना F1 (०	२०६९		" "

ठ. गौजर

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	मस्काडे (०	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

१८९

ड. बन्दा

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	सुपरकोरोनेट FI (०	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	ग्रिन च्यालेन्जर FI (०	२०६६		" "
३	एन वाइ सी आर FI (०	२०६६		" "
४	सी जे एन FI (०	२०६९		" "
५	एशिया क्रस FI (०	२०६९		" "

ढ. खोर्सानी

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	सुद्र FI (०	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	नैना FI (०	२०६६		" "

ण भण्टा

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	अन्ना ८०६ FI (०	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

त. घिरौला

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	निशा ७७७ FI (०	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

१९०

थ. काको

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	मलिका ९९९ FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	मनिषा FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
३	सालिनी FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
४	रमिता FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
५	पार्वती ४७८ FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
६	नेपा टुसी ००५ FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
७	हिमालय FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
८	हिरो FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
९	जुवोराज ४९९ FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
१०	कासिन्दा FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "

द. तीते करेला

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	शिव FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	सेती ४४४ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
३	गंगा FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
४	एन एस ४५३ FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
५	एन एस ४३९ FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
६	एन एस ४३३ FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "

१९१

घ. ब्रो काउली

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	ग्रीन डोम ११५ FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	ग्रीन डोम ८० FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
३	ग्रीन पारासोल FI (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "

न. लौका

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	धारा FI (०)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

प. चिचिन्डा

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	हरियाली FI (०)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

फ. पार्सले

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	सोइ सिम OP (०)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	सलेरी उताह टल ग्रीन OP (०)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

१९२

ब. पाटे घिरौला

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	भिसेट सि सि १६५ FI (०)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

भ. पाकचोय

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	क्यान्टोइहाइट OP (०)	२०६७		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

य. चाइनिज बन्दा

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	विन्टर भिजिटर FI (०)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	N७ FI (०)	२०६७		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

१९३

१०.९ गुणस्तरीय वीउका विशेषताहरू एवं नेपालमा वीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

गुणस्तरयुक्त वीउ बिजन भनेको के हो ?

गुणस्तरयुक्त वीउ भन्नाले कुनै पनि वाली/जातको वीउको बंशानुगत जातिय शुद्धता, भौतिक शुद्धता, उपयुक्त चिस्यान, राम्रो उमारशक्ति, रोग कीरा मुक्त स्वस्थ, समान आकार प्रकार, चमकपन (चित्र १) आदि गुणहरू तोकिएको मापदण्ड अनुसार कायम भएको हुनु पर्दछ। वीउको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ्ग र विक्रि वितरण एवं ढुवानीको क्रममा वीउको गुणस्तर निरीक्षण तथा नियन्त्रणमा विशेष ध्यान पुर्याउन सकिने भने त्यस्ता गुणहरूमा हास हुन जान्छ। अतः गुणस्तरयुक्त वीउ उपलब्ध गराउन वीउ उत्पादक, आयातकर्ता, विक्रेता र वीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने निकायको अहम् भूमिका रहन्छ।



चित्र १. गुणस्तरीय वीउका विशेषताहरू (Seed quality attributes)

नेपालमा वीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

नेपालमा वीउ बिजन ऐन २०४५ (पहिलो संशोधन, २०६४) अनुसार गुणस्तरिय वीउको उत्पादन तथा विक्री वितरणलाई नियमिति एवं व्यवस्थित गर्न २ वटा प्रणालीहरू (वीउ प्रमाणिकरण र यथार्थ संकेतपत्र लगाउने) अवलम्बन गरिएको छ। निम्न दुई तरिकाबाट उपलब्ध हुने वीउ बिजनहरूलाई

आधिकारिक गुणस्तरयुक्त वीउ मात्र सकिन्छ। वीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र र पाँच विकास क्षेत्रमा क्षेत्रीय वीउ बिजन प्रयोगशालाहरूले वीउ वाली खेत निरीक्षण, वीउ परिक्षण तथा वीउ प्रमाणिकरण र गुणस्तर नियन्त्रण कार्यमा सहयोग गर्दै आइरहेका छन्।

१. वीउ प्रमाणिकरण (Seed Certification)

वीउ प्रमाणिकरण भनेको कुनै सिफारिस जातको वीउ उत्पादन तथा त्यस उपान्तका क्रियाकलापमा आवश्यक रोहबरी र निगरानी राख्दै वीउको गुणस्तरीयताको ग्यारेण्टी गर्नको लागि अपनाइने एक कार्य प्रणाली हो। यसमा वीउ गुण नियन्त्रण निकायले श्रोत वीउ, वीउ वाली, खलिहान, प्रशोधन केन्द्र, भण्डारण आदिको निरीक्षण गरी तयारी वीउको नमुना परीक्षण गर्दछ र तोकिएको गुणस्तरको हदभित्र रहेको वीउ लटमा प्रमाणपत्र जारी गर्नुको साथै वीउ बोरामा निसाना सहितको संकेतपत्र राखी सिलबन्दी गर्दछ। वीउ प्रमाणिकरण गर्ने कार्य वीउ बिजन ऐन अनुसार स्वेच्छीक (Voluntary) छ। यस पद्धतिमा श्रोत वीउ देखि लिएर उत्पादन पक्ष र वीउ थैलाबन्दीसम्म वीउ विशेषज्ञको निगरानीमा गरिन्छ। यस पद्धतिमा व्यवस्थित तरिकाबाट विभिन्न तहमा अनुगमन एवं परीक्षण गरी/गराई खेतमा वीउ वालीको न्युनतम स्तर र वीउ बिजनको न्युनतम स्तर भन्दा माथि रहेको वीउलाई गुणस्तर अंकित प्रमाणिकरणको ट्याग (संकेत पत्र) लगाई वीउको ग्यारेण्टी दिईन्छ। यस पद्धतिमा तीन वर्गहरूको वीउलाई (मुल, प्रमाणित प्रथम, प्रमाणित द्वितीय) मात्र वीउ प्रमाणिकरण निकाय बाट प्रमाणित गराइन्छ भने श्रोत वीउ (प्रजनन वीउ) लाई प्रजननकर्ता बाट नै प्रमाणित गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

२. यथार्थ संकेतपत्र (Truthful Labeling)

यो पद्धति अनिवार्य (Compulsory) छ। यस प्रक्रियामा वीउ प्रमाणिकरणमा जस्तै हरेक पक्षमा वीउ प्रमाणिकरण निकायका वीउ विशेषज्ञहरूले प्राविधिक निरीक्षण गरिदैन। यस पद्धतिमा वीउ उत्पादक वा वीउ विक्रेताले वीउको गुणनियन्त्रणको हरेक पक्षमा आफ्नै बन्दोबस्त बाट गरेको हुन्छ। यस किसिमबाट उत्पादन गरिएको वीउ विक्री गर्दा उक्त वीउको थैलोमा सो वीउको गुणस्तर अनुसार अंकित गरेको यथार्थ संकेत पत्र लगाएको हुनु पर्छ। वीउको उमारशक्ति र भौतिक शुद्धता वीउ गुण नियन्त्रण निकायले वीउ नमुना झिकेर लिई जाँच गर्दछ र राष्ट्रिय वीउ बिजन समितिले तोकेको हद भन्दा माथिको गुणस्तरिय वीउलाई यथार्थ संकेतपत्र लगाएर विक्री वितरण गर्न सकिन्छ। यथार्थ संकेतपत्र पहिलो रंगको कागजमा कालो अक्षरले लेखेको हुनु पर्दछ। साथै यस किसिमको वीउको गुणस्तर सम्बन्धी जिम्मेवारी वीउ विक्रेता वा वीउ उत्पादक नै हुन्छ। वीउको गुण नियन्त्रणको यस्ता संकेतपत्र लगाएर विक्री भईराखेका वीउको नमुना लिई परीक्षण गरी राखेको हुन्छ। यस्ता वीउमा न्युनतम स्तरभन्दा कम गुणको वीउ विक्री भई राखेको खण्डमा वीउ बिजन ऐनमा तोकिएबमोजिम रोक्का गरी सजाय हुन सक्छ। यथार्थ संकेतपत्रमा तपसिल अनुसारको विवरण भरी वीउको थैलो अनुसारको साइजमा प्याकिङ्ग गर्दा स्पष्ट देखिने गरी थैला भित्र हालेर मात्र वीउको विक्री वितरण गर्नु पर्दछ। यथार्थ संकेतपत्रको लम्बाई १३. ५ से.मी., र चौडाई ८.५ से.मी. को हुनुपर्छ।

संकेतपत्रमा हुनुपर्ने विवरणहरू

- | | |
|-----------------|-----------------|
| १. उत्पादन वर्ष | २. परीक्षण मिति |
| ३. वालीको नाम | ४. वालीको जात |

५ उमारशक्ति प्रतिशत (न्यूनतम)

६. शुद्धता प्रतिशत (न्यूनतम)

७. बीउको तौल

८. लोगो

९. सिफारिस क्षेत्र

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

प्रदेश स्तरमा रहेको बीउ विजन प्रयोगशाला झुम्काको सेवा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	परीक्षणको किसिम	राजस्वको दर
१	उमारशक्तिको परीक्षण	२२९।-
२	शुद्धता परीक्षण	१७४।-
३	चिस्यान परीक्षण	१५४।-
४	१००० दानाको तौल	११०।-
५	बीउ नमूना लिए वापत शुल्क	२१४।-
६	खेत निरीक्षण प्रति हे	३२०।-
७	बीउ प्रमाणीकरण प्रति मे टन	१००।-

स्रोत: बीउ विजन प्रयोगशाला, झुम्का, सुनसरी ।

यथार्थ संकेतपत्र (Truthful Label) को लागि बीउको स्तर

क्र.सं.	नेपाली नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम	शुद्धता प्रतिशतमा	उम्रनेशक्ति प्रतिशतमा
क. खाद्यान्न वाली (Cereal Crop)					
	धान	Paddy/Rice	<i>Oryza sativa L.</i>	९७	८०
	गहुँ	Wheat	<i>Triticum aestivum</i>	९७	८०
	मकै	Maize	<i>Zea mays L.</i>	९७	८५
	कोदो	Finger Millet	<i>Eleusine coracana (L.) Gaertn</i>	९६	७०
	जौ र उवा	Barley & Naked Barley	<i>Hordeum vulgare Linn.</i>	९७	८५
ख वाली दलहन (Pulse Crop)					
१	चना	Chick pea	<i>Cicer arietinum L.</i>	९७	७५
२	मुसुरो	Lentil	<i>Lens culinaris Medic</i>	९८	७५
३	मास	Blackgram	<i>Vigna mungo (L.) Hepper</i>	९७	७०
४	बोडी	Cowpea	<i>Vigna unguiculata (L.) Walp.</i>	९७	७०
५	मुङ्ग	Mung bean	<i>Phaseolus radiatus(L.) Wilczek</i>	९७	७०
६	रहर	Pigeonpea /Arhar	<i>Cajanus Cajan L. Millsp.</i>	९७	७०
ग. तेलहन (Oil Seed Crop)					

क्र.सं.	नेपाली नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम	शुद्धता प्रतिशतमा	उम्रनेशक्ति प्रतिशतमा
१	तोरी र सरशौं	Mustard & Rape Seed	<i>Brassica spp.</i>	९७	७५
२	रायो	Rape Seed	<i>Brassica spp.</i>	९७	७५
३	बदाम	Groundnut	<i>Arachis hypogaea L.</i>	९६	७०
घ. रेसा वाली (Fibre Crop)					
१	जुट	Jute	<i>Corchorus spp.</i>	९६	७५
२	कपास	Cotton	<i>Gossypium spp.</i>	९६	६५
ङ. तरकारी वाली (Vegetable crop)					
१	तने बोडी	Asparags Bean	<i>Vigna sesquipedalis</i>	९७	७०
२	पालुङ्गो, काडे पालुङ्गो	Spinach, Beat spinach	<i>Spinacia oleracea, Beta vulgaris var.favescens</i>	९५	६५
३	करेला	Bitter Gourd	<i>Memordica charantia</i>	९७	६५
४	रायो साग	Broadleafmustard	<i>Brassica juncea</i>	९७	७५
५	सिमी, घिउ सिमी	Bushbean, polebean	<i>Phaseolus vulgaris</i>	९७	७०
६	बन्दा	Cabbage	<i>Brassica oleracea</i>	९७	७०
७	भडे खुर्सानी	Capsicum sweetpepper	<i>Capsicum annum</i>	९७	६५
८	गाँजर	Carrot	<i>Daucus carota</i>	९४	६५
९	काउली	Cauliflower	<i>Brassica oleracea</i>	९८	७०
१०	पिरो खुर्सानी	Chilli/ Hot pepper	<i>Capsicum frutescens</i>	९७	६५
११	कांक्रो	Cucumber	<i>Cucumis sativus</i>	९७	६५
१२	भेण्टा	Egg plant	<i>Solanum melongena</i>	९७	६५

बीउ उत्पादन गर्ने खेतको न्यूनतम क्षेत्रफल

वाली	तराई	पहाड
खाद्यान्न र नगदे वाली	१ हे. (१.५ विघा)	०.२५ हे. (५ रोपनी)
तरकारी	०.२५ हे. (७५ कठ्ठा)	०.१ हे. (२ रोपनी)
घाँसे वाली	०.५० हे. (१५ कठ्ठा)	०.१५ हे. (३ रोपनी)

प्रयोगशाला सर्ग आवद्ध प्रदेश न. १ अन्तर्गत प्रमाणीकरण बीउ उत्पादनमा संलग्न बीउ उत्पादक समूह/सहकारी/फार्म तथा कम्पनीहरूको विवरण ।

क्र.स	बीउ उत्पादक समूह फर्म/सहकारी/तथा कम्पनी	फोन नम्बर	फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१.	क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र तरहरा, सुनसरी	०२५-४७६४६१		
२.	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, पाखीबास, धनकुटा	०२६-४०५१०३	४०५१११	arspakh@gmail.com www.narc.gov.np
३.	जुट अनुसन्धान कार्यक्रम ईटहरी, सुनसरी	०२५-५८१०१८	५८६७९५	juteitahari@yahoo.com
४.	कृषि विकास फार्म, चन्द्राङ्गी झापा	९८५२६५५८७०		Adfchandrangi@gmail.com
५.	राष्ट्रिय बीउ विजन क.लि. ईटहरी, सुनसरी	०२५-५८१०२२		
६.	सि.जी.एन.एस. प्रा.लि. सुनसरी	०१-४२२१२६०		
७.	अनमोल बीउ प्रा.लि. झापा	९८४५१४१७४१		
८.	महारानी साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि. सामुदायिक बीउ प्रसोधन तथा भण्डारण केन्द्र गौरादह ४, झापा	९८४२६४३७४५		
९.	कुशवहा खाद्यबीज भण्डारण, देवानगंज, सुनसरी	९८६१८३९८९९		

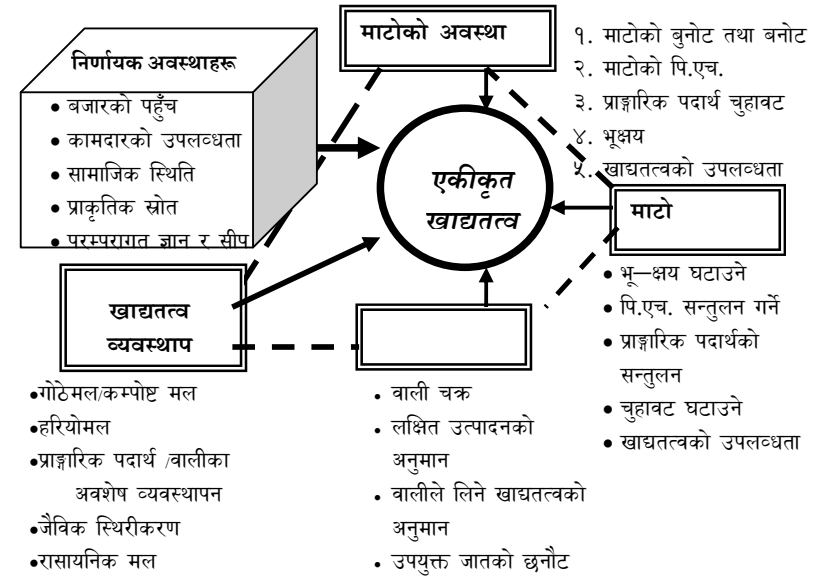
११. माटो

११.१ बिरुवाको एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा

बिरुवालार्इ आवश्यक पर्ने सबै खाद्यतत्वहरू आवश्यकता अनुरूप, न्यायोचित रूपमा उपलब्ध गराउन, रासायनिक मल सहित प्राङ्गारिक मलहरूको सबै सम्भाव्य स्रोतहरूलाई अधिकतम उपभोगमा ल्याई वाली व्यवस्थापन, माटो व्यवस्थापन र खाद्यतत्व व्यवस्थापनलाई टेवा दिदै वातावरणमा न्यून असर पार्दै माटोको दिगो उर्वराशक्ति व्यवस्थापन गर्दै जाने प्रकृत्यालाई एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन भनिन्छ । यो पद्धति खासगरी मूल्यांकन, निर्णय र कार्यान्वयनमा आधारित हुन्छ। यो माटोको उर्वराशक्तिको

दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने भरपर्दो उपाय हो। साथै माटो, मल, पानी र वालीको उचित व्यवस्थापनद्वारा जमिनबाट बढी तथा दिगो उत्पादन लिन सकिन्छ। कृषकहरूमा पनि आफ्नो खेतबारीको लागि आफैले परीक्षण गरी सो को मूल्यांकनद्वारा निर्णय लिने क्षमतामा वृद्धि गराउँछ। यसले स्थानीय तथा बाह्य स्रोतहरूको प्रभावकारी उपयोगद्वारा उत्पादन बढाउनुका साथै माटोको दिगोपनामा जोड दिदै वातावरणको सुधार गर्ने मात्र नभई खाद्यतत्वहरूको सदुपयोग तथा तिनको प्रभावकारिता बढाउन पनि मद्दत गर्दछ।

एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारण



११.२. रासायनिक मलखादहरू

मलको नाम	पोषक तत्वहरू (प्रतिशतमा)				
	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास	जिंक	सल्फर
यूरिया	४६	-	-	-	-
एमोनियम सल्फेट	२१	-	-	-	२०-२५
कम्प्लेसल	२०	२०	-	-	-
कम्प्लिट	१९	१९	१०	-	-
डी.ए.पी.	१८	४६	-	-	-
सिंगल सुपर फस्फेट	-	१६	-	-	-
डबल सुपर फस्फेट	-	३२	-	-	-
ट्रिपल सुपर फस्फेट	-	४८	-	-	-
म्युरेट अफ पोटास	-	-	६०	-	-
जिंक सल्फेट	-	-	-	२२-३५	-

आवश्यक क्षेत्रफलका लागि मलको मात्रा निकाल्न यो सूत्र प्रयोग गर्न सकिन्छ:

$$१०० \times \frac{क \times ख}{क}$$

मलको मात्रा (के.जी.)= -----

मलमा भएको पोषक तत्वको प्रतिशत मात्रा

क . मल प्रयोग गर्ने क्षेत्रफल (हेक्टरमा)

ख . प्रति हेक्टर सिफारिस मलको मात्रा (के.जी./ हेक्टर)

विभिन्न वालीनालीका लागि सिफारिस मलखाद मात्रा

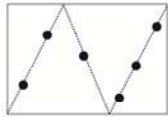
वाली	प्राकारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रो जनकि .ग्रा./ हे	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					युरिया	डि.ए.पि	म्यु.अ.पो
धान: सिंचित	६	१००	३०	३०	१९१.९	६५.२२४	५०.०
असिंचित	६	६०	२०	२०	११३.४	३.४८	३३.३३
गहु: सिंचित	६	१००	५०	२५	१७४.९	१०८.७	४१.६७
असिंचित	६	५०	५०	२०	६६.१६	१०८.७	३३.३३
मकै वर्षे+हिउँदे	६	६०	३०	३०	१०४.९	६५.२२	५०.०
जौ, उवा, फापर	६	३०	२०	१०	४८.२	४३.४८	१६.६७
कोदो	६	२०	१०	१०	३४.९७	२१.७४	१६.६७
उखु मुख्यवाली	१०	१२०	६०	४०	२०९.८	१३०.४	६६.६७
उखु खुट्टीवाली	१०	१५०	६०	४०	२७५.०	१३०.४	६६.६७
अदुवा	२४	३०	३०	६०	३९.७	६५.२२	१००.०
आलु	३०	७०	५०	४०	१०९.६	१०८.७	६६.६७
सुर्ती	१०	३५	२३	६०	५६.५२	५०.०	१००.०
तोरी, रायो, कपास	६	६०	४०	२०	९६.४१	८६.९६	३३.३३
सूर्यमुखी	६	६०	४०	२०	९६.४१	८६.९६	३३.३३
तरकारीवाली	३२	७०	५०	४०	१०९.६	१०८.७	६६.६७
मास, मसुरो, मुंग	४-६	२०	२०	२०	२६.४७	४३.४८	३३.३३
बोडी, रहर	४-६	२०	४०	३०	९.४५	८६.९६	५०.०
चना	४-६	२०	४०	२०	९.४५	८६.९६	३३.३३
केराउ	४-६	१५	४०	१०		८६.९६	१६.६७
भटमास	४-६	१०	४०	३०		८६.९६	५०.०
बदाम	६	४०	६०	२०	३५.९२	१३०.४	३३.३३
किम्बु							
तराई: सिंचित	-	३००	१४०	१८०	५३३.१	३०४.३	३००.०
असिंचित	-	१५०	७०	९०	२६६.५	१५२.२	१५०.०
पहाड: सिंचित	-	२००	८०	१२०	३६६.७	१७३.९	२००.०
असिंचित	-	१००	४०	६०	१८३.४	८६.९६	१००.०

नोट: युरिया मल बलौटे माटोमा सिफारिस मात्राको २५ प्रतिशत र अन्य माटोमा ५० प्रतिशत जमीनको तयारीका समयमा र बाँकी युरियाको मात्रा २-३ पटक गरी टप ड्रेसिङ गर्न सिफारिस गरिन्छ।

माटोको नमूना संकलन गर्ने तरिका

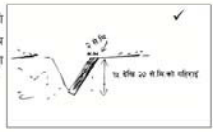
अन्न तथा तरकारी बालीका लागि

एकै प्रकारको माटो (जस्तै रङ, बनावट, भिरगोपना आदि) भएको जमिनबाट १ बटा नमूना तयार पार्ने।



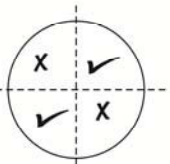
एउटा माटोको नमूना तयार गर्ने १ रोपनीबाट कम्तीमा ५/६ ठाउँबाट माटोको नमूना लिनु पर्दछ।

प्रत्येक ठाउँमा १५ देखि २० से.मि गहिराई 'V' आकारको खान्डीको एक मिलाबाट माथि देखि तल सम्म एउटै मोटाइको माटोको नमूना लिने।



सबै खान्डीबाट संकलित माटोको नमूनालाई एकै ठाउँमा जम्मा गरेर राम्रोसँग मिलाउने।

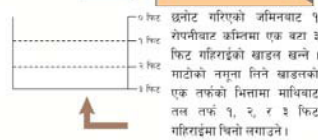
यसरी जम्मा गरेको माटोबाट दुइ, चारपल जस्ता अनावश्यक चिजहरूलाई हटाई ४ बराबर भागमा बाँडी आमने सामनेको २ भाग हटाउने।



बाँकि रहेको २ भाग माटोलाई फेरी राम्रोसँग मिलाएर पुनः ४ भाग लगाई २ भाग राखि २ भाग हटाउने। यो क्रम माटोका नमूना करिब १/२ के.जी. नभएसम्म दोहोर्याउने। आधा के.जी. माटोलाई उन्नेविन विवरण लेखि प्रयोगशालामा पठाउने।

फलफूल बालीको लागि

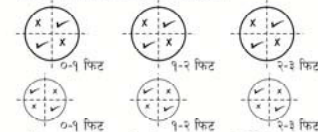
फरक किसिमका माटो (जस्तै रङ, बनावट, भिरगोपना आदि) भएको जमिनबाट छुट्टा छुट्टै नमूना तयार पार्ने।



पिचो लगाएको निस्ताबाट छुट्टा छुट्टै भाडामा ०-१, १-२ र २-३ फिटसम्मको माटोको नमूना संकलन गर्ने।



यसरी छुट्टा छुट्टै संकलन गरेको माटो प्रत्येकलाई छुट्टा-छुट्टै ४ भाग लगाई आमने सामनेको २ भाग हटाई २ भाग बाँकि राखि र यो क्रम माटो १/२ के.जी. नभएसम्म दोहोर्याउने।



यसरी तयार गरेको माटोलाई सफा प्लाष्टिकको पैथोमा राखि कृषकको नाम, ठेगाना, खेतको विवरण जमिनका गहिराई खुलाई नजिकको माटो परिक्षण प्रयोगशालामा लैजाने।

माटोको नमूना परिक्षण गर्न पठाउँदा निम्न अनुसारको विवरण हुनु पर्छ।

नाम : _____
 ठेगाना : _____
 खेतको नाम वा कि.नं. : _____
 लगाउने बाली : _____
 सिंचनी वा अंसिंचनी जग्गा : _____

फलफूलको निम्ति मलखाद सिफारीस मात्रा (प्रति बोट)

बोटको उमेर वर्षमा	प्रांगारिक मल कि.ग्रा.	नाइट्रो जन ग्राम	फस्फोरस ग्राम	पोटास ग्राम	आवश्यक रसायनिक मल ग्राम/बोट		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
१	२५	-	-	-	-	-	-
२	३०	१००	५०	२०	१७९.५८	१०८.७०	३३.३३
३	४०	१२५	७५	३०	२१५.०३	१६३.०४	५०.००
४	५०	१५०	१००	४०	२५०.४७	२१७.३९	६६.६७
५	६०	२००	१५०	५०	३२१.३६	३२६.०९	८३.३३

बोटको उमेर वर्षमा	प्रांगारिक मल कि.ग्रा.	नाइट्रो जन ग्राम	फस्फोरस ग्राम	पोटास ग्राम	आवश्यक रसायनिक मल ग्राम/बोट		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
६	६०-१००	३००	२००	७५	५००.९५	४३४.७८	१२५.००
७	६०-१००	४००	२००	१००	७१८.३४	४३४.७८	१६६.६७
८ र सो भन्दा माथि	६०-१००	५००	२००	१००	९३५.७३	४३४.७८	१६६.६७

११.३ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग

माटोको पि.एच मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा (के.जी/रोपनी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमत	दोमत	चिम्टाईलो दोमत	बलौटे दोमत	दोमत	चिम्टाईलो दोमत
६.४	१५	२०	२४	८	१४	२२
६.३	२९	४०	४८	१५	२४	४४
६.२	४३	६०	७२	२३	३४	६४
६.१	५८	७८	९८	३०	४४	८६
६.०	७१	९२	१२०	३८	५२	१०६
५.९	८५	११०	१४६	४५	६२	१२८
५.८	९७	१२८	१६६	५२	७२	१४६
५.७	१०८	१४२	१८८	५८	८२	१६६
५.६	११९	१५८	२०८	६४	९०	१८४
५.५	१३०	१७०	२३०	७०	१००	२००
५.४	१४०	१८८	२५२	७६	११०	२२०
५.३	१५०	२०४	२७४	८१	११८	२३८
५.२	१६०	२१८	२९४	८६	१२६	२५४
५.१	१६९	२२८	३१४	९१	१३६	२७०
५.०	१७६	२४०	३३४	९६	१४२	२८६
४.९	१८४	२५२	३५४	१०१	१५०	३०२
४.८	१९१	२६२	३७४	१०६	१५८	३१६
४.७	१९९	२७२	३९०	१११	१६६	३३०
४.६	२०५	२८०	४०६	११५	१७४	३४०
४.५	२१०	२९०	४२०	१२०	१८०	३५०

- कृषि चून वाली लगाउनु भन्दा दुई/तीन हप्ता पहिले नै माटोमा मिलाउनु पर्दछ।
- धेरै अम्लिय अथवा pH कम भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग गर्दा सिफारिस मात्रालाई दुईपटक गरी प्रयोग गर्दा लाभदायक हुन्छ।
- कृषि चून माटो परीक्षण गरी सकेपछि मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ।

कृषि चुन पाईने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन

- ✓ दिग्विजय प्रोडक्स प्रा.ली. हेतौडा, फोन ०५७-५२७२२५, ९८५५०६८५१०
- ✓ देउराली उर्वरा कृषि चुन तथा शक्ति प्रिंट उद्योग छत्रेदेउराली धादिङ, घनेन्द्र कार्कि ९८१५३०८०६७, ९७४२१११२७०

११.४ माटो तथा रासायनिक मल बिश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क

माटोको नमुना बिश्लेषण:	रासायनिक मल बिश्लेषण:	प्राङ्गारिक मल बिश्लेषण:
माटोको पि.एच. रु १०१-	कूल नाईट्रोजन रु ३००१-	पि.एच. रु १२१-
नाईट्रोजन रु ८०१-	नाईट्रेट नाईट्रोजन रु ३००१-	कूल नाईट्रोजन रु ४५०१-
फस्फोरस रु १००१-	एमोनिकल नाईट्रोजन रु १५०१-	कूल फस्फोरस रु ५००१-
पोटास रु ८०१-	कूल फस्फोरस रु ३००१-	पोटास रु ४००१-
प्राङ्गारिक पदार्थ रु १००१-	फ्रयाक्सनल फस्फोरस पानीमा घुलनशील रु १२००१-	चिस्यान रु २०१-
बोरन रु ४००१-	पोटास STTB रु २५२१-	प्राङ्गारिक कार्बन रु १२०१-
जिक रु २५०१-	पोटास फ्लेम फोटोमिटर रु ४००१-	
आईरन रु २५०१-		
कपर रु २५०१-		
म्यागनीज रु २५०१-		
मोलिब्डेनम रु ४००१-		
माटोको टेक्सचर रु ३०१-		

मूख्य मूख्य वालीहरु र उपयुक्त माटोको पि.एच.

खाद्यान्न वाली	उपयुक्त पि.एच.	तरकारी वाली	उपयुक्त पि.एच.	फलफुल वाली	उपयुक्त पि.एच.
धान	५.०-६.५	आलु	४.५-७.५	आँप	५.५-७.०
मकै	५.५-७.५	कुरीलो	५.५-७.०	केरा	६.०-७.५
गहुँ	५.५-७.५	काँक्रो	६.०-७.५	सुन्तला	५.५-६.५
कोदो	५.५-६.५	बन्दा	६.५-७.५	स्याउ	६.०-८.०
जौ	६.५-८.०	प्याज	६.५-७.५	किवीफल	५.०-६.५
फापर	५.५-७.०	मूला	६.०-७.५		
		काउली	६.५-७.५		
		पालुंगो	६.०-७.५		
		गोलभेडा	५.५-७.०		

स्रोत: माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, झुम्का, सुनसरी।

नेपालमा रासायनिक मल आयात गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रकृयाहरु

१. रासायनिक मल आदेश (नियन्त्रण) २०५५ को दफा ५ को स्पेसिफिकेशन बमोजिम देहायका २८ वटा रासायनिक मलहरु मात्र पैठारी गर्न सकिनेछ।

1	Diammonium Phosphate (18-46-0)	2	Potassium Chloride (Muriate of Potash) (0-0-60)
3	Potassium Chloride (Muriate of Potash) (Granular) (0-0-60)	4	Ammonium Sulphate (21-0-0)
5	Urea (46-0-0)	6	Ammonium Phosphate Sulphate (20-20-0)
7	Ammonium Phosphate Sulphate Nitrate (20-20-0)	8	Nitro Phosphate (20-20-0)
9	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P ₂ O ₅ Powdered	10	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P ₂ O ₅ Granulated
11	Triple Super Phosphate (T.S.P) 16% P ₂ O ₅	12	Zinc Heptahydrate (ZnSO ₄ .7H ₂ O)
13	Zinc Sulphate Mono-Hydrate (ZnSO ₄ H ₂ O)	14	Manganese Sulphate
15	Borax (Sodium Tetraborate) (Na ₂ B ₄ O ₇ .10H ₂ O) for soil application	16	Solubor (Na ₂ B ₄ O ₇ .5H ₂ O+Na ₂ B ₁₀ O ₁₆ .10H ₂ O) for foliar spray
17	Copper Sulphate (CuSO ₄ .5H ₂ O)	18	Ferrous Sulphate (FeSO ₄ .7H ₂ O)
19	Ammonium Molybdate (NH ₄) ₆ Mo ₇ O ₂₄ H ₂ O	20	Chelated Zinc as Zn-EDTA
21	Chelated Iron as Fe-EDTA	22	Calcium Ammonium Nitrate (25-0-0)
23	Calcium Ammonium Nitrate (26-0-0)	24	Potassium Sulphate (0-0-50)
25	N.P.K. (10-10-26)	26	N.P.K. (12-32-16)
27	N.P.K. (20-20-10)	28	Urea Ammonium Phosphate (28-28-0)

२. रासायनिक मल पैठारी गर्न चाहने व्यक्ति वा सस्थाले प्रतितपत्र खोलनका लागि कुनै वाणिज्य बैंकमा निवेदन दिदा रासायनिक मल आदेश (नियन्त्रण), २०५५ को अनुसूची-२ बमोजिम रासायनिक मल सम्बन्धी विवरण संलग्न गर्नुपर्नेछ। साथै जानकारीको लागि उक्त विवरणको प्रतिलिपि रासायनिक मल ईकाई समक्ष पनि पेश गर्नुपर्दछ।

३. रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश २०५५ मा उल्लेख गरिएको स्पेसिफिकेशन बमोजिमको रासायनिक मल पैठारी गर्न खोजेको भएमा प्रचलित कानून बमोजिम वाणिज्य बैंकहरुले प्रतितपत्र खोलिदिनु पर्दछ। यसरी प्रतितपत्र खोलेको जानकारी रासायनिक मल ईकाईमा समेत सम्बन्धित बैंकले दिनुपर्नेछ।

४. रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश २०५५ को दफा १८ अनुसार पैठारीकर्ताहरुले देहायका शर्तहरु पालना गर्नुपर्दछ।

(क) पैठारीकर्ताले रासायनिक मलको स्पेसिफिकेशन बमोजिमको गुणस्तर यकिन हुने गरी उत्पादकले दिएको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने।

- (ख) विदेशी मुलुकबाट रासायनिक मल चलान गर्ने समयमा त्यस्तो रासायनिक मलको परिमाण, गुणस्तर, प्याकेजिङ्ग र लेबेलिङ्गका सम्बन्धमा सर्भेयरले दिएको लोडपोर्ट प्रमाणपत्र लिनुपर्ने।
- (ग) पैठारी रासायनिक मलको प्रत्येक खेप अनलोड गर्दा अनलोड पोइन्टमा रासायनिक मलको परिमाण, गुणस्तर, प्याकेजिङ्ग र लेबेलिङ्गका सम्बन्धमा सर्भेयरले दिएको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने।
- (घ) लोड पोर्टमा लिएको प्रमाणपत्र अनलोड प्वाइन्टमा प्रमाणपत्रसँग मेल नखाएमा र रासायनिक मल आदेश (नियन्त्रण), २०५५ को अनुसूची-७ बमोजिम स्वीकृत सहन सीमा भित्र नपरेमा वा स्पेसिफिकेशन बमोजिमको रासायनिक मल नभएमा त्यस्तो रासायनिक मल विक्री वितरण गर्न नहुने।
- (ङ) भसांर अनलोड प्वाइन्ट भन्नाले नेपालको प्रवेश नाका वा नेपालभित्र रहेको पैठारीकर्ताको गोदाम सम्झनुपर्छ।
५. पैठारी गरिने रासायनिक मलको प्याकेजिङ्ग र लेबलिङ्ग रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश २०५५ को दफा २० अनुसार हुनुपर्ने।

११.४ नेपालमा उत्पादित दर्ता भएका प्राङ्गारिक मलहरू

क्र सं.	दर्ता भएका मलहरूको नाम	दर्ता गराउने निकाय (फर्म/कम्पनी)
१	ट्राइकोडर्मा प्राङ्गारिक मल	नेपाल कल्पवृक्ष म्यानेजमेन्ट एण्ड ट्रेडिङ्ग प्रा.लि., चोभार, काठमाडौं।
२	राडर प्राङ्गारिक झोल मल	मनकामना एग्रिटेक प्रा.लि., दिव्यनगर, चितवन
३	रासी दाड गड्यौला मल	मध्य पश्चिम भूमिक कम्पोष्ट मल उद्योग (गड्यौला), ठिकपुर-२, दाड।
४	संजीवनी झोल मल	संजीवनी एग्रो फार्म प्रा.लि. रुपन्देही।
५	संजीवनी जैविक धुलो मल	संजीवनी एग्रो फार्म प्रा.लि. रुपन्देही।
६	संजीवनी हाई पावर (झोल)	संजीवनी एग्रो फार्म प्रा.लि. रुपन्देही।
७	समर्पण	लर्ड बुद्ध हर्वल प्लाण्टस् प्रा.लि., थापाथली, काठमाण्डौं।
८	सौभाग्य प्राङ्गारिक मल	सौभाग्य प्राङ्गारिक मल उद्योग, मधवलिखा-४, रुपन्देही।
९	साथी प्राङ्गारिक मल	नेसनल बायोटेक प्रा.लि. लेले, ललितपुर
१०	सुर्या वायो फर्टिलाइजर्स	सुर्या वायो फर्टिलाइजर्स उद्योग, हात्ती बनगाई, रुपन्देही।
११	बुस्टर प्राङ्गारिक मल	नेपाल मल उद्योग, बर्दिबास, महोत्तरी।
१२	बोकासी मल	संजीवनी एग्रो फार्म प्रा.लि. रुपन्देही।

क्र सं.	दर्ता भएका मलहरूको नाम	दर्ता गराउने निकाय (फर्म/कम्पनी)
१३	बायोकम्प जैविक मल	बायोकम्प नेपाल प्रा. लि, कीर्तिपुर।
१४	बनसुन सुपर अर्गानिक फर्टिलाइजर	बनसुन एग्रो अर्गानिक्स प्रा.लि., नारायणगढ, चितवन।
१५	मनकामना प्राङ्गारिक मल	मनकामना एग्रो अर्गानिक फर्टिलाइजर उद्योग प्रा.लि., पिठुवा-२, चितवन।
१६	भूम्य अर्गानिकम्पोष्ट मल	प्रारम्भ बायोटेक प्रा.लि., रामकोट-६, काठमाण्डौं।
१७	भूशक्ती प्राङ्गारिक मल	इन्दुशंकर चिनी उद्योग लि, सर्लाही, हरिऔन।
१८	नेप्लिज प्राङ्गारिक मल	नेप्लिज वेष्ट मेनेजमेन्ट प्रा.लि., लेले-२, ललितपुर।
१९	नर्थ फिल्ड प्राङ्गारिक मल	नर्थ फिल्ड प्राङ्गारिक मल कारखाना प्रा.लि., गोरखा नगरपालिका-९, गोरखा।
२०	प्राङ्गारिक मल	सुर्यशक्ति सुपर जैविक प्राङ्गारिक मल उत्पादन केन्द्र प्रा.लि., सोनपुर-५, दाङ्ग।
२१	प्राङ्गारिक मल	अन्नपूर्ण कृषि मलखाद उद्योग, बिराटनगर-१०, मोरङ्ग।
२२	प्राङ्गारिक मल	एग्रो हेल्थ बायो टेक प्रा.लि., भरतपुर-४, चितवन।
२३	प्राङ्गारिक मल	कृष्ण एण्ड कृष्णा प्राङ्गारिक मल उद्योग, पोर्ताहा-१, सप्तरी।
२४	प्राङ्गारिक झोलमल	डब्लु डब्लु एग्रोटेक प्रादेवचुली .लि.-१४, नवलपरासी।
२५	दिव्या भूमिकम्पोष्ट मल	दिव्या अर्गानिक फर्टिलाइजर प्रा.लि., खजुरा-ई-गाँउ, बाँके।
२६	दिपक भूमिकम्पोष्ट मल	दिपक भूमि कम्पोष्ट मल, लालबन्दी-१, सर्लाही।
२७	विराट भूमिकम्पोष्ट मल	विराट बायोटेक इण्डष्ट्रिज, विराटनगर ११, मोरङ्ग।
२८	त्रिवेणी अर्गानिक कम्प्लेक्स प्राङ्गारिक मल	त्रिवेणी बायो इनर्जी रिसर्च एण्ड डेभेलपमेन्ट सेन्टर, रामपुर टोकनी, वारा।
२९	त्रिशक्ती प्राङ्गारिक मल	बुद्ध प्राङ्गारिक मल उद्योग, सखुवा, महेन्द्रनगर, धनुषा।
३०	किरण प्राङ्गारिक झोल मल	मनकामना एग्रिटेक प्रा.लि., दिव्यनगर, चितवन।
३१	NAFED Bio-fertilizer	नेपाल राष्ट्रिय सहकारी संस्था लि.।
३२	लुम्बिनी जैविक मल सुपर फस्फेट	लुम्बिनी एग्रो अर्गानिक फर्टिलाइजर कम्पनी प्रा.लि., मकहर-८, भ्रिगौली, रुपन्देही।
३३	युनिक प्राङ्गारिक मल	युनिक बायोटेक अर्गानिक प्रा.लि., जगतपुर, चितवन।
३४	इको प्राङ्गारिक मल	इको नेक्स्ट टेक्नोलोजिज प्रा.लि., पोखरा.-५, कोलपाटन, रामबजार।
३५	उर्जा अर्गेनिक मल	उर्जा अर्गेनिक मल प्याकेजिङ्ग उद्योग, पर्सा।
३६	Plant Boom प्राङ्गारिक झोलमल	माटो केयर प्रा.लि., कलैया ५, बारा।

क्र सं.	दर्ता भएका मलहरूको नाम	दर्ता गराउने निकाय (फर्म/कम्पनी)
३७	Plant Boom प्राङ्गारिक झोलमल	Soil care bio Fert, हेटौडा-११, मकवानपुर।
३८	Plant Boom प्राङ्गारिक झोलमल	माटो केयर प्रा.लि., कलैया ५, बारा।
३९	Plant Boom प्राङ्गारिक झोलमल	माटो केयर प्रा.लि., कलैया ५, बारा।
४०	उचित प्राङ्गारिक मल	उचित जैविक मल उद्योग, ठेचो-८, ललितपुर।
४१	कन्नन प्राङ्गारिक मल	कन्नन प्राङ्गारिक मलखाद उद्योग झलारी-३, कन्ननपुर।
४२	खनिजा प्राङ्गारिक मल	शिवशक्ति वायोप्लान्टिक इण्डस्ट्रिज, लिपनीमाल ७, बारा।
४३	आविष्कार प्राङ्गारिक मल	डल्लाकोटी एण्ड क्रप साइन्स प्रा. लि., बारा, नेपाल।
४४	उर्जा प्राङ्गारिक मल	एसिएन जैविक मल उद्योग प्रा.लि., टंकिसिनवारी २, सकमा, मोरङ्ग।
४५	ओबी फर्ट प्राङ्गारिक मल	Organic Bio Fertilizer (P) Ltd., Bharatpur,
४६	त्रिशुल ब्रान्डको भर्मिकम्पोष्ट मल	कुशवाह खाद्य विज भण्डार, देवानगंज ७, सुनसरी।
४७	नमुना दानादार प्राङ्गारिक मल	Namuna Av-tech (P) Ltd., Sundar Haraicha-1, Morang, Nepal
४८	प्राङ्गारिक मल	Khanal Poultry Pvt. Ltd., Chainpur-1, Chitwan, Nepal
४९	बायोकम्प प्राङ्गारिक मल	बायो कम्प प्रा.लि. खोकना., ललितपुर।
५०	भर्मिकम्पोष्ट मल	बावा बायोटेक इण्डस्ट्रिज, कटहरी २, मोरङ्ग।
५१	भर्मिकम्पोष्ट मल	दुर्गा भवानी जैविक भर्मि कम्पोष्ट मल उद्योग, विराटनगर ११, मोरङ्ग।
५२	भर्मिकम्पोष्ट मल	अमृत बायोटेक इण्डस्ट्रिज, विराटनगर १६, मोरङ्ग।
५३	भर्मिकम्पोष्ट मल	नेपाल जैविक भर्मिमल खाद उद्योग, विराटनगर १०, मोरङ्ग।
५४	भर्मिकम्पोष्ट मल	गुप्तेधरी महिला विकास सहकारी संस्था लि, भारदेउ-१, ललितपुर।
५५	भर्मिकम्पोष्ट मल	अम्बे बायोटेक उद्योग, उर्लावारी २, मोरङ्ग।
५६	भर्मिकम्पोष्ट मल	टन्कि सिनवारी पशुपालन फाराम, टंकिसिनवारी, मोरङ्ग।
५७	भूमि प्राङ्गारिक मल	एग्रिटेक मल्टिनेशनल प्रा.लि., माडी नगरपालिका ४, सितलपुर।
५८	मनकामना एग्री मल (अर्गानिक नाइट्रोजन)	मनकामना एग्रिटेक प्रा.लि., चितवन।
५९	मनकामना एग्री मल (अर्गानिक पोटास)	मनकामना एग्रिटेक प्रा.लि., चितवन।

क्र सं.	दर्ता भएका मलहरूको नाम	दर्ता गराउने निकाय (फर्म/कम्पनी)
६०	मनकामना एग्री मल (अर्गानिक फस्फेट)	मनकामना एग्रिटेक प्रा.लि., चितवन।
६१	शक्ति प्राङ्गारिक मल	नेपाल इन्टिग्रेटेड मोडल एग्रो फार्म प्रा.लि., उग्रचण्डी नाला-१, काभ्रे।
६२	सफल किसान प्राङ्गारिक धुलो मल	जनकपुर फर्टिलाईजर उद्योग, झोराहाट, मोरङ्ग।

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

१२. मत्स्यपालन

परिचय

माछालाई पोखरी वा तालतलैयामा पालेर हुर्काउने प्रविधिलाई मत्स्यपालन भनिन्छ । पोखरी, ताल, तलैया, घोल, केज, रेसवे तथा धानखेतमा केही व्यवस्थापन प्रविधिहरू अपनाइ माछा पालन गर्न सकिन्छ । यस सम्बन्धी आवश्यक प्राविधिक जानकारी भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र, प्रादेशिक मत्स्य विकास केन्द्रहरू र केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र सो अनर्तगतका कार्यालयहरूबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । हालसम्मको अनुसन्धान तथा अध्ययन कार्यबाट नेपालमा २३२ जातका माछा पाइएको थाहा भएको छ तापनि हाल कृषक/व्यवसायीहरूले माछापालनमा प्रयोग गरिएका सात जातका विकासे माछाहरू मध्ये ३ स्वदेशी तथा ४ विदेशी जातका माछाहरू निम्नानुसार छन्

- ❖ स्वदेशी माछाहरू: रहु, नैनी तथा भाकुर
- ❖ विदेशी कार्प जातका माछाहरू: सिल्भर कार्प, विगहेड कार्प, ग्रास कार्प तथा कमन कार्प
- ❖ अन्य विदेशी जातका माछाहरू: पुन्टियस, टिलापिया, पंगासियस र रेन्बोट्राउट।
- ❖ सौन्दर्य माछा (रङ्गीन माछा)का जातहरू: कोई कार्प

माछाको पौष्टिक महत्व:

- ❖ माछा उच्च गुणस्तरयुक्त प्रोटीन, कम चिल्लो पदार्थ र छिटो पच्ने प्राणी प्रोटीनको स्रोत हो।
- ❖ माछाको मासुमा लाइसिन (Lysine) र सल्फरयुक्त एमिनो एसिड मेथियोनिन (Methionine) जस्ता मानव शरीरलाई आवश्यक पर्ने पौष्टिक तत्वको मात्रा धेरै भएको पाइन्छ।
- ❖ माछाको बोसोमा ओमेगा-३ फ्याट्टी एसिड र पोलि-अनसेचुरेटेड फ्याटि एसिडहरू हुने भएकोले माछा खादा मानव शरीरमा कोलेस्टेरोल (रगतमा बोसो) को मात्रा कम गरी स्वस्थ बनाउदछ।
- ❖ माछामा पोलि-अनस्याचुरेटेड ओमेगा-३ समूहको लिनोलिक समूहको फ्याटी एसिडहरू प्रचुर मात्रामा पाइने भएकाले यी तत्वबाट मानिसको उच्च रक्तचाप कम गरी हृदयघात हुनबाट जोगाउदछ।
- ❖ माछाको मासुमा भिटामिन डि र भिटामिन ए प्रचुर मात्रामा हुन्छ।
- ❖ माछा क्याल्सियम, फस्फोरस, म्याग्नेसियम, आर्इरन, कपर, जिंक जस्ता मिनरल्सको पनि स्रोत हो।

- ❖ माछामा कोलेस्टेरोल कम हुने भएकोले विरामी, बच्चा, वृद्ध र सबै उमेरका मानिसले सेवन गर्न सक्छन्।
- ❖ धेरैजसो समुद्री माछाहरूमा आयोडिन, ओमेगा-३, भिटामिन ए, फलाम पाइने हुदा यी पौष्टिक तत्वको सहाराले-अन्धोपन, एनेमिया (रगतको कमी) र गलगाड जस्ता रोग हुनबाट मानिसलाई बचाएर शरीर तन्दुरुस्त पार्दछ।

व्यवसायिक मत्स्य पालन गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू:

- ❖ उपयुक्त स्थलको छनौट गरी पोखरी निर्माण गरौं।
- ❖ पोखरीमा १ मीटर भन्दा बढी पानीको गहिराई कायम गरौं।
- ❖ प्राकृतिक आहारा निर्माणको लागि नियमित रूपमा मलखाद (प्रति कट्टा पाकेको गोबरमल १०० के.जी., युरिया ४ के.जी., डि.ए.पी. ३ के.जी. शुरुमा) को प्रयोग गरौं।
- ❖ ३ ईन्चभन्दा ठूलो साईजको अनुपात मिलाएर ७ जातको (कमन कार्प २५%, सिल्भर कार्प ३५%, विगहेड कार्प ५%, ग्रास कार्प ५%, रहु १०%, नैनी १५%, भाकुर ५%) मत्स्य भूरा प्रति कट्टा ३५० देखी ५०० संख्यामा स्टकिङ्ग गरौं।
- ❖ मत्स्य पालन /उत्पादनमा हुने जोखिम न्यूनिकरण गर्न मत्स्य बीमा गरौं।
- ❖ पेलेट दानाको प्रयोग गरौं।
- ❖ पोखरीमा पानीको नियमित जाँच गरी गुणस्तर कायम राखौं।
- ❖ एरिएटरको प्रयोग गरी अक्सिजनको कमीबाट माछालाई बचाऔं।
- ❖ माछाको नियमित रूपमा स्वास्थ्य एवं वृद्धिदर जाँच गरौं।
- ❖ एकिकृत माछापालन गरी डिलको सदुपयोग गरौं।
- ❖ विक्री योग्य माछा विक्री गरी पुन मत्स्य भुरा स्टकिङ्ग गरौं।
- ❖ माछापालनको उत्पादन, आम्दानी खर्चको रेकर्ड अध्यावधिक गरौं।

नेपालमा पालन गरिएका विकासे जातका माछाका विशेषताहरू



१. न्यानो हावापानीमा छोटो समयमा छिटो बढ्ने।
२. रोगव्याधी कम लाग्ने तथा कम अक्सिजनमा पनि बाँच्न सक्ने।
३. पर्याप्त मात्रामा पोथी माछाबाट बच्चा दिन सक्ने र चाँडै परिपक्व भई प्रजनन कार्यमा प्रयोग हुन सक्ने।
४. स्थानीय व्यक्तिहरूले रूचाउने।
५. पोखरीमा उत्पादन हुने प्राकृतिक तथा कृत्रिम आहारा खाएर बाच्न सक्ने।

माछा मार्ने तरिकामा प्रतिबन्ध गरीएका बुंदाहरू (जलचर संरक्षण एन, २०१७ मा भएका प्रावधानहरू)

क्र. स.	प्रतिबन्धित क्रियाकलाप	दण्ड जरिवाना
१	बिस्फोटक पदार्थ प्रयोग गरेमा	बिगो बमोजिमको क्षतिपूर्ती भराइ रु. ५०००।- सम्म जरिवाना हुने।
२	विद्युतीय प्रक्रियाबाट माछा मारेमा	
३	विषादि प्रयोग गरी माछा मारेमा	

माछामा लाग्ने रोगहरू र नियन्त्रणको उपायहरू

दुशीजन्य रोगहरू (Fungal diseases)


क्र.स.	रोगहरू (Diseases)	Causal Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
१	वाटर मोल्ड(सेप्रोलेग्नियासिस/Water mould or Saprolegniasis) 	<i>Saprolegniaparasitica</i>	> रोगी माछाको छाला, पखेटा, मुख तथा गिल्समा कपास जस्तो सेतो र हल्का खैरो सेतो धब्बाहरू देखिनु।	> रोगी माछालाई ०.३% नुन पानीको झोलमा अथवा १:२००० को कपर सल्फेटको झोल अथवा १:१००० पोटासियम परम्यागनेटको झोलमा ५ देखि १० मिनेट सम्म डुवाउने।
२	गिल कुहिने रोग वा ब्रान्कियोमाइकोसिस (Gill rot or Branchiomycosis) 	<i>Branchiomyces sanguinis</i>	> माछाको गिल्समा रातो (Red flecking) देखिनु जुन चाही पछि गएर खैरो सेतो रंगमा परिणत हुन्छ।	> रोगी माछालाई ३ देखि ५% को नुन पानीको झोलमा अथवा ५ पि.पि.एम. को पोटासियम परम्यागनेटको झोलमा ५ देखि १० मिनेट सम्म डुवाउने। > मालाकाइट ग्रीन १ ग्राम/५ देखि १० घनमीटर पानी वा ०.५ पि.पि.एम. का दरले पोखरीको उपचार गर्ने।

२११

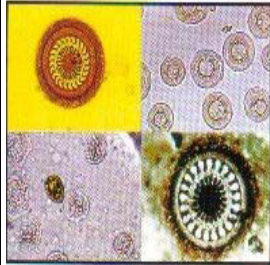
क्र.स.	रोगहरू (Diseases)	Causal Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
३	ई.यु.एस. रोग (Epizootic Ulcerative Syndrome disease)	<i>Aphanomyces invadans</i>	> यस रोगको मुख्य लक्षण शुरुको अवस्थामा शरीरको विभिन्न भागहरूमा स-साना सेता/राता थोप्लाहरू देखा पर्दछन्। पछि संक्रमण बढ्दै जादा कत्ला र गहिरो घाउको रूपमा परिणत हुने, घाउबाट पिप जस्तो पदार्थ निस्कने, पुच्छर र मासु गएर हडी देखिदा समेत माछा पौडिरहने, आंखा फुल्ने, सुस्त हुने र अन्त्यमा मर्ने गर्दछ।	> पोखरीमा स्थानीय जंगली माछाको प्रवेश रोक्ने। > घर पोत्रे चुन ५०० के.जी प्रति हेक्टरका दरले संक्रमणको अवस्था हेरी ७ दिनको फरकमा ३ पटक सम्म हाल्ने। > पोटासियम परम्यागनेट ०.२५-२ वा मालाकाइट ग्रीन ०.१५ वा ब्लीचिङ पाउडर ५० पि.पि.एम. का दरले प्रयोग गर्ने।

२१२

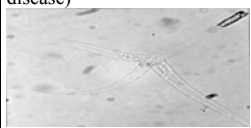
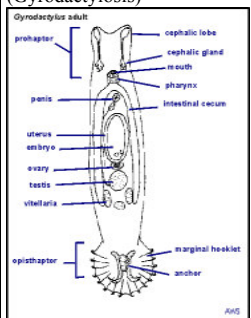
परजीवि जन्य रोगहरू (Parasitic diseases)

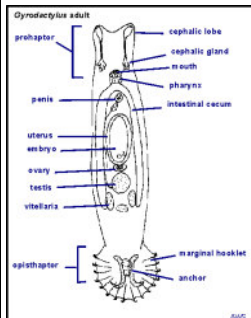
क्र.स.	रोगहरू (Diseases)	Causal Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
१	सेतो थोप्ले रोग (White Spot disease / Ich disease) 	<i>Ichthyophthiriu smultifiliis</i>	<ul style="list-style-type: none"> सेतो थोप्ला हरू गोलाकार र चारै तिर रौ जस्तो सिलियाले ढाकेको हुन्छ। यसले विशेष गरेर गिल्स र छाला मुनि असर गर्ने हुदा गिल्स र शरीरमा धेरै संख्यामा सेतो थोप्लाहरू देखा पर्छ। यसको जिउमा सानो र ठुलो गरी २ ओटा न्युक्लियस घोडाको टाप (horse shoe shaped) वा अंग्रेजी U आकारको हुन्छ। माछा छटपटाउने, पानीको मुहानमा जम्मा हुने, घर्षण गर्ने, चिप्लो (mucus) फाल्ने, खान छोड्ने। माछा सुस्त हुने, छालाको रंग हरियो हुँदै जाने, ढाड र जिउ पातलो हुनु, ठाउँ ठाउमा सानो घाउ र शरीर भरि सेतो थोप्लाहरू देखा पर्नु। 	<ul style="list-style-type: none"> यो परजीवि छालामुनि लाग्ने हुदा नियन्त्रण गर्न निकै गाह्रो हुन्छ। ३-५% नुन पानीमा ३-४ मिनेट माछालाई डुबाउने। मालाकाइट ग्रीन ०.१ पि.पि.एम. का दरले प्रयोग गर्ने। गर्मीमा फर्मालिनको प्रयोगबाट अक्सिजनको कमि हुन सक्ने भएकोले पोखरीमा प्रयोग गरिसकेपछि एरीएटर चलाउने वा २४ घण्टा पछि सफा पानी थप्ने।



२१३

क्र.स.	रोगहरू (Diseases)	Causal Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
२	ट्राइकोडिनोसिस (Trichodinosis) 	<i>Trichodina sps.</i>	<ul style="list-style-type: none"> यसलाई नाङ्गो आँखाले देख्न सकिदैन यसले अन्य भाग भन्दा काने पत्रमा बढी असर गर्ने हुदा सेतो स्लेस्मा (Slime) देखापर्छ। संक्रमण बढ्दै जादा माछा भुरा छटपटाई मर्ने गर्दछन। 	<ul style="list-style-type: none"> २-३% नुन पानीको झोलमा ५-१० मिनेट सम्म माछालाई डुबाउने। फर्मालिन २०.४० पि.पि.एम.का दरले पोखरीमा छर्ने। मालाकाइट ग्रीन वा पोटोसियम परम्यांगनेट ०.२५ पि.पि.एम. का दरले पोखरीमा छर्ने। क्लिनर (Clinar) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने। ड्युराक्लिन (Duroclean) २५-३० ग्राम/१०० के.जी. दानामा मिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरी पुनः २ दिन खुवाउने। खासै उपचार नभएकोले रोगी माछालाई सुरक्षित साथ झिकी गाड्ने।



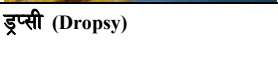
२१४




क्र.स.	रोगहर (Diseases)	Causal Organism	लक्षणहर (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
३	हीरलिंगरोग (Whirling disease) 	<i>Myxosomacerebralis</i>	<ul style="list-style-type: none"> छाला कालो हुनु माछा फनफनी पानीमा घुम्नु गिल्स र पुच्छरमा दाग देखिनु र माछाको मृत्यु हुनु । 	<ul style="list-style-type: none"> खासै उपचार नभएकोले रोगी माछालाई सुरक्षित साथ झिकी गाड्ने ।
४	गाइरोडेकटाइलोसीस (Gyrodactylosis) 	<i>Gyrodactylus egypticus</i>	<ul style="list-style-type: none"> यसको संक्रमण माछाको छाला तथा पखेटामा हुने हुदा यसलाई Skin flukes पनि भनिन्छ । रोगी माछाको जिउमा चिप्लो पदार्थको मात्र कम भइ माछा फुस्रो हुनुको साथै पोखरीको सतहमा तैरि रहने र काने पत्रमा बढी म्युकस जम्मा हुने । 	<ul style="list-style-type: none"> रोगी माछालाई १-२% प्रतिशत नुन पानीको झोलमा ३-५ मिनेट सम्म डुवाउने । फर्मालिन २०-४० पि.पि.एम.का दरले पोखरीमा छर्ने । क्लिनर (Cliner) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने ।
५	डेकटाईलोगाइरोसिस	<i>Dactylogyrus</i>	<ul style="list-style-type: none"> यसको संक्रमण खास गरि माछाको 	<ul style="list-style-type: none"> फर्मालिन २५-४० पि.पि.एम. का दरले पोखरीमा छर्ने ।

क्र.स.	रोगहर (Diseases)	Causal Organism	लक्षणहर (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
	(Dactylogyrosis) 	<i>vastator</i>	<ul style="list-style-type: none"> गिल्समा हुने हुदा यसलाई Gill flukes पनि भनिन्छ । रोगी माछाको जिउमा चिप्लो पदार्थ (mucus) को मात्र कम भइ माछा फुस्रो हुनुको साथै पोखरीको सतहमा तैरिरहने र काने पत्रमा बढी म्युकस जम्मा हुने । माछा छटपटाउने तथा घसिने समेत हुन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> क्लिनर (Cliner) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने । रोगी माछालाई १-२% नुन.पानीको झोलमा ३-५ मिनेट सम्म डुवाउने । ड्युराक्लिन (Duroclean) २५-३० ग्राम/१०० के.जी. दानामा मिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरी पुनः २ दिन खुवाउने ।
६	आर्गुलोसिस / माछाको जुम्मा (Argulosis)	<i>Argulusfoliaceus</i>	<ul style="list-style-type: none"> संक्रमित माछा तिव्र गतीमा पौडिने, उफ्रिने, कडा बस्तुमा घसिने तथा कल्ला झरेको हुनसक्ने । माछाको शरीरमा नियालेर हेर्दा जुम्मा बिस्तारै हिडिरहेको देखिन्छ । शरीरबाट चिल्लो पदार्थ (mucus) अत्यधिक श्राव हुने । 	<ul style="list-style-type: none"> ५% नुन.पानीको झोलमा ५-१० मिनेट सम्म रोगी माछालाई डुवाउने । फर्मालिन १५-२५ .पि.पि.एम. का दरले पोखरीमा छर्ने । मालाकाईट्रीन ०.२५ पि.पि.एम. का दरले पोखरीमा छर्ने । क्लिनर (Cliner) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने ।

क्र.स.	रोगहर (Diseases)	Causal Organism	लक्षणहर (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
			<ul style="list-style-type: none"> शरीरमा रातो थोप्ला भइ घाउ समेत भएको देखिन्छ। 	<ul style="list-style-type: none"> ड्युराक्लिन (Duroclean) २५-३० ग्राम / १०० के.जी. दानामा मिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरी पुनः २ दिन खुवाउने। यसको खासै side effect छैन।
७	लर्निओसिस/अंकुसेजुका (Lernaecosis/Anchor worm) 	<i>Lernaecyprina cea</i>	<ul style="list-style-type: none"> अंकुशे भागलाई माछाको शरीर भित्र पसाएर रगत चुस्ने भएकोले जिउमा घाउ खटिरा देखापर्छ। संक्रमित माछा सुस्त हुने, छेउ छेउमा आइ कडा वस्तुमा जिउ घसिने तथा पानीमा उफ्रिने गर्छ। सानो माछाको टाउकोमा झुन्डिन पुग्यो भने माछा फनफनी घुमेर मर्छ। 	<ul style="list-style-type: none"> १-२% नुन-पानीको घोलमा माछालाई २-३ मिनेट सम्म डुबाउने। क्लिनर (Clinar) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने। ड्युराक्लिन (Duroclean) २५-३० ग्राम/१०० के.जी. दानामा मिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरी पुनः २ दिन खुवाउने।

जीवाणुबाट लाग्ने रोगहर (Bacterial diseases)

क्र.स.	रोगहर (Diseases)	Causal Organism	लक्षणहर (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
१	फ्रंकुलोसिस (Furunculosis) 	<i>Aeromonassalmonicida</i>	<ul style="list-style-type: none"> त्रिसो पानीको माछालाई अत्यधिक लाग्ने रोग हो। छाला र मासुमा फोकाहरु देखिनु र फोकाहरु पछी घाउमा परिणत हुनु। छाला र मुख वरिपरी रगत आउने घाउ देखिनु। शरीरको रंग गाढा र गिल्सको रंग फिक्का हुनु। पेटभित्र रगत मिसिएको म्युकस जम्मा हुनु। 	<ul style="list-style-type: none"> माछाको फूललाई आयोडिनले १०० एमएल प्रति लिटर पानीमा मिसाई १० मिनेटसम्म माछालाई डुबाउने। Oxytetracycline (OTC) ६० एम.जी./के.जी. दानामा १० दिनसम्म डुबाउने।
२	कोलुम्नारिस (Columnaris) 	<i>Flexibacter columnaris</i>	<ul style="list-style-type: none"> मुख वरिपरी कल्ला तथा पखेटामा सेतो दाग देखिनु। विशेषगरी माछाको पुच्छर (Caudal fin) कुहिनु। 	<ul style="list-style-type: none"> Streptomycin 35-50 mg/kg/day feed for 4-7 days. पोखरीलाई कपरसल्फेट ०.५ एम.जी प्रति लिटरका दरले उपचार गर्ने। रोगी माछालाई 0.0८५ प्रतिशत Acriflavinको झोलमा डुबाउने।
३	ड्रप्सी (Dropsy) 	<i>Pseudomonas punctata</i>	<ul style="list-style-type: none"> पेटफुल्लु, कल्ला ठाडो हुनु। आँखा बाहिर आउनु। 	<ul style="list-style-type: none"> पोखरी सके सम्म चाडै खाली गर्ने र सबै माछा हटाउने।

			<ul style="list-style-type: none"> ➤ मलद्वार रातो हुनु र सुन्नितु। 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ पोखरी सुकेर पोखरीमा चुना हाल्ने। ➤ रोगी माछालाई KMnO₄ २ एम जी प्रति लिटर पानीमा २ मिनेटसम्म डुवाउने। ➤ Oxytetracyclin (OTC) ९ ग्राम प्रति के.जी दानामा मिसाइ १० दिनसम्म खुवाउने।
४	भिब्रियोसिस (Vibriosis) 	<i>Vibrio anguillarum</i>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ यो रोग विशेष गरेर समुन्द्री माछामा र केहि मात्रामा fresh water fish मा देखिन्छ। ➤ छालामा ठुला र चम्किला घाउ हुनु। ➤ गिल्सलाई हल्का थिच्दा रगत आउने। ➤ आन्द्रामा घाउ हुनु र सुन्नितु। ➤ आँखा सेतो हुनु। 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ रोगी माछालाई ३०एम एल प्रति लिटर पानीमा २० दिन सम्म डुवाउने। ➤ Feroxone, Furazone, Nitrofurazone@ 50-75mg/kg feed for 20 days
५	पखेटा तथा पुच्छर कुहिने रोग (Tail & Fin rot) 	<i>Pseudomonas sps.</i>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ पखेटा र पुच्छरको बाहिरी भाग सेतो हुने। ➤ पखेटा र पुच्छरको आधा भाग कुहिने। 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ विभिन्न एन्टीबायोटीकहरु जस्तै Oxytetracycline दानामा मिसाई १० दिन सम्म खुवाउने।

माछा पालनको उत्पादन खर्चको सामान्य विवरण

सघन माछापालनको लागि उत्पादन खर्च र हेक्टर				
विवरण	इकाई	परिमाण	दर	रकम रु.
सरसफाई	हेक्टर	१	१००००	१००००
चून	के.जी.	५००	२०	१००००
प्राङ्गारिक मल	के.जी.	३०००	२	६०००
डि.ए.पि. मल	के.जी.	९०	६०	५४००
युरिया	के.जी.	१२०	५०	६०००
पानी भर्ने खर्च	हेक्टर	१	३६०००	३६०००
माछा भुरा	गोटा	१५०००	२.५	३७५००
ढुवानी खर्च	हेक्टर	१	८०००	८०००
प्राङ्गारिक मल	के.जी.	६०००	२	१२०००
डि.ए.पि.	के.जी.	६००	६०	३६०००
युरिया	के.जी.	८४०	५०	४२०००
पेलेट दाना	के.जी.	६०००	४५	२१००००
विविध खर्च		१	६५०००	६५०००
खर्च जम्मा				४८३९००
आम्दानी		६०००	२००	१२,००,०००
वार्षिक नाफा				७,१६,१००
वार्षिक नाफा %				१४८

स्रोत: कृषि डायरी २०७६

पोखरीमा मत्स्यपालन व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने केही थप महत्वपूर्ण पक्षहरू

क्र. सं.	समस्याहरू	समाधानका उपायहरू
१	अक्सिजनको कमी: बिहान घाम उदाउनु अघि पोखरीका माछा पानीको सतहमा आई प्याक प्याक गरेको देखिन्छ। पोखरीमा बढी झारपात वा छहारी वा बदली भएको समयमा वा बढी मलखाद वा बढी संख्यामा माछा लगायत अन्य जलचर भएको अवस्थामा यस्तो लक्षण देखिन्छ। पानीमा घुलित अक्सिजनको मात्रा कम हुने समयमा पानीको सतहमा अनुपातिक हिसाबले अन्य स्थानमा भन्दा बढी अक्सिजन घुलित पानी उपलब्ध हुने भएकोले यस्तो समयमा माछाले सतहमा आई छिटो छिटो मुख बाउने (प्याक प्याक) गरेको लक्षण देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> पोखरीमा तत्काल बाहिरबाट पानी थपी दिने। पम्पिङ सेट लगाएर पानी तानेर फोहोरा बनाई सोही पोखरीमा खसाल्ने। पानी नधमिलिने गरी पोखरीमा मानिस पसेर पानी चलाउने वा पौडी खेल्ने। एरिएटर (पानी चलाउने मेशिन) को प्रयोग गर्ने। अपरान्ह घाम लागी सकेपछि जाल हाली निकाल्ने। केही समयको लागि पोखरीमा माछालाई दाना र मल खाद नदिने।
२	पोखरीमा पानी छिटो सुक्ने: साधारणतया बलौटे माटोमा पोखरी निर्माण गर्नु हुँदैन। पिँधमा बालुवाको मात्रामा बढी भएको पोखरी पानी छिटो सुक्दछ र बारम्बार पानी थप्नुपर्छ। यसरी थपिने पानी कम मलिलो हुने भएकोले पोखरीमा रहेका माछाको वृद्धिमा कमी आउँछ।	<ul style="list-style-type: none"> बाहिरबाट कम्तीमा १ फिट चिम्ट्याईलो माटो पिँधमा थप्ने। प्रत्येक वर्ष बलौटे पोखरीको पिँधमा प्रशस्त गोबर मल, झारपात, पराल, वा अन्य प्राञ्जारिक पदार्थ हाल्ने गर्नाले क्रमशः कम चुहिने हुन्छ। पिँधमा प्लाष्टिक बिछ्याउने।

जात अनुसार माछाका भुराहरू उपलब्ध हुने समय र स्रोतहरू

क्र.सं.	माछाको किसिम	भुरा पाइने समय	सरकारी स्रोत केन्द्रहरू	निजी क्षेत्रका स्रोत केन्द्रहरू
१	कमन कार्प	फाल्गुण-वैशाख	प्रादेशिक मत्स्य विकास केन्द्रहरू: लहान, फत्तेपुर, भण्डारा र कुलेखानी संघीय मत्स्य विकास कार्यालयहरू: जनकपुर, हेटौँडा, भैरहवा	एम्री त्रिडर्स लिमिटेड, टंकीसिनुवारी, मोरङ, चौधरी मत्स्य ह्याचरी, फूलकाकट्टी-६, सिराहा, मुखिया, शान्ति, मिश्रा, काजल, गिरीजा मत्स्य ह्याचरी, जनकपुर।
२	ग्रास कार्प	चैत्र-जेष्ठ		
३	सिलभर कार्प	वैशाख-आषाढ		
४	विगहेड कार्प	वैशाख-आषाढ		

क्र.सं.	माछाको किसिम	भुरा पाइने समय	सरकारी स्रोत केन्द्रहरू	निजी क्षेत्रका स्रोत केन्द्रहरू
५	रहु	आषाढ-भाद्र	जनकपुर, भैरहवा र धनगढी	ठाकुर मत्स्य ह्याचरी, जलेश्वर, पदम विश्वास मत्स्य ह्याचरी, मोतिसर-२, बारा, चन्द्रिका मत्स्य पालन फार्म, रामपुर टोकनी, बारा, पटेल मत्स्य ह्याचरी, पाली, नवलपरासी, मण्डल मत्स्य ह्याचरी, भैरहवा र गणेश मत्स्य ह्याचरी, तौलिहवा।
६	नैनी	आषाढ-भाद्र		
७	भाकुर	आषाढ-भाद्र		
८	ट्राउट माछा भुरा	फागुन-चैत्र		

माछा भुराको दररेट

फ्राई भुरा - २५ पैसा/गोटा

फिगरलिड - ७५ पैसा/गोटा

एडभान्स फिगरलिड - १.५० रुपैयाँ/गोटा

सौन्दर्य माछा (कोई कार्प) - ५ रुपैयाँ/गोटा

कार्प माछापालनको लागि पानीको उपयुक्त गुणस्तर

गुणहरू	वान्छित स्तर
क) भौतिक गुणहरू	
१. पानीको गहिराई	१.५ मीटर
२. पानीको रंग	हरियो
३. पारदर्शिता	२०-४० से.मी.
४. प्रकाश क्षेत्र	४०-८० से.मी.
५. तापक्रम	१८-३२ डि.से.

गुणहरू	वाञ्छित स्तर
ख) रसायनिक गुणहरू	
१. घुलित अक्सिजन	५ पी.पी.एम. भन्दा बढी
२. घुलित कार्बनडाईअक्साईड	२० पी.पी.एम. भन्दा बढी
३. पी.एच.	७-९
४. सम्पूर्ण क्षारीयता	५०-२००पी.पी.एम.
५. सम्पूर्ण कडापन	५०-२००पी.पी.एम.
६. अमोनिया	०.२ पी.पी.एम. भन्दा कम
ग) जैविक गुणहरू	
१. टुला जलीय वनस्पति	अनुपस्थित
२. फाइटोप्लाटन	बाहुल्यता
३. जुप्लाटन	ठीकै मात्रा
४. हिलो / लेदो	३० से.मी. भन्दा कम

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२२३

१३. फलफूल खेती

क) वर्षे फलफूल

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मीटर)	बिरुवा संख्या/रो पनी	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./हे
					प्राङ्गारिक मल (के. जी.)	डी.ए.पी (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	आँप	अगौटे-बम्बई ग्रीन, बम्बई एलो, गोपालभोग, सुकतारा, गुलावखास मध्ये-दशहरी, मालदह, मल्लिका, अम्रपाली पछौटे- चौसा, कलकतिया, सिपिया, अवेहात ।	१०-१२X १०-१२, होचा जात अम्रपालीको लागि ८X८	५ वोट ५ वोट	५०	९३१.३०	१४३३.८४	११३३.३३	फलको भेट्नोतिरबाट पहेँलो रंग चढी एक दुई फल पाकेर झर्न सुरु गरेपछि (जेठ-भदौ) वा फल टिपी पानीमा डुबाउँदा डुब्यो भने फल टिप्ने बेला भयो भन्ने बुझ्नुपर्दछ ।	८-१०
२	लिची	अगौटे- देशी, अर्लिबेदाना, मजुफरपुर मध्य- शाही, पूर्वी, चाइना, रोजसन्टेड पछौटे- कसवा, लेट, बेदाना, कलकतिया	१० × १०	७-८	५०	४३४.७८	११३४.२२	१०००.०	बोक्रोको बाहिरी रंग हरियो वाट रातोमा परिणत भई बोक्रामा भएको काँडाहरू नरम भएपछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ ।	७-८

२२४

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मीटर)	बिरुवा संख्या/रो पनी	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे
					प्राकारिक मल (के. जी.)	डी.ए.पी (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
३	केरा	वसराई ड्वार्फ, हरिछाल, रोबष्टा, विलियम हाइब्रिड, मोलभोग, चिनिचम्पा, स्थानीय, मुङ्गे, दुसेर।	अग्लो जात २-३ X २-३ होचो जात २ X २	५०-५५ १२५	२५	२३९.९३	३४९.२९	४९६.६७	कोसाका पाटाहरू पूरा भई पुष्ट र फलको आकार गोलो र रंग हरियो बाट हल्का हरिया भएपछि फल टिप्नु पर्दछ।	१५-२०
४	भुईकटहर	जायन्टक्यू क्विन, मोरिसस	प्रति ब्याड २ लाइन ब्याडको दूरी ७५-९० से.मी., लाइन ६० X बोट ३० से.मी	१०००	२५०० के.जी./ हे.	१७३.९९	३२२.२५	२६६.६७	बोक्राको रंग हल्का पहेलो र फेदको ३-४ घेरामा पहेलो दाग चढेपछि आंखलाका भुत्ला खैरो खुकुलो भएपछि (आषाढ-भदौ) फल लिनुपर्दछ।	२०-२५

२२५

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मीटर)	बिरुवा संख्या/रो पनी	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे
					प्राकारिक मल (के. जी.)	डी.ए.पी (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
५	मेवा	वाशिंग्टन, हनिड्यू, कोयमवटुर, सिंगापुरपिक, रांची ड्वार्फ, पौपडेलिसियस, सोलो	२ X २	१२५	२०-२५	५४३.४८	३३०.८९	८३३.३३	फलमा हल्का पहेलो रंग चढेपछि फल टिप्नुपर्दछ	१५-२०
६	अम्बा	लखनउ-४९, इलाहाबाद सफेदा, रेडफलेस, सिडलेस, चितिदार, के.जि.-१ र स्थानीय जात।	६-७ X ६-७	१५	४०	३२६.०९	५२४.५७	५००.०	फलमा हल्का पहेलो रंग बढे पछि र नरम पना आए पछि (श्रावण-कार्तिक) फल टिप्नु पर्दछ।	७-१२
७	रुखकटहर	रुद्राक्षी, सिंगापुर, करुबाराका, पेनी वाराका, स्थानीय	१२-१५ X १२-१५ त्ति	३-४	५०	६५२.९७	१०४९.९५	४००.०	तरकारीको लागि बीउ नछिपिए सम्म कलिला फल टिप्ने फल परिपक्व हुन ९०-११० दिन लाग्छ, फललाई हातले थपथपाउँदा गहिरो आवाज आएपछि (जेठ-भदौ) फल टिप्नु पर्दछ।	१५-२०

२२६

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मीटर)	बिरुवा संख्या/रो पनी	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे
					प्राज्ञारिक मल (के. जी.)	डी.ए.पी (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
८	अमला	बनारसी, चकैया, कन्चन, फ्रन्सीस, कृष्ण र स्थानीय जातहरू	५-६ X ५-६	१५-२०	४०	१०८६.९६	२२६.८३	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियोवाट हल्का पहेलो, चिल्लो र पारदर्शी राता थोप्लाहरू प्रष्ट हुँदै गए पछि (कार्तिक-माघ) फल टिप्नु पर्दछ।	९-१२
९	एभोकाडो	फुर्ट, इथिन्जर, रिड, ह्यास, टोपाटोपा	८-१० X ८-१०	६	४०	१६३.०४	३७०.९८	३३३.३३	घ्युफल क्लाइमेक्टेरिक फल भएको हुँदा फल टिपेपछि ४-५ दिन राख्नु पर्दछ। फलमा जात अनुसारको रंगचढी पूर्ण विकसित फल भएपछि (भदौ-कार्तिक) फल टिप्नु पर्दछ।	८-१०

२२७

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मीटर)	बिरुवा संख्या/रो पनी	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे
					प्राज्ञारिक मल (के. जी.)	डी.ए.पी (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१०	मेकाडेमिया नट	केउहाउ, काकी, इकैका, किउ	६ X ६	१३/१५	५०	२१७.३९	३४९.७२	३३३.३३	भाद्रको अन्तिम हप्ता देखि परिपक्व फलहरू झर्न शुरु भए पछि सम्पूर्ण फलहरू टिप्नु पर्दछ।	२-३
११	स्ट्रबेरी	न्योहो, ओनो	ड्याडदेखि ड्याड ९० से.मी. बोट ३०-४५ से.मी.	१५००	२२५०० के.जी./ हे.	०.००	९७.८३	१४१.६७	फलको आधा देखि तीन चौथाई भागमा रातो रंगको विकास भएपछि फल टिप्नुपर्दछ। एक पटक नपाकने हुँदा पटक-पटक गरी टिप्नु पर्दछ। (कार्तिक-चैत्र)	१२-१५
१२	वयर	उमान, गोला, चोचल, बनारसी, नाजुक, कैथली	४-६ X ४-६	१५	४०	४३४.७८	९१६.८२	३३३.३३	हावा पानी अनुसार कार्तिक मसिर देखि फाल्गुन चैत्र महिना मा फल परिपक्व हुन्छन्। फलको बोक्रा सुनौला पहेलो वा खैरो रंग	९-१२

२२८

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मीटर)	बिरुवा संख्या/रो पनी	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे
					प्राकारिक मल (के. जी.)	डी.ए.पी (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
									चढेपछि फल टिप्नु पर्दछ।	
१३	सुपारी	छलिया, मोहितनगर, कामरुप, मंगला	३ X ३	५०	२५	३२६.०९	४१५.८८	८३३.३३	फल लागेको ६-८ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ। फलहरू चम्किलो र रातो पहेलो भएपछि टिप्नु पर्दछ। (जेठ-अषाढ)	१-२
१४	नरिवल	अग्लोजात-वेस्टकोष्ट टल, फिजी, एस.एस.ग्रीन, सानरामोन, फिलिपिनो, लमुना होचोजात- लंकाद्विप अण्डामन ड्वार्फ, चेनी, रेजिया, ड्वार्फग्रीन, ड्वार्फ ओरेन्ज, कोकोनिनो, नुलेका	अग्लो जात ७.५-९ X७.५-९ होचो जात ६.५-७X ६.५-७	१४	२५	४३४.७ ८	५४७.२६	५५.००	फल लागेको करिब १२ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ परिपक्व फलमा पानीको मात्रा कम हुन्छ। ताजा कोप्राको लागि भने १० महिनामा फल टिप्नु पर्दछ। (जेठ-आषाढ)	

२२९

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मीटर)	बिरुवा संख्या/रो पनी	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे
					प्राकारिक मल (के. जी.)	डी.ए.पी (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१५	बेल	मिर्जापुरी, कागजी गाण्डा, कागजी ईटावा, कागजी बनारसी	बिजु विरुवा - १० X १० कलमी विरुवा-८ X ८	५-८	५०	७३०	१८०	६८०	फल लागेको करिब आठ महिनामा फल पूर्ण रूपमा पाक्दछ। फल पाक्दा गाडा हरियो बाट हल्का हरियो र गुदी हल्का पहेलो बाट गाडा पहेलो हुन्छ।	२०-३०
१६	सापोटा	कालीपत्ति, क्रिकेटबल, बुरीपत्ति आदी	१० X १०	५	४०	२००	७५	२००	झुस झर्नु थालेपछि फलको बाहिरी बोक्रा कोट्याउँदा सेतो दूध आउन छोडेपछि फल टिप्ने।	१५-२०

२३०

(ख) हिउँदे फलफूल

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट वार्षिक				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पी (ग्राम)	युरि या (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१.	स्याउ	बढी चिसो चाहिने - गोल्डेन डेलिसियस, रेड डेलिसियस, रोयसल डेलिसियस, रिचएरेड डेलिसियस, जोनाथन, मैकन्टस, रोमव्युटी, ग्रानी स्मिथ। मध्य चिसो चाहिने - क्रिस्पिन, काटजा, रेडजुन, कक्स ओरेन्जपिपिन। कम चिसो चाहिने - अन्ना, भेरिड, नाओयी	६*६	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	१३३.३३	फलको आकार, उमेर, स्वादलाई आधार मानि जातअनुसार फलको रंगमा रातो, पहेलो, हरियो परिवर्तन भएपछि असार-असोज सम्म फल टिप्नु पर्दछ।	८-१०
२.	नास्पाती	बढी चिसो चाहिने - युरोपियन जात -वार्टलेट, अन्जुव्युरेहार्डी, कनफरेन्स आदि। कम चिसो चाहिने - फर्पिङ्ग (स्थानीय) मध्य चिसो चाहिने	६-८ ६-८	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	६६.६७	फलको रंग हरियोबाट अलिअलि पहेलो वा खैरो फुस्रोमा परिणत भएपछि (श्रावण-असोज) फल टिप्नु पर्दछ।	१०-१५

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट वार्षिक				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पी (ग्राम)	युरि या (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
		होसुइ, चोजुरो, सिन्को (जापानिज)								
३.	ओखर	थिनसेल, हार्टले, एशले, फ्लाङ्कवेट, पायने	१०-१२* १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	फलको बाहिरी बोक्रा फुटी केही फल झर्न थालेपछि (भदौ-असोज) फल टिप्नु पर्दछ।	३-४
४.	आरु	अगौटे - ओरायन, स्प्रिडटाइम, आर्मगोल्ड। मध्य-फ्रन्चअर्लि, रेडहाभेन, टेक्सास एलो ल्फोरिडासन पछौटे-पेरीग्रीन, अल्वर्टा, जुलाई अल्वर्टा	५-६* ५-६	१५	२५	३२६.०९	५८९.७९	१५०.००	फलको आकार बढेर फल हल्का हरियो वा रातोमा परिणत भई अलि नरम भएपछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ।	६-७
५.	आरु बखडा	अगौटे (ग्रीनगेज, मैथली, फर्मोसा मध्य -पेरीपोसा, व्युटी, बरबैक, पछौटे -सन्तारोजा	५-६* ५-६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	२५०.००	फलहरू परिपक्व हुने समय जात अनुसार फरक पर्दछ । फलको रंग गाढा गुलाबी, गुदिको रंग	६-७

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट वार्षिक				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पी (ग्राम)	युरि या (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
									अलि अलि रातो पहेलो हुन थालेपछि जेठ देखि श्रावणमा फल टिप्नु पर्दछ।	
६.	कटुस	टान्जावा, यामाटोवासे, इबुकी, इसिजुची, मोरिवासे, चुकुवा, चाइनिज	८*८	८	५०	४३४.७८	६९.४३	३३३.३३	जात अनुसार भाद्र देखि कार्तिक महिना सम्म फलहरू झर्न सुरु गरेपछि फल टिप्ने गर्नु पर्दछ।	७
७.	हलुवा वेद	फुयू जिरो (टरो नहुने जात), जेन्जीमारो (Pollinizer Variety), हिरातानेनासी, (टरो हुने जात)	५-६* ५-६	१५	२५	३२६.०९	४९.८८	४९६.६७	भाद्र-कार्तिक महिनामा फलहरूमा जातीय गुण अनुसार रंगको विकास भई सकेपछि फल टिप्नु पर्दछ।	६-७
८.	खुर्पानी	साकरपारा, कैसा, न्यू क्यासल, कम चिसो चाहि	६*६	१५	२५	२९७.३९	३४.७२	८३.३३	जेठ महिनामा जात अनुसारको रंग चढी अलि नरम हुन थालेपछि फलहरू टिप्नुपर्दछ।	६-७

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट वार्षिक				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./ हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पी (ग्राम)	युरि या (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
९.	कागजी बदाम	नानपारेल, नेल्स अल्ट्रा, टेक्सास, मिसन	५-६* ५-६	१५	२५	३८०.४३	६९.२०	२९९.६७	भदौ-असोज महिनामा फलको बाहिरी बोक्रा फुट्न थालेपछि फल टिप्नु पर्दछ।	९-२
१०.	लप्सी	स्थानीय	१०*१०	६	२५	५४३.४८	५४.२०	२५०.००	कार्तिक-मंसिर महिनामा फलहरू हेर्दा हल्का हरियो पहेलो भएपछि फल टिप्नु पर्दछ।	१०-१५
११.	चुच्चे ओखर	महान, चोक्टा, मोहक ।	१०-१२* १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९.४३	३३३.३३	फलको बोक्रा फूटी प्राकृतिक रूपमा फल झर्छन तत् पश्चात संकलन गर्ने।भदौ असोज महिनामा फल पाकेर झर्न शुरु गरेपछि फल टिप्नुपर्दछ।	८-९

क्र. सं.	फल फूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पी (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१२	अनार	बेदाना, कान्धारी, गणेश, सिन्धुरिया, मृदुला ।	५*५	१५	२५	५४३. ४८	८७ ४ २९.	४१६. ६७	अनारको फल नन्क्लाइमेक्टेरिक भएको हुँदा परिपक्व भएपछि टिप्नु पर्दछ। फलहरू पहेंलो र वीउ रातो भएपछि फलहरूलाई औलाले हान्दा धातुको आवाज आएपछि श्रावण देखि आश्विन सम्म फल टिप्नुपर्दछ।	६-८
१३	अंगुर	स्टुवेन, ओलम्पिया, हिमरड सिडलेस, क्याहो, मस्कट वेली ए, क्याम्बेल अर्ली, बफेलो, डेलावेर ।	२-३* २-३ ४*५	५० २५	३०	७६०. ८७	२४ ५. ७५	४१६. ६७	फलको रंग चढी गुलियो भएपछि जात अनुसार केही सेतो, पहेंला वा पारदर्शी भएपछि असार भाद्र फल टिप्नु पर्दछ।	१५- २०
१४	किवी फ्रुट	आलिसन, हे.वार्ड (पोथी) (भाले) टोमोरी	६*४	२०	३०	१००	२० ०	१००	कार्तिक-मंसिर, झुस झर्न थालेपछि।	
१५	जैतुन (Olive)	पेन्डोलिनो, क्यानिनो, कोराटिना, फ्रोनटोय आदी	८*८	८	२५	३५०	१७ ५	१७५	फलमा रङ्ग चडि परिवर्तन भएर तेलको गुणस्तर राम्रो भएको समय पारेर टिप्ने।	

(ग) सुन्तला जात फलफूलहरू

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन./हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	सुन्तला	धनकुटा स्थानीय, पोखरा स्थानीय, किन्नो, योशिदा पोडकान, मरकट (जापानीज), ओता पोडक उन्सु (ओकिचुवासे,मियागावावा से),थाई तान्जारिन ।	५-६* ५-६ ४-५	१५-२०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३. ३३	फलको बोक्राको रंग हरियोबाट पहेंलो भएपछि र रसमा गुलियोपना बढेपछि भण्डारणको लागि ५०% रंग चढेपछि र ताजा फलको लागि ७५ प्रतिशत रंग चढेपछि कार्तिक-मंसिर मा फल टिप्नु पर्दछ।	९-१२
२	जुनार	स्थानीय जुनार, नाभेल ओरेनज, वासिङ्गटन नाभेल, योशिदा नाभेल, तारको न्यूसेलर ।	५-६ * ५-६	१५ - २०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३. ३३	फलको बोक्राको रंग ८०% मा सो भन्दा बढी रंग बढेपछि र रसमा गुलियोपना बढेपछि कार्तिक-मंसिरमा फल टिप्नु पर्दछ।	१०-१४

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
३	कागती	मेक्सीकन, वनारसी र स्थानीय सुन कागती	४-५*४-५	२५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रंग हरियोबाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन-पौष सम्म फल टिप्नु पर्दछ।	७-८
४	लेमन(निवुवा)	नेपाली अमिलो, युरेका राउण्ड, युरेका अवलड, लिसवन, पन्त-१	५*५	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रंग हरियोबाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन-पौष सम्म फल टिप्नु पर्दछ।	७-८
५.	भोगटे	थाई स्थानिय (सेतो गुदी) र छनौट (रातो गुदी)	५-६*५-६	१५	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग हरियाबाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि	७-८

२३७

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
									कार्तिक-पौष सम्म फल टिप्नु पर्दछ।	
६	सुन्तला	जापानिज गोलो	३*४	३०-४०	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रंग चढेपछि माघ - फागुनमा टिप्नु पर्छ।	४-५
७	ज्यामिर	सेती ज्यामिर, काली ज्यामिर	६*५	१५	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रंग चढेपछि पौष - माघमा टिप्नु पर्छ।	१२-१५

२३८

१४. कफी तथा चिया

क्र.सं.	कफि तथा चिया	जातहरू	लगाउने दुरी (मीटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१.	कफी	अरेविका, रोवस्टा	२-२ X २-२.५	११०	५	११९.५७	११६.२६	१२५.००	फल हरियोबाट रातोमा परिणत भएपछि ४-५ पटक गरी (पौष-फाल्गुन) टिप्नु पर्दछ।	१-३
२.	चिया	सि.टि.सि.टि.भि सेरिज १-३०, हिलिका, मनोहरी, तिनआली, नगरजुली	०.९ X ०.६	६००-७००		८.७०	१३.९९	२०.००	चैत्र देखि कार्तिक सम्म मुना टिप्नु सकिन्छ।	०.६५०
३	चिया	अर्थोडक्स: गुम्ती सेलेकसन, फुवाछिरिङ्गि -३१२, तक्दा-७८, तक्दा-१४५, तक्दा-३८३, तक्दा-२४६, वेनकवर्न-१५७, आम्बारी-२	०.६X ०.४	७००-८००		८.७०	१३.९९	२०.००	चैत्र देखि आश्विन सम्म मुना टिप्नु सकिन्छ।	०.३००

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२३९

१५.पुष्प खेती

कट फ्लावरको लागि

क्र.सं.	पुष्पको नाम	पुष्पको जातहरू	लगाउने दुरी(से.मी)	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				व्यवस्थापन	फुल टिप्ने समय	कट फ्लावर उत्पादन /रोपनी/वर्ष
				प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)			
१.	गलाडिओलस (Galadiolus)	अमेरिकन ब्यूटी, जेष्टर ईन्टरप्रेट, क्याण्डिमेल, हवाईट प्रस्पेरिटी हाल्याण्ड ब्यूटी	१५-१५	५०००	३	४	४	खुल्ला ठाउँ	६० दिन देखि फुलन थाल्ने।	१२-१४ हजार स्टिक
२	गुलाव (Rose)	डच.एच.टि	४५-६०	८-१० के.जी /बोट	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपेको ३ महिनापछि	१०-११ हजार स्टिक
३.	जर्बेरा	यानारा, रेड बुल, ओपियम (सबै जातमा रातो, पहेलो र सेतो फूल फुल्ने)	३०-४५	३०००	६	८	७	पोली हाउस	१२० दिनपछि	३०००० स्टिक
४.	कानेशन	चाली र लिबर्टी (स्टाण्डर्ट)	१५-१५	३०००	६	८	७	पोली हाउस	१२० दिनपछि	५०००० स्टिक

२४०

क्र. स.	पुष्पको नाम	पुष्पको जातहरू	लगाउने दुरी(से.मी)	मलखाद/फुल दिने बोट (वार्षिक)				व्यवस्थापन	फुल टिप्ने समय	कट फलावर उत्पादन /रोपनी/वर्ष
				प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)			
५.	रजनीगन्धा	सिङ्गल, डबल	१५-२०	२०००	१०	३	३	खुल्ला ठाउँ	७० दिनपछि	४०००-६००० स्टिक
६	गोदावरी	अपसरा, जयन्ती, अर्कटिक र चालीया	३०x३०	३०००	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	काठमान्डौमा असोज-कार्तिक	३०००० स्टिक

नोट: लगाउने समय: जर्बेरा, कार्नेशन, बाहेँ महिना, ग्लाडिओलस र रजनीगन्धा तराईमा असोज-फाल्गुण र मध्य पहाडमा माघ-जेठको पहिलो हप्ता गुलाव पौषदेखि फाल्गुनसम्म लगाईन्छ ।

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

१६. तरकारी खेती प्रविधि तालिका

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्युरेट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
१	काउली खुला सेचित अगौटे जात	सर्लाही दिपाली	चैत-असार	चैत-वैशाख जेठ-असार	असार- श्रावण भदौ-असोज	१५००	१०	६	४	४५	४५	२५०० बेर्ना (३०-४० ग्राम)

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्युरेट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
	काउली खुला सेचित मध्य मौसमी जात	काठमाण्डौ स्थानीय खुमलज्यापु	माघ- श्रावण	साउन-भाद्र	भदौ-असोज	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (३० ग्राम)
	काउली खुला सेचित पछौटे जात	डोल्पा स्नोबल १६	माघ- वैशाख	असोज - मंसिर	असोज - मंसिर	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (३० ग्राम)
	काउली हाईब्रीड	सिल्भर कप ६०, हाइट फ्लास, हाइट कप (अगौटे जात)		जेठ-भाद्र अन्तिम		२०००	१०	६	५	४५	४५	१५ ग्राम
		हाइट टप, रेमि, देवी १, स्नो डोम, मिल्क वे(मध्य मौसमी जात)		मध्य श्रावण- भाद्र		२०००	१०	६	५	६०	४५	१५ ग्राम

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्युरेट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		स्नोमिस्टिक, मेघा, एन-एस. ९०, एन १०६.एस., स्नो डोम, नेपा हाइट (पछौंटे जात)		असोज- फाल्गुन		२०००	१०	१०	५	७५	७५	१० ग्राम
२	कौक्री	निन्जा १७९, डाइनेष्टी	जेठ- श्रावण	फाल्गुन- जेठ/श्रावण- असोज	पौष- माघ/ असोज-मंसिर	१५००	७	२	५	७५	७५	१०० ग्राम
		मालिनी, सालिनी, बेली, नेपा तुसी	"	"	"					७५	७५	" "
		भक्तपुर लोकल कुल्ले	"	"	"					२००	२००	५० "
			"	"	"					२००	१००	" "
३	केराउ	न्यु लाइन	चैत्र- वैशाख	श्रावण-मंसिर /माघ-	असोज-कार्तिक	१५००		२	६	६०	६०	२००० "

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्युरेट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
				फाल्गुन								
		सर्लाही आकेल	चैत्र- वैशाख	"	"					"	"	" "
		सिक्किम स्थानिय	"	"	"					७५	७५	" "
४	खुर्सानी	ज्वाला, कर्मा ७४७, नेपा हट	चैत्र- वैशाख	माघ- फाल्गुन	भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	६०	३०	४००० बेर्ना
		एन- १७०१एस	चैत्र- वैशाख	माघ- फाल्गुन	भाद्र-असोज					४५	३०	४००० बेर्ना
		मार्शल	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज					६०	४५	"
५	गौजर	न्यु कुरोदा, कुरोदा मार्क	जेठ- साउन	भाद्र- मंसिर	असोज-कार्तिक	१५००	५	५	५	३०	१०	३०० ग्राम
		नान्टिस	"	"	"					३०	१०	"
६	गोलभेडा अग्लोजात	डालिला, सृजना, गौरव ५५५,	चैत्र- जेठ	फाल्गुन- भाद्र	भाद्र-कार्तिक	१५००	१०	९	४	७५	४५	१०-१५ ग्राम
		गोलभेडा होचोजात	सूर्य १११	"	"	"				६०	४५	१०-१५ ग्राम
		एन १.एल.सि.	"	"	"					६०	४५	१०-१५ ग्राम

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्यूरट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		रोमा	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-श्रावण	भाद्र-माघ	२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५-१० ग्राम
		माकिस्		जेठ - श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५-१० ग्राम
		टि ३०		"		२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५-१० ग्राम
		सुरक्षा		"		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५-१० ग्राम
		मिन्टो		चैत्र-श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	६०	५-१० ग्राम
		एन८१५.एस.		फाल्गुन-वैशाख		२०००	१०	१०	७-५	७५	६०	५-१० ग्राम
		पुसा रुवी		फाल्गुन-श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	१०१५- ग्राम
		अमरुता		"		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	१०१५- ग्राम
	गोलभेडा मध्यम अग्लो जात	मनप्रेकस, अमिता		फाल्गुन-जेठ र श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	१०१५- ग्राम
		युरेका		फाल्गुन-चैत्र		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	१०१५- ग्राम
		माधुरी		फाल्गुन-जेठ		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	१०१५- ग्राम
८	ग्यौँठ गोपी	सम्राट, नेपा बल	जेठ-	साउन-	असोज-पौष	१५००	५	३	२५.	२०	२०	१२०० बेर्ना

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्यूरट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
			भदौ	फाल्गुन								
९	धिरौला	कान्तिपुरे	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-जेठ	माघ-जेठ	५००	२	१	१	३००	३००	५०-ग्राम१००
		न्यु नारायणी, गीता	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-जेठ	माघ-जेठ					२००	२००	१०० ग्राम
१०	चम्सुर	ठिमी चम्सुर	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-माघ	असोज-मंसिर	६००	४	२	२	२०	२३	५००- १०००
११	चुकंदर	मधुर	जेठ-साउन	भाद्र- असोज	असाज-कार्तिक	१०००	६	४	२	४५	१०	४००० बेर्ना
१२	जिरीको साग	प्रिन स्पान, प्रिन बेभ	जेठ -श्रावण	श्रावण- फाल्गुन	असोज-कार्तिक	६००	६	४	२	४५	३०	४००० ,,
१३	तरबुजा	लक्ष्मी ७४७, लक्ष्मी ७६७			पौष-फाल्गुन	५००	३	२	२	२००	१००	२५० बोट
१४	तितेकरेला	हरियो करेला	वैशाख- जेठ	फाल्गुन- चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम
		पाली	वैशाख- जेठ	फाल्गुन- चैत्र	माघ-जेठ					१५०	१००	१०० ग्राम
		एन एस ४३३, हीरा	वैशाख- जेठ	फाल्गुन-जेठ	पुष-जेठ					१५०	१००	१०० ग्राम
१५	पालुंगो	पाटने	वैशाख- श्रावण	भाद्र- माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२- ३	५००- १००,,

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्यूरट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		हरिपत्ते	वैशाख- श्रावण	भाद्र- माघ	आश्विन- कार्तिक					२०	२- ३	५००- १०००
१६	प्याज	रेड क्रियोल	-	असोज-पौष	असोज-कार्तिक	१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० ,,
		नासिक ५३	-	पौष-माघ	मंसिर -पौष					१५	१०	५०० ,,
		सुपरेक्स		असोज-पौष	असोज-कार्तिक	१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० ,,
१७	फर्सी (स्क्वास)	असारे फर्सी	वैशाख-जेठ	पौष-माघ	मंसिर-पौष	१५००	१२	९	३	१००	१००	१०० ,,
		ग्रे जुकिनी	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ					१००	१००	१०० ,,
		स्थानीय	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ					२००	२००	१०० ,,
		लड् ग्रीन	जेठ-श्रावण	माघ-भाद्र						२००	१००	१०० ,,
		सनी हाउस	जेठ-श्रावण	माघ-भाद्र						९०	९०	१०० ,,
		सोण्डो भि		माघ-भाद्र						९०	९०	१०० ,,
१८	वकुल्ला	स्थानीय	चैत्र-वैशाख	भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	६००	२	२	२	६०	३०	३००० ,,
१९	बन्दा	सुपर ग्निन	फाल्गुन- वैशाख	श्रावण-भाद्र	भाद्र-असोज	१०००	१२	९	४	६०	४५	१८०० बेर्ना २५ ग्राम ,,
		सुपर कोरोनेट	जेठ-श्रावण	चैत्र-असोज	मंसिर-माघ					४५	३०	३००० बेर्ना २५ ग्राम ,,

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्यूरट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		कोपन हेगनमार्केट	जेठ-श्रावण	चैत्र-असोज	मंसिर-माघ					६०	४५	१८०० बेर्ना २५ ग्राम ,,
		ग्रीन कोरोनेट, ग्निन टप	जेठ-श्रावण	श्रावण-मंसिर	असोज-कार्तिक					४०	४०	३००० बेर्ना १५ ग्राम ,,
		जेनिथ,नेपा स्टार, नेपा ग्रीन	जेठ-श्रावण	श्रावण-मंसिर	असोज-कार्तिक					४०	४०	३००० बेर्ना १५ ग्राम ,,
		टी ६२१	जेठ-श्रावण	श्रावण-मंसिर	असोज-कार्तिक					४०	४०	३००० बेर्ना १५ ग्राम ,,
		गोल्डेन बल	जेठ-श्रावण	श्रावण-मंसिर	असोज-कार्तिक					४०	४०	३००० बेर्ना १५ ग्राम ,,
२०	बोडी	खुमल तने	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	२	१२०	३०	२००० ग्राम
		सर्लाही तने	साउन-भाद्र	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज					१२०	३०	२००० ,,
		चन्द्रा ०४१		आषाढ-भदौ	असोज-मंसिर					७०	७०	१०००,,
		यार्ड लंग	साउन-भाद्र	आषाढ-भदौ	असोज-मंसिर					७०	७०	१०००,,
		मालेपाटन १	साउन-भाद्र	आषाढ-भदौ	असोज-मंसिर					३०	३०	१५०० ग्राम
२१	ब्रोकाउली	प्रिमियम क्रप	जेठ-श्रावण	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	६०	४५	५-१० ,,

क्र. स.	बाली	जात	वेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				वेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/वेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्यूरट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		ग्रीन पिया	फागुन-बैशाख	भाद्र-असोज	भाद्र-असोज					४५	३०	५-१० ,,
		एभरेष्ट ग्रीन	जेठ-श्रावण	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक					६०	४५	५-१० ,,
		साकुरा, सेन्ताउरो	जेठ-श्रावण	श्रावण-कार्तिक	असोज-कार्तिक					४५	३०	५-१० ,,
२२	भण्टा	नुर्कि	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००,२००० वेर्ना (३० ग्राम)
		एन७९७ .एस.	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक					६०	६०	१४००, १६००वेर्ना (ग्राम ३०)
		अर्का केशव	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक					६०	६०	१४००-१६००, (३० ग्राम)
		सर्लाही ग्रीन	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक					६०	४५	१८००-२०००, (३० ग्राम)
		पर्पल लंग	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक					६०	४५	१८००-

क्र. स.	बाली	जात	वेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				वेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/वेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्यूरट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		लुकी	चैत्र-जेठ	चैत्र- आषाढ	भाद्र-कार्तिक					६०	४५	२०००-१८००-२०००
२३	भेडे खुर्साना	क्यालिफोनिया वण्डर	जेठ-श्रावण	फाल्गुन-चैत्र	असोज-कार्तिक	१५००	१०	५	५	६०	४५	२००० वेर्ना (२५-३० ग्राम)
		एन६३२ .एस., सागर	जेठ-साउन	फाल्गुन-भाद्र	असोज-कार्तिक					६०	४५	२००० वेर्ना
२४	मूला	हवाईट नेक	जेठ-साउन	भाद्र-असोज	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	२५०-५०० ग्राम
		मिनो अर्ली	जेठ-साउन	श्रावण-कार्तिक	भाद्र-कार्तिक					२०	२०	२५०-५०० ग्राम
		प्युठाने रातो	जेठ-साउन	जेठ-असोज	भाद्र-कार्तिक					२०	२०	२५०-५०० ग्राम
		टोकीनासी	जेठ-साउन	जेठ-फाल्गुन	मंसिर-माघ					२०	२०	२५०-५०० ग्राम
		४० दिने	जेठ-साउन	कार्तिक-फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र					२०	२०	२५०-५०० ग्राम
		ग्रीन नेक, ग्रीन वो	जेठ-साउन	कार्तिक-फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र					२०	२०	२५०-५०० ग्राम

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्यूरट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
२५	मेथी	स्थानीय	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२-३	५००-१०००
		कसुरी	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर					३०	२-३	५००-१०००
		पार्वती	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-भदौ	माघ-जेठ					५०	३०	५००-१०००
		अर्का अनामीका	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-भदौ	माघ-जेठ					५०	३०	५००-१०००
२७	रायो	खुमल चौडापात	फाल्गुन वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसीर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		ताङ्गखुवा	जेठ-असार	श्रावण-जेठ	असोज-मंसिर					५०	५०	१० ग्राम
		मार्फा चौडापात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर					४५	३०	१० ग्राम
		खुमल रातोपात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर					४५	३०	१० ग्राम
२८	लसुन	स्थानीय	वैशाख-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	१५००	१२	१२	४	१५	१५	२५००
२९	लौका	एन.एस. ४२१, कावेरी		फाल्गुन-असार	पुष-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	५०-१००
		अनमोल	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ					२००	२००	५०-१००
३०	सलगम	पर्पल टप	जेठ-साउन	श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	३०	१००
		काठमाण्डौ रातो	जेठ-साउन	श्रावण-	असोज-मंसिर					३०	२०	१००

क्र. स.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरीया	डि.ए. पी.	म्यूरट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
				फाल्गुन								
३१	सिमी	त्रिशुली	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१०००
		झागे सिमी १	फाल्गुन-चैत्र	साउन	भाद्र-असोज					१२०	३०	२०००
		एस-९	फाल्गुन-चैत्र	साउन	भाद्र-असोज					१२०	५०	५००-१०००
		हिमाली राजमा	जेठ-असार	फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर					७०	७०	५००-१०००
		चौमासे	चैत्र-वैशाख	साउन	भाद्र-असोज					१२०	५०	५००-१०००
		एल.वी. ३७ (झाँगे)	जेठ-असार	फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर					७०	७०	५००-१०००
		मन्दिर	जेठ-असार	फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर				४५	३०	२०००	
३२	स्वीसचार्ड	सुसाग	फाल्गुन-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-मंसिर	८००	१०	६	३	४५	३०	१०
३३	सखरखण्ड	स्थानीय	जेठ-असार	जेठ-भद्र	कार्तिक-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग
		जापानीज रातो	जेठ-असार	जेठ-भद्र	असोज-मंसिर					४५	४५	२००० कटिङ्ग
३४	कुरिलो	मेरि वासिटन	जेठ-	फाल्गुन-भद्र		१०००	१२	९	३	१००	६०	६०० बोट

क्र. सं.	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई/बेसी	कम्पोष्ट	यूरिया	डि.ए. पी.	म्यूरैट अफ पोटास	ड्याङ्ग × ड्याङ्ग	बोट × बोट	
		५००	श्रावण									
३५	तरकारी भटमास	तरकारी भटमास १		माघ-श्रावण	असोज-कार्तिक	६००	६	९	३	३०	३०	१ के.जि.
३६	पाकचोइ साग	चोको, टेस्टी ग्रीन	फाल्गुन-बैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	३०	३०	२० ग्राम

आलु खेती प्रविधि तालिका

क्र. सं.	जात	रोप्ने समय सिफारिस क्षेत्र			मलखाद (के.जी. / रोपनी)				बीउ दर (के.जी./रोपनी)	लगाउने दूरी (से.मी)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे ट./रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेसी	कम्पोष्ट	डि.ए.पी	यूरिया	म्यूरैट अफ पोटास				
१	कुफ्रि ज्योती	फाल्गुन-चैत्र	पौष-माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
२	कुफ्रि सिन्दुरी	-	-	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१३०	१.२५-१.५
३	डिजिरे	-	पौष- माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	७०-९०	०.७५-१
४	जनक देव	फाल्गुन-चैत्र	पौष-माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५

२५३

क्र. सं.	जात	रोप्ने समय सिफारिस क्षेत्र			मलखाद (के.जी. / रोपनी)				बीउ दर (के.जी./रोपनी)	लगाउने दूरी (से.मी)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे ट./रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेसी	कम्पोष्ट	डि.ए.पी	यूरिया	म्यूरैट अफ पोटास				
५	खुमल सेतो १	-	पौष-माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
६	खुमल रातो २	-	-	असोज- मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
७	खुमल लक्ष्मी	फाल्गुन-चैत्र	पौष-माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
८	आई पी बाई ८			असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
९	खुमल उज्वल	फाल्गुन-चैत्र	पौष-माघ	असोज-मंसिर		११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
१०	खुमल उपहार	फाल्गुन-चैत्र	पौष-माघ	असोज-मंसिर		११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
११	खुमल विकास	फाल्गुन-चैत्र	पौष - माघ	असोज-मंसिर		११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-११०	१-१.२५
१२	कार्डिनल	-	पौष - माघ	असोज- मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
१३	एन.पि.आई१०६	फाल्गुन-चैत्र	पौष -माघ	'	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१२०	१.२५-१.५

२५४

बीर्यौबाट उत्पादित सिडलिंग ट्यूबरबाट खायन आलु उत्पादन

क्र.सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद (के.जी./रोपनी)				बीउदर(के.जी./रोपनी)	लगाउने दुरी (से.मी)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे ट./रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेसी	कम्पोष्ट	डि.ए.पी	यूरिया	म्यूरट अफ पोटास				
१.	आलु	टी.पी.एस. १ टी.पी.एस. २	फाल्गुन-चैत्र	पौष-माघ	असोज-मंसिर	१५ के.जी.	११	७	५	२५-३०	७०×२५	१००-११०	१.२५-१.५

बीर्यौबाट सिडलिंग ट्यूबर उत्पादन

क्र.सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद (के.जी./रोपनी)				बीर्यौदर (ग्राम)	लगाउने दुरी (से.मी)	सिडलिंग ट्यूबर तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन के.जी./बर्ग मीटर
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेसी	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.के.जी	यूरिया	म्यूरट अफ पोटास				
१.	आलु	टी.पी.एस. १ टी.पी.एस. २	फाल्गुन-चैत्र	पौष -माघ	फाल्गुन-चैत्र	५ के.जी.	१७	१२	१७	५ ग्रामले २५ वर्ग मीटरलाइ पुग्ने	२५×४	१००-११०	४-५

२५५

आलुको बीर्यौबाट खायन आलुखेती (बेर्ना सारि) TPS

क्र.सं.	बाली	जात	रोप्ने समय / सिफारिस क्षेत्र			मलखाद (के.जी./रोपनी)				बीर्यौ दर (ग्राम / रोपनी)	बेर्ना सार्ने दूरी	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन (मे ट./रोपनी)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेसी	कम्पोष्ट	डि.पी.ए.	यूरिया	म्यूरट अफ पोटास				
१.	आलु	टी.पी.एस. १ टी.पी.एस. २	फाल्गुन-चैत्र	पौष-माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	५ ग्राम	६०×२०	१००-११०	१-१.५

तरकारी बालीहरुमा उपयुक्त माटोको पि.एच.

तरकारी बाली	उपयुक्त पि.एच.
आलु	४.५-७.५
कुरीलो	५.५-७.०
काँक्रो	६.०-७.५
बन्दा	६.५-७.५
प्याज	६.५-७.५
मूला	६.०-७.४
काउली	६.५-७.५
पालुंगो	६.०-७.५
गोलभेंडा	५.५-७.०

२५६

१७. मसलाबाली उत्पादन प्रविधि तालिका

क्र.सं.	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दुरी (से.मी.)		बाली तयार हुन लागने अवधी	उत्पादन के.जी./रोपनी	कैफियत	
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोष्ट (डोको/रोपनी)	ना.(के.जी./रोपनी)	फ.(के.जी./रोपनी)	पो.(के.जी./रोपनी)	बोट × बोट	लाईन ×लाईन				
१.	अलैंची	रामसाई	जेठ - श्रावण	जेठ - श्रावण		५०-६०	५	३	३	१.२-२.५ मि.	१.२-२.५ मि.	६६७-१०४१ बेर्ना	तिन बर्ष	३०-४० (सुख्खा)	३ बेर्ना/खाडल (सिफारिस जात)
		गोलसाई	"	"	-	"	"	"	"	१.२-२.५ मि.	१.२-२.५ मि.	६६७-१०४१ बेर्ना	"	"	" " "
		डम्बरसाई	-	"	-	"	"	"	"	१.२-२.५ मि.	१.२-२.५ मि.	६६७-१०४१ बेर्ना	"	"	" "
		साउने	जेठ - श्रावण	"	-	"	"	"	"	१.२-२.५ मि.	१.२-२.५ मि.	६६७-१०४१ बेर्ना	"	"	" "
२.	अदुवा	कपुरकोट अदुवा १	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन-चैत्र	६०-७०	४	२.५	२.५	३०	३०	२२५-३०० के.जी.	७-९ महिना	१०००-१५००	(उन्मोचित जात)

२५७

क्र.सं.	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दुरी (से.मी.)		बाली तयार हुन लागने अवधी	उत्पादन के.जी./रोपनी	कैफियत	
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोष्ट (डोको/रोपनी)	ना.(के.जी./रोपनी)	फ.(के.जी./रोपनी)	पो.(के.जी./रोपनी)	बोट × बोट	लाईन ×लाईन				
		कपुरकोट अदुवा २													
३.	बेसार	कपुरकोट हलेदो १, कपुरकोट हलेदो २	चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख	६०-७०	५	३	३	३०	२५	१००-१५० के.जी	८-१० महिना	२०००-२२००	(प्रचलित जात)
४.	लसुन	चाईनिज	श्रावण	भाद्र-आश्विन		८०-९०	७	७	३.५	२.५	२.५	५० के.जी.	९-१० महिना	१०००-१५००	(प्रचलित जात)
५.	लसुन	स्थानीय	असोज - कार्तिक	असोज - कार्तिक	कार्तिक - मंसिर	५०-६०	५	२.५	३	१.५	७-८	२५-३०से मि.	४-६ महिना	६००-१०००	
६.	मरिच	स्थानीय पन्युर -१	—	श्रावण	श्रावण	४०-५०	८	३	१.४	२.५ मि	२.५ मि	३५००-५००० बेर्ना ३ बेर्ना/खाडल	३ बर्ष	७५-१०० सुकेको	(सिफारीस जात) मलको १/३ भाग पहिलो बर्ष, २/३ भाग दोश्रो बर्ष

२५८

प्याजको सेटबाट गानो उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	सेट उत्पादन	डल्ला उत्पादन	मलखाद के.जी. रोपनी				लगाउने दूरी से.मी.		वीउ वेर्ना दर के.जी	उत्पादन लिने समय दिन	उत्पादन के .जी.	कैफियत
					कम्पोष्ट	ना.	फ.	पो.	बोट × बोट	ड्याड × ड्याड.				
१.	प्याज	एन-५३	असोज-कार्तिक	१५ असार-श्रावण भर	१०००	६	५	५	१५	२०	८०-१००	७०	१५०० - २५००	

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२५९

१८. बाली संरक्षण

१८.१ विभिन्न बालीका रोग तथा कीराहरू र तिनको व्यवस्थापन

१८.१.१ अन्नबाली

धान बालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरू

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. रिट्टे, टर्वाँटी र कीर्थो कीरा (Seed bed beetle, Mole Cricket, Field Cricket)	वयस्क अवस्था चम्किलो कालो हुन्छ र लाभ्रे खैरो रङ्गको हुन्छ। वयस्क र लाभ्रे दुवै माटो भित्र बस्दछन्। टर्वाँटी कीराको खुट्टा बढी मोटो र बलिया नडग्रा भएका हुन्छन् भने कीर्थोमा साधारण उफ्रने किसिमका खुट्टा हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> बिरुवाको कलिलो अवस्थामा माटो मुनि रहेको जरा र डाँठको भाग खाई दिन्छ र बिरुवाहरू मर्दछन्। टर्वाँटी कीराले आलीमा दुलो परेर पानी चुहिने समस्या पनि गराउँछन्। 	<ul style="list-style-type: none"> खेतमा पानी पटाउने। सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गर्नु अगावै क्लोरपाइरिफस १०% GR ०.५ केजी वा क्लोरपाइरिफस ४% GR ०.७५ केजी प्रति रोपनी वा क्लोरपाइरिफस २०% EC (जस्तै डर्सवान वा फिनेवान वा रुसवान) नामक कीटनाशक विषादी १ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले खेतमा पानी सुकाएर छर्ने।
२. गवारो (Borer)	वयस्क अवस्थामा विभिन्न आकार प्रकारका पुतली हुन्छन्। लाभ्रेहरू फिका पहेला अथवा गुलाबी रङ्गका अथवा शरीरमा धर्का भएका हुन्छन् यिनीहरू बिरुवाको डाँठ भित्र रहन्छन्।	बिरुवाको कलिलो अवस्थामा आक्रमण भएमा मृत गावा (Dead heart) देखिन्छन् यदि बिरुवाको फूल फुल्ने अवस्थामा आक्रमण भएमा भुस मात्र भएको सेतो वाला (White head) देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> गवारोको क्षति कम गर्न हरेक वर्ष धान काटी सकेपछि रहेको सम्पूर्ण टूटा निकाली जलाइ दिने अथवा टूटा डुब्ने गरी पानी पटाइ दिने अथवा धान काटेपछि खेतलाई जोतिदिने। वेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फुलहरूलाई पातको टुप्पो चुँडेर नष्ट गर्ने। प्रकाश पासोको माध्यमबाट वयस्क पुतलीलाई आकर्षण गरी मार्ने। ट्राइकोग्रामा परजीवी कीरा ५०,०००-१,००,००० प्रति हेक्टरका

२६०

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			<p>दरले रोपाइ गरेको ३-४ हप्ता पछि छाड्ने।</p> <ul style="list-style-type: none"> धान खेतको आलीमा भटमास लगाउने। व्यासीलस थुरीनजियन्सिस (Bt.k) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने। गवारोहरूको धेरै प्रकोप भएको खेतमा कारटाप हाइड्रोक्लोराइड ४ % GR (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाप, आदि) वा फिप्रोनिल ०.३ % GR (जस्तै रीफ्री, रिजेन्ट, टाटाजेन्ट आदि) दाना विषादी कुनै एक १.२५ के.जी. प्रति रोपनीका दरले वा क्लोरानट्रानीलीप्रोल ०.४ % GR (जस्तै फेरटेरा) खेतमा छिपछिपे पानी जमाइ छर्ने। विषादी छरेपछि ४ दिनसम्म खेतबाट पानी बग्न दिनु हुँदैन। माकुरा, लामा सिंगे फट्याङ्ग्रा जस्ता मित्र जीवको संरक्षण गर्ने।
३. धानको काँडादार खपटे हिस्पा (Rice Hispa)	बयस्क खपटे कीरा निलो-कालो रङ्गको काँडा दार पँखेटा भएको हुन्छ।	यसले नोक्सान पुर्याएको पातमा सेता धर्साहरू र सेता धब्बाहरू देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फुलहरूलाई पातको टुप्पो चुँडेर नष्ट गर्ने। व्याडमा टम्म पानी जमाएर पानीमा उत्रेका खपटेलाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने। प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा बजारमा सजिलैसँग उपलब्ध हुने सम्पर्क विषादी क्लोरपाइरिफस २० % EC (जस्तै डर्सवान, डरमेट, फाइनवेन) १.२५ मिलि प्रति लि वा लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५ % EC (जस्तै एजेन्ट प्लस, ब्राभो ५०००, कराते, सूर्य एजेन्ट) ०.५ मिलि प्रति लिटर वा मालाथियन ५०% EC (जस्तै साइथियन, अनु मालाथियन,

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			सूर्याथियन) १.५ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने।
४. फड्के (कीराहरू हरियो, खैरो र सेतो पिठ्यू भएको) (Hoppers)	कुनै हरिया, कुनै सेता र कुनै खैरा किसिमका फुत्तफुत्त उफ्रने किसिमका मसिना कीराहरू हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> धानका विरुवाहरू सुकेर मर्दछन्। विरुवाहरू गाँजिन र बढ्न सक्दैनन्। धानको बोटमा वाला नलागी पराल जस्तो भई बोट सुकेर जान्छ। 	<ul style="list-style-type: none"> उपयुक्त जातको छनौट गर्ने। ढिलो लगाईएको भन्दा छिटो लगाईएको र ढिलोपाक्ने भन्दा छिटो पाक्ने धान वालीमा फड्के कीराको प्रकोप कम भएको पाईएको छ। गाँजको घनत्व कम गर्ने। धान रोप्ने समयमा प्रतिगाँजमा २-३ वटा भन्दा बढी बेर्नाहरू नरोप्ने। नाईट्रोजनयुक्त मलखादको उचित प्रयोग गर्ने। समय समयमा गोडमेल तथा सरसफाई गरी कीराको बैकल्पिक आश्रयस्थल नष्ट गर्ने। ३-४ दिनको फरकमा खेतमा पानीको सतह बढाउने घटाउने र सुकाउने गर्नुपर्छ। धान खेतको पर्यावरणमा मित्र जीवको संख्या अत्यन्त कम वा शून्य र शत्रु जीवको संख्या अत्यधिक रहेको समयमा अन्तिम विकल्पको रूपमा रासायनिक विषादीको प्रयोग गर्ने। दैहिक विषादीहरू एसीफेट ७५ %SP मिलि प्रति लिटर पानीमा (जस्तै एसीफेट, आस्ताफ, लेन्सर) २ मिलि वा बुप्रोफेजिन २५% SC (जस्तै बुप्रोलोड, डेभिफेजिन) १.५ मिलि वा फिप्रोनिल ५% SG (जस्तै रिजेन्ट, स्टाल्कर, डेभिजेन्टप्लस) २-३ मिलि वा इमिडाक्लोप्रिड १७.८% SL (जस्तै अनुमिदा, एटम, केमिडा, हिमिडा) १ मिलि प्रति ४ लिटर पानीमा वा कावो सल्फान २५% EC (जस्तै मार्सल) १

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			मिलि प्रति लिटर वा एजाडिराक्टीन ०.०३% EC (जस्तै निम्बेसिडीन, मल्टीनीम) २ मिलि आलो पालो गरी एक-एक हप्ताको फरकमा छर्कनु पर्दछ। विषादी छर्कदा धानको विरुवा माथिबाट होइन विरुवाको फेदमा पर्ने किसिमले छर्कनु पर्दछ।
५. धानको पतेरो (Rice bug)	वयस्क पतेरो खैरोमा हरियो मिसिएको हुन्छ भने वच्चा पतेरो हरियो हुन्छ। यसलाई समातेर विस्तारै थिच्दा नराम्रो गन्ध छोड्छ।	पातमा बढी आक्रमण भएमा बोट नै पहेँलिने हुन्छ र वालामा आक्रमण गरेको छ भने दानाहरूमा खैरो दाग देखिने, दानाहरू फोसा हुने अथवा आधा फोसिएका दाना हुने गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> खेत भित्र तथा वरपरको झारपात गोडमेल गरी पतेरोको वैकल्पिक आश्रयस्थललाई नष्ट गर्ने। एकै समय पाक्ने धानका जातहरू छनोट गरी लगाउने। प्रकाश पासोको माध्यमबाट वयस्क कीरालाई मार्न सकिन्छ। डर्टी ट्रयापको प्रयोग गर्ने। यसको लागि गाई भैसीको ताजा पिसावमा कपडा वा जुटको वोरालाई भिजाएर एउटा घोचोको एक छेउमा बाँध्ने र उक्त घोचोलाई धान बारीको बीचमा लगेर गाड्ने गर्नुपर्दछ। ट्रयापमा आकर्षित भएका पतेरोहरूलाई बाहिर पट्टीबाट प्लाष्टिकको झोलाले छोपी संकलन गरी मार्ने। यो कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा कीटनाशक विषादी जस्तै मालाथियन ५०%EC (जस्तै साइथियन, अनुमालाथियन, सूर्याथियन) २ मिलि प्रतिलिटर अथवा साइपरमेथ्रिन २५% EC (जस्तै अनुकील, साइपरसीड, केआइसाइपर) वा फेन्भेलेरेट २०% EC (जस्तै अनुफेन, फेनभल, कीफेन) ०.५ मिलि प्रति लीटर पानीका दरले कुनै एक विषादी विरुवा राम्ररी भिजे गरी छर्नुपर्दछ।

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६. पात वेरुवा (Leaf roller)	हल्का खैरो रङ्गका वयस्क पुतली हुन्छन्। पखेटामा दुईवटा बाङ्गा-टिङ्गा धर्साहरू हुन्छन्। लार्भा हल्का हरियो रङ्गका हुन्छन्।	पातलाई वेरर भित्र पट्टि बसी पातको हरियो पदार्थ खाईदिन्छन् र पात सुक्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> धान रोप्ने बेलामा स्वस्थ र बलिया वेर्नाहरूको प्रयोग गर्ने। नाईट्रोजनयुक्त मलको उचित प्रयोग गर्ने। धान खेतको राम्ररी गोडमेल गर्ने। काँडेदार डोरी लिई दुबै छेउमा समातेर खेतको दुई छेउमा बस्ने र धानलाई छुवाएर क्रमशः विपरित दिशातिर जाने। यसो गर्नाले धानको पातमा रहेका पात वेरुवाका लार्भाहरू पानीमा खसेर नष्ट हुन्छन्। बि.टी. क्रुस्टाकी नामक जैविक विषादी १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई खेतमा छर्कने। प्रति हेक्टर जमिनमा ५००-६०० लीटर जैविक विषादी र पानीको झोल प्रयोग गर्ने। प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा बजारमा सजिलैसँग उपलब्ध हुने सर्पक विषादी क्लोरपाइरिफस २०% EC (जस्तै डर्सवान, डरमेट, फाइनवेन) १.२५ मिलि प्रति लि वा कार्बोसल्फान २५% EC (जस्तै मार्सल) १ मिलि प्रति लिटर, कारटाप हाइड्रोक्लोराइड ४% GR (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाप) १ मि. लि. प्रतिलिटर वा लाम्डासहोइलोथ्रिन ५% EC (जस्तै एजेन्टप्लस, ब्राभो ५०००, कराते) ०.५ मिलि प्रति लिटर वा अजाडिराक्टीन ०.१५% (जस्तै मल्टीनेमोर, निकोनिम) ३-५ मिलि प्रति लिटर दरले छर्ने।
७. मिलिवग (Mealy bug)	वयस्क सानो, गुलाबी रङ्गको, नरम शरीर भएको, सेतो मैन	विरुवा रोगाउने, बढ्द नसक्ने, जिडरिङ्ग परेर पहेँलिन्छन् विरुवामा	<ul style="list-style-type: none"> खेतमा पानीको सतह बढाउने। खेतभित्र वरीपरी रहेका घाँसपातहरू हटाउने।

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ। कुनै पखेटा भएका र कुनै पखेटा विहिन हुन्छन्।	बाला लाग्दैन।	<ul style="list-style-type: none"> कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा गवारोमा वताइएका विषादी प्रयोग गर्ने।

धान बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ब्लाष्ट रोग (Blast)	पातमा स-साना सेता टीका बीचमा भएका लाम्बिला खैरा थोप्ला देखा पर्दछन्। बाला देखि तलको डाँठको वरिपरी वा आँखलामा खैरो रङ्ग भएको दाग पनि देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग निरोधक जातहरू लगाउने। कार्बेन्डाजिम ५०%WP (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलो ग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी व्याड राख्ने। सिफारिस अनुसार नाइट्रोजन मल प्रयोग गर्ने। खेतमा पानी जमाई राख्ने। ट्राइसाइकाजोल ७५%WP (जस्तै बान, लोजिक, ट्रिप) ०.७५ ग्राम प्रति लिटर वा कासुगामाइसिन ३%SL (जस्तै कासु-बी, किमाइसिन) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा, वा हेक्जाकोनाजोल ५% EC (जस्तै एभोन, कम्फोर्ट , हेक्जाप्रस) २ ग्राम प्रति लिटर वा क्रेसोक्जिम मिथाइल ४४.३ SC (जस्तै इजोन) १मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने।
२. ब्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट (Bacterial leaf blight)	पातको किनाराबाट लामो पहेला वा खैरा रङ्गका धर्साहरू देखिन्छन्, पात टुप्पोबाट सुकेर मर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग निरोधक जातहरू लगाउने। सिफारिस अनुसार रासायनिक मल हाल्ने। रोग लागेको खेतमा केही दिन पानी सुकाई दिने। स्ट्रेप्टोमाइसिन सल्फेट ९% + टेट्रासाइक्लिन ह्याइड्रोक्लोराइड १% WP एग्रिमाइसिन-१००, ०.२५ ग्राम प्रति लिटर पानीको झोलमा बीउलाई ३० मिनेटसम्म डुबाएर बीउ उपचार गर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. खैरो थोप्ले रोग (Brown leaf spot disease)	पात वा धानका गोडामा स-साना गोलाकार वा लाम्बिला खैरो थोप्लाहरू देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> कार्बेन्डाजिम ५०%WP (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी व्याड राख्ने। सिंचाई भएको ठाउँमा चैत्र महिनाको शुरुमा नै सिफारिस गरिएका उन्नत जातका धानहरू रोप्ने। मेन्कोजेव ७५% WP (जस्तै डाइथेन एम-४५.) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा प्रोपिनेब ७०% WP (जस्तै एनाट्राकोल, किएन्ट्रा, एन्ट्रगोल्ड) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले मिसाई १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने।
४. फेद कुहिन रोग (Foot rot)	रोगी विरुवा अग्लो नहुने, पहेलिन र अन्तमा फेद कुहिएर मर्दछन्। तल्लो आँखलाहरूबाट जरा निस्कन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट भएको खेतबाट बीउ संकलन नगर्ने। कार्बेन्डाजिम ५०%WP (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) दुसरीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले उपचार गरी व्याड राख्ने। रोग ग्रस्त बोटहरू उखेलेर नष्ट गर्ने। रोग अवरोधक जात लगाउने तर खुमल-४ जस्ता रोग नसहने जात नलगाउने।
५. पातको फेद डडुवा रोग (Sheath blight)	पातको फेदमा अण्डाकार खैरा थोप्लाहरू भएपछि आकारमा बृद्धि हुँदै जान्छ र दूसीको कालो गिर्खाहरू (Sclerotia) देखापर्दछ। बोटको माथिल्लो भागमा समेत पुग्छ र सुकेर डढेको जस्तो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> नाइट्रोजन मल सिफारिस मात्रामा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने। उन्नत जातको धान रोप्दा बोट देखि बोटको दूरी बढाउने। भेलिडामाइसिन ३% L (जस्तै सिथमार , भालिगन, ओजोरो) ३ ग्राम प्रति लिटर पेनसाइक्युरोन २२.९% SC (जस्तै मोन्सेरेन २५०) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा वा कार्बेन्डाजिम ५०% WP (जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) दुसरीनाशक विषादी १.५ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने। प्रोपिकोनाजोल २५% EC (जस्तै बम्पर, बोनस, टिल्ट) १ मि.लि. प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६. खैरा रोग (Khaira disease)	जिकको कमीले देखिने यो रोगमा रोगी बोटको फेदतिरको पात पहुँलिएर जान्छ। पातमा खैरा थोप्लाहरू पनि देखिन्छन्। पछि पूरै पात खैरो वा रातो हुन्छ। गाँज थपिने र बढ्ने क्रम रोकिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> धान र उखुको घुम्ती बाली लगाउने। लक्षण देखापरे पछि २० ग्राम जिक सल्फेट र १२% ग्राम चून ५० लिटर पानीमा मिसाई प्रति रोपनीका दरले १० दिनको फरकमा २ पटक छर्कने। नाइट्रोजन र फस्फोरस मल सिफारिस मात्रा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने। लक्षण देखिएमा केही दिन सम्म खेतमा पानी सुकाउने।

मकै बालीमा क्षतिगर्ने मुख्यकीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने कीरा (Cutworm)	वयस्क पुतली धर्वाँसे रङ्गको र मध्यम आकारको हुन्छ। लाभ्रे खरानी रङ्गको हुन्छ र छोइ दियो भने बटारिएर बस्दछ।	दिउँसो लाभ्रेहरू लुकेर बस्छन् र राती बाहिर आई बोटलाई जमिनको सतहमुनिबाट वा माथिबाट काट्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> काटेको विरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने। वि. टी.के. नामक जैविक बिषादी वा मालाथियन ५% DP २ ग्राम प्रति केजी गहुँको चोकर मिसाएको चारा प्रति रोपनी आधा केजी का दरले साँझमा प्रयोग गर्ने। क्लोरापाइरीफस १०% GR (जस्तै देवीवान) वा मालाथियन ५% DP (मालाथियन ५% धूलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. खुम्मे कीरा (White grub)	खुम्मे खपटेहरू गाढा खैरो रङ्गका हुन्छन्। लाभ्रेहरूको टाउको खैरो रङ्गको र शरीर सेतो रङ्गको हुन्छ। छोइदियो भने बटारिएर बस्दछ।	यिनीहरूले माटो भित्रै बसी जराहरू खान्छन् जसले गर्दा विरुवाहरू बढ्न सक्दैनन् मर्दछन्। मर्न लागेको विरुवा उखलेर हेर्दा जराहरू सबै खाएको पाइन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> खेतबारीलाई गहिरो गरेर जोती दिनाले यी कीराहरू सूर्यको तापले गर्दा मर्दछन् साथै परजीवी एवं चराहरूले खाई दिन्छन्। काँचो गोबर मल प्रयोग नगर्ने। क्लोरापाइरीफस (जस्तै डर्सवान १०%) विषादी १ के.जी. वा क्लोरान्ट्रानिलिप्रोल ०.४%GR (जस्तै फरटेरा) प्रति रोपनीका दरले मकै छर्नु भन्दा अघि छर्ने। खपटे माउलाई बिजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने। १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो हुसी (<i>Metarhizium anisopliae</i>) मकै छर्ने समयमा लाईनमा छर्ने।
३. फौजी कीरा (Army worm)	वयस्क पुतली धर्वाँसे रङ्गको हुन्छ र पूर्णरूपले बढेका लाभ्रेहरू गाढा हरियोमा अलि पहिलो रङ्ग मिसिएको जस्ता हुन्छन् पिठ्यू पट्टि अस्पष्ट धर्काहरू हुन्छन्।	लाभ्रेहरूले मकैको विरुवाको सबै भाग खाई दिन्छन् बाँकी केही राख्दैन।	<ul style="list-style-type: none"> डेल्टामेथिन २.८%EC (जस्तै डेसिस, डेल्साइड, डिस) १.२ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा मिलाई छर्ने। व्यासिलस थुरेन्जेन्सिस कुस्टाकी व्याक्टेरिया (<i>B.l.k.</i>) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने। अर्को खेतमा जाने बाटो अवरोध हुने गरी खाडल खनी खाडलमा पानी र विषादी राखि दिने।
४. गवारो (Borer)	कुनै हल्का खैरो रङ्गका हुन्छन् शरीरमा चारवटा खैरो रङ्गका धर्काहरू हुन्छन्। कुनै लाभ्रेको रङ्ग हल्का पहुँलोमा गुलाफी रङ्ग	भर्खर निस्केका लाभ्रेहरूले पात खान्छन् पातहरूमा प्रशस्त छिद्राहरू हुन्छन्। पछि यिनीहरू डाँठ भित्र	<ul style="list-style-type: none"> परजीवी कीरा ट्राइक्रोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने। गवारो लागेको बोटहरू उखलेर नष्ट गरी दिने। मकै भाँचेर ढोड काटेपछि टुटाहरू नष्ट गर्ने। डाइमेथोयट ३०% EC १.५ मिली प्रति लिटर वा थायामेथोकजाम १२.६% EC+लाम्डा

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	मिसिएको हुन्छ।	पसी गुबो खानाले गुबो मर्दछ। विरुवाको टुप्पोमा लाभेहरूले बिण्ट्याएको पदार्थ देखिन्छ।	साइलाथ्रिन ९.३% EC १ एम एल प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई ५०० लिटर मिश्रण प्रति हेक्टर छर्ने।
५. अमेरिकन फौजी कीरा (American Fall Army Worm)	वयस्क पुतली धर्वाँसे रङ्गको हुन्छ र पूर्णरूपले बढेका लाभेहरूको आठौं खण्डमा ४ वटा गाढा थोप्लाहरू वर्गाकार रूपमा मिलेर वसेका हुन्छन् र दुई आखाँको बीचमा उल्टो वाई Y चिन्ह हुन्छ र शरिरको माथिल्लो भागमा ३ वटा धर्साहरू समानन्तर रूपमा टाउको बाट पेटको पछाडी सम्म स्पष्ट धर्काहरू हुन्छन्।	लाभेहरूले मकैको विरुवाको पात, गुभो, घोगा, जुँगा बाँकी केही राख्दैन।	<ul style="list-style-type: none"> • लाम्बा झिल्ली जस्ता प्वाल परेको पाइएमा निमजन्म विषादी Azadiractin 1500 ppm ५ एम.एल प्रति लिटर पानीमा मिसाएर हाल्ने। • स्पाइनोटोराम (spinetoram) ११.७ एस.सी १ मि.ली प्रति २ लिटर पानीका दरले वा • इमामेक्टिन बेन्जोएट (Emamectin Benzoate) ५ प्रतिशत एस.जी. १ ग्राम प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा • क्लोरएन्ट्रानिलीप्रोल (ChlprantrinoIprole) १८.५ प्रतिशत एस.सी. १ मी.ली. प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा • स्पाइनोस्याड (Spinosad) ४५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.ली. प्रति ३ लिटर पानीका दरले मिसाएर छर्ने।

मकै बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.पातमा लाग्ने डडुवा (Leaf blight)	पातमा ठूला लाम्बिला आँखा आकारका खैरा दागहरू देखा पर्दछन्। पछि ती थोप्लाहरू एक आपसमा जोडिई पात सुकाई दिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। • रोग अवरोधक जातहरू: मनकामना-३, गणेश-१, गणेश-२ लगाउने। • कार्वेन्डाजिम ५०% WP (जस्तै बेभिष्टिन) दुसीनासक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी रोप्ने।
२.घोगा कुहिने (Ear rot)	घोगाको टुप्पोबाट रातो वा गुलाफी रङ्ग भई कुहिन थाल्दछ। कुनै बेला घोगाको फेदबाट पनि कुहिने गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग अवरोधक जातहरू: गणेश-२, मनकामना-१ रोप्ने। • स्वस्थ घोगाहरू छनोट गरी बीउ राख्ने। • कार्वेन्डाजिम ५०% WP वा बेभिष्टिन दुसीनासक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी बीउ रोप्ने।
३.कालो पोके (Head smut)	धान चमरा कालो भई लट्टा परेको जस्तो देखिन्छ। घोगामा दानाको सट्टा कालो बीजाणुको धूलोले भरिएको हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। • बारीमा कालो पोके रोग देखे बित्तिकै जम्मा गरी नष्ट गर्ने। • धेरै रोग आउने क्षेत्रमा कार्वेन्डाजिम ५०% WP (जस्तै बेभिष्टिन) २ ग्राम प्रति के.जी. बीउको दरले उपचार गरी रोप्ने।
४.डाँठ कुहिने (Stalk rot)	जमिन भन्दा माथि डाँठको दोश्रो आँखला नजिकैको भित्री भागको गुदीको रङ्ग बदलिन्छ र डाँठ कुहिन गई बोट ढल्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> • सिफारिस मात्रामा मल प्रयोग गर्ने। • रोगको जीवाणु गभारोबाट सरे हुँदा उक्त गभारो नियन्त्रण गर्न विषादी प्रयोग गर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
५. डाउनी मिल्ड्यू (Downy mildew)	पातहरू पहेंलिएर सानो हुने र पातमा धर्साहरू देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। रोग अवरोधक जातहरू रामपुर २, रामपुर कम्पोजिट लगाउने। मेन्कोजेव ७५ प्रतिशत डब्लु पि (जस्तै डाइथेन एम-४५.) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा मेटालेक्सिल ८% मेन्कोजेव ६४% (जस्तै क्रिनोक्सिल गोल्ड, रिडोमिल एम जेड, टयागमील) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने।
६. धवसि थग्ले रोग (Gray Leaf spot)	धान चमरा निस्किके बेलामा फेद नजिकका पातमा शुरुमा स-साना पहेंला वा खैरा दाग बनाउँछ र दुइ तीन हप्ता भित्र नशासँग समान अन्तरमा लाम्बिला धर्साहरूमा परिवर्तन हुन्छ। धर्साहरू जोडिदै गई पुरै पात ध्वस्त हुन्छ। पातबाट डाँठ, घोगाको खोस्टामा पनि लाग्छ। घोगाहरू साना, हलुका, थोते, टेडा हुने हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> गणेश १, मनकामना ३, मनकामना १, हिलपुल पहेलो र देउती जातका रोग सहन सक्ने जात लगाउने। मकै छिटो रोप्ने र पातलो रोप्ने। घुम्ती बाली अपनाउने। रोगीबोटका अवशेष जलाउने, रोगको लक्षण देखिनासाथ पात हटाउने। सन्तुलित मलखाद प्रयोग गर्ने। दुसीनासक विषादी कार्बेन्डाजिम ५०%WP(जस्तै वेभिष्टिन वा वेनोफेट) १ ग्राम वा डाइथेन एम ४५ वा साफ २ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले छर्ने।

गहुँ बालीमा लाग्ने कीराहरू

कीराको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कीटकीटे खपटे	लार्भा (Wire worm) ले जरा काटी दिन्छ र बोट सुक्छ।	<ul style="list-style-type: none"> मकैको फेद काट्ने कीराको जस्तै विषादी प्रयोग गर्ने। सिंचाई सुविधा भएमा राम्रोसँग सिंचाई गर्ने।
२. लाही कीरा	बाला पसाउने बेलामा यसले दुःख दिन्छ। लाही कीराहरूले कलिलो बालाको रस चुसी नोक्सान गर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> लेडी विटल्स (मिठु खपटे) प्रयोग गर्ने। डायमथोएट ३०% ई.सी. को १ मी.ली. प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने।
३. गुलाबी गभारो	यिनीहरूले गहुँको गुबो काटी नोक्सान गर्छन्।	धानमा नोक्सानी गर्ने गभारोको नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउने।

गहुँबालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग (Leaf blight)	साना खैरो रङ्गको थोप्लाहरू पातमा देखिन्छन्। पछि ती थोप्लाहरू बढ्छन् एक आपसमा जोडिई पातसुकेको वा डढेको जस्तो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५%(जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति किलोका दरले बीउ उपचार गर्ने। सिफारिस मात्रामा पोटास मलको प्रयोग गर्ने। ठिक समयमा गहुँ छर्ने। रोग अवरोधक जातहरू लगाउने।
२. खैरो सिन्दुरे (Brown rust)	पातको माथिल्लो सतहमा सुन्तला रङ्गका फोकाहरू देखिन थाल्दछन्। ती फोकाहरू छुट्टाछुट्टै रहेका हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग अवरोधक जातहरू लगाउने। सिफारिस गरिए अनुसार मलखादको प्रयोग गर्ने, ठिक समयमा गहुँ छर्ने। गहुँको बोट ठूलो भएमा म्यान्कोजेव ७५% WP (जस्तै डाइथेन एम-४५) नामक विषादी १.५-२ के.जी. प्रति हे. ७५० लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको अन्तरमा २-३ पटक छर्कने। वा प्रोपिकोनाजोल २५% EC (जस्तै बोनस, बम्पर, टिल्ट २५) ०.७५ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने।
३. पहेंलो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला, लाम्बिला फोकाहरू एक अर्कासँग मिली धर्सा परेर रहेका हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग अवरोधक जातहरू जस्तै: डब्लु के १२०४, पासाङ्ग लहामु लगाउने र ठिक समयमा गहुँ छर्ने। सिफारिस गरिए अनुसार रासायनिक मल प्रयोग गर्ने। माथि खैरो सिन्दुरे जस्तै व्यवस्थापन विधि अपनाउने।
४. कालो पोके (Loose smut)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो ढूसीको जिवाणुले भरिएको हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		<p>वा टेबुकोनाजोल २% DS (जस्तै क्याभियट, राक्सिल) १ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छन्ने।</p> <ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको बालाबाट धूलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाई दिने। अन्नपूर्ण-४ जातको गहुँमा यो रोग कम लाग्ने हुँदा यो जात लगाउने
५.गन्हाउने कालो पोके (Stinking smut or hill bunt)	रोगी दानाहरू गोलाकार हुन्छन् कालो रङ्गको रोगको जीवाणुहरू ले भरिएका हुन्छन्। ती जीवाणुहरू दाना फुटाएर बाहिर झर्दछन्। नजिकबाट सुँघदा माछा कुहिएको जस्तो गन्ध आउँछ।	<ul style="list-style-type: none"> दुई तीन वर्ष सम्म घुम्ती वाली लगाउने वा गहुँ नै नलगाउने। कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छन्ने। स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने।

२७३

जौ बालीमा लाग्ने मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पहेंलो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेला, लाम्बिला फोकाहरू एक अर्कासँग मिली धर्सा भएर रहेका हुन्छन्।	रोग अवरोधक जात लगाउने।
२. धर्से रोग (Stripe rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेला धर्साका र धब्बाहरू देखिन्छन्।	कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले उपचार गरी लगाउनाले रोगको प्रकोप एकदमै कम भएको पाइएको छ।
३. कालो पोके (Smut)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो ढुसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले बीउ उपचार गरी छन्ने। रोग लागेको बालाबाट धूलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाईदिने।

२७४

१८.१.२ कोसेबाली: चना, मास, भटमास, मुङ्ग, चना र रहरमा क्षति पुन्याउने कीराहरू

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापनविधि
१. झुसिलकीरा (Hairy caterpillar)	वयस्क हल्का पहेला पखेटा भएको पुतली हुन्छ। यसका अधिल्ला पखेटामा मसिना र पछिल्ला पखेटामा अलिक ठूला काला थोप्लाहरू हुन्छन्। पुतलीको पेटको रङ्ग रातो हुन्छ। पूर्ण विकसित लाभ्रको शरीरमा राता काला झुसे झुसले भरिएको हुन्छ।	झुसिलकीराहरूले पातको सम्पूर्ण हरियो भाग खाईदिनाले पातहरू सेतो पातलो कागज जस्ता हुन्छन्। अन्तमा बिरुवा पात विहीन हुनेगर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> झुसिलकीराहरू झुण्डमा रहेकै अवस्थामा पातलाई टिप्ने र संकलन गरी नष्ट गर्ने। कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा कीटनाशक विषादी डेल्टामेथिन २.८% ई.सी. (जस्तै डेसिस) १ मी.ली. वा साइपरमेथिन १०% ई.सी. (जस्तै रिपकड, डेभिसाइपर) १. मी.ली. प्रति लिटर पानीका दरले कुनै एक विषादी छर्ने।
२. कोसामा लाग्ने गवारोहरू (Pod borers)	वयस्क पुतली हल्का पहेलो रङ्गका हुन्छन्। अन्य गवारोको वयस्क पुतलीको पखेटामा सेता धब्बा भएका धर्वाँसे खालका हुन्छन्। कुनै वयस्क पुतली नीलो रङ्गका पनि हुन्छन्। पूर्ण विकसित लाभ्रको शरीरमा रङ्गी विरङ्गी धर्साहरू हुन्छन् यिनले समय समयमा रङ्ग बदली रहन्छन्।	कोसामा प्वालहरू देखिन्छन्। लाभ्रले आधा शरीर कोसा भित्र पसाएर खाएको प्रष्ट देखि सकिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> यौनजन्य कीरा आकर्षण पदार्थ "हेलील्यूर" को प्रयोग गरेर भाले पुतलीलाई समात्न सकिन्छ। धेरै संख्यामा भाले पुतली देखिएमा अन्य व्यवस्थापन विधि अपनाउन सकिन्छ। मसिना लाभ्र देखिनासाथ व्यासीलस थुरीन्जेन्सिस भेराइटी कुर्सटाकीको पानीमा मसिने धूलो १ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाएर बेलुकी पख छर्ने। न्यूक्लियर पोलिहेट्रोसीस भाइरस, हेली (एन.पी.भी.) को १०० एल. ई. को १ मी.ली. वा २०० एल. ई. को ०.५ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा २-३ थोपा नीर मिसाई मिसाएर बनाएको झोल बेलुकीपख छर्ने। निम्मा आधारित कीटनाशक विषादीहरू जस्तै मार्गोसोम ०.१

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापनविधि
			<ul style="list-style-type: none"> ई.सी. वा मल्टिनिम ०.०३ ई.सी. ५ मी.ली. प्रति लिटर पानीका दरले बनाएको झोल छर्ने। इमामेक्विटन बेन्जोएट ५% SG (जस्तै किङ्ग स्टार, एनस्टार) ०.५ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा बनाएको झोल छर्ने। अरु विषादी गोलभेंडाको गवारोमा जस्तै प्रयोग गर्न सकिन्छ।
३. लाही र पात खन्ने कीरा (Aphid and leafminer)	लाही सानो कीरा जस्ले बिरुवाको रस चुसेर खान्छ। पात खन्ने कीराको लाभ्रले बिरुवामा नागवेली आकारको सुरंग बनाएर पातको भित्र बसी हरियो भाग खान्छ।	बोट रोगाउने, बढन नसक्ने साथै पहेलो हुने हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> गोलभेंडामा बताए जस्तै व्यवस्थापनका उपायहरू अपनाउने।

मुसुरो बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	बेर्ना अवस्थामा बोट एक्कासी ओइलाउन थाल्दछ र पात सुक्दै जान्छ। फूलफुल्ने बेलामा पनि बोटको टुप्पो ओइलाउदै जान्छ। पात पहेलिदै जान्छ र पूरै बोट ओइलाएर मर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग नलाग्ने वा कम लाग्ने जातहरू सिमल, शिखर, खजुरा-१, खजुरा-२ लगाउने। दुई वर्षको घुमती बाली अपनाउने। चाडै रोपेमा रोग लाग्ने समय छलन सकिन्छ।
२. जरा कुहिने रोग (Root rot)	बोटको तल्लो पातहरू पहेलिदै माथि तिरका पातहरू पहेलिन थाल्दछन्। रोग लागेको बोटको मुख्य जराहरू र सहायक जराहरू कुहिएका हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग ग्रस्त क्षेत्रमा ३-४ वर्षसम्म मुसुरो नलाग्ने। घुमती बाली प्रणाली अपनाउने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. डडुवा रोग (Blight)	पातको टुप्पाहरू खाद्यतत्वको कमिबाट भएजस्तो रङ्ग बदलिई सुक्दै जान्छ । माथिल्ला हाँगाहरू पहेला भई सुक्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग देखापर्ने बित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% WP (जस्तै डाइथेम एम. ४५, इण्डोफिल एम ४५, सूर्य एम ४५) नामक विषादी २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई ७ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।

चना बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैरे रोग (Botrytis grey mold)	पातका टुप्पाहरू रङ्ग बिहिन भएर सुकेर जान्छन् । फूल कुहेर कोसा नलागनु नै रोगको प्रमुख लक्षण हो । जीवाणुका लागि वातावरण सुहाउँदो भएमा बोटको सबै भागमा फूसो वा काला खैरा थोप्लाहरू देखापर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> चनाको बोट ठाडो हुने जात पातलो हुने गरी लगाउने । कार्बेन्डाजिम ५०% WP (जस्तै वेभिष्टिन) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्ने बेलामा छर्ने ।
२. फेद कुहिन रोग (Foot rot)	रोगी बेर्ना वा बोटहरू पहेला हुन्छन् तर पातहरू ओइलाएका हुँदैनन् । माटोको सतह र तलतिर बोट कुहिएको हुन्छ र सेतो ढुसीले ढाकेको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> घुम्ती वाली प्रणाली अपनाउने । कार्बेन्डाजिम ५०% WP (जस्तै वेभिष्टिन) ३ ग्राम प्रति केजी बीउको दरले उपचार गरेर रोप्ने ।
३. कालो जरा कुहिन (Root rot)	यो रोग लागेपछि बोट पहेलिन्छन् र ओइलाउँछ । मसिनो जराहरू कुहेर झर्दछन् बाँकी भएका जरा कालो हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> फेद कुहिन रोगको व्यवस्थापनका उपायहरू अपनाउने ।

रहर बालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने (Wilt)	बोटको फेदबाट टुप्पोतिर प्याजी रङ्गको धब्बा फैलदै जान्छ । यो रोगमा कुनै कुनै हाँगा मात्र ओइलाउन पनि सक्छ । खास गरेर फूल फुल्ने र कोसा लाग्ने बेलामा ओइलाउने रोग देखा पर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग नलाग्ने जात जस्तै रामपुर रहर लगाउने । रोग मुक्त खेतबाट बीउ छात्रे । रहर र अन्नवाली मिश्रित खेती गर्ने ।
२. बाँझोपन (Sterility mosaic)	खेतबारीमा ठाउँ ठाउँमा होचा, फूलका हाँगाहरू गुचमुच भई फूल फुलेको हुन्छ । उक्त हाँगाहरू फिक्का हरियो कोसा नलागेका बोटहरू टाढैबाट सजिलैसँग देखिन्छन् । पातहरू फिक्का हरियो र गाढा हरियोको मिश्रण भई छिबिरे पनि हुन सक्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग कम लाग्ने जातहरू जस्तै बागेश्वरी, रामपुर रहर लगाउने । रोगको श्रोतको रूपमा रहेको बहुवर्षीय रहर र हाँगा काटिएका रहरका बोटहरू नाश गर्ने । रोग सार्ने सुलसुलेको संख्या घटाउन घुम्ती वाली लगाउने ।

१८.१.३ आलु बालीका हानिकारक कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने लाभ्रे (Cut worm)	धर्वाँसे वा खैरो रङ्ग चिल्लो शरीरको ढाडतर्फ अस्पष्ट धर्साहरू र चलाई दिँदा गुडुल्किने हुन्छ ।	काटिएको बोटको फेद र आलुमा प्वाल हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> काटिएको विरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने । खेतमा विरुवा नजिक केही झारपात राखेमा रातमा लाभ्रे त्यहाँ वस्छन् र विहानीपख हेरी मार्ने । क्लोरोपाइरिफस १०% GR (जस्तै डर्सवान १०% गेडा) वा मालाथियन धूलो १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको

कीरा	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
			उपचार गर्ने ।
२. रातो कमिला (Red ant)	भाले कमिलाको शारिरीक बनेटमा अरिगालको जस्तो हुन्छ र पारदर्शक पखेटाहरूका नशाहरू काला खैरा देखिन्छन्। पोथी कमिला लामो बनावटको हुन्छ र यसका पखेटाहरू हुँदैनन्।	आलुमा माटो सहितका मसिना वा ठूला छिद्रहरू हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> आलु रोप्नु अघि क्लोरपाइरिफस १०% GR वा २०% झोलले माटोको उपचार गर्ने । कमिला खेतमा देखा साथ सिंचाइको व्यवस्था गर्ने । गहुँत, असुरो, केतुकी, तीते पाती, खिरो वा चिउरीको पीनाको प्रयोग गर्ने ।
३. खुम्भे (White grub)	बोसो समानको सेतो शरीर, टाउको खैरो-रातो, ठूल-ठूला ३ जोर खुट्टा भएको र छुदा खुम्चिने हुन्छ ।	माटो मुनि चपाईएका डाँठ देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> खपटेको माउलाई बिजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने । १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो दुसी (<i>Metarhizium anisopliae</i>) आलु रोप्ने समयमा लाईनमा छर्ने । काँचो गोबर मल प्रयोग नगर्ने । रातो कमिलालाई जस्तै विषादी छर्ने ।
४. थोप्ले खपटे (Epilachna beetle)	वयस्क खपटे, गोलाकार, खैरो र माथिल्लो पखेटाहरूमा १२ वा २८ वटा थोप्ला भएको । लाभे बाङ्गाटिङ्गा काँडा र पहेंलो शरीर भएको हुन्छ ।	पातको हरियो भागहरू कोत्रेको र आँखी परेका पातहरू देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> डेल्टामेथ्रिन २८%EC १ मी.ली प्रति लिटर पानीमा वा मालाथियन ५०%EC १ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।
५. कागे खपटे	निलो, कालो शरीर र टाउको खैरो रातो हुन्छ ।	बोटभरी बसी पातहरू खाएपछि बोट नासिन्छ ।	थोप्ले खपटेको जस्तै ।

कीरा	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
६. आलुको पुतली (Potato tuber moth)	लाभ्रेको रङ्ग हलुको गुलाफी, टाउको गाढा खैरो र छुँदा असाध्यै चलमलाउने हुन्छन् । वयस्क पुतली खैरो र सानो हुन्छ ।	पातमा हरियो, सेतो धक्का, खैरो-डढेको धक्का, डाँठ र आलुमा सुरुङ्गहरू देखिने र आलुका आँखला बाट खैरो पदार्थ निस्कन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> लक्षण देखिएका पात चुडेर नष्ट गरि दिने । बत्तिको पासो प्रयोग गर्ने । गहिरोमा आलु रोप्ने र आलुको दाना छेपिने गरी उकेरा दिने । सिंचाइको राम्रो व्यवस्था गर्ने । कीरा भएको शंका लागेका बीउ आलु मालाथियन ५०%EC १ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा झोल बनाइ ५-१० मिनेट डुबाएर छहारिमा सुकाएर भण्डार गर्ने । पि.टि. एम लुरको प्रयोग गर्ने । बि.टि.के. जैविक विषादीको प्रयोग गर्ने । नयाँ आलुलाई पुरानो कीरा लागेको आलुसँग नमिसाउने । छहारिमा सुकाईएका तीतेपाती वा ठूला पाते वेथे, पुदिना वा हात्तीवार सिस्नुका पात टुक्रापारी सञ्चित आलु माथि तह मिलाई राख्ने ।
७. लाही कीरा र लिफमाइनर (Aphid)/ Leaf minor	कमलो, हरियो वा पहेंलो, हरियो शरीर र पखेटा भएको वा नभएको हुन्छ ।	लाहीको माउ र बच्चा दुवैले कलिला पातहरूको तल्लो सतहमा बसेर रस चुस्दछ । यसले गर्दा बोट ख्याउटे हुन्छ । पात पहेंलो र गुजुमुज्ज परेको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> यसको प्रकृतिक शत्रु लेडीबर्ड बटल वा जालीदार पखेटा भएको कीरा प्रयोग गर्ने । पहेंलो पासो (Yellow trap) को प्रयोग गर्ने । रोपेको एक महिना पछि लाही देखिएमा डायमथोएट ३०% EC को १ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्कने ।

कीरा	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
			<ul style="list-style-type: none"> गोलभेंडामा जस्तै व्यवस्थापन गर्ने।

आलु बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डडुवा रोग (Leaf blight)	पातको टुप्पा वा किनारमा सानो खैरो भिजेको जस्तो दाग देखापर्दछ। जुन चाँडै बढ्छ र दागको पछाडि हेर्दा सेतो भुवा जस्तो दुसी देखिन्छ। यो रोग डाँठ र दानामा पनि लाग्दछ पछि पूरै बोट सुकेर डढेको जस्तो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग कम लाग्ने वा रोग अबरोधक जातहरू लगाउने। खेतबारी सरसफाई गर्ने, नाभो हटाउने, स्वस्थ बीउ प्रयोग गरी आलु खेती गर्ने। रोग देखिने बित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% WP (जस्तै डाईथेन एम-४५) को २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने। रोग धेरै बढेमा मेटाल्याक्सिल ८% म्यान्कोजेव ६४% WP (जस्तै रिजेमिल ७२% WP वा क्रिनोक्सील गोल्ड ७२% WP) १.५ ग्राम प्रति लिटर पानीमा राखी छर्ने। अरु विषादी गोलभेंडाको डडुवामा जस्तै गर्ने।
२. ऐजेरु (Wart disease)	आलुको दानाको आँखाहरूमा ससाना सेता खटिराहरू जस्ता लक्षण देखिन्छन्। जुनपछि विस्तारै बढेर काउली जस्तो फुक्क भई पूरा दानालाई नै घेरी आलुको आकार विग्रिन्छ। त्यस्तो आलु पछि कालो हुँदै जान्छ र कुहिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने। रोग लागेको खेतमा आलु नरोप्ने।
३. ओइलाउने वा खैरो पिप चक्रे रोग (Brown rot)	बोट एक्कासी पानी नभएको जमिनमा उम्रे जस्तो ओइलाएर मर्न थाल्दछ। रोगी दाना काट्दा नशा वरिपरी खैरो चक्का हुने र पिप जस्तो निस्कन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने। रोग ग्रस्त क्षेत्रमा अन्नबालीसँग घुम्ती बाली लगाउनु पर्दछ। रोग लागेको बोट जलाउने वा दाना जम्मा गरी गाड्ने।

२८१

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४. दादे रोग (Common scab)	आलुको सतहमा केही उठेका अथवा खाडल परेका दादहरू देखापर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग रहित स्वस्थ आलु रोप्ने। रोगी आलु नष्ट गर्ने। रोग ग्रस्त क्षेत्रमा घुम्ती बाली लगाउने। आलु बढ्ने बेलामा माटोमा चिस्यान कायम राख्ने।

१८.१.४ तरकारी बालीका रोग र कीराहरू

फूलकोवी समूह (फूलकोवी, बन्दाकोवी, ब्रोकाउली, मुला, रायो, सलगम, ग्याँठकोवी आदि)का बालीलाई क्षति पुर्याउने प्रमुख कीराहरू

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
१. बन्दाको पुतली (Cabbage butterfly)	वयस्क पुतलीको पखेटाको रङ्ग सेतो र अधिल्ला पखेटाको करीब अग्र भागमा काला धब्बाहरू हुन्छन्। कुनै पुतलीका लाभ्रेहरूको शरीरमा पहेला धर्साहरू हुन्छन् भने कुनै पुतलीका लाभ्रेहरू हरिया हुन्छन्।	पातमा प्वाल भेटिन्छन्। प्रकोप भएको खण्डमा सम्पूर्ण पातहरू खाईदिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> कीराका पहेला फुल र लाभ्रेहरूलाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने। पुतलीहरूलाई हाते जालीले पक्रेर नष्ट गर्ने। कीराको प्रकोप बढी भएमा साइपरमेथ्रिन १०%EC १ मी.ली अथवा मालाथायन ५०% ई.सी. २ मी.ली प्रति लिटर वा इमामेक्टिन बेन्जवाइड ५%SG १.५ मी.ली प्रति लिटर पानीमा बनाएको झोल छर्ने।
२. डटबुट्टे पुतली (Diamond Back Moth)	वयस्क पुतली खैरो रङ्गको हुन्छ। पखेटाको भित्री किनारामा सेतो त्रिकोणाकार तीनवटा चिन्हहरू हुन्छन्। पुतली वसेको बेला उक्त चिन्हहरू मिलेर ईटको आकार बन्दछ।	पातको हरियो भाग खाईदिनाले पातहरू हरियो झिल्लीजस्तो बन्दछन्। प्रकोप बढी भएमा विरुवाको सम्पूर्ण पातहरू नष्ट भई बढ्न सक्दैनन्।	<ul style="list-style-type: none"> तरकारी लिईसकेपछि बाँकी रहेका बोट र पातलाई नष्ट गर्ने। फूलकोवी समूहका बाली र गोलभेंडासँगै लगाउने। प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै कोटोसिया प्लुटेली, एपान्टेलिस प्लुटेली, कमिला, माकुरा, चरा आदिको संरक्षण गर्ने। यसको आकर्षण ल्यूरको प्रयोग गर्ने। लाभा साना हुँदा <i>Btk</i> को प्रयोग गर्ने।

२८२

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
			<ul style="list-style-type: none"> एजाडिराक्टिन ०.०३% EC (जस्तै मल्टिनीम, निम्बिसिडिन) ५ मी.ली प्रतिलीटर पानीमा राखेर छर्ने। <i>Beauveria bassiana</i> जैविक विषादी २-५ मी.ली प्रति लीटर पानीमाका दरले साँझ पख छर्ने। इमामेक्टीन बेन्जवाइट ५% SG (जस्तै किङ्ग स्टार, एनस्टार) ०.५ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्ने।
३.सूर्तिको पात खाने लाभ्रे (Tobacco caterpillar)	वयस्क पुतली खैरो रङ्गको हुन्छ र यसका पखेटामा बाङ्गा टिङ्गा धर्सहरू हुन्छन् लाभ्रेहरू प्रायः गरी हरियो खैरो रङ्गका हुन्छन्।	शुरुको आक्रमणमा पातहरूमा प्वालै प्वाल देखिन्छन्। प्रकोप बढी हुँदा सम्पूर्ण पात खाई विरुवा पात विहीन बन्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> फुल र लाभ्रेहरू जम्मा गरी नष्ट गर्ने। खेत बारीमा पानी पटाउने। माथि इटवुट्टे पुतलीको व्यवस्थापन गर्न बताइएका निमजन्म विषादी प्रयोग गर्ने। अडीरलाई पासो बालीको रुपमा लगाउन सकिन्छ। स्पोडो ल्यूर वा स्पोडो एन.पि.भि. को प्रयोग गर्ने। गोलभेडामा बताए जस्तै गर्ने।
४.उफ्रने खपटे (Flea beetle)	वयस्क कालो उपियाँ जस्तो फड्कने खपटे हुन्छ।	पातहरू मसिना प्वालैप्वाल हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> माथि सूर्तिको पात खाने लाभ्रेलाई बताईएको निमजन्म पदार्थ र विषादी प्रयोग गर्ने।
५. माटो मुनी बसी क्षति गर्ने कीराहरू (खुम्रे, फेद काट्ने कीरा, रातो कमिला, कीर्थो) (Soil Insects)	खुम्रे: वयस्क खैरो तथा कालो हुन्छ र लाभ्रे हँसिया आकारको हुन्छ। फेद काट्ने: धर्वाँसे पुतली, लाभ्रे चिल्लो कालो	<ul style="list-style-type: none"> विरुवा ओइलाउने र मर्ने। विरुवा ढल्छ, विरुवा ओइलाउँछ र मर्छ। 	<ul style="list-style-type: none"> काँचो गोबर प्रयोग नगर्ने। पानी पटाउने। झारपातको थुप्रो राखी कीरा जम्मा हुने पासो बनाउने। गहुँतको झोल बनाई माटो भिजाउने।

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
	रातो कमिला: जरा वरिपरी मसिना खैरा राता कीराको समूह		<ul style="list-style-type: none"> सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गर्नु अगावै क्लोरपाइरीफस १०% GR (जस्तै देवीवान १०% GR) वा मालाथियन ५% DP (मालाथियन ५% धूलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने वा क्लोरपाइरिफस २० ई.सी. (जस्तै डर्सवान, फाइनवान, रसवान) नामक कीटनाशक विषादी १ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले खेतमा छर्ने
६. लाही	<ul style="list-style-type: none"> पखेटा भएका र नभएका मसिना हरिया रङ्गका हुन्छन्। लाखौंको संख्यामा देखिन्छन्। 	<ul style="list-style-type: none"> विरुवा रोगाउने। लाहीले आक्रमण गरेको देखिने। अन्य कमिला हिडेको देखिने। 	<ul style="list-style-type: none"> सूर्तिको झोल बनाई छर्ने। गाईबस्तुको मुत्र र पानी (१:४) को अनुपातमा मिसाइ २-३ दिन फरकमा पटक पटक छर्ने। गोलभेडामा बताए जस्तै गरेर विषादी छर्ने।

१८.१.५ फूलगोवी समूह बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.अल्टरनेरिया थोप्ले (Altenaria Leaf spot)	<ul style="list-style-type: none"> खैरो वा कालो स-साना गोलाकार थोप्लाहरू पहिले पातमा देखा पर्दछन्। ती थोप्लामा पछि चक्रा विकास हुन्छ। त्यस्ता थोप्लाहरू डाँठ र कोसामा समेत देखापर्छन्। 	<ul style="list-style-type: none"> रोगी पात र अन्य झारपात बटुलेर जलाउने। स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने। Mancozeb 75%WP (डाईथेनएम-४५, Anu M-45) ढसीनाशक विषादी ३ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने। Mancozeb 75% WP (डाईथेनएम-४५, Anu M-45) वा Copperoxychloride 50%WP (Blitox, Curex) ढूसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रति लिटर छर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. डाँठ कुहिने रोग (Sclerotinia Rot)	माटोको सतहभित्रको काउलीको डाँठ कुहिन्छ र सेतो दूसी उमेको देखिन्छ वा फूल फुलेको बेलामा बोट ओइलाउँछ। बोटको डुकुको रङ्ग सेतो फुस्रो हुनुका साथै डाँठभित्र काला गिर्खाहरू देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग मुक्त क्षेत्रको बीउ प्रयोग गर्ने। रोगी बोटहरूको डाँठ बटुलेर जलाउने। तीन हप्तादेखि एक महिनासम्म रोग ग्रस्त खेतमा बाली लगाउनु अगाडि पानी जमाउने। धानसँग घुम्ती बाली लगाउने। जमिन तयार गर्दा गहिरो खनजोत गर्ने।
३. नसा कालो भई कुहिने (Black rot)	पातको छेउबाट लक्षण शुरू भई अंग्रेजी भी (V) आकारको पहेंलो लक्षण देखा पर्दछ र पछि नसाहरू कालो भै डाँठसम्म पुगी बोट कुहिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग नलागेको क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने। रोगी बोट बिरुवा हटाई नष्ट गर्ने। कुसिफेरी परिवार बाहेक अन्य बालीसँग घुम्ती बाली लगाउने।
४. डाउनी (Downy mildew)	पातमा स-साना प्याजी रङ्गका थोप्लाहरू देखिई तल्लो सतहमा सेतो दूसी उमेको देखिन्छ रोग ज्यादा व्याडमा लाग्ने भएतापनि अनुकूल वातावरणमा काउली समेत कालो भई सुक्दछ। त्यस्तो पलको डाँठहरू समेत कालो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> बीउलाई कार्बेन्डाजिम 50%WP (डेरोसाल) ले उपचार गरेर मात्र व्याड राख्ने। व्याड राख्दा धेरै बाक्लो नराख्ने। रोगी पातहरू र झारहरू बटुलेर नास गर्ने। धेरै रोग लागेको खेतमा घुम्ती बाली लगाउने। Mancozeb 75%WP (डाईथेन एम-४५, Anu M-45) वा Copperoxychloride 50%WP (Blitox, Curex) दूसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रति लिटर छर्ने।
५. टर्निप मोज्याक भाइरस (Turnip mosaic)	पातमा गाढा हरियो र हल्का हरियो रङ्गको छिरविर लक्षण देखा परि गाढा हरियो भागहरू माथि उठेका देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट देखा पर्नासाथ उखेली जलाउने। रोग सार्ने लाही कीरा नष्ट गर्ने। रातो जातको रायोमा यो रोग कम लाग्दछ।
६. क्लब रुट (गदा जस्तो)	<ul style="list-style-type: none"> विरुवाको वृद्धि रोकिन्छ, पहेंलिन्छ, बढ्न सक्दैन 	<ul style="list-style-type: none"> घुम्ती बाली लगाउने (३-४ वर्षमा मात्रै फूल कोवी वर्गका तरकारी लगाउने)

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
जरा हुने (Club Root)	<p>।</p> <ul style="list-style-type: none"> यस्ता विरुवा उखेलेर हेरेमा जरा गदा जस्तो डल्लो परेको आकार देखिन्छ। जरा बाक्लो, मोटो र ठूलो हुनाले जराको तलको भाग अत्यधिक ठूलो हुन जान्छ। तर फेद जरा (जमिन माथिको भाग) सामान्य हुने हुनाले जरा गदा जस्तो देखिन्छ। यसरी वृद्धि भएका जराहरू कुहिएर काला भएर जान्छन्। 	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट जलाई दिने वा गाडी दिने। बेनोमाइल 50% WP (Benofit) विषादी ०.५ एम.एल. को दरले प्रति लिटर पानीमा मिसाई माटो भिजे गरी छर्ने। यो रोग कम पि.एच. भएको (अम्लिय) माटोमा धेरै छिटो फैलने भएकोले चून प्रयोग गरी माटोको पि.एच. ७.२ भन्दा बढी बनाउने। जीवाणु रहित नर्सरीमा बेर्ना हुर्काउने। रोग लागेको ठाउँको बेर्ना अन्य ठाउँमा लैजाने रोक लगाउने। Flusulphamide 0.3%WP (नेभिजिन) १०-१५ केजी/रोपनी वा ३ ग्राम प्रति बोट, नर्सरी व्याडमा ३ केजी प्रति १० घन मीटर।

१८.१.६. भन्टा, फर्सि, काँक्रो, लौका, धिरौला, करेला, चट्टेल, आदि बालीमा लाग्ने कीराहरू

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
टमाटर	फलमा लाग्ने गवारो	<ul style="list-style-type: none"> Azadirachtin 0.03% EC (Multineem, Nimbecidine) जैविक विषादी Heli NPV (Heli-cide) 100LE जैविक विषादी BTK Novaluron 10% EC (Rimon) Lambda cyhalothrin 5% EC (Cilva plus, Karate) 	<ul style="list-style-type: none"> ५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १-३ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा ०.५ - १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा 	फुल पारेको देखा साथ

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
		<ul style="list-style-type: none"> हेलि ल्यूर पासो को प्रयोग गर्ने, परजीवी कीरा ट्राइक्रोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने । 		फुल पारेको देखासाथ राख्ने
	सूतको पात खाने लार्भा	<ul style="list-style-type: none"> Azadirachtin 0.03% EC (Multineem, Nimbecidine) जैविक विषादी Spodo-NPV 100LE जैविक विषादी BTK Novaluron 10% EC (Rimon) Lambda cyhalothrin 5% EC (Cilva plus, Karate) 	<ul style="list-style-type: none"> ५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा १-३ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा ०.५ -१ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा 	फुल पारेको देखासाथ
		<ul style="list-style-type: none"> स्पोडो ल्यूर पासोको प्रयोग गर्ने परजीवी कीरा ट्राइक्रोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने । 		
	सेतो झिंगा/ लाही/ लिफ माइजर	<ul style="list-style-type: none"> जैविक विषादी Verticillium lecanii 1.15 WP (Mealkil, Vertigine) Azadirachtin 0.03% EC (Multineem, Nimbecidine) Imidacloprid 17.8 SL (Admire, Atom, Chemida) Acetamiprid 20% SP (Ekka, Magik, Manik) Thiamethoxam 25%WG (Areva, Arrow, Renova) पहेलो टासिने पासो प्रयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> ५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा ५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति ५ लीटर पानीमा १ ग्राम प्रति १० लीटर पानीमा २ ग्राम प्रति ५ लीटर पानीमा 	
	टुटा पात खन्ने कीरा	<ul style="list-style-type: none"> बाली चक्र अपनाउने प्रति रोपनी एउटा टि एल एम ल्युर ओटा टी पासोमा 		

२८७

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
		<p>राखी कीराको अनुगमन गर्ने र प्रति रोपनी ५ वटा राखी व्यवस्थापन गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> स्टीकी ट्राप प्रयोग गर्ने संक्रमित विरुवाका भागहरू संकलन गरी जलाउने निममा आधारित विषादीहरू एजाडिरिक्टिन १ प्रतिशत इ सी मेटाराइजियम एनिसाफिलाई गहुत पानी क्लोरोएन्टानिलिप्रोल १८.५ प्रतिशत एस सी स्पिनोस्याड ४५ प्रतिशत एस सि फ्लुविन्डियामाइड ३९.३५ प्रतिशत एस सि इबामेक्टिन बेन्जोएट ५ प्रतिशत डब्लुडिजी 	<ul style="list-style-type: none"> ३ एम एल प्रति लिटरको दरले ४ के जी प्रति हेक्टर प्रयोग गरी प्युपाहरूको व्यवस्थापन गर्ने १.५ को अनुपातमा मिसाई १ एमएल/लीटर पानीमा मिसाइ १ एमएल/३लीटर पानीमा मिसाइ १ एमएल/३-५ लिटर पानीमा मिसाइ १ एमएल/३ लिटर पानीमा मिसाई 	<p>कीरा देखिए पछि ७/७ दिनको फरकमा छन् ।</p> <p>५/५ दिनको अन्तराल १०-१५ दिन फरकमा छन् १०-१५ दिन फरकमा छन् १०-१५ दिन फरकमा छन् १०-१५ दिन फरकमा छन्</p>
भन्टा	१) भन्टाको गवारो २) थोप्ले खपट	<ul style="list-style-type: none"> Azadirachtin 0.03% EC (Multineem, Nimbecidine) Emamectin benzoate 5% SG (King star, N- star) Cypermethrin 25% EC (Nagecyper, Cyperhit, All super) 	<ul style="list-style-type: none"> ५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा ०.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा ०.५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा 	<p>विरुवा हुर्कि सके पछि छन् र कीरा लागे पछि पनि छन्</p>

२८८

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
		<ul style="list-style-type: none"> Lamdaacyhalothrin 5% EC (Bravo, Karate, Avon) Fenvalerate 20% EC (Fenval, Nagfen, Devifen) 	<ul style="list-style-type: none"> ०.५ -०.७५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा ०.७५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा 	
<p>अन्य उपाय: फुल,लाभ्रे तथा वयस्क अवस्थाका कीराहरू बटुली नष्ट गर्ने । वयस्क खपटे बटुली नष्ट गर्ने । भन्टाको गवारोको पुतली Leucinodes फेरोमेन ट्रापको प्रयोग गरी संकलन गर्ने र नष्ट गर्ने । जुनमा भन्टा रोपाइ गर्ने,गवारो लागेको मुना र फल लाई नष्ट गर्ने</p>				
काँक्रो, फर्सी, लौका, घिरौला, करेला, चट्टेल	१) फर्सीको रातो खपटे	<ul style="list-style-type: none"> मालाथियन ५०% इ.सी. (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) निममा आधारित कीटनाशक विषादी छन् । 	२ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा	अन्य उपाय: कुहेर झरेको फललाई बटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरी दिने
	२) फर्सीको फल कुहाउने औँसा	<ul style="list-style-type: none"> मालाथियन ५०% इ.सी. (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) 	२ मी.ली प्रति लीटर पानीमा	औँसाको माउ झिंगा यता उता उडेको देखा साथ
<p>अन्य उपाय:</p> <ul style="list-style-type: none"> क्युलियर फेरोमोन पासोको प्रयोग गर्ने, औँसा लागि कुहिएर झरेका फललाई बटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरी दिने । वेक्ट्रोसेरा कम्पोजिटी ल्यूरको प्रयोग गर्ने 				
	३) थोप्ले खपटे	भन्टामा जस्तै	भन्टामा जस्तै	कीरा लागेपछि
	४) लाही	बन्दा काउलीमा जस्तै	बन्दा काउलीमा जस्तै	बाली टिप्ने बेला नभएमा

१८.१.७. काँक्रो फर्सी जातका बालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापनका विधि
१. पाउडरी मिल्ड्यू (Powdery Mildew)	पातमा सेतो खरानी छरेको जस्तो लक्षण देखा पर्दछ र ज्यादा प्रकोप भएमा डाँठमा समेत सो लक्षण देखापरी पातहरू सुक्न थाल्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> खेतवारी सफा राख्न रोग लागेको पातहरू र झारहरू नष्ट गर्ने। दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धूलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने। अथवा Dinocap 48% EC (क्याराथेन) ०.५-१ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने। अथवा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) १ ग्राम प्रति लीटर पानी अथवा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) २.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लुपी (Control, Hexastop, Kingsin-M) १.५ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा राखी छर्कने।
२. डाउनी मिल्ड्यू (Downy Mildew)	यो रोगको प्रकोप काँक्रोमा धेरै देखा पर्दछ। पातमा हल्का खैरो रङ्गको कुनापरेका थोप्लाहरू देखापर्दछन्। पातको तल्लो सतहमा हूसी उमेको देखिन्छ। पातहरू छिट्टै सुकाई बोटलाई समेत सुकाउँदछ। फलको आकारमा विकृती देखा पर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग रहित क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने। उपचारित बीउबाट मात्र उत्पादित बेर्ना रोप्ने। रोगी बोट र अन्य झारपातहरू उचित तरीकाले नष्ट गर्ने। Thiram 75%WS २ ग्राम प्रति किलोको दरले बीउ उपचार गर्ने। फल नलागेको अवस्थामा भए कपर अक्सक्लोराइड ५०% WP (ब्लाइटक्स, Curex) विषादी २-३ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने। अथवा Mancozeb 75%WP (Dithane M 45, Indofil M 45, Surya M 45 २ ग्राम अथवा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) १ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने। अथवा Dimethomorph 50% WP (Kingstival, N-Bat, Real Bat) १.५ ग्राम अथवा Zineb 75% WP (All-z-78, Indofil-z- 78) २ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने।

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापनका विधि
३. कुकम्बर मोज्याक र स्कवास मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	पातमा हरियो र फिका पहेलो छिरिविरे लक्षण देखापरी बोट बढ्न सक्दैन। प्रकोप धेरै भएमा बोटका टुप्पाहरूमा गुज्जुजिएको लक्षण देखा पर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट देखा पर्ना साथ उखेलेर नाश गर्ने। स्वस्थ बीउ रोप्ने। रोग सार्ने खपटे कीरा र लाही कीराको नियन्त्रण गर्ने।

१८.१.८ गोलभेडा, भण्टा र खुर्सानी वर्गका बालीमा लाग्ने रोग र कीराहरू

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग (Blight)	पातमा डढेको जस्तो लक्षण देखिन्छ।शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो हल्का खैरो हुन्छ र गाढा खैरो वा कालो रङ्गमा परिणत हुन्छ।अनुकूल वातावरणमा त्यस्ता थोप्लाहरूको वृद्धि भई बोटलाई डढाइ दिन्छ।ओसिलो अवस्थामा पातको तल्लो सतहमा सेतो दूसी देखिन्छ र फलमा खैरा कालो दागहरू देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको बोट, पुराना बोटहरू र झारपात बटुली जलाउने र खेतवारी सफा सुगधर राख्ने। रोग शुरु हुने बेलादेखि कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लार्डिटेक्स ५०% WP) १.५ ग्राम र मेन्कोजेब ७५% WP (डाइथेनएम-४५) विषादी १.५ ग्राम मिलाई जम्मा ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर ७-१० दिनको फरकमा ३-४ पटक बोट राम्ररी भिजिने गरी छर्कने। अथवा Chlorothalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) १.५ ग्राम अथवा Propineb 70% WP (Antracol, Antragold, Ki Antra) ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्कने। Dimethomorph 50% WP (Kingstival, N-Bat, Real Bat) १.५ ग्राम वा Fenamidon 10% +Mancozeb 50% WG (Ki Ten, Sectin) ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्कने। Cymoxanil 8% +Mancozeb 64% WP (Kingmill 72, Moximate) २ ग्राम वा Metalaxyl 8% + Mancozeb 64% WP (RidomyI, Kingmill MZ, Krinoxyl)

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
		gold) २ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने।
२. टोमाटो मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	साधारण पातको हरियोपन भन्दा बेग्लै हरिया र हल्का हरिया भागहरूमा छिरिविरे लक्षण देखापर्दछ।त्यस्ता पातहरूमा खाल्डा खुल्डी परेको समेत देखिन सक्छ। बोटवेर्नाको वृद्धि राम्रोसँग हुँदैन र फल कम लाग्छ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बोटमा फलेका फलबाट मात्र बीउ छान्ने। रोगी बोट हटाई नष्ट गर्ने। रोगी बोट छोएर हात राम्ररी नधोई स्वस्थ बोटलाई नछुने।
३. लीफ कर्ल भाइरस (पात घुम्निने रोग) (Leaf Curl Virus)	यो रोग खुर्सानी र गोलभेडाको लागि महत्वपूर्ण छ। रोग लागेको बोटका पातहरू घुम्निएर माथितिर फर्कन्छ र पातहरू फिका पहेलो र साना साना हुन्छन्।खुर्सानीमा पातहरू डुंगाको आकारमा घुम्निन सक्छ।त्यस्तो रोग लागेको बोटहरूमा कम फुल्ने वा फलै नलाग्ने पनि हुन सक्छ।यसबाहेक पातहरूमा गुज्जुजिएको लक्षण पनि देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको बोट देखा पर्नासाथ उखेलेर नष्ट गर्ने यो रोग सेतो झिँगाबाट सरे हुनाले डाईमेटोएट (रोगर ३०% इ.सी.) कीटनाशक विषादी १ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले प्रयोग गरी त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने।
४.डढुवा (Phomopsis Blight)	वेर्नामा डाँठ कुहिएको लक्षण देखा पर्छ भने पातमा गोला खैरा थोप्लाहरू देखिइ वीच भागमा केही फिक्कापन देखिन्छ।मसिना काला काला पिनको टाउको जस्ता दागहरू हुन्छन्।त्यस्तै फलमा चक्का परेको ठूलठूला थोप्लाहरूको विकास भई कालो मसिना गिर्खाहरू देखिइ फललाई कुहाइ दिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने। काबेन्डाजिम ५०% WP (वेभिष्टिन, Derosal, Dhanustin) २ ग्राम प्रति किलोको दरले बीउ उपचार गरेर मात्र वेर्ना राख्ने। Mancozeb 75%WP (Dithane M 45, Indofil M 45, Surya M 45) अथवा कपर अक्सिक्लोराइड ५०% WP (ब्लार्डिटेक्स, Curex), २-३ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने। घुम्ती बाली लगाउने।

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
५. ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटहरू सर्लाइ ओइलाएको देखिन्छ। त्यस्ता बोटलाई काटेर सफा पानीमा डौँठ डुवायो भने सेतो शाकाणु निस्केर पानीमा घोलिन्छ र धमिलो बन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> सोलानेसी परिवारको बाहेक अन्य बाली सँग घुम्ती बाली लगाउने। रोग अवरोधक जातहरू लगाउने।
६. जरामा गाँठा पर्ने रोग (Root Knot Nematode)	बोट सानो र ख्याउटे भई बढ्न सक्दैन र पातहरू पहेँलिएर झर्न थाल्छ। त्यस्ता बोटको जरामा साना गिर्खाहरू बनेका हुन्छन् जसले गर्दा पछि बोट ओइलाउँछ।	<ul style="list-style-type: none"> अन्न बालीसँग घुम्ती बाली अपनाउने। खेतको खनजोत गहिरोसँग गर्ने। मुख्य बालीसँग सूर्यमुखी, सयपत्री जस्ता फुलको बोटहरू रोप्ने। रोगी बोटहरू उचित तरीकाले नष्ट गर्ने।
७. कोत्रेरोग (Anthracnose)	बोटको टुप्पा माथिबाट सुक्दै आउँछ। यसले गर्दा पूरै हाँगा वा बोट सुकेर मर्दछ। बोटको डौँठहरूमा काला काला स-साना गिर्खाहरू देखिन्छन्। खुर्सानीको फलमा खास गरी रातो हुने बेलामा दागहरू देखिई पछि फल कुहिन्छ। त्यस्ता दागहरूमा थुप्रै काला गिर्खाहरू बन्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोटको फलबाट बीउ नराखे। क्याप्टान ५०% WP (धानुटान) विषादीले बीउ उपचार गर्ने। खेतमा सफा सुग्घर राख्न रोग लागेका पुराना बोटहरू र झारपातहरू बटुलेर जलाउने। रोगको लक्षण देखा पर्नासाथ कपर अक्सीक्लोराइड ५०% WP (क्लाइटक्स) मेन्कोजेव वा ७५ WP (डाइथेन एम-४५) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने। अथवा Chlorothalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) २ ग्राम अथवा Captan 50% WP (Captan, Captra) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने।
गोलभेंडाको पात खन्ने कीरा Tomato leaf minor Tuta absoluta	यसले कलिलो फल बढी नष्ट गर्छ। लार्वाले पात, डौँठ, मुना र फल भित्र छेडेर क्षति गर्दछ। क्षतिग्रस्त पातलाई नियालेर हेर्दा सेतो झिल्ली भित्र लार्वा देख्न सकिन्छ। यो कीराको	<ul style="list-style-type: none"> बत्तिको पासोको रूपमा प्रयोग वा टिएलएम ल्यूरे फेरोमन ओटाटी ट्रायप वा स्टीकी ट्रायपमा प्रति रोपनी एउटा प्रयोग गर्ने। ब्यासिलस थुरिन्जीनेसीस कुस्टाकी (बी टी) १% डब्लुपी १-२ ग्राम प्रति लि.

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
(Meyrick)	प्रकोप बढी भएमा पुरै पातहरू जलेर नष्ट भएको देख्न सकिन्छ।	<p>पानीमा सानो अवस्थाको लार्वा हुँदा साँझ पख छर्कने।</p> <ul style="list-style-type: none"> क्लोरेन्ट्रानिलिप्रोल १८.५% एससी ३ मिलि प्रति १०लि. पानीमा राखी छर्कने। स्पिनोसाड ४५% एससी १ मिलि प्रति ३ लि. पानीमा राखी छर्कने।

सिमी र केराउ बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. सिन्दुरे रोग (Rust)	शुरुमा पातमा मसिना झण्डै सेता फोकाहरू देखिन्छन् पछि ती फोकाहरू खैरो रङ्गमा परिणत भई फुटेर धूलो निस्कन्छ। कोसामा पनि यस्ता फोकाहरू देखिन सक्छन्। रोग लागेका पातहरू सुकेर बोट चौडै मर्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोटका भागहरू, ठुटाहरू अनि झारपातहरू बटुलेर जलाई खेतवारी सफा राखे। बीउ उत्पादन गर्ने बालीमा भए रोग देखा पर्ना साथ गन्धक र चून १:२ भागको अनुपातमा मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर छर्ने। Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulfil) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने।
२. धूले ढूसी / खराने (Powdery mildew)	शुरुमा पातहरूमा फिका रङ्गमा बदलिएको भागहरू देखिन्छन्। त्यस्ता भागहरूमा सेतो धूलो छरेको जस्तो ढूसी उम्रेको देखिई पछिबाट सबै भाग ढाकिन्छन्। त्यस्तो लक्षण जरा बाहेक सबै भागमा लाग्दछ। रोग लागेको कोसा भण्डारणमा छिटो कुहिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोटहरू बटुलेर जलाउने र खेतवारी सफा सुग्घर राखे। दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धूलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने। अथवा Dinocap 48% EC (क्याराथेन) ०.५-१ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने। अथवा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) ०.५-१ ग्राम अथवा Sulphur 80% WP (Sulfex,

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		Sulphur, Sulphil) २.५ ग्राम अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लुपी (Control, Hexastop, Kingsin-M) १.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा राखी छर्कने।
३.मोज्याक भाइरस(Mosaic virus)	पात पहेलो, गुजमुज्ज परेको र सानो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> सम्भव भएसम्म रोग अवरोधक जात लगाउने। स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने। रोगी बोट उखलेर नष्ट गर्ने।
४.एन्थ्राकनोज (Anthracnose)	शुरुमा पातमा खैरा थोप्ला देखिन्छन्, पछि गाढा खैरो बन्छ र बीचमा कालो खाल्डो परेको देखिन्छ। यस्ता थोप्लाको चारैतिर खरानी रङ्गको हल्का खैरो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> क्याप्टान ५०% WP (धानुटान) बिषादीले बीउ उपचार गर्ने। रोगको लक्षण देखा पर्नासाथ कपर अक्सीक्लोराइड (क्लाइटक्स-५०% WP) वा मेन्कोजेव (डाइथेन एम-४५, ७५% WP) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने। अथवा Chlorothalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) २ ग्राम अथवा Captan 50% WP (Captan, Captra) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने।

१८.१.९ फलफूलका कीरा तथा रोगहरूको व्यवस्थापन

आँपका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.फड्के कीरा (Hopper)	वयस्क कीरा हल्का हरियोमा खैरो मिसिएको हुन्छ र उफ्रन्छन्।	यिनीहरूले गर्दा विरुवामा कालो ढूसी लाग्छ।	Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Buprofezin 25%SC (Buprolod, Devefezin) १-२ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Malathion 50% EC (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) १.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Deltamethrin 2.8% EC (Decis, Dice) ०.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Imidacloprid 17.8% SL (Admire, Atom, Chemida) १ मी.ली.प्रति चार लीटर पानीमा वा Thiamethoxam 25%WG (Areva, Arrow, Renova) १ मी.ली.प्रति दश लीटर पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल झर्न शुरु हुँदा १-१ पटक छर्ने।
२. आँप बीज/कोयाको घुन (Stone weevil)	वयस्क घुन मध्यम आकारको, डल्लो र गाढा खैरो रङ्गको हुन्छ। छोइ दिदा मरेको जस्तै बहाना गर्दछ।	लाभ्रेहरू आँपको गुदी खाँदै कोयासम्म पस्दछन र फल खान लायक हुँदैन।	<ul style="list-style-type: none"> बोटबाट झरेका फलहरू र कीरा लागेका फलहरूलाई नष्ट गर्ने। Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Malathion 50% EC (Cythion, Suryathion) १.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. आँपको साइल्लिड (Mango psyllid)	वयस्क कीरा सानो खरानी रङ्गको पखेटा भएको हुन्छ।	यो कीराले कोपिलामा आक्रमण गर्दछ जसको फलस्वरूप यसमा गाँठाहरू निस्कन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> कीरा लागेका हाँगाहरू काटेर नष्ट गर्ने। माथि फड्के कीराको जस्तै विषादी प्रयोग गर्ने। कीरा कम लाग्ने आँपका जातहरू लगाउने।

आँपका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कोत्रे (Anthracnose)	पात, कमलो डाँठ, फूलको झुप्पा तथा फलमा कालो दागहरू देखा पर्दछन् मुन्टाको टुप्पोबाट सुकंदै जान्छ। फलमा रोग शुरुमा लागेमा फल झर्दछन्।	रोग लागेका भागहरू काँटछाँट गरी नष्ट गर्ने। वर्षा शुरु हुनु अगावै फूल फक्रनुअघि ३ देखि ४ पटकसम्म कपर अक्सीक्लोराइड (क्लाइटक्स ५०%) छर्ने।
२. सेतो धूलो रोग (Powdery mildew)	पात, फूलको कोपिला, फूलको झुप्पो र फलमा फुस्रो सेतो धूलो देखापर्दछ। पछि ती सुकेर काला हुन्छन्।	फूल फक्रनु अघि ठूसी नाशक डिनोक्वाप ४८% ई.सी. (केराथेन) १/२ ग्राम/लीटर पानीमा वा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) ०.५-१ ग्राम/लीटर पानीमा अथवा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) ३ ग्राम प्रतिलीटर अथवा Hexaconazole 5%EC (Avon, Comfort, Hexahit) १-२ मी.ली. प्रतिलीटर पानीमा मिसाइ १ पटक पूर्ण फूल फक्रिसके पछि र दशवाह दिनको फरकमा २-३ पटक छर्कने।

स्याउका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्राउन गल (Crown gall)	माटोको सतह नजिक बोटको जरा र डाँठको जोर्नीबाट ऐजेरु जस्तो डल्लो पलाउने गर्दछ। डल्लो केराउको दाना जत्रो देखि ठूलो आकारमा ६ इन्च जति डायमीटर	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको थाहा भएको क्षेत्रमा स्याउ लगायत यो रोग लाग्ने कुनै पनि फलफूलको विरुवा नलगाउने। रोग देखापरेका विरुवाहरू नष्ट गर्ने।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	सम्मका हुन्छन्। डल्लो शुरुमा नरम फुस्रो हुने र पछि पुरानो हुँदा कडा र कालो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> बोटविरुवामा काम गर्दा सकभर घाउ, चोट नलाग्ने गरी काम गर्ने। रोग नलागेको क्षेत्रमा मात्र नर्सरी तयार गर्ने। विरुवा लगाइएको ठाउँमा पानी जम्न नदिने।
२. दाद (Apple scab)	प्रायः फूलको कोपिलाका पातहरू, डाँठ तथा फलमा हल्का खैरा दागहरू बन्दछन् जुनपछि कालो मखमल जस्तो केही उठेका हुन्छन्। रोग लागेका फलहरूका आकार विग्रेका, चिरा परेका दाना, दागहरूले गर्दा नराम्रो हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> बगैचा सफा राख्ने। बोटमा पात झर्ने बेलामा यूरियाको घोल बोटमा छर्कने। Mancozeb 75%WP (Dithane M 45, Indofil M 45, Surya M 45) वा क्याप्टान 50%WP (Captan, Captra) ३ ग्राम प्रतिलीटर वा Chlorothalonil 75%WP (Jatayu, Kavach, Protector) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा घोलेर बोटमा फूलका कोपिलाहरूको झुप्पाहरू हरियो बनेका अवस्थामा, फूलफुल्लु अगाडि र फूलको पातहरू झरेपछि फलको चिचिलो अवस्था सम्म १०-११ दिनको फरकमा छर्कने।
३. धूलो ठूसी/खराने (Powdery mildew)	त्यो रोगमा पात, कमलो डाँठ, फूलका कोपिलाहरू तथा फलमा रोग लाग्दछ। पात सेतो घुमिने हुन्छ। कमलो डाँठ नबढ्ने र फलमा जालो जस्तो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेका डाँठहरू काँटछाँट गरी हटाउने। फूलको कोपिला बन्न थाले देखि टुप्पोका डाँठहरू आउञ्जेलसम्म कार्बेन्डाजिम (वेभिष्टिन ५०% डब्लु.पी.) १-२ ग्राम/लीटर पानीमा हाली वा केराथेन १/२ ग्राम/लीटर पानीमा हाली छर्कने। आँपको धूलो ठूसी जस्तै गर्ने।
४. गुलावी रोग (Pink disease)	हाँगा बिगाँका डाँठका सतहमा शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो दाग बन्दछ। पछि फिका गुलावी रङ्गका ठूसीका रचनाहरू देखापर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> हिउँदमा रोग लागेको भागहरू काँटछाँट गरी हटाउने। काँटछाँट पछि कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु.पी. (क्लाइटक्स) ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा हाली छर्कने। बोडोपिष्टको लेपले काटिएको सतहमा लेपिदिने।
५. बोक्रा खुइल्लिने (Papery bark)	शुरुमा हाँगाहरूमा गोलो दाग देखिन्छ। उक्त दागहरूमा ससाना खटिराहरू बाहिरी बोक्राको भित्रबाट उठेका देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> धेरै रोग लागेर बोट नै सुक्न थालेमा बोटलाई नै नष्ट गर्ने। हाँगामा रोग लागेको देखियो भने तुरुन्त बोडोपिष्ट वा अन्य तौमायुक्त विषादीको पेष्ट

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	रोगको प्रकोप बढी भयो भने उक्त दागहरू मिलेर हाँगा वा बोटलाई वरिपरि घेर्दछ। रोग लागेका बोक्राहरू कागज जस्तो भइ च्यातिएर उप्किन्छन्। रोगी हाँगा सुकेर मर्दछ।	बनाइ रोग लागेको भागमा लगाउने। <ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको हाँगा सुकिसकेको भए काट्ने र काटेको भागमा तामायुक्त विषादी लगाउने।

स्याउका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. भुवादार लाही (Wolly aphids)	यो लाहीको शरीर बैजनी रङ्गको र सेतो कपास जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ।	यिनीहरू सयकडौं संख्यामा स्याउको हाँगा, मूल स्तम्भ र जसले रस चुस्दछन् जसले गर्दा गाँठाहरूको विकास भै मसिना जराहरू निस्कन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> जाडोयाममा यो कीरा जसमा आई बस्ने हुनाले यसको निम्ति कार्बोफ्यूरान गेडा जाडोयाममा फेदको वरिपरि माटो मुनि पर्ने गरी बोटको उमेर अनुसार १०-३० ग्राम प्रति बोटको हिसाबले राखी सिँचाइ गरिदिने। कीरा लागेको नर्सरी बोटहरूलाई इमिडाक्लीरोपिड ०.५ एम.एल./लीटर पानीको मिश्रणले उपचार गर्ने। खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ गर्ने। परजीवी कीरा एफिलिनस मालीको चैत वैशाख तिर प्रयोग गर्ने।
२. गवारो (Borer)	वयस्क खपटे कीरा ठूलो र खैरो रङ्गको हुन्छ। यसका सिँगहरू लामा, पखेटा सेतोमा मसिना थोप्लाहरू मिसिएको हुन्छ। लार्वा घिउ रङ्गको, टाउको ठूलो र	लाभ्राहरू कलिलो हाँगा छेउेर काठ खान थाल्दछ जसले गर्दा हाँगा सुकेर मर्दछन्। कीरा पसेको प्वालमा काठको धूलो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> जाडोयाममा सुकेका हाँगाहरू र कीरा लागेका हाँगाहरूलाई काँटछाँट गरी जलाईदिने। कीरा लागेको हाँगामा दुलो पत्ता लगाई Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ गर्ने वा मट्टितेलमा कपास चोपलेर प्वाल टाली दिने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	खुट्टा नभएको हुन्छ।		
३. घनटाउके गवारो (Flat headed borer)	वयस्क खपटे कीरा कालो रङ्गको र थोचो आकारको हुन्छ।	बोक्राभित्र पट्टि बसी डाँठमा सानो प्वाल पारी सुरुङ्ग जस्तै खनेर टाउको पसाई बोटलाई नोक्सान गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> बोटमा बोर्डोलेप लगाउँदा क्लोरोपाइरीफस (डर्सवान २०% ई.सी.) १:१९ भाग लेपमा मिसाई लगाईदिने। वैशाखतिर Malathion 50% EC (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मी.ली प्रतिलीटर पानीमा झोल बनाई गर्ने।
४. गवारो (Shot hole borer)	वयस्क खपटे कीरा सानो, कालो रङ्गको र मुख तल तिर फर्केको हुन्छ।	यसले हाँगा भित्र सानो प्वाल बनाई बोटलाई नोक्सान गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> बोटमा बोर्डोलेप लगाउँदा क्लोरोपाइरीफस (डर्सवान २० ई.सी.) १:१९ भाग लेपमा मिसाई लगाईदिने। वैशाखतिर Malathion 50% EC (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मी.ली प्रतिलीटर पानीमा झोल बनाई गर्ने।
५. कल्लेकीरा (Sanjose scale)	यो कीरा सानो, एकै ठाउँमा बसिरहने र कल्लाले ढाकिएको हुन्छ।	यो कीराले रुखको मूल स्तम्भ र हाँगाबाट रस चुस्दछ जसले गर्दा बोट फटाउन सक्दैन। साथै फलको पनि रस चुसेर खान्छ।	<ul style="list-style-type: none"> कीरा लागेका बोटविरुवाहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा नलैजाने। Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मिलि प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ दुई दुई महिनामा एक पटक गर्ने।
६. पाल बनाउने लाभ्रे (Tent caterpillar)	लाभ्रेको शरीरमा झूस हुन्छ र कालो खैरो रङ्गको हुन्छ।	हाँगा फाटिएको ठाउँका पातहरूमा जालोको पाल बनाई बस्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> Malathion 50% EC (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) १.५ मिलि प्रतिलीटर पानीमा झोल बनाई गर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
७. रातो सुलसुले (Red Spider Mite)	साना धेरै खुट्टा भएको रातो माउ सुलसुले एक ठाउँमा बस्दैन र हिडिरहन्छ भने बच्चा भने हांगा वा रुखका कुना काप्चा पातको फेद आदीमा थुपेर बसी रहन्छ। हातले त्यसलाई मिच्यो भने रगत जस्तै रातो हातमा लाग्छ।	बोटको कलिला भागहरूमा (हांगा, पात) आदी स्थानको रस चुसी नोक्सान पु-याउछ। सुलसुले धेरै लागेका पातहरू प्याजी रङ्गमा परिणत हुन्छ र समय अगावै झर्न थाल्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> Dicofol 18.5% EC (Colonel) ३ मिलि प्रति लिटर पानीमा वा Propargite 57% EC (Kingmite, Omite) ३ मिलि प्रति लिटर पानीमा वा रोगर १ एम एल प्रति लिटर पानीमा मिसाई नयाँ पालुवा आउन साथ १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्ने।

भुईँकटहरका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कल्ले कीरा (Scale insect)	यो सानो कल्लाले ढाकिएको कीरा हो।	डाँठ र पातमा बसेर रस चुस्दछन्। पातमा कालो दूसी जमेको देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> माथि उल्लेखित कल्ले कीरालाई जस्तै नियन्त्रण विधि अपनाउने।
२. मिलिवग (Mealy bug)	यो नरम, चेटो शरीर भएको कीरा हो।	कल्ले कीराले जस्तै लक्षण देखाउँछ।	<ul style="list-style-type: none"> माथि उल्लेखित जस्तै विधि अपनाउने।

केरा बालीका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. केराको थाम घुन (Stem weevil)	वयस्क खपटे कालो वा रातो रङ्गको हुन्छ यसको सुँड निकै लामो हुन्छ। यसका लाभ्रे सेतो शरीर र	लाभ्रे थाम भित्रभित्रै खोतलेर खाने हुनाले थाम भित्र छियाछिया हुन्छ। बिरुवा पहेलिन थाल्छ। साधारण हुरी बतासले पनि	<ul style="list-style-type: none"> रोगाएका बोटहरूलाई जैँ देखि उखेलेर मसिना टुक्रा गरी नष्ट गर्नुपर्छ। एउटा गाँजमा ३ वटा सम्म मात्र बोट राख्ने। लत्रेका वा लत्रन लागेका पातहरू केराको थामको संगमबाटै काट्ने गर्नुपर्छ। एउटा लामो चक्रुले कीरा लागेको थामलाई खोतलेर लाभ्रहरूलाई नष्ट गर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	रातो टाउको भएको हुन्छ।	बोट ढल्ने हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> काम नलाग्ने केराका बोटहरू काटेर टुक्राटुक्रा पारी केरा बगैँचामा यताउती राखिदिनाले त्यसमा वयस्क घुनहरू जम्मा हुन्छन् तिनलाई संकलन गरी नष्ट गर्न सकिन्छ।
२. केरा गानुको घुन (Rhizome weevil)	वयस्क खपटे चम्किलो कालो हुन्छ।	यो घुनका लाभ्रेले केराको गानो खाईदिनाले जराहरू कमजोर हुने गर्दछन्। बोट सजिलै ढल्ने गर्दछ। केरा पसाउन सक्दैन र यदि पसाई हाले पनि फल पुष्ट हुँदैनन्।	<ul style="list-style-type: none"> घुनले आक्रमण गरेको गानु र थामलाई टुक्रा टुक्रा पारी नष्ट गर्नुपर्छ। घुन लागेको गाँजको बिरुवा अन्यत्र रोप्नु हुँदैन। केराको बोटमा लत्रेका पातहरू हटाई गाँजलाई सफा सुगधर राख्नुपर्छ। घुन लाग्ने बारीमा नयाँ केराको बोट रोप्नु अघि सम्पूर्ण पुराना बोटहरूलाई जैँ देखि उखेलेर हटाउनुपर्छ। केराको प्रत्येक गाँजमा क्लोरपाइरिफस (डर्सवान १० धूलो) ३० ग्रामका दरले बोटको वरिपरि छरेर माटोमा मिलाई दिँदा घुनको नियन्त्रण हुन्छ।

केरा बालीका रोगहरू

कीरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	शुरुमा पुराना पातको किनाराबाट पहेलिन शुरु भइ मुख्य नशातिर बढ्छ। रोगी पातको भेटनो फुटी तलतिर झुण्डिन्छन् पात ओइलाउँछ। जमिन छेउका डाँठ ढाक्ने पातहरू लम्बाई पट्टिबाट फाँटिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी केरालाई उखलेर जलाउने। रोगी बोटको पातहरू जलाउने र झाँगमा चून वा बोर्डेक्स मिक्स्चर छर्ने। एकै ठाउँमा केरालाई सकभर ३ वर्ष भन्दा बढी नलागाउने।
२. बन्ची टप (Bunchy top)	रोगी पातहरूको आकार साना, पहेला र किनारा माथितिर बटारिएका हुन्छन्। रोगी पातमा मसिना हरिया थोप्ला र धब्बा पनि देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बिरुवा जम्मा गरेर जलाई दिने। यो लाही कीराबाट सने रोग भएको Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मिलि प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्ने।

कीरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		<ul style="list-style-type: none"> बीउको लागि प्रयोग हुने गानाहरू स्वस्थ क्षेत्रको बोटबाट मात्र लिने ।
३. कोत्रे (Anthraxnose)	रोगी फलहरू पहेलिन्छ र बोकामा साना र खैरा थोप्ला देखापर्दछ । यि थोप्लाहरू जोडिएर केहि धसेको जस्तो हुन्छन धेरै आक्रमण भएमा फल कालो भई चाउरिन वा सुक्न सक्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> फल र बिरुवालाई चोटपटक लाग्नबाट जोगाउने । कपर अक्सिकलोराइड ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीको दरले कोसामा छर्ने ।
४. गानो कुहिने (Rhizome rot)	गानामा शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो खैरा धब्बाहरू देखापर्दछ । पछि ती धब्बाहरूबाट नै कुहिन शुरु हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ ठाउँबाट गानो ल्याई रोप्ने । रोगी बोट जलाएर नष्ट गर्ने । गानालाई स्ट्रेप्टोमाइसिनमा केही समय डुबाएर रोप्ने ।

अमिला जातका फलफूलका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. हरियो ठूलो पुतली (Lemon butterfly)	वयस्क पुतली ठूलो र रङ्गीबिरङ्गी हुन्छ, पछाडिको पखेटाको तल पुच्छर जस्तो सानो भाग निस्केको हुन्छ । लार्भा सानो हुँदा खैरो रङ्गको हुन्छ र पूर्ण विकसित लार्भा हरियो रङ्गको हुन्छ ।	लाभ्रेले बिरुवाको पात खाई बिरुवालाई नाङ्गो पारी दिन्छ । बसन्त र शरद ऋतुमा यिनको आक्रमण बढी हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> डेल्टामेथिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ एम. एल. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने ।
२. पातको झिँगा (Leaf miner)	वयस्क पुतली सानो सेतो रङ्गको हुन्छ । लार्भा हल्का हरियो रङ्गको हुन्छ ।	लाभ्रेहरू आफूले बनाएको पातको सुरङ्गभित्र पसी हरियो भाग खाँदै जान्छन् । यस्तो पातहरू सेतो र खुम्चिएको देखिन्छ र भित्र पट्टि सुरङ्ग जस्तो धर्सा देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> पालुवा आउना साथ डेल्टामेथिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ मि.लि. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने वा रोगर ०.०३ प्रतिशत छर्ने । खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रति लीटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. कत्ले कीरा (Scale insect)	यो धेरै सानो, एकै ठाउँमा बसी रहने कुनै लाम्बिलो र बोक्रासँग मिल्दोजुल्दो रङ्गको हुन्छ ।	यिनीहरू धेरै संख्यामा बसेर बिरुवाबाट रस चुस्दछन् जसले गर्दा बिरुवाहरू रोगाएर जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> कीरा लागेका बोटहरू नसाने । फाल्गुण र चैत्र महिनामा एक एक पटक डाइमथोयट ३०% इ.सी. १ एम. एल. प्रतिलीटर पानीमा मिसाइ छर्कने । मड्डितेल र साबुनको झोल बनाईछर्ने, मेसिनको तेल कपडामा भिजाई पुछ्ने । एटसो १० मिलि प्रति लि मिसाइ छर्ने ।
४. लाहीकीरा (Aphid)	यो लाही सानो र अलि कालो रङ्गको हुन्छ ।	यी कीराले बिरुवाबाट रस चुस्दछन् र यसले आक्रमण गरेका बिरुवाका पातहरूमा कालो दूसी देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> फुल फुल्नु अगाडि डाइमथोयट ३०% इ.सी. १ एम. एल. प्रति लीटर पानीमा मिसाइ छर्कने ।
५. सिट्रससिल्ला (Psylla)	वयस्क कीरा सानो नरम र खैरो हुन्छ । पखेटा पारदर्शक र तिनमा सेतो थोप्ला हुन्छन् । बच्चाहरू मसिना र पहेँलो रङ्गका हुन्छन् ।	बिरुवाको कलिलो भागमा बसी रस चुस्दछन् र पातहरूमा दूसी फैलिएको देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> माथि उल्लेखित लाही कीरालाई जस्तै विधि अपनाउने ।
६. फल कुहाउने औँसा (Fruit fly)	वयस्क कीरा करिब घरको झिँगा जस्तै हुन्छ । पखेटा बाहिर पट्टि तन्केका हुन्छन् । औँसाहरू सेतो रङ्गका र टाउको तिखारिएका हुन्छन् ।	औँसाहरूले फलको भित्रभित्रै बसेर खान्छन जसले गर्दा फलहरू कुहिएर भुईँमा झर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> फलफूलको बोटमा पालुवा लागेको बेलामा र चिचिला लागिसकेपछि मालाथियन ५०% ई.सी. १ मी.ली प्रतिलीटर पानीमा मिसाई छर्ने । बिरुवामा कुनै गुलियो पदार्थमा मालाथियन विषादी मिसाई यसको लेप बनाई ठाउँ-ठाउँमा लगाई दिनाले वयस्क

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			कीराहरू आकर्षित भई खान आई मर्दछन्। सो कार्य पालुवा लाग्ने बेला देखिएपछि फल टिप्ने बेलासम्म गरेमा बढी प्रभावकारी देखिन्छ। <ul style="list-style-type: none"> कीरा लागेर झरेका फलहरू जम्मा गरी नष्ट गरिदिने। मिथायल युजिनल र मालाथियन ५०% ई.सी. को फेरोमेन ड्र्याप राखी भाले झिगा मार्ने।
७. मिलिवग (Mealy bug)	सेता, कपास जस्तै जीउ भरी काँडेकाँडा देखिएको नरम कीरा हो।	पात र डाँठको रस चुस्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> इमिडाक्लोरोपिड ०.२ मी.ली. प्रतिलीटर पानीमा झोल बनाई छर्ने।

अमिलो जातका फलफुलमा फल टिपीसकेपछि विशेष गरी वसन्त याम शुरु पूर्व या जाडो याममा खनजोत मलजल रोग कीरा लागेका हाँगा या पात हल्का काँटछाँट गर्न कुहेका झरेका फलफूल जलाउने वा गाड्ने तत्पश्चात् आवश्यकता हेरी छिटो नाशवान सुरक्षित/वातावरणमा कम हानिकारक विषादी प्रयोग गर्ने त्यसपछि फल लागिसके पछि बोटबिरुवाको निरीक्षण र आवश्यकता हेरी रोग कीरा व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ।

अमिलो जातका फलफूलका मुख्य रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्यान्कर (Canker)	पात, डाँठ र फलमा सुरुमा बाटुलो पछि वेआकारका केही उठेको काठ जस्तो र पहेलो घेरा भएका हाँगाहरू देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> बगैचा सफा राख्ने। हिउँदमा बोटका मरेका हाँगा बिगाहरू काँटछाँट गरी हटाउने। कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५० डब्लुपी.) ३ ग्राम प्रति लीटर झोल काँटछाँट पछि छर्कने र फेद वरिपरी सफा पारी १ देखि १.५ हातसम्म बोर्डोपेष्टले लिपी दिने।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		<ul style="list-style-type: none"> वर्षा सुरु हुनु अगावै नयाँ पालुवा आउन लागेको बेलामा एकपटक र वर्षायाममा २-३ पटक १ प्रतिशतको बोर्डोमिश्रण स्प्रे गर्ने।
२. कालो धर्वाँसे (Shooty mould)	पात, डाँठ र फलमा कालो धर्वाँसे जस्तो तहले ढाक्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> बोटहरू सफा राख्ने। कीराको प्रकोपले यो रोग लाग्ने हुँदा शुरुमा ती कीरा नियन्त्रण गर्ने। अन्य रोग नियन्त्रणको लागि प्रयोग गरिएको दूसीनाशकले यसलाई पनि नियन्त्रण गर्दछ।
३. कोत्रे (Anthracnose)	स-साना काला दागहरू डाँठ र पातमा देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी हाँगा बिगा काटेर नष्ट गर्ने। वर्षा याममा रोग बढ्ने हुँदा २-३ पटक १ दिनको फरकमा र हिउँदमा काँटछाँट पछि १ प्रतिशतको बोर्डोमिश्रण वा कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५०% डब्लु.पी.) ३ ग्राम प्रति लीटरको झोल छर्कने।
४. जरा कुहिने (Root rot)	पातहरू पहेलो भई मर्दै जान्छ र टुप्पावाट बोट सुकदै सुकदै जान्छ।	<ul style="list-style-type: none"> निकासको राम्रो प्रवन्ध मिलाउने। तीनपाते (जंगली सुन्तला) मा कलमी गरेको बिरुवा लगाउने। खनजोत गर्दा जरामा चोट नपुर्याउने। माघ महिनातिर रोगी बोटको जरानिको माटो हटाई कुहिएको जरा हटाउने र करीब १-२ हसा जरालाई खुल्ला छाडी सम्भव भए खरानी र राम्रो पाकेको मल माटोमा मिसाई जरा पुर्ने। रोगी बोटको फेद वरिपरि राम्ररी भिज्ने गरी बोर्डो मिश्रण (१ प्रतिशत) वाम्यान्कोजेव (इन्डोफिल एम-४५, ७५% डब्लु. पी.) वा कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स-५०% डब्लु. पी.) या कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाई ड्रेन्च गर्ने साथै कार्बेन्डाजिम

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		(डेरोसाल ५०% डब्लु. पी.) २ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाई पुरा बोट भिजे गरी छर्ने र १ दिन पछि फेरी एकपटक कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु.पी.) छर्ने। <ul style="list-style-type: none"> वर्षात शुरु हुन थालेपछि माथि उल्लेख गरे वमोजिमको विषादी ड्रेन्च गर्ने र बिरुवामा पनि छर्ने।
५. फेद कुहिने (Stalk rot)	फेद बरिपरि बोक्रा चर्किने कहिले सुख्खा हुने झर्ने र भित्री डाँठ देखापर्ने गर्दछ। समयमै सावधानी लिईएन भने पात पहेलो भएर हाँगा सुक्दै जाने गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग सहन सक्ने जात लगाउने। तिनपाते (जंगली सुन्तला) मा कलमी गरेको बिरुवा लगाउने। सडेको भाग हटाई बोर्डो लेप लगाउने। तिनपातेको सहायक जरा दिने। हिउँदको समयमा १ प्रतिशत को युरिया + ४:४:५० को बोर्डो मिश्रण बोटमा स्प्रे गर्ने। फेदमा कृषि चून छर्ने र खरानी थुपार्ने।
६. गुलाबी रोग (Pink disease)	आर्द्रता बढी भएपछि बोक्रा चर्किने, फुट्ने र काठ माथि खटिरा निस्कने र सिँद्र रङ्गको धूलो देखिने, बिरुवा मर्दै जाने।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको भागलाई काटेर जलाउने। रोग लागेको भाग खुर्किएर चौबाटियापेष्ट वा बोर्डो लेप लगाउने। कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु.पी.), म्यान्कोजेव (इन्डोफिलएम-४५-७५% डब्लु. पी.) र बोर्डोमिश्रण पालैपालो छर्ने।
७. ग्रीनीङ्ग (Citrus greening)	<ul style="list-style-type: none"> सुन्तला जात फलफूल (जुनार) का पातहरू पूरै पहेलो हुने वा पहेलो पातमा हरियो नशाहरू हुनुको साथै हरिया दागहरू पनि देखिन्छन्। 	<ul style="list-style-type: none"> तराई/भित्री मधेश र रोगग्रस्त क्षेत्रबाट ल्याई रोपेका बिरुवाहरूमा यस्ता लक्षणहरू देखापर्ना साथ बोटहरू काटी जलाइदिने। समुन्द्र सतह देखि १३०० मीटर भन्दा कम उचाई भएको ठाउँमा

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	<ul style="list-style-type: none"> छिपिएको पातहरूको बीचको मुख्य नशा असामान्य रूपमा प्रष्ट देखिन्छ। यो अवस्था विस्तारै विस्तारै पातका अर् नशाहरूमा सदैँ जान्छ र पात पहेँलिई टुप्पाहरू सुकी अन्तमा बिरुवा नै मर्छ। धेरै फूल फुल्नुको साथै बेमौसममा पनि फूल फुल्ल सक्छ, दाना सानो हुँदै जाने, दाना एकतर्फी मात्र बढ्ने, असामान्य रूपमा फल झर्ने र कम फल्ने हुन्छ। छिपिएका फलहरूमा सूर्य तर्फ भएको भाग मात्र पहेलो रङ्गको हुन्छ अर्को पट्टि हरियो नै रहन्छ। उपरोक्त लक्षणहरू बोटको कुनै एक भाग वा एउटा हाँगामा पनि हुन सक्छ। 	<ul style="list-style-type: none"> बिरुवा उत्पादन गर्नु हुँदैन साथै त्यहाँबाट बिरुवा ल्याउनु हुँदैन। यो रोग सिट्रस सिल्ला कीराले सार्ने भएको हुँदा तालिका बनाई डाइमथोयट ३०% इ.सी.) १ एम.एल. प्रतिलीटर पानीको दरले प्रयोग गर्नुपर्छ।

१८.१.१० अन्य बालीका रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन

बाली तथा रोगका नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
अम्बा ओइलाउने रोग (wilt)	रोगी बिरुवाका टुप्पातिरका पातहरू पहेलिन्छन्, ओइलाउछन्। ती पातहरू सुकेर झर्दछन्। डाठमा बरिपरी खैरो रंगले घेरिएर बोट मर्न थाल्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोप्ने र रोड्ने बेलामा जरामा चोट पटक नलगाउने। बोटको बरिपरी चुन छरी सिँचाई गर्ने। बेर्ना रोप्नु भन्दा दुई हप्ता अगाडि फर्मािलिनले माटो उपचार गर्ने।
सुपारी मुना कुहिने रोग	बोटको टुप्पाको पातमा पहेलो घेरा भएको खरानी रङ्गको थोप्ला बन्दछ। रोगी पातको नशाहरू कालो भएर जान्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बिरुवा देखिएमा हटाउने। स्ट्रेप्टोमाइसिन ०.०५ प्रतिशतको झोल बनाएर छर्कने।
कोले रोग वा महाली रोग	रोगी दानाको बाहिरी सतहमा पानीले भिजेको जस्तो देखापर्छ।	<ul style="list-style-type: none"> सडेका मुना र मरेका भागहरू खुर्केर हटाउने।

बाली तथा रोगका नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
(koleroga)	र सेता दुसीले छोप्छ र छिप्पिनु अगाडि नै फलको भेट्ना हुँदै पछि पूरै बोट सडेर मर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> कपर अक्सक्लोराइड ५०% डब्लु.पी. (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम / लीटर पानीका दरले १ देखि १.५ महिनाको फरकमा छर्कने। बिरुवाको वरिपरी पानी जम्न नदिने।
अदुवा गानो कुहिने (Rhizome rot)	बोटको माथिल्लो पातको टुप्पो पहिलिदै पातको किनार हुँदै रोग तलतिर बढ्दै जान्छ। पछि तल पातसँग जोडिएको ठाउँमा पानीले भिजेको जस्तो भएर गिलो हुन्छ बिरुवा तान्दा सजिलै पातसँग छुट्टिएर आँउछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी गाना वा पाना वीउको लागी प्रयोग नगर्ने। माटोमा उचित निकासको व्यवस्था मिलाउने। घुम्टी बाली चक्र अपनाउने। कार्बान्डाजिम ५०% डब्लु. पी. (बेभिष्टिन/डेरोसाल) ले वीउ उपचार गर्ने।
पातको थोप्ले (Leaf spot)	पातमा साना, गोला अण्डाकार देखि हल्का पहेला थोप्ला देखापर्दछ र पछि सुकेर प्वाल पर्न सक्दछ। पात दोब्रिन्छ, लत्रिन्छ र बोट होचो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी पात जम्मा पारी जलाईदिने। कपर अक्सक्लोराइड ५०% डब्लु.पी. (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम/लीटर पानीका दरले रोग देखापरेपछि छर्कने।
बदाम बेर्ना कुहिने (Seedling blight)	ओसिलो ठाउँमा भण्डार गरेका वीउहरू रोप्दा बोटको फेद कुहिन्छ र मर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> सगला र स्वस्थ्य दाना छानेर सुख्खा ठाउँमा भण्डार गर्ने क्याप्टान ५०% डब्लु.पी. विषादीले २ ग्राम प्रति के.जी. वीउका दरले वीउ उपचार गर्ने।
टीका रोग (Tikka)	पातमा दुई किसिमको, पहेलो रङ्गको थोप्ला र मसिना, गोलाकार गाढा खैरो वा कालो रङ्गका थोप्लाहरू देखा पर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी टुटा जम्मा गरी जलाईदिने। घुम्टी बाली अपनाउने। क्याप्टान ५०% डब्लु. पी. विषादी २ ग्राम प्रति के.जी. का दरले वीउ उपचार गर्ने। पातमा थोप्ला देखापर्न थालेपछि कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु.पी (बेभिष्टिन) १ ग्राम प्रति लीटर वा Chlorthalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा

बाली तथा रोगका नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		छर्कने। वा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) ३ ग्राम प्रतिलीटर अथवा Hexaconazole 5%EC (Avon, Comfort, Hexahit) ३ मी.ली प्रतिलीटर पानीमा मिसाई छर्कने।
टिगुरे (Rossete)	बिरुवा असामान्य रूपमा टिगुरिन गई बोट ज्यादै होचो र सानो हुन्छ। बिरुवाका पातका नशाहरू फक्रन् पातहरू उल्टो दोब्रिएर जान्छन्। बोटमा कोसा लाग्दैन।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट उखेली जलाउने। घुम्टी बाली लगाउने। Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मी.ली प्रतिलीटर पानीमा मिसाई छर्कने।
सिंदुरे (Leaf rust)	पातको तल्लो सतहमा सूनतला रङ्गको पहेला दानादार थोप्ला र माथिल्लो तहमा खैरो थोप्ला देखिन्छन्।	Chlorthalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाई १५-२०दिनको अन्तरमा छर्कने वा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा अथवा Hexaconazole 5% EC (Avon, Comfort, Hexahit) ३ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने।

अलैची बालीका रोग तथा कीरहरू

किराको नाम	पहिचान	क्षतिका लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
झुसिलकिरा	कालो रङ्गका वयस्क पुतलीहरू	लाभ्रेहरू पातको तल्लो भागमा जम्मा भएर बस्दछन् र पातको हरितकण खान्छ जसको फलस्वरूप पात जाली जस्तो देखिन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> सुरु को अवस्थामा झुण्डमा बस्ने भएकोले पात टिपेर मार्न सकिन्छ। नुभाल्युरोन (Nuvaluron 10% EC) जस्तै King Guard, Rimon, Pedestral वा डाइक्लोरभस (Diclorvos 76% EC) जस्तै Nuvan, Doom, DDVP नामक विषादीहरू मध्ये कुनै एक विषादी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ फूलमा नपारी सवै पातमा पर्ने गरी कीराको प्रकोप हेरी २ देखि ३ पटक सम्म छर्ने। वानस्पतिक विषादी नीम, सिस्नु, खुर्सानी, साबुन गहूँतमा मिसाइ कुहाएर छर्ने गरेमा कीराको केही हदसम्म नियन्त्रण गर्न सकिन्छ।
गवारो	कालो वा खैरो रङ्गको टाउको भएको पुतली र साना गुलाबी र टाउको कालो भएका लाभ्रेहरू	यी लाभ्रेहरू अलैचीका सराको टुप्पोबाट स.साना प्वाल बनाइ भित्र पस्दछन् र भित्रभित्रै खाँदै गानोसम्म पुग्दछन् र फलस्वरूप झ्याड पहेलिन, गुबो सुक्ने वा मर्ने, नबढ्ने जस्ता लक्षण देखिन्छन् जसको फलस्वरूप उत्पादनमा हास आउँदछ। कलिला फल भित्र पसी दाना खाइदिनाले फलहरू फोसा हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> गवारो लागेको तथा गुबो मरेका सराहरू उखेली नष्ट गरी अलैची बारीको राम्रोसंग सरसफाइ गर्नुपर्दछ। हटाइएका सराहरू जलाउने वा गाड्ने गर्नु पर्दछ। यी कीरा नियन्त्रण गर्नका लागि Emidachlopride 17.8% जस्तै जोस अथवा भिक्टर, नामको विषादी मध्ये कुनै एक विषादी ०.५ देखि १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाइ पुरै बोट भिजे गरी छर्कने। गवारोको प्रकोप हुने बगानमा अलैची गोड्दा माटोमा फिप्रोनिल ०.३ प्रतिशत दाना जस्तै आर्शिवाद, विलटप, एजेन्ट, नामका विषादी मध्ये कुनै एक विषादी प्रति झ्याड १५ देखि २० ग्राम बिरुवाको बरिपरि लगाउने।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिका लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
लाही	यी कीराहरू पनि झुण्डमा वसेर रस चुस्दछन्	१. यी कीराहरू पनि झुण्डमा वसेर रस चुस्दछन्। २. फलस्वरूप बिरुवाहरू बढ्दैनन्, पात र फलको आकार प्रकार विग्रन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> लाही कीराहरू नियन्त्रण गर्न निम, बकाइनो, सूती, सिस्नु, चिराईतो, खुर्सानी आदि गहूँतमा कुहाएर, साबुन, मटीतेलसंग मिसाइ छर्न सकिन्छ। लाही कीराहरूलाई आश्रय दिने किसिममा बालीहरू जस्तै चुरुम्फा, केरा, मकै, आरु तथा अन्य लाही लाग्ने बाली तथा रुख बिरुवाहरू बगानको नजिकमा लगाउनु हुँदैन, भएमा हटाउनु पर्दछ। लाहीले पहेलो रंग मन पराउने भएकोले, पहेलो पासो yellow trap अलैची बगानमा झुण्डाइ लाही कीरा नष्ट गर्न सकिन्छ।
ग्रिप्स	यी कीराहरू अति साना हुन्छन् र वच्चा अवस्थामा सेतो पहेलिएका रंगका हुन्छन् र वयस्क कीरा खैरा रंगका हुन्छन्।	रस चुस्ने कीराहरूले पातको फेद भित्र डाँठमा, फूल र फल लाग्ने भागमा र फलमा समेत आक्रमण गर्दछन्। यी कीराको आक्रमणबाट फलहरू फोसा हुने, आकार विग्रने भै गुणस्तरमा हास आउँछ।	<ul style="list-style-type: none"> अलैची बगान नजिकमा रहेका यो कीरा लाग्ने अन्य वनस्पतिहरू, जस्तै पिडालु, माने, अलैचीका जंगली प्रजातिहरू हटाउने। कीराको प्रकोप बढी भएमा अलैचीका सुकेका पात हटाइ तलका मध्ये कुनै एक विषादी प्रयोग गर्ने। इमामेक्टीन बेन्जोएट ५% एस.जी. (Emamectin Benzoate 5% SG) जस्तै (Boxer) (Cobra) (Emar) मध्ये कुनै एक विषादी ०.४ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर स्प्रे गर्ने। स्पाइरोमेसिफेन २२.९% एस.सी. (Spiromesiphen 22.9% SC) जस्तै ओवेरन (Oberon) ०.८ एम. एल. प्रति लिटर पानीमा मिसाएर स्प्रे गर्ने। एसिफेट ७५% एस.पी. (Acephate 75% SP) जस्तै अलटप (Alltop), फेटल (Fatal) चिटक (Chettak) मध्ये कुनै एक विषादी १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर स्प्रे गर्ने।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिका लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
			<ul style="list-style-type: none"> क्विनालफस २५% इ. सी. (Quinalphos 25% EC) जस्तै फलास (Flash), एलकुइन्टल (Allquintal), नागिन (Nagin) मध्ये कुनै एक विषादी १ एम. एल. प्रति लिटर पानीमा मिसाएर स्प्रे गर्ने। निमबाट बनेका तयारी विषादीहरू प्रयोग गर्ने।
खुम्भे	बोसो समानको सेतो शरीर, टाउको खैरो-रातो, ठूल-ठूला ३ जोर खुम्भे भएको र छुदा खुम्भिने हुन्छ।	यस कीराले माटो भित्र बसी अलैचीको जरा खाएर क्षति पुरयाउदछन । यो कीराको जीवनचक्र जात हेरी १-३ वर्षको हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> सधैभरि एकै स्थानमा नर्सरी नगरी फरक-फरक स्थानमा नर्सरी गरी खुम्भे कीराको आक्रमण कम गर्ने। कांचो गोबरको प्रयोग नगर्ने। जमिनको गहिरो खनजोत गर्ने, जसले गर्दा खुम्भे कीरालाई सिकारी कीराहरूले खाएर यसको संख्या कम हुन्छ। खपटेको माउलाई विजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने। खुम्भे कीराको प्रकोप हुने स्थानमा बिरुवा लगाउनु अघि राम्रोसंग खनजोत गरी प्रति रोपनी १ किलो मेटाराइजियम एनिसोप्ली (Metarhizium anisopliae) दुसी माटोमा प्रयोग गरी खनजोत गर्ने। यसको प्रयोग गर्दा माटोमा चिस्यान हुनु आवश्यक छ। यो दुसी प्रयोग गरिएको खेतबारीमा रासायनिक विषादी प्रयोग गर्नु हुदैन। मेटाराइजियम प्रयोग गर्दा राम्रो संग भण्डारण गरिएको साथै प्रयोग गर्ने अवधि समाप्त नभएको कुरा एकिन गरेर मात्र प्रयोग गर्ने। विषादी प्रयोग गर्ने हो भने खनजोत गर्दा माटोमा प्रति रोपनी १ किलो क्लोरपाइरीफस (डर्सवान १०%) प्रयोग गर्ने।

अलैची वालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	क्षतिका लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
जरा तथा गानो कुहिने रोग	<ul style="list-style-type: none"> पाना र डाँठ जोडमा पानीले भरिएका थोपाहरू देखा पर्दछन्। पातहरूको टुप्पा पहेँलिन्छन् र पहेँलिनै क्रम पातको फेदतिर बढ्दै डाँठसम्म पुग्दछ। विस्तारै पात ओईलाएर सुक्दछ र डाठको फेद, पाना र जराहरू कुहिन्छन् । डाँठलाई तान्दा गानोबाट सजिलै छुट्टिन्छ। बिरुवालाई खोतलेर हेर्दा डाँठ, पाना र जरामा काला-खैरा दागहरू प्रशस्तै देखिन्छन्। 	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ पाना वा वीउबाट बेर्ना बनाइ रोप्ने। रोग फैलावाट रोक्न रोगी बोटहरू गानोसहित उखेली गाड्ने वा जलाउन। पानी जमन नदिन निकासको राम्रो व्यवस्था मिलाउने। अलैची टिपाइ पछि लगत्तै १ प्रतिशतको बोर्डेक्स मिश्रण छर्ने। (१०० ग्राम चुन, १०० ग्राम नीलो तुथो १० लिटर पानीमा मिलाइ तयार गर्ने)। जैविक तरिकाको खेती गर्न बिरुवा लगाउनु अघि संजिवनी वा ट्राइकोडर्मा २.५ किलो १०० किलो कम्पोष्ट मलमा मिसाएर दूसीको विकास भएपछि माटोमा प्रयोग गर्ने Copper oxychloride 50% WP जस्तै Blitox, Anucop, Dhanucop जस्ता दूसीनासक विषादी मध्ये कुनै एक विषादी २-४ ग्राम प्रति लिटर पानीमा झोल बनाइ बिरुवा रोप्ने बेलामा बिरुवाको फेद २०.३० मिनेट डुबाइ उपचार गरी ओभानो बनाएर रोप्ने। साथै बगानमा पनि यो विषादी छर्ने।
पात कुहिने रोग	<ul style="list-style-type: none"> सुरुमा पातहरूमा पानीको फोका जस्ता दागहरू देखिन्छन् र विस्तारै यी पानीफोकाहरू बढ्दै गएर पूरा पात नै ढाकी दिन्छन्, त्यस पछि पात कुहिन्छ, यो रोगको प्रकोप बढ्दै गएमा पूरा बिरुवा नभाँचिएर सडेर मर्दछ। यस रोगको दुसी माटोमा 	<ul style="list-style-type: none"> बगानको सरसफाइमा ध्यान दिने। बिरुवा रोप्दा दूसी नासक विषादीले उपचार गरेर मात्र रोप्ने। Copper oxychloride 50% WP जस्तै Blitox, Anucop, Dhanucop जस्ता दूसीनासक विषादी मध्ये कुनै एक विषादी ३-४ ग्राम प्रति लिटर पानीमा झोल बनाई १०-१५

रोगको नाम	क्षतिका लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
	लामो समय सम्म जिवित रहन्छ।	दिनको अन्तरालमा २ पटक छर्ने। <ul style="list-style-type: none"> बगानमा दिनमा आधा समय घाम पर्ने गरी छाहरी व्यवस्थापन गर्ने। ५. १५ वर्ष भन्दा पुराना बगान क्रमशः हटाउदै जाने।
बोट ओइलाउने तथा बगाने डढ्ने रोग	<ul style="list-style-type: none"> यो रोग जरा तथा गानोवाट सुरु हुन्छ। बोटको टुप्पाका पातहरू पहिलिन्छन्, लाकाको टुप्पो बटारिने र सुईरो बाड्दिने हुन्छ। विस्तारै पात, डाँठ र सम्पूर्ण बोट खडेरी परेजस्तै गरी सुकेर जान्छ। यो रोग लागेका अलैचीको फलहरू पाक्दैनन्, अलैचीको दाना भित्रका बीउ छिपिदैनन् र बीउहरू कलिला सेता देखिन्छन्। यो रोगको संक्रमण भईसकेपछि नयां टुसाहरू नआउने र बोटहरू पूर्णरूपमा सुकेर गई बगान नै नष्ट हुनजान्छ। 	<ul style="list-style-type: none"> अलैची बगानको राम्रो सरसफाइ गर्ने। रोगी बोटहरू हटाइ जलाउने। रोग देखा परेमा Copper oxychloride 50% WP जस्तै Blitox, Anucop, Dhanucop जस्ता दुसीनासक विषादी मध्ये कुनै एक विषादी २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर पात, बोट, पाना तथा जरा समेत भिज्ने गरी प्रयोग गर्ने। रोग देखा नपरेको स्वस्थ नर्सरीवाट मात्र बिरुवा ल्याएर रोप्ने। <p>रोग नासक विषादी प्रयोग गर्दा जेठदेखि साउन भित्रमा पानी नपरेको बेलामा प्रयोग गर्ने।</p>

रोगको नाम	क्षतिका लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
सुटी मोल्ड (Sooty mold)	<ul style="list-style-type: none"> यो रोग खास गरी बाक्लो छाहारी भएको स्थानमा बढी देखिने गर्दछ। मलातोको छाहारी भएको बगानमा बढी मात्रामा यो कालो दुसी देखिन्छ। अलैचीमा छाहारी दिने रुखको पातमा लाही कीरा बस्दा तिनको विष्टा अलैचीको पातमा परी त्यसमा पाइने गुलियो पनले गर्दा पातमा विभिन्न जातिका दुसीलागेर यो रोग लाग्दछ। रोगका दुसी पातको भित्री सतहसम्म पस्न नसकेतापनि यसले प्रकास संश्लेषण क्रियामा अवरोध उत्पन्न गर्ने हुँदा अलैचीको उत्पादनमा कमी ल्याउँदछ। 	<ul style="list-style-type: none"> Copper oxychloride 50% WP जस्तै Blitox, Anucop, Dhanucop जस्ता दुसीनासक विषादी प्रति लिटर पानीमा २-३ ग्राम मिसाइ पुरै बोट भिज्ने गरी छर्कने। यसको नियन्त्रण गर्न सबै आयल प्रति लिटर पानीमा १५ एम. एल. मिसाइ छर्दा निकै प्रभावकारी देखिएको छ। बगानमा लाही कीराको नियन्त्रण गर्ने। छाहारी दिने रुख ठिक मात्रामा राख्नु पर्दछ। हल्का मात्र दुसी भएको अवस्थामा सावुन पानीको घोलले पनि उपचार गर्न सकिन्छ।
फुर्के (Foorke)	रोगी बिरुवाको फेदमा धेरै स-साना काण्डहरू निस्कन्छन् र बोटमा फूल फुल्दैन। बोट होचो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> बिरुवा बीउवाट उत्पादन गर्ने। रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने। रोगका विषाणु सार्ने कीरा मार्न Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मी.ली प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने।
छिर्के (Chhirke)	शुरुमा पातका मुख्य नशामा पहेला धब्बाहरू देखापरी पातमा फैलिन्छन् पछि पहेला थोप्लाहरू खैरो रङ्ग भई पात सुकेर जान्छ र बोट होचो भई वृद्धि रोकिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> बीउवाट उत्पादित बेर्ना लगाउने। रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने। मालाथिन ५०% ई.सी. १ मि.लि. वा Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मी.ली प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्कने।

चियामा लागने किराहरू र तिनको व्यवस्थापन

सि.न.	किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.	शुलशुले (Mites)	चियाको शुलशुले विभिन्न खालको हुन्छन् । रातो माकुरे, वैजनी र सुन्तला रङ्गको शुलशुलेले बढि क्षति गर्दछ ।	शुलशुलेको लार्वा निम्फ तथा, वयस्क समेतले पातमा रहेको क्लोरोफिल चुसि क्षति पुयाउँछन् । पातको सतहमा रातो धब्बा देखिन्छ जुन पछाडि बढदै जाँदा खैरा धब्बामा परिवर्तन हुन्छन् । अन्तमा पातहरू झरी उत्पादनमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> छाँयादार बिरुवाको उचित व्यवस्थापन गर्ने । सिचाई गरि बगानमा आद्रता बढाउने । बगानको सेक्सन बरिपरि उपयुक्त हेज प्लान्ट कायम गर्ने । संक्रमित स्थानबाट श्रमिकहरू पत्ति टिपाई वा अन्य खेति कर्म गर्ने शिलशिलामा चिया बगानमा प्रवेश गर्दा समेत यसको फैलावट हुने हुँदा सावधान अपनाउने । वर्षात भए पछि यसको संक्रमण विस्तारै घट्दै जाने हुन्छ । प्रकोप भएमा बनस्पति जन्य विषादिको झोल, पिरे झारको झोल, गहुँत आदीको प्रयोग प्रभावकारी हुन्छ । झारपात हटाई बगान सफा राख्ने ।

सि.न.	किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
				<ul style="list-style-type: none"> सल्फर पाउडरको घोल ३ के.जी. प्रति हेक्टरको दरले प्रयोग गर्ने ।
२.	रस चुस्ने किराहरू (sucking insects) चियाको मच्छड	यो चियाको धेरै खतरनाम किरा हो । यी किराहरू बिहानी र साँझपख बढि सक्रिय हुन्छन् छाँया परेको ठाँउमा बढी संख्यामा पाईन्छ ।	यसको क्षति बढि छाँया भएको ओसिलो ठाँउमा अत्याधिक हुन्छ । वयस्क र बच्चा दुवैले मुना कलिला पात र डाँठबाट रस चुस्दछ । यिनीहरूको सियो जस्तो सुँडले कोशिका छेडदछन् र रस चुस्ने क्रममा बिषाक्त पदार्थ भित्र छोडदछन् । यसरी खाएका पातमा २-३ घण्टामै राता खैरा धब्बाहरू देखिन्छन् र केहि दिनमा यि पातहरू सुक्दछन् । आक्रमण भएका पात माथि तिर कोप्रो पर्छन् पातको बनोट, नराम्ररी विग्रन्छ र कलिला हाँगाहरू समेत सुक्दछन् । बढी आक्रमण भएको बगानमा ३-४ हप्ता सम्म मुना आउँदैन ।	<ul style="list-style-type: none"> झारपात हटाई बगान सफा राख्ने । छाँयादार बिरुवा धेरै भएमा हटाई सूर्यको किरण छिर्ने गरि पारीलो बनाउने । बिहान र बेलुका गाईको गोबरको गुइँठा तथा बनस्पति जन्य विषादीको थुँवा लगाई मच्छड धपाउने ।
३	थ्रिप्स	यसले भर्खर बढ्दै गरेका मुना , कलीला पात र डाँठबाट रस चुस्दछन् । काँट छाँट गरेर मुना पलाउन लागेका बिरुवाहरूमा धेरै आक्रमण गर्दछ ।	यसको आक्रमण भएका पातको पछाडिको भागमा मूल नशाको दुवै तर्फ दुई वटा धर्सा देखि सकिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> झारपात हटाई बगान सफा राख्ने । संक्रमण भएको ठाँउमा कडा गरी पत्ती टिप्ने । झोलमोल विषादी गहुँत तथा निम प्रयोग , गर्ने ।

सि.न.	किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	ब्यवस्थापन विधि
४.	लाही	यसको रंग कालो र आकारमा साना हुन्छन्।	यसले मुना तथा कलिलो पातमा आक्रमण गर्दछ ।पात बढ्न नदिइ बिना आकारको बनाउँदछ । यसको मह जस्तो पदार्थ निकाल्ने हुदाँ sooty mold को आक्रमण पनि सँगै देख्न सकिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> निमजन्म विषादी १:४ को अनुपातमा प्रयोग गर्ने।
५.	ज्यासिड	यस किरालाई ग्रीन फ्लाई पनि भनिन्छ।यो किराले मुना र पातको कलीलो भागमा आक्रमण गरी रस चुस्दछ।	यसको आक्रमण भए पछि मुना बढ्न सक्दैन पातहरू बटारीन थाल्दछन् र पात खैरो भई सुक्न थाल्दछ र आक्रमण भएको पातको मुल नशा र शाखा नशा समेतमा खैरो पना देखा पर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> झारपातहरू हटाउने। आक्रमण भएको ठाँउमा कडा पत्ति टिपाई गर्ने। निम जन्म विषादीको प्रयोग गर्ने।
६.	फलस वर्म	यो खैरो करिब १ से.मी हुन्छ ।	काँटछाँट गरेका टिपिग गर्न लागेको बिरुवामा बढि देखा पर्दछ।यसले मुनालाई मुनिको पातसँग टसाई बटारेर राख्दछ।भिन्नि बसी पातको माथिलो सतह र कहिले काँही मुनाको टुप्पो खाई दिन्छ।आक्रमण भएको पात खस्रो मोटो र चाउरी परेको देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> झारपात हटाउने। आक्रमण भएको ठाँउमा कडा पत्ति टिपाई गर्ने। निम जन्म विषादीको प्रयोग गर्ने।
७.	चिया लुपर	यसको ब्यस्क कैलो रंगको रात्रिचर पुतली हो। यसको पखेटामा कालो र पहेलो धब्बाहरू हुन्छन्। यसको लार्भाहरू खैरो रंगको हुन्छ।	भर्खरका लार्भाहरूले पातका छेउ तर्फबाट खाई दुलाहरू बनाउदछ।हुर्केका लार्भाले छिपिएको पातहरू खान्छन् ।बढी आक्रमण भएका पातहरूमा नशा बाहेक सबै पात खाई क्षति पुर्याउछन्।	<ul style="list-style-type: none"> यसको बयस्क रात्रिचर पुतली भएकोले राति बत्ति पासो थापेर बयस्कको संख्या कम गर्न सकिन्छ। लार्भा र प्यूपाहरू संकलन गरेर । छहारी रुखहरूलाई हिउँदमा बोडोपेष्ट

सि.न.	किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	ब्यवस्थापन विधि
				<p>बनाई लेप्ने।</p> <ul style="list-style-type: none"> Bacillus thurengensis ५ ग्राम १ लि. पानीमा हालेर छर्ने । गहुँत तथा झोलमल नियमित प्रयोग गर्ने ।
४	झुप्पामा बस्ने क्याटर पिलर (cluster caterpillar)	यी किराहरूको पुतली रात्रीचर हो।	यसका लार्भाहरू पातमा झुण्ड बनाएर बस्दछ र पातहरू खाएर प्वाँल बनाउँदछन्।कतिपयको शरिर चिल्लो हुन्छ।कतिपयको शरिरमा झुसहरू हुन्छन्।यी झुसहरू चिया बगानमा काम गर्ने मानिसको शरिरमा पर्यो भने चिलाउने हुन सक्ने।	<ul style="list-style-type: none"> यो कात्तिक-मंसिर र चैत्र-वैशाख महिनामा प्रशस्त भेटिन्छन्।त्यसै समयमा हातले टिपी नष्ट गर्न सकिन्छ। Light Trap को प्रयोग गर्ने। निम जन्म विषादी वा जैविक विषादी N.P.V.१ एम एल प्रति लीटर. पानीमा मिसाइ छर्ने।

चियामा लागने रोगहरू:

रोगको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
फोके मरुवा (blister bilght)	यो एक प्रकारको मौसमी रोग हो। धेरै तुँवालो लागने कुहीरो बढि , लागने र छाया पर्ने क्षेत्रमा यो रोग सजिलै फैलिन्छ। वर्षा पछि चर्को घाम लागेमा यो रोग फैलिने डर हुन्छ।	यो रोग आक्रमण गरेको पातको तल्लो भागमा सेतो सेतो फोकाहरू देखा पर्दछन् पछि ती फोकाहरूमा रातो कालो भई दुलो पर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> यदि चिसो लामो वर्षा भई आर्द्रता बढि भएको अवस्था लामो दिन रहिरहेमा चिया बगानको स्थलगत अनुगमन गरि रोग लागेको छ छैन हेरबिचार गर्ने । धेरै छाँयादार बिरुवा छ भने हटाउने। झारपात समयमा नै नियन्त्रण गर्ने। नियमित रूपमा १५ दिनको अन्तरमा कपर अक्सिकलोराईड ०.५ प्रतिशत स्प्रे गर्ने।
ब्लाक रट कालो (कुहिने रोग) भई	यो पातमा लागने महत्त्वपूर्ण रोग हो। यो २ बटा दुशि जन्य जीवाणु बाट हुने गर्दछ ।	यीनीहरूले आक्रमण गरेका पातहरूमा कालो धब्बा देखा पर्दछ र विस्तारै पातहरू मरी झर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको बोटहरूलाई काँटछाँट गरी छोटो चक्र अबलम्बन गर्ने। धेरै छाँया भएमा छाँयादार बोट हटाउने। पानीको निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने।
रातो सिन्दुरे	यो चियामा एक मात्र अलिंगबाट हुने रोग हो । यसमा शुरुमा कलिला हाँगाहरूलाई आक्रमण गर्दछ र फैलिदै पातसम्म पुग्दछ। पातमा पहेंलो पातहरू ईटा कलरको वा सुन्तला रंगको देखिन्छ ।		<ul style="list-style-type: none"> निकासको राम्रो प्रबन्ध गर्नु पर्दछ। माटोमा पोषण तत्व विशेष गरि पोटासको कमी हुन दिनु हुदैन। उचित छहारी बिरुवाको व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ।

गुलाब

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
धूले ढूसी/खराने	गुलाबका पात, मुनाहरूमा खरानीको धूलो झरेको जस्तै गरी रोग देखा पर्दछ र मुना/पातहरू घुम्निने हुन्छन्।	<ul style="list-style-type: none"> यो रोगको लक्षण शुरु भएको थाहा पाउने डिनोक्याप ४८% इ.सी. (केराथेन) ०.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाइ वा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) ०.५ (१ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाइ अथवा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा अथवा Hexaconazole 5% EC (Avon, Comfort, Hexahit) ३ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने।
कालो थोप्ले (Black leaf spot)	पातको सतहमा पहेंलो घेरा भएका वीचमा कालो रङ्गका वाटुलो आकारका थोप्लाहरू देखापर्दछन्।	<ul style="list-style-type: none"> रोग शुरु हुन लागेको थाहा पाउने बिल्टिकै म्यान्कोजेव डाईथेन एम ४५ (७५ डब्लु.पी.), ६ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाए। प्रत्येक वर्ष बोट काँटछाँट गर्ने र मरेका भागहरू हटाउनाले रोगको श्रोत न्यून हुन्छ।

लिचीको पात गुजुमुज्ज पार्ने सुलसुले

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
यो कीरा एकदमै सानो र सेतो रङ्गको हुन्छ	पातको तल्लो सतहमा बसी रस चुस्दछ, पातहरू गुजुमुज्ज भै खैरो रङ्गमा बदलिन्छ।	Dicofol 18.5 EC (Colonel) वा Propargite 57% EC (Kingmite, Omite) ३ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने।

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

१८.२ नेपालमा पंजिकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरू:

१८.२.१ नेपालमा पंजिकृत विषादीहरू (२०७५/०८/२९ सम्म)

क्र.सं.	विषादीको प्रकार	साधारण नाम	व्यापारिक नाम
१	कीटनाशक	६०	१६३५
२	दुसीनाशक	४२	७४६
३	व्याक्टेरियानाशक	१	१७
४	झारनाशक	३०	४३६
५	सुलसुलेनाशक	६	२८
६	शंखकीरानाशक	१	२
७	जुकानासक	१	१
८	मुसानाशक	२	३८
९	जैविक विषादी	१४	११३
१०	वनस्पतिजन्य	१३	१९
	जम्मा	१७०	३०३५

१८.२.२ प्रतिबन्धित विषादीहरू:

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१	क्लोरोडेन (Chlordane)	सन् २००१
२	डी.डी.टी. (DDT)	सन् २००१
३	डाइएलड्रिन (Dieldrin)	सन् २००१
४	इन्ड्रिन (Endrin)	सन् २००१
५	अल्ड्रिन (Aldrin)	सन् २००१
६	हेप्टाक्लोर (Heptachlor)	सन् २००१
७	मारेक्स (Mirex)	सन् २००१
८	टोक्सोफेन (Toxaphene)	सन् २००१
९	बी.एच.सी. (BHC)	सन् २००१
१०	लिनडेन (Lindane)	सन् २००१
११	फस्फामिडन (Phosphamidon)	सन् २००१
१२	अर्गानो मर्करी कम्पाउण्ड (Organo mercury fungicide)	सन् २००१
१३	मिथाइल पाराथियन (Methyl Parathion)	सन् २००७
१४	मोनोक्रोटोफस	सन् २००७

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
	(Monochrotophos)	
१५	इण्डोसल्फान (Endosulphan)	सन् २०१४
१६	फोरेट (Phorate)	२०७२/३/२० को विषादी समितिबाट निर्णय भएको । राजपत्रमा प्रकाशित हुन बाँकी ।
१७	काबोफ्युरान (Carbofuran)	विषादी समितिको मिति २०७५/९/१६ को बैठकले प्रतिबन्धित गर्ने निर्णय गरेको र राजपत्रमा प्रकाशित हुने प्रकृत्यामा रहेको र २०७७/९/१६ सम्म प्रयोग तथा बेचबिखन गर्न पाइने ।
१८	कार्बारिल (Carbaryl)	
१९	डाइक्लोरोभस (Dichlorovos)	
२०	ट्राइजोफस (Triozophos)	
२१	बेनोमाइल (Benomyl)	
२२	कार्बोसल्फान (Carbosulphan)	राजपत्रमा प्रकाशित हुने प्रकृत्यामा रहेको र २०७८/४/१९ सम्म प्रयोग तथा बेचबिखन गर्न पाइने ।
२३	डाइकोफल (Dicofol)	
२४	एल्मुनियम फस्फेट ५६% ३ ग्रामको ट्याबलेट (Aluminium Phosphide)	

विषादी आयात कर्ता विक्रेता र विषादी संश्लेषण कर्ताहरूमा विशेष अनुरोध

“विषादी आयात, निर्यात, उत्पादन र बिक्री वितरणमा संलग्न हुनु हुने जोकोहि ले पनि जिवनाशक विषादी ऐन र नियमावली बमोजिम ईजाजतपत्र लिएर मात्र विषादीको कारोबार गर्नुपर्नेछ सो विपरित गरेमा नियमानुसार कारवाही हुन्छ ।”

“जीवनाशक विषादीको दुरुपयोग नगरौं, पंजिकरण नगरिएका र प्रतिबन्धित विषादीहरूको प्रयोग गरी मानिस, पशुपक्षी र अन्य लाभदायक जीवजन्तुको स्वास्थ्य र पर्यावरणमा हुने नकारात्मक असरबाट जोगाऔं ।”

“कृषक दाजुभाई तथा दिदीबहिनीहरूमा विशेष अनुरोध”

- विषादी विष हो, औषधी होईन भन्ने कुरा सदैव मनन् गर्नुहोस ।
- अनावश्यक रूपमा विषादीको प्रयोग नगर्नुहोस्/नगराउनुहोस् ।
- विषादी खरिद गर्नु पूर्व प्राविधिकको अनिवार्य सल्लाह लिनुहोस् ।
- तालिम प्राप्त र ईजाजत पत्र प्राप्त विषादी खुद्रा विक्रेताहरूबाट मात्र विषादी खरिद गर्नुहोस् ।
- विषादी खरिद गर्दा पंजिकृत, सुरक्षित र प्रभावकारी विषादी छान्नुहोस् ।
- पंजिकरण नभएका र प्रतिबन्धित विषादी बारे जानकारी राख्नु होस र त्यस्ता विषादी खरिद नगर्नु होस ।
- विषादीको सुरक्षित तरिकाले भण्डारण गर्नु होस र बालबच्चाहरूको पहुँच देखि टाढा राख्नुहोस् ।
- सहि विषादी, सहि मात्रामा, सहि समयमा र सहि तरिकाले प्रयोग गर्नुहोस् ।
- विषादी चलाउँदा सुरक्षात्मक पहिरनको अनिवार्य प्रयोग गर्नुहोस् ।

- विषादी प्रयोग गरिसकेपछि पर्खनु पर्ने समय व्यतित नभएसम्म बाली टिपेर खाने र बेच्ने नगर्नुहोस।
- भण्डारणमा लाग्ने रोग क्रीरा नियन्त्रणका लागि सकभर स्थानीय प्रविधि अवलम्बन गर्नुहोस्। रासायनिक विषादी प्रयोग गर्नु परेमा सुरक्षित विषादी सावधानीपूर्वक गर्नु होस, उपभोग पूर्व प्रतिक्षा अवधिको अनिवार्य ख्याल गर्नुहोस्।
- विषादीका खाली भाँडाहरू (डिब्बा, प्याकेट) सुरक्षित तरिकाले नष्ट गर्नुहोस, जथाभावी नफालौं।
- विषादी बिक्रेताले पंजीकरण नगरिएका विषादी बिक्री नगर्नुहोस्।

विस्तृत जानकारीको लागि नजिकको गाउँपालिका/नगरपालिकाका कृषि शाखा/इकाइ/कृषि ज्ञान केन्द्र एवं प्लान्ट क्वारेन्टिन एवं विषादी व्यवस्थापन केन्द्र हरिहरभवनमा सम्पर्क राखौं।

१८.३. पञ्जिकृत विषादीहरूको सामान्य नाम तथा विषादी बालीमा प्रयोग गरिसके पछि बाली टिप्न वा कटानी गर्नका लागि पर्खनुपर्ने प्रतिक्षा अवधि

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनु पर्ने समय (दिन)
१.किटनाशक					
१	एवोमेक्विटन	१४	२३	इमामेक्विटन बेन्जोएट	१०
२	एसिफेट	१५	२४	इथियन	१४
३	एसिटामिप्रिड	१५	२५	फेनभेलारेट	७
४	अल्फसाइपरमेथ्रिन	१४	२६	फेनपाइरोक्सिमेट	३-७
५	अल्फामेथ्रिन	७	२७	फिप्रोनिल	३२
६	एल्मुनियम फोस्फाइड (सञ्चित अनाजमा प्रयोग गरिने)		२८	फ्लुबेन्डियामाइड	३०
७	बेटासाइफलुरन	४	२९	इमिडाक्लोरप्रिड	४०
८	बाइफेन्थ्रिन	६	३०	इण्डोअक्जाकाव	१४
९	बुप्रोफेजिन	५	३१	इटेफेनप्रोक्स	१५
१०	कार्बारिल (तरकारीको लागि)	२२-४०	३२	ल्याम्डासाइहालोथ्रिन	१४
११	कार्बोसल्फान	३०-६०	३३	लुफेनुरोन	१४
१२	कार्टाप हाइगोक्लोराइड	२१	३४	मालाथियन	१४
१३	क्लोरोफ्लुजुरान	७	३५	निटेनपाइराम	१६
१४	क्लोरानट्राअलिपोर	७	३६	नोभालुरोन	५
१५	क्लोरोपाइरिफोस	२८-३५	३७	फेनथोयट	५
१६	साइफलुथ्रिन	७	३८	प्रोफेनफोस	१४
१७	साइपरमेथ्रिन	७	३९	प्रोपोक्जर	३०

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनु पर्ने समय (दिन)
१८	साइरोमेजिन	७	४०	क्वनालफस	४०
१९	डल्टामेथ्रिन	७	४१	स्पाइरोमेसिफेन	७
२०	डाईफ्लुबेन्जुरोन	७	४२	टेमेफस	३०
२१	डाइमथोएरट	१५	४३	थायोमथोक्साज	१४-२१
२२	डाइनोटफुरन	३८	४४	थायोडिकार्ब	७
२ सुलसुले नाशक					
१	डाइकोफल	६	३	हेक्जिथियाजोक्स	२०
२	फेनपाइरोक्जिमेट	२	४	प्रोपरजाइट	१४
३ दुसीनाशक					
१	बेनोमाइल	७-२१	१७	इप्रोवेनफस	१४
२	क्याप्टान	३०	१८	कासुगामाइसिन	३०
३	कार्बेन्डाजिम	१४	१९	क्रिरोक्सिमिथाइल	१४
४	कार्बोक्सिन	२१	२०	मेन्कोजेव	१४-२८
५	क्लोरोथालोनिल	१४	२१	मेटालाक्सिल	४९
६	कपर हाइड्रोक्लोराइड	१४	२२	मेटिराम	६
७	कपर हाइड्रोक्साइड	१४	२३	पेन्सिक्रोन	७९
८	कपर अक्सिकलोराइड	२१	२४	प्रोविकोनाजोल	१५-३०
९	साइमोक्सानिल	१४	२५	प्रोपिनेव	३०
१०	डाइफिनाकोजाजोल	३४	२६	सल्फर	१४
११	डाइमिथोमोर्फ	१४	२७	थाइफोनेट मिथाइल	१४
१२	डिनोक्थाप	२१	२८	थिराम	१४-३०
१३	फिनामिडन	१०	२९	ट्राइसाइक्लाजोल	३०
१४	फ्लुसल्फामिड	२८	३०	भेलिडामाइसिन	२१
१५	हेक्जाकोनाजोल	४०	३१	जिनेव	१०
१६	इप्रोभेलिकार्ब	३०-९०			
४ सुसानाशक			५	मोलुसिसाइड	
१	त्रोमाडियोलोन		१	मेटलडिहाइड	
२	जिकफोस्फाइड				
६ जैविकविषादी			७	ब्याक्टेरीयानाशक	
१	एजाडिरेक्विटन	३	१.	स्ट्रेप्टोमाइसिन सल्फेट + टेट्रासाइक्लिन	२४ घन्टा

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनु पर्ने समय (दिन)
२	व्युभेरिया बेसिआना	७			
३	मेटाराइजम एनिसेपाली	३			
४	स्युडोमोनास फ्लुरेन्सेस	३			
५	ट्राइकाडर्मा भिरिडि	७			
६	भर्टिसिलियम लेकानी	७			
८	झारपातनाशक				
१	२.४डि सोडियम साल्ट	७	१०	मेटसल्फुरोन मिथाइल	१४
२	२.४डि इथाइल इस्टर	२१	११	अक्सिडार्जिल	१७
३	एमोनियम साल्ट अफ ग्लाइफोसेट	५६	१२	अक्सिफ्लोरफेन	१५
४	एट्राजिन	६०	१३	पाराक्वाट डाइक्लोराइड	१०
५	बिसपर्विक सोडियम		१४	पेन्डिमिथालिन	७५
६	व्युटाक्लोर	१०	१५	प्रेटिलाक्लोर	७५
७	क्यालडिनाफोप प्रोपार्जिल		१६	प्रोपाक्विवाफोप	२१
८	ग्लाइफोसेट	१०	१७	पाइराजोसल्फुरान इथाइल	७
९	मेट्रिव्युजिम	७	१८	सल्फोसल्फुरोन मिथाइल	६०

नोट: विषादीको प्रतिक्षा अवधिलाई निम्न कुराहरूले असर गर्ने हुँदा पर्खनुपर्ने अवधिमा केही फेरबदल हुन सक्दछ।

१. बालीको प्रकार र यसको फिजियोलोजी ।
२. बाली लगाउने स्थानको मोहडा, उचाई, हावाको गति ।
३. विषादीको प्रयोग मात्रा ।
४. विषादी प्रयोग गर्दाको मौसम तथा ऋतु आदि ।
५. विषादीलाई माटोमा प्रयोग गर्दा प्रतिक्षा अवधि केही लामो हुने ।

१८.४ एकिकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम)

एकिकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन (Integrated Pest Management)

एकिकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन बाली बिरूवाका शत्रुहरू (रोग, कीरा, झारपात, चरा, मुसा आदि) लाई आर्थिक रूपले न्यायोचित, पर्यावरणीय दृष्टिकोणले दिगो तथा सामाजिक रूपमा स्विकार्य बाली संरक्षण गर्ने एक विधि हो । यसमा एकभन्दा बढी व्यवस्थापनका विधिहरूको एकिकृत रूपमा प्रयोग गरिन्छ, जसले गर्दा रासायनिक विषादीहरूको प्रयोगमा कमी हुन आउँछ।

एकिकृत व्यवस्थापनका मुख्य सिद्धान्तहरू: (१) स्वस्थ बाली उत्पादन, (२) खेतबारीको नियमित अवलोकन, (३) मित्र जीवहरूको संरक्षण (४) कृषकहरूलाई स्वयं दक्ष बनाऔं।

एकिकृत बाली शत्रु व्यवस्थापनका विधिहरू:

१. रोग कीरा अवरोधक जातको प्रयोग (Resistant Varieties): रोग कीराले नोकसानी नहुने वा कम हुने जातको प्रयोग गर्ने।
२. कृषि कर्ममा आधारित तरिका (Cultural Method): बाली चक्र, वीउ छर्ने वा रोपाइ गर्ने समयको हेरफेर, खेतको सरसफाई, उचित खनजोत, बाली कटानीपछि अवशेष नष्ट गर्ने।
३. भौतिक तथा यान्त्रिक तरिका (Physical and Mechanical): हातले टिप्ने, अवरोध राख्ने, पासो थाप्ने, अनाज सुकाउने आदि।
४. जैविक तरिका (Biological Control Method): परजीवी एवं शिकारी कीराका साथै विभिन्न जीवाणु जस्तै व्याक्टेरिया (वि.टी.), फंगस, भाइरस (एन.पि.भि.) र निमाटोडको प्रयोग।
५. आकर्षक रासायनिक पदार्थको प्रयोग (Chemical Attractants): विभिन्न आकर्षक रासायनिक पदार्थ जस्तै: मिथाइल यूजिनल, क्यूलियर र विभिन्न फेरोमेन जस्तै: हेलीलुर, स्पेडोरलुर, आदिको प्रयोग।
६. घरेलु व्यवस्थापनका विधिहरू।
७. हर्मोनको प्रयोग: विभिन्न हर्मोन जस्तै आप्लोरको प्रयोग।
८. विषादीको प्रयोग (Chemical Control Method): अन्य विधिहरूले नियन्त्रण नभएमा उपयुक्त विषादीको सावधानिपूर्वक प्रयोग गर्ने।

नेपालमा कृषकहरूले अपनाईसकेका केही आई.पि.एम. प्रविधिहरू:

- नीम, टिमुर, बोझो, तितेपाती, ज्वानु, तोरीको तेल प्रयोग गरी अन्न भण्डारणमा रोग कीरा नियन्त्रण।
- काठको धूलो, गहुँत, साबुन पानी, सूतीको झोल प्रयोग गरी तरकारी बालीको कीरा नियन्त्रण।
- सुन्तला जात फलफूल र लहरे तरकारीको औंसा कीरा नियन्त्रणको लागि फेरोमेन ट्याप, खेतबारीको सरसफाई।
- स्थानीय वनस्पतिबाट तयार गरिने झोलमल, गाईको गहुँत, मोही आदिको प्रयोग।
- केही मात्रामा विभिन्न पासोहरूको प्रयोग।
- केही मात्रामा हुसीजन्य, व्याक्टेरीया, भाइरस तथा निमाटोड जन्य जैविक विषादीको प्रयोग।
- मित्र जीवहरूको संरक्षण।

फलफूल तथा तरकारी बालीमा फेरोमेन ट्यापको प्रयोग:

क) लहरे तरकारी बाली (कुकरविट्स) जस्तै काँक्रो, घिरौला, लौका, आदि: कुकरविट्स समुदायका तरकारी बालीमा लाग्ने कीराहरू र तिनबाट हुने हानी नोकसानी नियन्त्रणको लागि क्यूलियर नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ। फेरोमेन ट्यापको बट्टा भित्र राखिएको कपासमा ५/५ थोपा क्यूलियर र मालाथायन ५० को झोल राखी जमिनबाट ५ फिट उचाईमा राखुपर्दछ। फेरोमेनको गन्धले भाले झिंगाहरू आकर्षित भई मालाथायनको प्रभावले मर्दछन्। पोथीले बतासे फुल पर्दछ। प्रतिरोपनी ५ वटा ट्याप राखुपर्दछ।

ख) फलफूल बाली: फलफूलमा लाग्ने औंसा कीरा नियन्त्रणको लागि मिथायल यूजिनल नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ। ट्यापलाई बलियो हाँगामा झुण्ड्याउनु पर्दछ। फेरोमेनको गन्धले भाले

झिगा आकर्षित हुने र मर्ने गर्दछन् पोथी झिगाले वतासे फुल पार्दछ। यसबाट कीराको संख्यामा कमी भई नियन्त्रण हुन्छ। प्रति ट्याप ५/५ थोपाका दरले मिथायल योजिनल र मालाथयन झोल राखुपर्दछ। नोट: हरेक १/१ महिनामा मालाथयन झोल ५ थोपा प्रति ट्याप थप्ने।

कीरा व्यवस्थापनको लागि उपलब्ध हुन सक्ने केही पासोहरू

क्र.सं.	पासोको नाम	प्रयोग हुने
१	लाइटट्राप	रातीमा उडने कीराहरू
२	एलो स्टीकी ट्राप	साना उडने कीराहरू जस्तै लाही, सेतो झिगा, लिफमाइनर
३	स्टेनर ट्राप	मिथाइल योजिनल, क्युलियर फेरोमन
४	फनेल ट्राप	हेलील्युर, स्पोजो ल्युर, ल्युसिनोडस ल्युर, पेक्टिनो ल्युर, सिप्रो ल्युर
५	डेल्टा ट्राप	डि. वि. एम/प्रोटुला ल्युर
६	ओटा टी ट्राप	डि. वि. एम/प्रोटुला ल्युर, पि. टि. एम १, २ ल्युर
७	म्याकफल ट्राप	विभिन्न ल्युरको लागि
८	पिटफल ट्राप	माटोको सतहमा हिडने कीराहरू

बजारमा उपलब्ध हुन सक्ने केही फेरोमन/ल्युर

क्र.सं.	पासोको नाम	कीरा	वाली
१	मिथाइल योजिनल	फल कुहाउने औसा	सुन्तला जात आप फलफूल
२	क्युलियर	फल कुहाउने औसा	काको फर्सी समुहका वाली
३	व्याक्टोसेरा कम्पोजिटिड	फल कुहाउने औसा	माथिका दुवै वाली
४	हेली ल्युर	गोलभेडाको फलको गवारो	गोलभेडा, चना, रहर
५	स्पोजो ल्युर	सूर्तिको पात खाने लार्भा	सूर्ति, काउली वर्ग, आलु गोलभेडा
६	डि. वि. एम. प्रोटुला ल्युर	ईट बुट्टे पुतली	काउली बन्दा समुहका
७	ल्युसिनोडस ल्युर	फल र डाँठमा लाग्ने गवारो	भाण्टा
८	पि. टि. एम १, २ ल्युर	जोताहा पुतली	आलु
९	सिप्रो ल्युर	पहेलो गवारो	धान
१०	पेक्टिनो ल्युर	दानामा लाग्ने गुलाबी गवारो	कपास
११	इरमित र इरमिन ल्युर	दानामा लाग्ने छिके गवारो	कपास
१२	टि एल एम ल्युर	टमाटरको पात खन्ने टुटा कीरा	टमाटर

केही प्रचलित जैविक तथा वानस्पतिक विषादी

क्र.सं.	नाम	प्रयोग
१	एजाडीरिक्टिन (नीममा आधारित)	विभिन्न कीराहरूको लागि
२	व्युभेरिया वेसियाना (ढुसी जन्य)	पुतलीका लार्भा, साना चुन्ने कीरा

३	मेटाराइजियम एनीसोप्लेई (ढुसीजन्य)	खपटे र पुतलीका लार्भाहरू (माटोमा बस्ने जस्तै खुम्भे)
४	भर्टिसिलियम लेकानी (ढुसीजन्य)	सेतो झिगा, लाही, लिफमाइनर
५	वेसिलस थुरनजेनेसिस कुस्टाकी (व्याक्टेरिया जन्य)	विभिन्न पुतली समुहका लार्भाहरू
६	न्युक्लियर पोलीहेड्रोसिस भाइरस क) हेली ख) स्पोजो	क) गोलभेडाको फल खाने गवारो (हेलीकोभर्पा आर्मीजेरा) ख) सूर्तिको पात खाने लार्भा (Spodoptera litura)
७	इन्टोमोप्याथोजनीक निमाटोड	माटोमा बस्ने विभिन्न कीराहरू जस्तै खुम्भे
८	ट्राइकोडर्मा भिरिडी र हर्जोनियम	ढुसीजन्य रोग विशेष गरी माटोमा रहने
९	स्युडोमोनास फ्लुरेसेन्स	केराको पनामा वील्ट, ड्याम्पीड अफ, धानको सीथ ल्वाइट, उखुकाके रेड रट, चना र गोलभेडाको ओइलाउने रोग

जीवनाशक विषादीको सुरक्षित प्रयोग तथा व्यवस्थापन

क) जीवनाशक विषादीको विषालुपनाको तुलनात्मक वर्गीकरण (WHO, 2009)

खतराको स्तर	एल.डी. ५० मुसामा (मिलीग्राम प्रति केजी शरीरको तौलमा)	
	मौखिक	छालाबाट
अत्यन्त खतरनाक	५ मिलि ग्राम भन्दा कम	५० मिलि ग्राम भन्दा कम
अति खतरनामक	५-५० मिलि ग्राम	५०-२०० मिलि ग्राम
माध्यम रूपले खतरनाक	५१-२००० मिलि ग्राम	२००-२००० मिलि ग्राम
सामान्य रूपले खतरनाक	२०००-५००० मिलि ग्राम	२०००-५००० मिलि ग्राम
सुरक्षित	५००० मिलि ग्राम भन्दा माथि	५००० मिलि ग्राम भन्दा माथि

(एल.डि. ५०: विषादीको मात्रा जसले परीक्षण गरिएको जनावरको ५०% संख्यालाई मर्दछ)

ख) जीवनाशक विषादीको सुक्षित प्रयोग: विषादीको उचित रूपमा उपयोग नगरिएमा यसले उपयोग कर्ता, अरु मानिस, घरपालुवा पशुहरू, वन्यजन्तुहरू र लाभकारी कीराहरूलाई समेत हानी पुऱ्याउनुको साथै वातावरणलाई पनि नोक्सान गर्दछ।

१) सामान्य सिद्धान्त:

- क) अनावश्यक रूपमा विषादी प्रयोग नगर्नुहोस्।
- ख) सम्भावित खतराबाट सावधान हुनुहोस्।
- ग) विषादीको लेबल र अन्य पर्चाहरू पढ्नुहोस्।
- घ) केटा केटीलाई विषादीबाट टाढा राख्नुहोस्।

२) कीटनाशक विषादी उपयोग गर्नु अगाडि:

- क) विषादी सुरक्षित ठाउँमा तालाबन्दी गरी राख्नुपर्छ।
- ख) स्प्रेयर/डष्टर राम्रो अवस्थामा हुनुपर्छ।
- ग) उपकरणलाई काम गर्नु अघि र काम सकिएपछि जाँच गर्नुपर्छ।

घ) कम घातक (प्रति किलोग्राम ५०१ मिलीग्राम भन्दा माथि एल.डी. ५० भएको) सुरक्षित विषादी प्रयोग गर्नुपर्छ।

३) मिश्रण बनाउँदा र छर्दा:

- क) सुरक्षात्मक पहिरन लगाउनुपर्छ, जस्तै: पुरा बाहुलाको कमीज, लामो पतलुङ्ग, जुत्ता वा वूट, चौडा किनारा भएको टोपी, हातमा रबरको पन्जा, मास्क, कृत्रिम श्वास उपकरण आदि।
- ख) चुरोट पिउन वा धुम्रपान गर्नु हुँदैन।
- ग) विषादी अन्य ठाउँमा फैलिन नपाओस् भन्नका लागि विषादीको प्याकेटलाई सावधानीपूर्वक खोल्नुपर्दछ।
- घ) हावाको बहाव कम भएको बेलामा छर्ने गर्नुपर्दछ।
- ङ) बन्द भएको नोजललाई मुखले फुक्नु हुँदैन।

४) जीवननाशक विषादी प्रयोग पश्चात:

- क) विषादीको प्रयोग गरेका कागजी पदार्थलाई सुरक्षित स्थानमा जलाएर वा गाडेर नष्ट गर्नु पर्छ।
- ख) प्रयोग गरिएको भाडा कम्तिमा ३ पटक साबुन पानीले सफा गर्नु पर्दछ।
- ग) हात मुख राम्ररी साबुन पानीले धुनु पर्दछ।
- घ) उपकरणलाई राम्ररी सफा गरेर राख्नु पर्दछ।

५) विष लागेका लक्षणहरू र प्राथमिक उपचार:

ओर्गानोफस्फेट र कार्बामेट यौगिकहरू जस्तै मेटासिड, मेटासिस्टक्स, नुभान आदिले कोलिनेष्टर रोकदछन्, जसले गर्दा स्नायु प्रणालीमा विकार उत्पन्न हुन जान्छ। टाउको दुख्ने, रिगटा लाग्ने र बाकवाकी हुने र त्यस पश्चात जाडो भई पसीना आउने, झाडा लाग्ने र वान्ता हुने लक्षणहरू देखा पर्दछन्। मांसपेशीहरू थर्कनु, भीषण कम्पन हुनु र अचेत नहुने अवस्थाहरू समेत हुन सक्छ।

प्राथमिक उपचार:

- क) रोगीलाई आधा झुकेको रूपमा टाउको तल पर्ने गरी राख्नु पर्दछ।
- ख) वान्ता गराउने व्यवस्था गर्नु पर्छ।
- ग) राम्ररी हावा आउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ।
- घ) छिटो अस्पताल लैजाने व्यवस्था गर्नु पर्छ।
- च) एट्रोफिन सल्फेटको २ मिली ग्राम इन्ट्राभेनस सुई दिनु पर्छ।

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

१८.५ व्यवसायिक कीट

१८.५.१ मौरीपालन

मेहनती कृषकले कम लगानीमा राम्रो आय आर्जन गर्न सक्ने सरल मौरीपालन व्यवसाय हो। हाम्रा कृषकहरूले परापूर्वकाल देखि नै मौरीपालन गर्दै आएको भएता पनि अझै मौरी पालनलाई

व्यवसायीकरण गर्न उन्नत प्रविधिको अवलम्बनका साथै आयमूलक व्यवसायको रूपमा विकास गर्न नसकेको भए पनि क्रमशः परम्परागत मौरीपालन परिवर्तन भई व्यवसायिक रूपमा शुरूवात भएको छ। नेपालको तराई र भित्री मधेश क्षेत्रमा एपिस मेलिफेरा र पहाडी भेगमा एपिस सेरेना जातको मैरी पालन भैरहेको छ।

मौरीपालन सम्बन्धी केही जानकारी		
एपियरीको छनौट	एपियरीमा मौरी गोलाको प्रबन्ध	अनुपयुक्त मौसममा व्यवस्थापन कार्य
मौरी घर राख्ने क्षेत्रको बरिपरि सकेसम्म वर्षभरि नै चरन उपलब्ध भएको, १-१.५ कि.मी. बरिपरि मौरी चरन बाली /फैलिएको,	परम्परागत मुढे घर वा खोपे घर सुधार्ने र चलायमान चौकोस राख्ने अथवा आधुनिक घरमा मौरीपालन गर्ने एपियरीको सबै आधुनिक घर एकै साइजको राख्ने अगाडिपट्टि ढल्काएर २५-३० से.मी. उचाइको स्टैण्ड माथि राख्ने तथा स्टाण्डको चारवटै खुट्टामा पानीले भरिएको कचौरा राख्ने मौरीको प्रवेशद्वार अगाडि खुल्ला ठाउँ हुनुपर्दछ। स्थानीय जातको मौरीको दुई घर बीच कम्तीमा १ मीटर दुरी राख्ने	गर्मी याममा चर्को घामबाट बचाउन छहारीको प्रबन्ध गर्ने, प्रवेशद्वार ठूलो पार्ने, भेन्टिलेशनको व्यवस्था गर्ने, मौरीको लागि घर बाहिर भाँडोमा नुनिलो पानी (५-८ ग्राम १ लि. पानीमा) राखी दिने। जाडो याममा घारको बरिपरिका प्वालहरू थुनी दिने, प्रवेशद्वार उत्तर दिशातिर नराख्ने, बोरा या गोरखापत्रले घर/छाउरा फ्रेमहरू माथि छोपि दिने, मौरीले नढाकेको फ्रेमहरू झिकी डमी बोर्ड प्रयोग गरी ठाउँ सानो बनाई दिने, खानाको अभाव भएमा चिनी चास्नी दिन, कमजोर गोलाहरूलाई आपसमा संयोजन गरी दिने। गृष्म र वर्षा याममा यस मौसममा मौरीको रोग र शत्रु बढी देखा पर्ने हुदा त्यसको नियन्त्रणमा बढी ध्यान दिनु पर्दछ। अहाराको अभाव बढि हुने हुँदा कृत्रिम अहाराको व्यावस्थ गर्नु पर्दछ। मौरीले गृह त्याग गर्न सक्ने सम्भावना बढी भएकोले प्रवेशद्वारमा रानू ढोका प्रयोग गर्ने, बलियो गोलाबाट टालेका छाउराहरूको फ्रेम राख्ने, रोगी गोलालाई तुरुन्तै औषधी उपचार गर्ने। (अनुपयुक्त मौसममा निरीक्षण गर्दा घर धेरै बेरसम्म खुल्ला राख्नु हुँदैन)

मौरी गोलामा रोग किराको व्यावस्थापनरोगी गोलाको पहिचान

रोगी गोलाको पहिचान	उपचार विधि	रोकथाम गर्ने उपायहरू
• चाकामा छाउराहरू कम र छारिएका हुन्छन्	• सम्बन्धित विशेषज्ञको सल्लाह लिई उपचार गर्नु पर्छ।	• एपियरीमा बलियो गोला मात्र राख्ने, कमजोर गोलाहरू

रोगी गोलाको पहिचान	उपचार विधि	रोकथाम गर्ने उपायहरू
<ul style="list-style-type: none"> छाउराको रंग धमिलो खैरो देखिन्छ रोगग्रस्त चाकाबाट नराम्रो गन्ध आउँछ टालेका छाउराको बिको केही तल घसिएको र सानो प्वाल हुन्छ र आसनबोर्ड भित्र मरेका छाउराहरू प्रशस्त देखिन्छन् त्यस्तै रोगी मौरीहरू घर बाहिर घसेर हिड्छन्, उड्न नसक्नु, घरभित्र जताततै मौरी बिष्टा देखिन्छ 	<ul style="list-style-type: none"> इ.एफ.वि. एन्टिबायोटिक अक्सीटेट्रासाइक्लीन वा टेरामाईटिन २५ मि.ग्रा./फ्रेमको दरले चिसो चिनी चास्नीमा औषधी मिसाई ३ दिनसम्म लगातार दिने वा १ ग्राम औषधी १ लिटर चिनी चास्नीमा मिलाई मौरी, छाउरा चाका आदिमा ५ दिनसम्म लगातार स्प्रे गर्ने। टी.एस.वि.भी:भाइरसद्वारा लाग्ने भएकोले व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने। सुलसुले: ८५% फर्मिक एसिड एब्जर्वेन्ट कार्डबोर्डमा राखी सानो कपासको डल्लोमा भिजाई सानो बट्टा भित्र राखी आसन बोर्डमा राखी दिने (२ मि.लि./ फ्रेम दरले)। 	<ul style="list-style-type: none"> भएमा संयोजन गर्ने। फोहर पोखरीको छेउछाउमा घर नराख्ने तर सकभर बगिरहेको पानीको श्रोत नजिकमा हुनुपर्दछ। घार निरीक्षण गर्दा बलियो र स्वस्थ गोला पहिले, कमजोर र रोगी गोला सबै भन्दा पछि निरीक्षण गर्ने। हरेक पल्ट एक घर पछि अर्को घर निरीक्षण गर्दा हात र प्रयोगमा आएका मौरी सामग्रीहरू राम्रोसँग साबुन पानीमा पखालेर मात्र प्रयोग गर्ने। धेरै नै रोगग्रस्त गोला भएमा एपियरीबाट टाढा राख्ने वा जलाउने।

मौरी गोला व्यवस्थापन कार्य तालिका

समय	क्रियाकलापहरू
चैत्र-वैशाख	<p>एपिप्रीमा मौरी गोलाको प्रबन्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> परम्परात घर सुधार गर्ने वा आधुनिक घर सफा गरी मौरी राख्ने। मौरी गोलाको अगाडि खुल्ला ठाउँ हुनेगरी दुई घर बीचको दूरी कम्तीमा १ मिटर राख्ने। हसैपिच्छे गोला निरीक्षण गरी हुल निर्यासबाट भाग्न सक्ने मौरीलाई छुट्याई गोला वृद्धि गर्ने। रानू पुरानो छ भने नयाँ रानू राख्ने। गोलामा मौरीको संख्या बढ्दै जाँदा खाली चौकोस थप्दै जाने। मौरीको संख्या बढेपछि प्रवेशद्वार बढ्ने गरी लामो प्वालतर्फ फर्काउने। छाउरा कक्षा भरिएपछि महकक्ष (Super) राख्ने। हावा खेल्ने गरी घरमा प्वालहरू मिलाउने। प्राकृतिक शत्रुहरूको नियन्त्रण गर्ने। तापक्रम/आद्रता बढ्ने हुँदा रोगको आक्रमण हुने भएकोले निरीक्षण गरी नियन्त्रण गर्ने।

समय	क्रियाकलापहरू
	<ul style="list-style-type: none"> महकक्ष भरेर ९०% जति कोष टाली सकेपछि मदानीको सहायताले मह काढ्ने। मह काढ्दा मौसम हेरी मौरीको लागि पनि मह छोडेर काढ्ने।
जेष्ठ-अषाढ	<ul style="list-style-type: none"> नियमित रूपमा मौरी घर निरीक्षण गरी गोला स्वस्थ राख्ने। चर्को गर्मी भएमा घर बरिपरि पानी छर्कने। घार बरिपरि नुन पानी (१ लि. पानीमा ८ ग्राम नुन) राखिदिने। चरन हेरी स्थानान्तरण गर्ने। कमजोर गोलालाई बलियो गोलाबाट छाउरा सहितको चौकोस ल्याई मिलाउने। घारको खुट्टामा कचौरा राखी पानी भर्ने र कमिलाबाट बचाउने। अन्य प्राकृतिक शत्रुहरूलाई नियन्त्रण गर्ने (अरिङ्गल, बच्छरूको गोला नष्ट गर्ने) या घर प्रवेशद्वार नजिक बसी चेप्टो लट्टीले हानी मार्ने।
साउन-भदौ	<ul style="list-style-type: none"> वर्षाबाट घरहरूलाई जोगाउने। मैनपुतलीको प्रकोप हुन सक्ने भएकोले नियन्त्रण गर्ने। कृत्रिम आहार (चिनी चास्नी) को व्यवस्था गर्ने।
असोज-कार्तिक	<ul style="list-style-type: none"> मौरीहरू फेरी सक्रिय भएर आउँछन् त्यसैले उपयुक्त क्षेत्र छनोट गरी स्थानान्तरण गर्ने। पुरानो रानू बूढी भएको भए नयाँ फेर्ने। हुल निर्यास व्यवस्थापन गर्ने। बसन्त ऋतुमा जस्तै सुपरको व्यवस्था गर्ने। पाकेको मह काढ्ने।

१८.५.२. च्याउ खेती

नेपालमा विपेश गरी चार प्रकारका च्याउ (गोत्रे, कन्ये, मृगे, पराले) खेती गर्ने प्रविधि विकास भइसके पनि गोत्रे र कन्ये च्याउ मात्र व्यवसायिक रूपमा खेती भएको पाइन्छ।

गोत्रे च्याउ खेती प्रविधि

गोत्रे च्याउ खेती गर्नको लागि स्थान अनुसार मौसम मिलाएर कम्पोष्ट तयार गर्नु पर्दछ। तयारी कम्पोष्टबाट काठको न्याकमा च्याउ रोप्ने बेड बनाई सो बेडमा च्याउ खेती गरिन्छ।

कम्पोष्टको लागि चाहिने सामग्रीहरू	कम्पोष्ट तयार गर्ने विधि	कम्पोष्ट पल्टाउने
<p>पराल: १००० कि.ग्रा. युरिया: ५ कि.ग्रा. एमोनियम सल्फेट: २० कि.ग्रा. ट्रिपल सुपर फस्फेट: ७</p>	<ul style="list-style-type: none"> सफा पराललाई १ फिट लामो हुने गरी काटने टुक्राएको पराल चिसो पानीमा ८-१० 	<p>कम्पोष्ट पाक्ने बेलामा ८ पटक पल्टाउनु पर्दछ पहिलो पल्टाई ५ दिनमा (डि.ए.पी मिसाउने) दोस्रो पल्टाई १० दिनमा (कृषि चून पनि छुन) तेस्रो पल्टाई १३ औं दिनमा चौथो पल्टाई १६ औं दिनमा (टी.एस.पी र</p>

कम्पोष्टको लागि चाहिने सामग्रीहरू	कम्पोष्ट तयार गर्ने विधि	कम्पोष्ट पल्टाउने
कि.ग्रा. कृषिचुन: ३० कि.ग्रा. फर्मालीन: १ लि. नुभान: १०० एम.एल डेरोसाल: ५० ग्राम	घण्टा डुबाई सफा गर्ने र परालको पानी निश्चन दिने • काठको फ्रेमको सहायताले पराल तहतह गरी थिच्दै हरेक ३-४ तह पछि १-२ के.जी. को दरले मलको मिश्रण छर्ने र ४ फिटसम्मको उचाई बनाई ५०० के.जी. सम्म पराल अट्ने गरी पुष्ट पार्ने। • पराल सुख्खा छ भने हल्का पानी दिने	डी.ए.पी. मिसाउने) पाँचौ पल्टाई १९ औं दिनमा छैठौ पल्टाई २२ औं दिनमा डाईथेनएम ४५.२.५ ग्राम र नुभान १ मी.लि. प्रति लिटर पानीको दरले घोल बनाई २० लीटर प्रति टन कम्पोष्टमा प्रयोग गर्ने। सातौ पल्टाई २५ औं दिनमा आठौ पल्टाई २७ औं दिनमा तयारी कम्पोष्टको रङ्ग हल्का खैरा, चिस्यान ७० प्रतिशत र पि.एच. ७-७.२ हुनु पर्दछ।

तयारी कम्पोष्ट प्रयोग गरि गोब्रे च्याउ खेती गर्ने प्रविधि

च्याउ खेती गरिने कोठाको तयारी	च्याउ खेती गरिने कोठालाई २ प्रतिशतको फर्मालीनले सफा गर्ने।
कम्पोष्ट बेडको तयारी	सो कोठामा ३-४ फिट चौडाई र ६-८ इन्च उचाईका कम्पोष्ट बेड काठको व्याकमा बनाउने
बीउ छर्ने	<ul style="list-style-type: none"> बेड तयार गरेको २ दिन पछि च्याउको बीउ छर्ने १ टन परालको लागि २० बोतल बीउ आवश्यक पर्छ। माथिल्लो १.५ इन्च कम्पोष्ट हटाई बीउ छर्ने र त्यसलाई कम्पोष्टले ढाकेर हल्केलाले बिस्तारै थिच्ने। माथिबाट फर्मालीनले उपचार गरिएको पत्रिकाले ढाकी पानी दिने। यस बेला कोठाको तापक्रम २२-२५ डिग्री सेन्टिग्रेड र सापेक्षिक आद्रता ७०-७५ प्रतिशत राख्ने। १५-२० दिनमा माटोको सतह मुनी सेता दूसी रेखाले ढाकेको देखिन्छ।
माटोले पुर्ने (केसिड) गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> बीउ छरेको २ हप्ता व्याड ढाक्नलाई माटोको मिश्रण तयार गर्ने। १०० के.जी. मसिनो माटो २ के.जी. चूना र फर्मालीन पानीको घोल (०.२५:५ ली.) एकै ठाउँमा मिसाई प्लाष्टिकले ढाकी ४८ घण्टा राख्ने र पुनः राम्ररी चलाउने।

	<ul style="list-style-type: none"> सो मिश्रणले १ इन्च बाक्लो हुने गरी वेडलाई पुर्ने र बिहान बेलुकी हल्का पानी दिने। शुरुमा ७-१० दिन सम्म २२-२५ डिग्री सेन्टिग्रेड र सापेक्षिक आद्रता ७०-७५ प्रतिशत राख्ने र त्यसपछि १५-१८ डिग्री सेन्टिग्रेड र सापेक्षिक आद्रता ८०-९० प्रतिशत हुने गरी मिलाउने।
च्याउ टिप्ने	<ul style="list-style-type: none"> केसिड गरेको ४ हप्ता पछि च्याउ टिप्न लायक हुन्छ। च्याउ टिप्दा बोटलाई समातेर एकातर्फ बटारी हल्कासँग टिप्नु पर्दछ। च्याउ टिपेपछि जरा हटाई उपचार गरिएको माटोले पुनः पुरी हल्का पानी दिनु पर्दछ। एक टन परालको कम्पोष्टबाट २००-३०० कि.ग्रा. ताजा गोब्रे च्याउ उत्पादन हुन्छ।
रोग/कीरा नियन्त्रण	
खैरो प्लाष्टर रोग (Brown Plaster Mould)	<ul style="list-style-type: none"> दुसीबाट फैलन्छ र बीउ रोपेको बेलामा परालमा र केसिड गरिसकेको माटोको सतहमा आउँछ। लक्षण: व्याडमाथि र केसिड गरेको माटोको माथि पहिले सेतो अनि फिक्का खैरो पाउडर जस्तो धूलो देखा पर्छ। व्यावस्थापन: सरसफाई, हावाको संवाहन, तापक्रम र सापेक्षिक आद्रता मिलाउनुपर्छ साथै २ प्रतिशत फर्मालीन अथवा १ ग्राम डेरोसाल वा बेभिस्टनलाई १ लिटर पानिमा मिसाएर छर्नु पर्छ।
हरियो रोग (Green Mould)	<ul style="list-style-type: none"> लक्षण : व्याडको कम्पोष्ट वा केसिड गरेको माटोकोमाथि सतहमा पहिले सेता रेशाले ढाकेको देखिन्छ र पछि बढी रोग लागेको ठाउँमा हरिया धब्बाहरू देखिन्छन् र खेती गरेको च्याउलाई हर्किन दिँदैन। कारण: मल बनाउँदा राम्ररी नकुहिएमा, राम्रोसँग विसङ्क्रमण नभएमा, तापक्रम र सापेक्षिक आद्रता बढी भएमा। व्यावस्थापन: इन्डोफिल एम ४५ दुई ग्राम १ लिटर वा डेरोसाल १ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले छर्ने।
कीरा (झिँगा एवं सुलसुल)	व्यावस्थापन : १ प्रतिशत र झिँगाको लागि ०.२ प्रतिशत नुभानको घोल बनाएर छर्कने अवस्था हेरी फेरी एक पटक दोहोर्याउने। विषादी छरे पछि च्याउ टिप्न ४ दिनसम्म पर्खनु पर्दछ।

कन्ये च्याउ खेती

कन्ये च्याउका लागि धानको पराल, गहुँको छवाली, मकैको खोस्टा, तोरीको डाँठ आदिको प्रयोग गरी च्याउ उत्पादन गर्ने प्रविधिको प्रयोग गर्न सकिन्छ। कन्ये च्याउ खेती गर्दा २०-३० डि.से. तापक्रम र आद्रता ८०-९० प्रतिशत हुनु पर्छ। सुहाउँदो तापक्रम भने २२-२५ डि.से. हो।

१. सफा पराललाई वीउको मात्रा मिलाउनका लागि तौलने।
२. तौलेको पराललाई २ देखि २.५ इन्चको टुक्रा पार्ने।
३. पराललाई २ घण्टा सफा पानीमा डुबाउने।
४. सफा पानीले ३-४ पटक परालमा भएको धूलो पखाल्ने।
५. भिजाएको परालमा बढी भएको पानी हटाउन १८-२४ घण्टासम्म भिरालो ठाउँमा फिजाई पानी तर्काउने।
६. परालमा भएका सूक्ष्म जीवाणुलाई मार्न पानीको वाफले मात्र ३० मिनेटदेखि १ घण्टासम्म पराल बफाउने।
७. बफाएको पराललाई सफा ठाउँमा राखी चिसो भएपछि १६" * १८" को प्लाष्टिक झोला ४ इन्च जति पराल राखी वीउ छर्ने र फेरी ४" पराल राखेर वीउ छर्ने। यसै गरी ४-५ तहसम्म वीउ छर्ने। परालमा दुसी राम्रो फैलाउन हल्का तरिकाले थिच्नुपर्छ।
८. प्लाष्टिक भित्र केही मात्रामा अक्सिजनको आवश्यकता पर्ने भएकोले १० से.मी. फरकमा १ से.मी. गोलाईको प्वाल पार्ने।
९. वीउ रोपीसकेको प्लाष्टिकको झोलालाई अध्यारो ठाउँमा २५-३० डि.से. तापक्रम भएको कोठामा झ्याल ढोका बन्द गरी ३ हप्तासम्म राख्नु पर्दछ।
१०. परालमा पूरा दुसी फैलिएपछि प्लाष्टिक झोला हटाउने र डल्लोलाई ईट्टा तथा फल्याक माथि राख्ने।
११. प्लाष्टिक झोला हटाउने समयमा परालमा स.साना च्याउका दाना पनि देखिन्छन्। सो झोला खोलेको ५-७ दिनमा च्याउ टिप्न तयार हुन्छ।
१२. दिनको २-३ पटक जमिनमा पानी छर्कने।
१३. एउटा डल्लो (Ball) मा ३-४ पटकसम्म च्याउ फल्दछ।

१९. पोष्टहार्भेष्ट

ताजा कृषि उपजहरूको भण्डारणको मापदण्ड तथा उपजलाई सुरक्षित राख्न सकिने अवधि

बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिईएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, तरकारी तथा फलफूलहरूलाई बारीबाट भर्खरै टिपेको जस्तो ताजा अवस्थामा राखी भण्डारण अवधि लम्ब्याउदा हतारमा सस्तोमा बेच्नु पर्ने बाध्यता नपर्ने, बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिईएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, बिक्री गर्ने अवधि बढाउन सकिने, रूप, स्वाद र बासना कायम रहने, उपजको गुणस्तरमा विश्वसनियता बढ्ने, आकर्षक हुने भएकाले स्तरीय उत्पादनलाई सेलार, रष्टिक, शुन्य शक्ति वा कोल्डस्टोरमा राखी बालीको बजारीकरण अवधि बढाउन आवश्यक शर्तहरू तल दिइएको छ।

क्र. सं.	बालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ बन्ने तापक्रम, freezing point (डि.से.)	अनुमानित भण्डारण अवधि
१	साग	०	९०-९५		७-१४ दिन
२	हरियो केराउ	०.१	९०-९८	-०.६	१-२ हप्ता
३	टाटे सिमि	०	९०-९५		१-२ हप्ता
४	गाजर	०	९८-१००	-१.४	६-८ महिना
५	भेडे खुर्सानी	७-१०	९५-९८	-०.७	२-३ हप्ता
६	हरियो खुर्सानी	५-१०	८५-९५	-०.७	२-३ हप्ता
७	करेला	१०-१२	८५-९०		२-३ हप्ता
८	खर्बुजा	१०-१५	९०	-०.४	२-३ हप्ता
९	जुकीनी फर्सी	७-१०	९५	-०.५	१-२ हप्ता
१०	स्थानीय फर्सी	१२-१५	५०-७०	- ०.८	२ - ३ महिना
११	पाकेको टमाटर	८-१०	८५-९०	-०.५	१-३ हप्ता
१२	रामतोरीया	१०-१२	९०-९५		१-२ हप्ता
१३	आलु (बर्षे)	१०-१५	९०-९५	-०.८	१०-१४ दिन
१४	प्याज (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	१-८ महिना
१५	गोलभेडा (छिप्पेको अवस्था)	१०-१३	९०-९५	-०.५	२-५ हप्ता
१६	लसुन (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	६-७ महिना
१७	ताजा अदुवा	१३	६५		६ महिना
१८	चम्सुरको साग	०	९९-१००	-०.२	२-३ हप्ता
१९	कुरीलो	२.५	९५-१००	-०.६	२-३ हप्ता
२०	भण्टा	१०-१२	९०-९५	-०.८	१-२ हप्ता

क्र. सं.	बालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ बन्ने तापक्रम, freezing point (डि.से.)	अनुमानीत भण्डारण अवधि
२१	मुला	०	९५-१००	-०.७	१-२ महिना
२२	काउली	०	९५-९८	-०.८	३-४ हप्ता
२३	बन्दा	०	९५-१००	-०.९	२-३ महिना
२४	ब्रोकाउली	०	९५-१०	-०.६	१०-१४ दिन
२५	पालुङ्गो	०	९५-१००	-०.३	१०-१४ दिन
२६	सखरखण्ड	१३-१५	८५-९५	-१.३	४-७ महिना
२७	काँक्रो	१०-१२	८५-९०	-०.५	१०-१४ दिन

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२०. बेमौसमी तरकारी उत्पादनको लागि प्लाष्टिक घर

प्रतिकूल मौसममा पनि विरुवालाई अनुकूल वातावरण सिर्जना गरी बेमौसमी तरकारी उत्पादन गर्न प्लाष्टिक घरको प्रयोग गर्ने गरिन्छ। नेपालमा वर्षा याम (जेष्ठदेखि भदौ महिनासम्म) वर्षाबाट जोगाउन र हिउँदयाम (मंसिरदेखि फागुनसम्म) चिसोबाट विरुवालाई जोगाउन तराई तथा मध्य पहाडी भागमा प्लाष्टिक घरको प्रयोग गरिदै आएको छ भने उच्च हिमाली भागमा तापक्रम बृद्धि गरि गोलभेडा काँक्रा जस्ता बढी तापक्रम चाहिने तरकारीको उत्पादनको लागि प्लाष्टिक गुमोज प्रयोग गरिदै आएको छ। हाल नेपालमा निम्न पाँच प्रकारका प्लाष्टिक संरचनाहरू प्रचलनमा रहेका छन्।

१. बाँसबाट निर्मित प्लाष्टिक घर (मध्य पहाडी क्षेत्रको लागि सिफारिस कम लागतमा निर्माण गर्न सकिने तथा खुला खेतवारीमा कम्तिमा २ देखि ३ वर्ष सम्म तरकारी खेती गरेका किसानले वर्षा याममा तरकारीलाई पानीबाट जोगाई उत्पादन लिन ५ देखि ६ मिटर चौडाइ तथा १२ देखि २५ मिटर सम्म लम्बाइ भएका सिल्पाउलिन/यु.भि १०० देखि २०० माइक्रोन प्लाष्टिक प्रयोग गरी निर्माण गरिएका प्लाष्टिक घर)।
२. जि.आइ पाइपको टनेल (कम्तिमा १० देखि १५ वर्ष सम्म स्थायी प्रकारका जि.आइको फ्रेमबाट निर्मित भेन्टिलेसन सहितको कीरा नछिर्ने जालीले घेरिएको तथा सिल्पाउलिन तथा यु.भि प्लाष्टिकको प्रयोग गरिएका ५ देखि ६ मिटर सम्म चौडाइ तथा १२ देखि २५ मिटर सम्म लम्बाइ भएको। मध्य पहाडी क्षेत्रमा उपयुक्त)।
३. नेट हाउस (तापक्रम अत्याधिक भएका तराई क्षेत्रमा भाद्र देखि जेठ महिना सम्म बेमौसमी तरकारी उत्पादन गर्न कीरा नछिर्ने जाली, ५० देखि ८० प्रतिशत सम्मका अल्मुनियम नेट तथा जि.आइ पाइप प्रयोग गरी स्थान अनुसार साना देखि ठुला सम्म आकार भएका तरकारी खेतीको लागि प्रयोग गरिएका जालिघरहरू)।

४. नेचुरल्ली भेन्टिलेटेड प्लाष्टिक घर (मध्य पहाड तथा तापक्रम ४० डिग्री भन्दा बढी नजाने तराईका क्षेत्रमा व्यवसायिक रूपमा बेमौसमी तरकारी उत्पादन गर्न यु.भि १०० देखि २०० माइक्रोन सम्मको प्लाष्टिक, वरीपरी कीरा नछिर्ने जाली तथा जाडोमा तापक्रम बढाउन प्लाष्टिक कर्टेन समेत भएका कम्तीमा ५ मिटर चौडाइ भएका एउटा मात्र वा गटर राखेर धेरै क्षेत्र समेत ओगट्न सक्ने खालका दुइवटा ढोका तथा थोपा लगायतका सिचाइ सुविधा भएका जि.आइ वाट निर्मित प्लाष्टिक घर)।
५. डोम आकारका प्लाष्टिक घर (मध्यपहाडको १६०० मिटर भन्दा अग्ला वा उच्च पहाडका कम हिउँ पर्ने क्षेत्रमा बेमौसमी तरकारी वा फलफूल विरुवा उत्पादन गर्न अर्ध चन्द्राकार आकारका यु.भि. प्लाष्टिक/पोलिकार्वोनेट सिट तथा जि.आइ पाइपको प्रयोग गरि निर्माण गरिएका प्लाष्टिक घर)।
६. उच्च प्रविधि युक्त प्लाष्टिक घर (तरकारी वेर्ना, फल वा फूल वेर्नाको बाह्रै महिना उत्पादन गर्न विधुत तथा वाटोघाटोको सुविधा भएका तथा विरुवा/वेर्नाको अत्याधिक माग भएका क्षेत्रमा तताउने, चिस्याउने तथा सिचाइ सुविधा सहित भएको पोलिकार्वोनेट/यु.भि प्लाष्टिक आदिको प्रयोग भएको जि.आइ वाट निर्मित संरचना जसको लागत अन्य संरचनाभन्दा अधिक हुने)।

प्लाष्टिक घरनिर्माणको लागि जग्गा छनौट:

- कम्तिमा ६ घण्टाभन्दा बढी दैनिकघाम लाग्ने, हावा खेल्ने तर हुरी बतास नचल्ने क्षेत्र
- कम्तिमा पनि ५ मिटरभन्दा बढी चौडाई भएको जमिन
- सिचाइ, सडक विधुत जस्ता पूर्वाधारको व्यवस्था भएको
- वेर्ना तथा विरुवाको लागि पर्याप्त भाग भएको तथा उत्पादित उपजको बजार भएको क्षेत्र

प्लाष्टिकको प्रयोग

नेपालमा प्लाष्टिक घरको लागि सामान्यतया सूर्यको परावैजनी किरणले असर नगर्ने सिल्पाउलिन (silpaulin) प्लाष्टिकको प्रयोग गरिदै आएको छ तर इजरायल, भारत लगायतका व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने देशमा सूर्यको प्रकाश प्रशस्त छिर्ने विकास भएका यु.भि १०० देखि २०० माइक्रोनका प्लाष्टिकहरूको नेपालमा प्रचलन बढि रहेको छ।

नेपालमा सामान्यतया ४५ देखि ९० जि.एस.एम सम्मको पारदर्शि सिल्पाउलिन प्लाष्टिक प्रयोग गर्ने गरिएको छ भने हावा चल्ने र असिना पर्ने ठाउँमा १२० जि.एस.एम सम्मको प्लाष्टिकको प्रयोग गर्ने गरिएको छ। जति बढी जि.एस.एम को प्लाष्टिकको प्रयोग गरियो त्यति कम सूर्यको प्रकाश विरुवाले पाई उत्पादन घट्ने सम्भावना हुन्छ तसर्थ यदि हावा, हुरी र असिनाको प्रकोप कम छ भने ४५ जि.एस.एम को प्लाष्टिक वा १००-२०० माइक्रोनको यु.भि प्रयोग गर्नु सबभन्दा राम्रो हुन्छ। हिमाली क्षेत्र जहाँ हिउँद याममा हिउँ पर्दछन् त्यस्ता क्षेत्रमा पोलिकार्वोनेट सिटको छानाको रूपमा प्रयोग गर्नु राम्रो हुन्छ। प्लाष्टिक घरमा हाल आएर चनौतीको रूपमा देखा परेका सेता झिगा, लाही जस्ता चुसाहा र टुटा जस्ता चपाउने कीराको प्रकोप कम गर्न बरिपरी कीरा नछिर्ने जालीको प्रयोग गर्न अत्यावश्यक छ।

प्लाष्टिक घरको निर्माण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरु:

- घरको निर्माण गर्दा समुन्द्री सतहबाट उचाई, तापक्रम, आद्रता, हावा बहावको दिशा तथा लगाउने जातमा विचार पुर्याउनु पर्दछ। साथै प्लाष्टिक घर बनाउँदा लगाउने विरुवाको लागि आवश्यक तापक्रम, आद्रता हावाको सन्चार जस्ता कुरामा ध्यान दिन अत्यावश्यक छ।
- समुन्द्री सतहबाट उचाई कम भएको ठाउँ छ भने सामान्यतया तापक्रम बढी हुने हुँदा घर अरलो साथै भेन्टिलेसन भएको बनाउनु पर्दछ। बढी उचाई भएको ठाउँमा तापक्रम कम हुने हुँदा तापक्रम बढाउन प्लाष्टिक घर होचो बनाउनु पर्दछ। क्षेत्रिय कृषि अनुसन्धान केन्द्र मालेपाटनले गरेको सिफारिस अनुसार यदि बाँसको प्लाष्टिक घर बनाउने हो भने ८०० देखि ११०० मिटर सम्मको समुन्द्री सतहबाटको उचाईमा धुरी खाँवाको उचाई ४ मी र छेउको खाँवा ३ मिटर, ११०० देखि १४०० सम्म धुरी खाँवा ३.५ र छेउको २.५ मी र १४०० देखि १९०० मी सम्म धुरी खाँवा ३ मी र छेउको खाँवा २ मी कायम गर्दा गोलभेंडा, काँक्रा लगायतका तरकारी सफलता पूर्वक बेमौसममा उत्पादन गर्न सकिन्छ।
- बढी गर्मी हुने ठाउँहरूमा प्लाष्टिक घर निर्माण गर्दा हावा ओहोर दोहर गर्ने ठाउँ (Ventilation) भएको बनाउनु पर्दछ। यसो गर्दा तापक्रम र आद्रता नियन्त्रण गर्न सहज भई रोग तथा कीराको प्रकोपलाई न्युनिकरण गर्न सकिन्छ। अत्याधिक चिसो हुने क्षेत्रमा प्लाष्टिक घर निर्माण गर्दा तापक्रम बढाउन गुमोज आकारको प्लाष्टिक घर निर्माण गर्नु पर्दछ।
- तापक्रम र आद्रता नियन्त्रण गर्न प्लाष्टिक घरको आकार धेरै ठूलो बनाउन हुँदैन (ठाउँको उपलब्धता अनुसार ५ देखि ६ मी चौडाई र १० देखि २५ मी. लम्बाई भएको घर उपयुक्त हुन्छ यदि ठूलो घर बनाउन परेमा हावा सन्चार गर्न पंखाहरूको व्यवस्था गर्न जरुरी हुन्छ। साथै नियमित रूपमा तापक्रम र आद्रताको अनुगमन गर्न जरुरी हुन्छ।
- प्लाष्टिक घर बनाउँदा छानाको उपयुक्त स्लोप मिलाउन आवश्यक हुन्छ अन्यथा प्लाष्टिकमा पानी तथा असिनाले क्षति पुर्याउने संभावना हुन्छ।

तरकारी बालीको खेती गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुरा

बाह्रै महिना एवं लगातार प्लाष्टिक घर भित्र एउटै तरकारी बालीको खेती गर्दा रोग तथा कीराको प्रकोप बढ्न जानुको साथै माटोको अवस्था पनि विग्रन जाने हुदाँ एउटा तरकारी बाली लगाएपछि भटामास, बोडी लगायतको कोसेबाली परिवारको बाली लगाइ फुल फुल्ने अवस्थामा पुगेपछि माटोमा जोतेर छोडिदिनु राम्रो हुन्छ। एकचोटि तरकारी लिइसकेपछि चैत्र देखी जेष्ठ महिनाको पानी नपर्ने तथा बढी गर्मी हुने सिजनमा प्लाष्टिक घरको प्लाष्टिक हटाएर सयपत्री फूल वा तोरी रोपी १-१.५ महिनाको भएपछि माटोमा मिलाइ पारदर्शी प्लाष्टिकले ३० देखि ४२ दिनसम्म हावा नछिने गरी छोपेमा निमाटोड तथा अन्य माटोमा रहेका कीरा तथा रोगका जिवाणुलाई नियन्त्रण गर्न सहयोग गर्दछ। प्लाष्टिक घरमा तरकारी लगाउँदा बजारको माग तथा मुल्यको विचार गर्नाको साथै बाली विशेष तापक्रम तथा आद्रताको आवश्यकता, परागसेचनको आवश्यकता र संरचनाको प्रकारलाई ध्यानमा पुर्याइ सस्तोमा उत्पादन गर्न सकिने बाली रोज्न जरुरी हुन्छ।

केही बालीहरूको मोवायल एप्स एन्ड्रोइड अपरेटिङ सिस्टम भएको मोबाइलमा इन्टरनेट जोडी प्ले स्टोरमा गएर Tomato Nepal, Cucurbits Nepal र Kausi Kheti Nepal टाइप गरी Download गरेर Install गर्न सकिन्छ।

1. Kausi kheti app (<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.kausikheti>)
2. Tomato app (<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.tomato.Nepal>)
3. Cucurbits app(<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.dwn.cucurbits.nepal>)

संरचना निर्माण लागत

हाल नेपालमा माथि उल्लेखित ६ प्रकारका संरचना निर्माण प्रति वर्ग मिटरको आधारमा विभिन्न निजी सेवा प्रदायक कम्पनिले गरिरहेका छन्। संरचना निर्माणमा स्थानिय आबहावाको विचार गरी विरुवा वृद्धि विकासका लागि आवश्यक तापक्रम, आद्रता तथा सूर्यको प्रकाश र हावाको सन्चार हुन सक्ने र सकभर कम खर्चमा निर्माण गर्न सकिने निर्माण गर्नाको साथै प्रति इकाइ बढी उत्पादकत्व दिन सक्ने जात तथा प्रविधिको अवलम्बन (थोपा सिचाइ, प्लाष्टिक मल्ल आदि) गर्न सक्ने गरी कृषकले ध्यान दिएमा कम लागतमा बढी प्रतिफल लिन सकिन्छ। संरचनाका लागतमा बाटोको सुविधा, सेवा प्रदायकबाटको दुरी, आवश्यक पर्ने संरचनाको किसिम तथा सुविधाहरू लगायतले प्रभाव पार्ने हुनाले आफुलाई पायक पर्ने स्थानको कृषि प्राविधिकको सल्लाहको आधारमा प्रविधि छनौट गर्न आवश्यक हुन्छ।

सम्झनुपर्ने कुरा: प्लाष्टिक घर बेमौसमी तरकारी उत्पादनको पूर्वाधार हो यदि बढी उत्पादन तथा आमदानी लिने हो भने बाली अनुसार तापक्रम तथा आद्रताको व्यवस्थापन, उपयुक्त तरकारीको जातको छनौट, सिफारिस बाली व्यवस्थापन प्रविधिको अवलम्बन तथा बजारको माग अनुसारको उत्पादन गर्न आवश्यक हुन्छ।

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२१. कृषि इन्जिनियरिङ महाशाखा, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार /उपकरणहरू

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
१	कोदो चुट्ने र फल्ने मेसिन (Millet thresher)	कोदो चुट्ने र फल्ने	खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा ४० देखि ६० के.जी. सम्म कोदो चुट्ने र फल्न सकिने	जे.बी. वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२३९३४६
			विजुलीको मोटरबाट	एकघण्टामा ६० देखि ८० के.जी. सम्म कोदो चुट्ने र फल्न सकिने	
२	मकै छोड्याउने मेसिन (Corn sheller)	मकै छोड्याउने	हातले चलाउने	१५के.जी. प्रतिघण्टा	जे.बी. वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२३९३४६
३	मकै रोप्ने मेसिन (Job seeder)	मकैको बीउ र मल एकै साथ रोप्ने । खनजोत	हातले चलाउने	एक घण्टामा १ रोपनी सम्म रोप्न सकिने	जेन्यून ईन्जिनियरिङ वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
		नगरिएको जग्गामा पकि मकै लगाउन सकिने ।			फोननं. ९८४१२११२२३
४	धानको झार गोड्ने मेसिन (Paddy weeder)	लाइनमा रोपेको धान खेत मा झारलाई उखेली माटोमा नै मिलाइदिने	हातले चलाउने	एक रोपनी धान खेतमा यस मेसिनको प्रयोगले ५/६ घण्टामा गोड्न सकिने	जे.वी. बर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२३९३४६
५	बीउ सफा गर्ने मेसिन (Seed cleaning machine)	यस मेसिनबाट रायो, मूला, केराउ, रामतोरिया, भटमास, सिमीको बीउ सफा गर्न सकिने	हातले चलाउने	प्रतिघण्टा ६० देखि ८५ के.जी. बिऊ सफा गर्न सकिने	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग बर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
६	एइडि कफि पल्पर (Coffee pulper)	कफिको बोका छोडाउने	हातले चलाउने	६० के.जी. प्रतिघण्टा	जे.वी. बर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोननं. ९८४१२३९३४६
			खुट्टाले चलाउने	१०० देखि १२० के.जी. प्रतिघण्टा	
७	हलुका धान / गहुँ झार्ने थ्रेसर (Light weight rice/Wheat pedal thresher)	धान, गहुँचुट्ने	खुट्टाले चलाउने	गहुँको लागि ४५ देखि ५०के.जी. प्रतिघण्टा चुट्न सकिने	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग बर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२११२२३
				धानको लागि ७५ देखि ८० के.जी. प्रतिघण्टा चुट्न सकिने	
८	यूरिया मोलासिस ब्लाक बनाउने प्रेस	यूरिया मोलासिस ब्लाक बनाउने	हातले चलाउने	१६x१२x६ से.मी. को ब्लाक एकै पटक तिन वटा बनाउन सकिने	जे.वी. बर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२३९३४६
९	अदुवा सफा गर्ने मेसिन (Ginger washer)	अदुवा सफा गर्ने	विजुलीको मोटरबाट	४०० कि.लो. प्रतिघण्टा	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग बर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं.

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
					९८४१२११२२३
१०	सुधारिएको फलामे हलो (Improved metallic plough)	खेतवारी जोत्ने	पशु चालित	परम्परागत हलो को तुलनामा १.५ देखि २ गुणा बढी खेत वारी जोत्न सकिने	
११	प्लाष्टिकको पोखरी (Plastic pond)	वर्षातको पानी संकलन गर्नको लागि	२५० देखि ३५० जी.एस.एम. को रंगीन सिल पोलिन प्लाष्टिक	६०००० लि. क्षमताको पोखरीको पानीले करिव २ देखि ३ रोपनीको जमिनमा तरकारी खेती गर्न सकिने	
१२	वारीको झार उखल्ने औजार (Dry Land Weeder)	झारपात उखल्ने को साथै गोडमेल गर्न सकिने	हाते औजार	एकजना ज्यामीले १ दिनमा २ देखि २.५ रोपनी खेतवारीको गोडमेल गर्न सकिन्छ ।	गुरु श्री एग्रीकल्चर प्रा.लि.वनेपा ९८४९११९१९१
१३	सोलार टनेल ड्रायर (Solar Tunnel Dryer)	कृषि उपजहरु जस्तै स्याउ, च्याउ, मसला, कफि, अदुवा, बेसार इत्यादि सुकाउन उपयोगी ।	घामको शक्ति प्रयोग गरेर	५x२.४ मिटर साइजको ड्रायरमा १५० देखि २०० के.जी. एकपटकमा सुकाउन सकिने	
१४	झुसे चुलो (Rice husk Stove)	धानको भुसलाई इन्धनको रूपमा प्रयोग गरी खाना पकाउन सकिने	घरायसी प्रयोजन	१३०० वाट तापिय क्षमता, २३ प १३०० वाट तापिय क्षमता, २३ प्रतिशत दक्षता	
१५	सुधारिएको प्लाष्टिकको घर (Improved Plastic house)	बेमौसमी वर्षायाम र हिउँदमा पनि तरकारी खेती गर्न सकिने	सिलपोलिन प्लास्टिक को प्रयोग	समुद्र सतहबाट ६०० देखि १२०० मिटर उचाइमा रहेका ठाउहरुको लागि उपयुक्त हुने	
१६	हाते भुसा काट्ने मेसिन	हरियो र सुकेको भुसा काट्ने	हाते औजार	३० देखि ३५ कि.लो. प्रतिघण्टा	

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
	(Manual chaff cutter)				
१७	मल्टि र्याक सोलार ड्रायर (Multi Rack Solar Dryer)	कृषि उपजहरु जस्तै माछा मासु तरकारी स्याउ च्याउ कफि मसला अदुवा बेसार इत्यादि सुकाउन उपयोगि	साना व्यवसायिक हरुको लागि	एकपटकमा २५ के.जी. सम्म १ देखि १.५ दिनमा सुकाउन सकिने	सनवक्स प्रा.लि.बल्खु ९८५१०४८९७१
१८	थ्याप्चो सोलार ड्रायर (Low cost Solar Dryer)	कृषि उपजहरु जस्तै माछा मासु तरकारी स्याउ च्याउ कफि मसला अदुवा बेसार इत्यादि सुकाउन उपयोगि	साना किसान र दुर्गम क्षेत्रको लागि	एक पटकमा १० के.जी. सम्म १ देखि २ दिनमा सुकाउन सकिने	

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२२. कृषि बजार

२२.१ कृषि उपज बजार संचालक समिति

क्र.सं.	स्थान	फोन नं.
१	वित्तामोड, झापा	☎ ०२३-५४०००२, ९८०४९०४४३
२	धरान, सुनसरी	☎ ०२५-५२२९३४, ९८४२१३९१९
४	लालबन्दी, सर्लाही	☎ ०४६-५०१०४७, ९८४९२४५६३३
५	नवलपुर, सर्लाही	☎ ०४६-५७०२२८, ९८३७१४३८६१
६	ढल्केबर, धनुषा	☎ ०४१-५६००५८, ९८४४०२२६८९, ९८६९१८७०६९
७	सिन्धुलीमाडी, सिन्धुली	☎ ०४७-५२०४५४, ९८४४०९५०८३
८	बर्दिवास, महोत्तरी	☎ ०४४-५५०१७९, ९८६४०५२०२७
९	बुटवल	९८५७०३६७१६
११	सुर्खेत	९८४८०७५८२५
१२	कोहलपुर	९८५८०३४०३०

२२.२ कृषि थोक बजारहरुको विवरण

क्र.सं.	थोक बजारको नाम	जिल्ला	फोन नं.	मोबाइल नं.
१	कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी थोक बजार, काठमाडौं	काठमाण्डौ	५१२३१२८ / ५१२३०८६	
२	कृषि उपज थोक बजार, विर्तामोड	झापा	०२३-५४०००२ / ४५५०५६	९८५२६७९१२५
३	कृषि उपज थोक बजार, धरान	सुनसरी	०२५-५६०१२४	९८४२१३९६९९ / ९८४२०२६०२८
४	कृषि उपज थोक बजार, ढल्केबर	धनुषा	०४१-५६००५८	९८०४८३४८४६
५	कृषि उपज थोक बजार, बर्दिवास	महोत्तरी	०४४-५३०१७९	
६	कृषि उपज थोक बजार, लालबन्दी	सर्लाही	०४६-५०१०४७	९८४४०३२१३७ / ९८४४२०५७०३
७	कृषि उपज थोक बजार, नवलपुर	सर्लाही	०४६-५७०२२८	९८४४०३४३३४
८	कृषि उपज थोक बजार, चरिकोट	दोलखा	०४९-४२०११३०	९८४४०५९९५६
९	कृषि उपज थोक बजार, सिन्धुलीमाडी	सिन्धुली	०४७-५२०४५४	९८४४०४५५००
१०	कृषि उपज थोक बजार, नारायणघाट	चितवन	०५६-५७०५७२	९८५५०५६६९१
११	कृषि उपज थोक बजार, धुषा	धादिङ्ग	०१०-५२०१२८	९८०८९८३३०४ / ९८०८६६६९१७
१२	कृषि उपज थोक बजार, पोखरा	कास्की	०६१-५३२५९२	९८५६०२१४१४
१३	कृषि उपज थोक बजार, त्रियासी	स्याङ्जा	०६३-४२०१३०	९८४१३१६८९९ / ९८४१३१७६९९
१४	कृषि उपज थोक बजार, कावासोती	नवलपरासी	०७८-५२०१२६	९८५७०४००६९
१५	कृषि उपज थोक बजार, बुटवल	रुपन्देही		९८५७०३९०९४ / ९८४७०२४१६९
१६	कृषि उपज थोक बजार, मदनपोखरा	पाल्पा	०७५-५२०१४४	९८५७०६०२६१
१७	कृषि उपज थोक बजार, कपुरकोट	सल्यान	०८८-५२०१३०	९७५८५००४७८
१८	कृषि उपज थोक बजार, घोराही	दाङ्ग	०८२-५६००२५	९८४७८४९८४ / ९८४७८४५६८७
१९	कृषि उपज थोक बजार, लम्ही	दाङ्ग	०८२-५४०५८१	
२०	कृषि उपज थोक बजार, कोहलपुर	बाँके	०८१-५४१८४०	९८५८०२३३४१ / ९८४८०३४०३०
२१	कृषि उपज थोक बजार, सुर्खेत	सुर्खेत	०८३-५२०३०५	९८४८०४७०६६ / ९८४८२३१४३१
२२	कृषि उपज थोक बजार, अत्तरिया	कैलाली	०९१-५५११२४ / ५२१२२७	

२२.३ प्राईभेट बजारहरू

क्र.सं.	कृषि उपज बजारको नाम	बजारको प्रकृति	बजारको अध्यक्ष/ सदस्यको नाम	जिल्ला	फोन नं.
१	श्री कम्पलेक्स प्रा.लि., पोखरा	थोक बजार	श्री झलक श्रेष्ठ	कास्की	९८५६०२९८४८
२	बल्खु कृषि बजार	थोक बजार/खुद्रा		ललितपुर	९८५१०४५५९९
३	कृषि बजार, खसीबजार, कलंकी	थोक बजार		काठमाडौं	
४	कृषि बजार, नयाँ वानेश्वर	थोक बजार		काठमाडौं	

श्रोत: कृषि डायरी, २०७६

नोट: सामग्रीहरूको मूल्य स्थान अनुसार फरक पर्ने गर्दछ।

सम्झनुपर्ने कुरा: प्लाष्टिक घर बेमौसमी तरकारी उत्पादनको पूर्वाधार हो यदि बढी उत्पादन तथा आमदानी लिने हो भने उपयुक्त तरकारीको जातको छनौट, सिफारिस बाली व्यवस्थापन प्रविधिको अवलम्बन तथा बजारको माग अनुसारको उत्पादन गर्न आवश्यक हुन्छ।

२३. पशुपालन/पशु स्वास्थ्य

पशुपंछीको सामान्य तापक्रम, नाडी र श्वास-प्रश्वास गति

पशुपंछी	तापक्रम		नाडी/मिनट	श्वासप्रश्वास/मिनट
	डिग्री सेल्सियस	डिग्री फरेनहाइट		
गाई	३८.२-३८.९	१०१-१०२	४०-६०	१२-१८
भैसी	३८.३-३९.९	१०१-१०२	४०-६०	१२-१८
घोडा	३८.०-३८.३	१००.४-१००.८	३०-४०	८-१६
भेडा	३९.४-४०.०	१०३-१०४	५५-७५	२०-३०
वाखा	३९.४-४०.०	१०३-१०४	५५-७५	२०-३०
बंगुर	३७.९-३८.४	१०२-१०३	६०-७५	२०-३०
खरायो	३८.०-३८.५	१०१-१०२	१२३-३०४	३६-५०
कुकुर	३८.३-३८.९	१०१-१०२	९०-१२०	२०-४०
विरालो	३८.३-३८.९	१०१-१०२	१००-१२०	२०-३०
कुखुरा	४१.१-४१.७	१०६-१०७	१२०-१६०	१५-६०

निरोगी र रोगी पशुहरू बीच भिन्नता

क्र.सं.	विवरण	निरोगी पशुहरू	रोगी पशुहरू
१	पशुको रूप/चाल	राम्रो, सतर्क, फुर्तिलो	झुसिलो, फुर्तिलो नभएको
२	टाउको	उठेको वा ठाडो हुन्छ	झुकेको हुन्छ
३	आँखा	पुरा खुलेको, चम्किला	आधा खुलेको, कचेरा लागेको, कोपहरू बढी रातो
४	नाक/मुख	सामान्य	याल/सिंगान बगेको
५	पशुलाई बोलाउँदाको प्रतिक्रिया	छिटो प्रतिक्रिया दिन्छ	ढिलो गरी टेर्छ
६	गोबरको कडापन	सामान्य	बढी कडा वा पातलो, गन्हाउने, रगत मिसिएको
७	छाला	नरम/सामान्य	खस्रो, रौं ठाडो भएको
८	कान	ठाडो/सामान्य	लत्रेको, कानबाट पीप बगेको
९	थुतुनो	ओसिलो	सुख्खा
१०	दाना पानीमा रुचि	सामान्य	कम खाने/खँदैनखाने
११	नाडीको गति	सामान्य (४०-६० प्रति मिनट)	बढ्ने वा घट्ने
१२	श्वासप्रश्वास	सामान्य (२०-२८ प्रति मिनट)	श्वास फेर्न अण्ठ्यारो गर्ने / खोकने, गति बढ्ने वा घट्ने
१३	शरिरको तापक्रम	सामान्य (१०२ फरेनहाइट)	प्रायः बढ्ने
१४	उग्राउने (पाहुर झिक्ने)	पाहुर झिक्छ	पाहुर झिक्दैन

२३.१ गाईका जातहरू

(क) नेपालमा पाईने स्थानीय गाईका जातहरू:

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
१. अछामी गाई	यस गाईको उत्पत्ति अछाम जिल्लामा भए पनि बझाङ, बाजुरा र डोटीमा समेत पाइन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> संसारको सबैभन्दा सानो गाई हो। यसलाई नौ मुट्टे गाईको नामले पनि चिनिन्छ। यसको रंग कालो देखि सेतो, खैरो, खरानी, टाटेपाटे आदि हुन्छ। शारिरीक तौल १२० देखि १५० के.जी. सम्म हुन्छ। दैनिक दूध उत्पादन १.५ देखि २ लिटर र बढीमा ४ लिटर सम्म दूध दिन्छ।
२. लुलु गाई	यस गाईको उत्पत्ति मुस्ताङ जिल्लामा भए पनि मनाङ र डोल्पामा	<ul style="list-style-type: none"> यो जुरो नभएको उच्च हिमाली भेगको सुख्खा चिसो हावापानीमा हुर्कन सक्ने गाई हो। यसको होचो कद, लामो पुच्छर, छोटो खुट्टा, बाक्ला रौं

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
	समेत पाइन्छ ।	हुन्छन। <ul style="list-style-type: none"> वयस्क भालेको शारिरीक तौल १५० देखि २२५ के.जी. सम्म र माउको शारिरीक तौल १२० देखि १६० के.जी सम्म हुन्छ। दैनिक दूध उत्पादन औसत १.६ लिटर सम्म दूध दिन्छ।
३.खैला गाई	यस गाईको उत्पत्ति सुदूरपश्चिम प्रदेशको पहाडी जिल्ला खासगरी बैतडी, डडेल्धुरा, डोटी जिल्लामा पाइन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> यसको साढे तथा गोरु रिसालु स्वभाव, सिङ सिधा र माथि तिर फर्केको, शरिर बलियो भएको, माल समान बोकन र खेत जोत्नको लागि उपयुक्त जात हो। अन्य स्थानीय जातका गाईहरू भन्दा ठुलो शरिर हुन्छ। यसको गर्भधारण अवधि २८८ दिनको हुन्छ। यसले ३०५ दिनको दुहुनो अवधिमा दैनिक औसत दूध उत्पादन २.५ लिटर दिन्छ।
४.पहाडी गाई	पहाडी क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> यो गाई मध्य पहाडको लागि उपयुक्त, प्राय कालो रंग, दूध उत्पादन क्षमता कम भएको, विशम हावापानीमा हुर्कन सक्ने सानो कदको गाई हो। यो ४ वर्षको उमेरमा वयस्क भई ५ वर्षको उमेरमा पहिलो बेत व्याउछ। गर्भधारण अवधि २७५ दिनको हुन्छ। यसले २४० दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन १.१ के.जी. हुन्छ।
५.तराई गाई	तराई क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> तराईको समथर भू-भागको लागि उपयुक्त गाईको जात हो। प्रायः सेतो रंग, दूध उत्पादन क्षमता कम भएको, मध्यम कदको, कान सिधा, बलियो र गर्मी हावापानीको लागि उपयुक्त गाई हो। यसको औसत शारीरिक तौल २१० के.जी.सम्म हुन्छ। यसको गर्भधारण अवधि २९६ दिनको हुन्छ। यसले २४६ दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन २.१ के.जी. हुन्छ।
६.सिरी गाई	पूर्वी पहाडको, खास गरी ईलाम जिल्ला	<ul style="list-style-type: none"> पहाडको लागि उपयुक्त गाईको जात हो। कालो देखि सेतो रंग, दूध उत्पादन क्षमता राम्रो भएको, चौडा र च्याप्टो निधार, कान सानो र अगाडि

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
		<ul style="list-style-type: none"> निस्केको, थोरै माथी फर्केको तिखो सिङ हुन्छ। गर्भधारण अवधि २९५ दिनको हुन्छ। यसले २६८ दिनको दुहुनो अवधिमा औषत दैनिक दूध उत्पादन ४.५ के.जी. हुन्छ।
७.याक	हिमाली क्षेत्र (समुद्र सतहबाट ३००० देखि ४५०० मिटर उचाई सम्म)	<ul style="list-style-type: none"> यसको भालेलाई याक र पोथिलाई नाक भनेर चिनिन्छ। यसको दूध उत्पादन क्षमता कम भएपनि चिल्लो पदार्थ ६.६ % सम्म हुन्छ। यसको काध सिधा, रौ लामा, सिङ तिखो, लामो र बलियो, अत्यधिक चिसो सहन सक्ने क्षमता हुन्छ। यसको गर्भधारण अवधि २५२ देखि २५५ दिनको हुन्छ। नाकलाई व्याएको दुई महिना सम्म दुहिदेन नबजात बाछाको लागि छोडिन्छ र त्यसपछि मात्र दुहिन्छ। यसले १६७ दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन १.३ के.जी. हुन्छ। वयस्क याकको शारिरीक तौल औषत ३५५ के.जी. र नाकको अधिकतम ३२५ के.जी. सम्म हुन्छ।
८.चौरी गाई	उच्च पहाडी क्षेत्र (९ हजार देखि १५ हजार फिट सम्म)	<ul style="list-style-type: none"> चौरीबाट चौरी जन्मदैन र चौरी उत्पादनको लागि शुद्ध जातको याक नाक आवश्यकता पर्दछ। शुद्ध जातको भालेलाई याक र पोथीलाई नाक भनिन्छ भने वर्णशंकरलाई चौरी भनिन्छ। चौरीको भालेलाई झोपा भनिन्छ। यो नपुंसक हुन्छ, भारी बोकने र खेत जोत्न प्रयोग गरिन्छ। चौरीको पोथीलाई झुमा भनिन्छ यो उत्पादनशील हुन्छ। यसले दैनिक ४ लिटर सम्म दूध दिन्छ। नाक र स्थानीय जातको बहरको कसवाट जन्मेको डिम्जो चौरी र याक र स्थानीय गाईको कसवाट जन्मेको लाई उराङ्ग चौरी भनिन्छ। डिम्जो चौरीउचाईमा गएर चर्न सक्ने, ठण्डी सहन सक्ने र दूध उत्पादन राम्रो दिन्छ। उराङ्ग चौरीउचाईमा गएर चर्न नसक्ने, ठण्डी सहन नसक्ने र दूध उत्पादन कम हुन्छ।

(ख) नेपालमा पाईने उन्नत गाईका जातहरू:

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
१. जर्सी गाई:	यसको उत्पत्ति वेलायत को जर्सी टापुमा भएको हो।	<ul style="list-style-type: none"> यो करिव त्रिभुजाकार, रंग प्रायः रातो, खैरो वा कालो, डडाल्नु सिधा, फांचो र थुन ठुला, टाउको विचमा खोप्रो परे जस्तो, अनुहार छोटो र यसको भाले रिसालु हुन्छ। साढेको शारिरीक तौल ६७५ के.जि. र माउको तौल ४५० के.जि. हुन्छ। प्रतिवेत प्रति जनावर दूध उत्पादन ५००० देखि ६००० लिटरसम्म हुन्छ।
२. होलिस्टीन फ्रिजियन	यसको उत्पत्ति नेदरल्याण्डको फ्रिजल्याण्डमा भएको हो।	<ul style="list-style-type: none"> यो गाई संसारकै सबभन्दा बढी दुध दिने, सेतो, कालो, टाटेपाटे, ढाड अलि कुप्रेको, लामो र सांघुरो मुख, गाई शान्त स्वभावको र साढे हिंसक स्वभावको हुन्छ। साढेको शारिरीक तौल १००० के.जी र माउ ६७५ के.जी. सम्म हुन्छ। दुध उत्पादन प्रतिवेत ६५०० देखि ९००० लिटरसम्म भएतापनि ११००० लिटर भन्दा बढी दिएको पनि पाईन्छ।
३. ब्राउन स्वीस गाई	यसको उत्पत्ति स्वीजरल्याण्डमा भएको हो।	<ul style="list-style-type: none"> यो गाई खैरो वा कालो रंगको, सुस्त र सोझो हुन्छ। प्रतिकूल मौसम खप्नसक्ने, डांडा कांडामा पनि पाल्न सकिने, गर्मिमा पनि पाल्न सकिने। शारिरीक तौल साढेको ९०० के.जी. र माउको ६२५ के.जी. सम्म हुन्छ। औसत दुध उत्पादन प्रतिवेत ५५०० लिटरसम्म पाईन्छ।
४. साहिवाल गाई	यसको उत्पत्ति पाकिस्तानको मन्टगोमेरीमा भएको हो।	<ul style="list-style-type: none"> चाकलो निधार, छोटा खुट्टा, छोटा सिड पछाडी फर्केका, निकै ठुलो र लगभग एकतर्फ ढल्केको जुरो तथा माल भएको हुन्छ। यसको रंग रातो र हल्का खैरो हुन्छ। यो एशियाको राम्रो दुधालु गाई हो। साढेको तौल ५०० के.जी र माउको तौल ३४० के.जी. हुन्छ। प्रतिवेत दुध उत्पादन १३५० लिटर हुन्छ।
५. रेड सिन्धी	यसको उत्पत्ति पाकिस्तानको सिन्धु प्रान्तमा भएको हो	<ul style="list-style-type: none"> यसको रंग रातो कालो, बोधो सिङ्ग भएको धेरै ठुलो जुरो तथा माल भएको, दडिलो शरिर निकै शान्त प्रकृतिको, फांचो ठुलो र तल झरेको हुन्छ। साढेको शारिरीक तौल ४५० के.जी. र माउको ३००

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
		<ul style="list-style-type: none"> के.जी. सम्मको हुन्छ। औसत दुध उत्पादन प्रति वेत १५०० देखि २२०० लिटर हुन्छ।
६. हरियाणा गाई	यसको उत्पत्ति भारतको हरियाणामा भएको हो।	<ul style="list-style-type: none"> यसको रंग सेतो, कसिलो र अग्लो शरिर हुन्छ। यसको साढे जोत्न र गाडा तान्न उपयुक्त हुन्छ। वयस्क गाईको तौल ५५० के.जी. हुन्छ। प्रति वेत औषत दूध उत्पादन १२०० लिटर हुन्छ।

२३.२. भैसीका जात:

(क) नेपालमा पाईने स्थानीय जातका भैसीहरू:-

भैसीका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
(१) लिमे भैसी	यसको उत्पत्ति गण्डकी प्रदेशको कास्की, स्याङ्गजा, पर्वत, बागलुङ्ग तनहुं र लम्जुङ्गमा भएको हो।	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय भैसी मध्ये सबैभन्दा सानो जातको भैसी हो। यसको सिङ्ग घाटी तिर घुमेको हँसिया आकारको हुन्छ। भैसीको शारिरीक तौल औषत ३१० देखि ३१५ के.जी र यसको प्रतिवेत दूध उत्पादन १०४८ लिटर हुन्छ। यो भैसीको संख्या घट्दो क्रममा भएकोले संरक्षणको लागि ध्यान पुर्याउन आवश्यक छ।
(२) पाकोट भैसी	यो जातको भैसी मध्य पहाड देखि उच्च पहाडमा पाइन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> यसको रंग कालो हुन्छ तर कहिकहीं खैरो र हल्का खैरो रंगमा पाइन्छ। अनुहार लाम्चो, टाउको चेटो, सिङ्ग तरवार आकारको र शारिरको पछाडी भागतिर फर्केको हुन्छ। दूध उत्पादन प्रति वेत १००० लिटर हुन्छ।
(३) गड्डी भैसी:	यसको उत्पत्ति सुदूरपश्चिम प्रदेश पहाडी भेगमा भएको हो।	<ul style="list-style-type: none"> यसको रंग कालो र निधारमा सेतो थोप्ला तारो भएको कहि कतै खैरा र फिक्का रंगको हुन्छ। लामो अनुहार फराकिलो निधार र टाउको, सिङ्ग लामो अर्ध घुमाउरो, पूर्ण विकसित फांचो, दूधका नसा स्पष्ट देखिने हुन्छ। औषत शारिरीक तौल ४५२ के.जी. र दूध उत्पादन दैनिक ३.५ लिटर पाइन्छ। यसको संख्या घट्दो अवस्थामा रहेकोले संरक्षणमा ध्यान दिन आवश्यक छ।

(ख) उन्नत जातको भैंसी:-

भैंसीका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
१. मुर्रा भैंसी	यसको उत्पत्ति भारतको हरियाणामा भएको हो।	यो निक्खर कालो शरिर, लामो घाँटी, छोटो नजिकैबाट घुमेका कसिएको सिङ, राम्रो विकसित भएको फांचा लामो पुच्छर र पुच्छरको बीचमा सेतो फुको हुन्छ। यसको शारिरीक तौल ४५० देखि ५०० के.जी र प्रति वेद औषत दुध उत्पादन १५००देखि २५०० लिटर हुन्छ।

२३.३ गाई भैंसीहरूमा लाग्ने प्रमुख रोगहरू

१. खोरेत (Foot and mouth disease)

कारण: विषाणु

लक्षणहरू

- यो रोग लाग्दा एकदम बढी ज्वरो (१०४-१०६ डिग्री फरेनहाइट) आउँछ।
- विस्तारै घाँसपात नखाने, झोक्राउने हुन्छ।
- मुख वरिपरि विशेष गरी गिजा र जिब्रोमा स-साना फोकाहरू आउँदछन्।
- यस सँगसँगै खुट्टाको खुरको कापमा पनि फोकाहरू आउँछन् पशु खुट्टा खोच्याएर हिड्छ र पछि लङ्गडो हुन सक्छ।
- मुख वरिपरि घाउ आउने भएको कारण च्याल चुहाउँछ।
- यस रोगले ठूला माउहरू भन्दा पाठापाठीलाई बढी असर पु-याउँछ।
- कहिलेकाहीँ खोरेत रोगका कारण थुनेलोको समस्या पनि देखिन्छ।
- ब्याउने माउहरूमा गर्भ तुहिने समस्या देखिन सक्छ।

उपचार:

- क) मुखको घाउलाई १ प्रतिशतको पोटास पानीले सफा गरिदिने वा फिटकिरी पानीले सफा गरि दिने।
- ख) खुरका घाउलाई पोटास पानीले धोएर हिमैक्स वा लोरेक्जेन मलहम लगाउनुपर्छ वा २ प्रतिशत निलोतुथोले घाउ सफा गर्न सकिन्छ।
- ग) खुट्टाको घाउमा फिनेल प्रयोग गर्न पनि सकिन्छ।
- घ) घाउहरूमा अनय विषाणु प्रवेश गरी सक्रमण नगरुन भन्नको लागि पशुलाई एन्टीबायोटिक सुई लगाउन सकिन्छ।
- ङ) खोरेत देखिइ रहने ठाउँमा रोकथामको लागि खोरेत विरुद्ध खोप लगाउनुपर्दछ। ६ महिनाको उमेर पुगेपछि पहिलोपटक खोप लगाउने र प्रत्येक वर्ष दोहर्याउने। बढी देखिने ठाउँमा ६-६ महिनामा दोहर्याउने।

२. भ्यागुते (Hemorrhagic Septicemia)

कारण: एक प्रकारको जिवाणु

लक्षणहरू

- उच्च ज्वरो आउने। (१०५ देखि १०७ डिग्री फरेनहाइट)
- घाँटी वरिपरिको भाग तथा जिब्रो सुन्निने।
- फिज काढ्ने।
- सास फेर्न गाह्रो भई घ्यारघ्यार आवाज निकाल्ने।
- कहिले काही रगत मिसिएको छेर्ने।

रोकथाम र उपचार

- वर्षायाम शुरू हुनु अगाडि प्रत्येक वर्ष पशुलाई खोप लगाउने।
- रोगको लक्षण देखापरेको छ भने तुरुन्त प्राविधिकलाई देखाई उपचार गराउने।

३. चरचरे (Black Quarter)

कारण: एक प्रकारको जिवाणु

लक्षणहरू

- उच्च ज्वरो आउने (१०५ देखि १०७ डिग्री फरेनहाइट)
- विशेष गरी फिलाको मासपेशी सुन्निने र दुख्ने।
- छाम्दा शुरूमा तातो हुने र पछि चिसो हुने र दुखाई पनि कम हुने।
- सुन्निएको ठाउँमा थिच्दा चरचर आवाज आउने।

रोकथाम

- पानी पर्ने समय अगाडी नै गाई वस्तुलाई खोपाउने काम गर्नु पर्दछ। वि.क्यू.पोलीभ्यालेण्ट भ्याक्सिन गाईभैंसीमा ५ एम.एल. छाला मुनी (s/c) र पाडा बाच्छालाई ३ एम.एल. सोही तरीकाले दिनु पर्दछ। छ महिना नाघेको वस्तुलाई सुई दिनुपर्दछ। साथै यो सुई प्रत्येक साल दोहो-याउनु पर्दछ।
- गहिरो खाडल खनी यो रोगबाट मरेको पशुलाई पुरिदिनुपर्दछ।
- रोगी पशुलाई छुट्याएर राख्नु पर्दछ।
- रोगी वस्तु लेखाएको खाना पानी एवं घाँस निरोगी वस्तु भाउलाई नदिने तथा गोठलाई २% को फर्मालिन झोलले सफा गर्नु पर्दछ।
- रोगको आशंका भएको चरन क्षेत्रमा बाच्छा/बाच्छी चराउनु हुँदैन।

४. पट्टके (Anthrax)

कारण: एक प्रकारको जिवाणु

लक्षणहरू:

- धेरैजसो कुनै लक्षण नदेखाई अचानक मर्ने।
- ज्वरो आउने। (१०५ देखि १०७ डिग्री फरेनहाइट)
- सास फेर्न गाह्रो हुने।
- आँखा रातो हुने।
- पेट ढाडिने।
- मरेपछि नाक, मुख, मलद्वार आदिबाट नजम्ने रगत बगेको हुन्छ।

रोकथाम

- धेरै रोग देखिने ठाउँमा पशु सेवा प्राविधिकको सिफारिसमा खोप लगाउने।
- मरेका पशुलाई गहिरो खाडल खनेर गाड्ने। याद गरौं पट्टकेको शंका लागेको पशुलाई कहिल्यै पनि चिरफार गर्नुहुँदैन।
- रोगी पशुलाई बथानबाट अलगगै राख्ने।
- रोगीको सम्पर्कमा आएको पशुलाई प्राविधिकको सल्लाहमा उपचार गराउने।

५. थुनेलो (Mastitis)

कारण: यो धेरै कारणहरू हुनसक्छ जस्तै गोठ, पशु र दुहुने मानिसको सरसफाईको कमीले गर्दा विभिन्न जिवाणुहरू, विषाणुहरू, ढूसी, एक कोषिय परजीवी प्रोटोजोवा कल्चौडो वा शरीर भित्र प्रवेश गरेर।

लक्षणहरू

- अचानक थुन र कल्चौडो सुन्निने, कडा, रातो र छाम्दा दुख्ने हुन्छ।
- दुध विग्रने, पातलो पानी जस्तो आउने, छोक्राहरू आउने र कहिलेकाहीं दूध पुरै नआउने हुन्छ।
- ज्वरो आउने।

रोकथाम:

- दूध दोई सकेपछि पोभिडिन आयोडिन ९ भाग र ग्लिसरिन १ भाग मिसाएको झोलामा थुनलाई केहि बेर डुबाउने।
- गोठ, पशु, दूध दुहुने मानिसको र भाँडोको सरसफाईमा विशेष ध्यान दिने।
- शंका लागेमा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा वा पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशालामा दूध जाँचाउने।

- थुनेलोको लक्षण देखिएमा कृषकले पहिला नबिप्रेको थुनबाट दूध दुहुने, त्यसपछि मात्र बिप्रेको थुनको दुहुने र बिप्रेको थुनको दूधलाई खाडलमा अन्यत्र लसपस नगरी गाड्ने। बिप्रेको थुनबाट पटक पटक दूध दुहे र पयाक्ने।
- अविलम्ब प्राविधिकलाई बोलाई उपचार गराउने। जथाभावी औषधीको प्रयोगले थुनेलो झन् जटिल बन्नसक्छ।

प्रजननसँग सम्बन्धित समस्याहरू

६. बाँझोपन

कारणहरू

- व्यवस्थापनमा कमजोरी: समय मिलाएर राँगो सँढि नलगाउनु वा कृत्रिम गर्भाधनको उचित समय नपहिल्याउनु (कराएको ८ देखि १८ घण्टाभित्र) लैजानु पर्दछ।
- पोषण तत्वको कमी: प्रशस्त हरियो घाँसपात नपाएमा।
- खनिज तत्वको कमी: विशेष गरी क्याल्सियम, फस्फोरस, फलाम, कोबाल्ट, तामा सेलेनियम जस्ता खनिज बढी महत्वपूर्ण हुन्छ।
- भिटामिनको कमी: विशेषगरी भिटामिन ए, डि र ई बढी महत्वपूर्ण हुन्छन्।
- नाम्ले, जुकाको समस्या बढी हुनु।
- संक्रमण रोगहरूको कारण: जस्तै ब्रुसेल्लोसिस, ट्राइकोमोनियसिस आदि।
- प्रजनन अंगहरूमा खराबी वा संक्रमण।
- वंशाणुगत कारणहरू।

व्यवस्थापन

- कारण पत्ता लगाई सोही अनुसार उपचार गराउनु पर्दछ।
- बेला बेलामा गोबर जचाई नाम्ले, जुकाको औषधि खुवाउने।
- प्रशस्त हरियो घाँस पातहरू खुलाउने।
- अन्य अवस्थामा प्राविधिकसँग सल्लाह गरी आवश्यकता अनुसार उपचार गर्ने।

७. साल अड्कने समस्या

कारणहरू:

- शारीरिक कमजोरी
- संक्रामक रोगहरू जस्तै ब्रुसेल्लोसिस, मित्रियोसिस आदि
- भिटामिन ई, सेलेनियम जस्ता खनिजको कमी
- पाठेघरको संक्रमण

व्यवस्थापन

- साल झर्न सहयोग पुर्याउन एकजापर जस्ता औषधिहरू शुरूको १०० मि.लि. र त्यस पछि विहान बेलुका ५० मि.लि. २-३ दिनसम्म दिन सकिन्छ।
- व्यापछि खस्रो खालका घाँसहरू र अग्निसो जस्ता घाँसहरू खुवाउँदा साल झर्न सहयोग पुग्छ।
- त्यति गर्दा पनि नझरेमा प्राविधिकलाई बोलाई साल झिक्न लगाउने। यदि पशुलाई ज्वरो आएको छ भने पहिला ज्वरोको उपचार गरेपछि मात्र साल झिक्नु वेश हुन्छ।

८. भंडार फर्कने समस्या

कारणहरू

- ईस्ट्रोजन तत्व बढी भएको घाँसपात खुवाएमा वा दूसी परेको दानाहरू खुवाएमा।
- पाठेघरमा असजिलो भई पशु बढी कनेमा।
- पशुको पछाडितिरको भाग बढी ओरालो भएमा सहयोगीको रूपमा काम गर्न सक्छ।
- क्याल्सियम, फोस्फोरसको कमी भएमा वा सन्तुलन विप्रेमा।

व्यवस्थापन

- तुरुन्त प्राविधिकलाई बोलाई उपचार गर्नुपर्दछ। प्राविधिक नआईन्जेल बाहिर निस्केको भागलाई सफा तथा चिसो राखी राख्नको लागि थोरै पोटास मिसाएको पानी बेलाबेलामा छर्किरहने र बाहिर टाँसिएको फोहोर सफा गरी सफा चिसो कपडाले बेर्ने।
- यदि धेरै नै भाग बाहिर आएको छ भने फोहोर नलागोस् संक्रमण नहोस् भन्नाका लागि तल सफा प्लाष्टिक ओछ्याउने र पोटास मिसाएको पानी बेला बेलामा छर्किरहने।
- प्राविधिकले पाठेघरको बाहिर आएको भागलाई विस्तारै पुनः पहिलाकै स्थानमै फर्काई दिन्छन्।
- अन्य व्यवस्थापन प्राविधिकको सल्लाह अनुसार गर्ने।

९. बाच्छा बाच्छी अड्कने वा व्याउन नसक्ने समस्या

कारणहरू

- बाच्छा बाच्छी ठूलो भएमा।
- बाच्छा बाच्छीको पाठेघर भित्रको बसाई (पोजिसन) नमिलेमा।
- शारीरिक कमजोरीको कारण।
- पाठेघरको मुख पूर्णरूपमा नखुलेमा।
- उमेर नपुग्दै पशु गर्भिणी भएमा।
- बाच्छा बाच्छी भित्रै मरेमा।
- संक्रामक रोगहरू जस्तै ब्रुसेलसिस आदिको कारण।
- विभिन्न हार्मोनहरूको कमी तथा असन्तुलन।

- पाठेघर बटारिएमा।
- बाँधेर पालिएका पशुहरूमा पनि यस्तो समस्या आउनसक्छ।
- वंशाणुगत कारणहरू।

व्यवस्थापन

- व्याउन खोजेको ५-६ घण्टा भित्र व्याउन नसकेमा तुरुन्त प्राविधिकलाई बोलाई हाल्नु पर्दछ।
- प्राविधिकले पाठेघर भित्र हात हालेर अवस्था पत्ता लगाई आवश्यकता अनुसार उपचार गर्दछन्।

१०. गर्भ तुहिने समस्या

कारणहरू

- संक्रमक रोगहरूको संक्रमण
- सन्तुलित आहाराको कमी
- विषालु घाँसपात, दूसीजन्य दाना आदि।
- चोटपटकको कारण
- अदक्ष प्राविधिकले गर्भ जाँच्दा पनि कहिले काही गर्भ तुहिन सक्छ।
- उच्च ज्वरो
- गर्भावस्थामा गलत औषधि खुवाउँदा।

व्यवस्थापन

- गर्भिणी पशुलाई औषधि खुवाउनु पर्दा दक्ष प्राविधिकको सिफारिसमा मात्र खुवाउने
- कारण पत्ता लगाई व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ।
- तुहिएको बाच्छा बाच्छी, साल तथा सम्पर्कमा आएका अन्य सोत्तरहरूलाई राम्रोसँग खाडलमा गाड्नुपर्दछ र माउलाई उपचार गर्नु पर्दछ।

गाईभैसीलाई महत्वपूर्ण मानिएका खोप लगाउने बारे तालिका

क्र. सं.	खोपको नाम	रोगको नाम	उमेर	खोपको मात्रा र खोप दिने ठाँउ	खोपको थप मात्रा (बुस्टर)	नियमित खोप दिने समय	खोप दिने सिजन
१	एफ.एम.डी भ्याक्सिन (हेक्टस)	खोरेत	३-८ हप्ता	१० मि.लि. छालामुनि	३ महिना पछि	प्रत्येक ६ महिनामा	भाद्र मसान्त र फागुन मसान्त
	रक्षा एफ.एम.डी	खोरेत	४ महिना	३ मि.लि. छालामुनि	१ महिनापछि		
२	एच.एस.ब्रोथ भ्याक्सिन	भ्यागुते	सबै उमेर	५ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
	एच.एस.आयल एडजुभेन्ट	भ्यागुते	सबै उमेर	३ मि.लि. छालामुनि	३ महिनापछि	वार्षिक	
३	पोलिभ्यालेन्ट वि. क्यु भ्याक्सिन	चरचरे	सबै उमेर	५ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
४	एच.एस. भ्याक्सिन	रवि. भ्यागुते र चरचरे	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
५	एन्थ्राक्स भ्याक्सिन	स्पायर पटके रोग	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
६	टिस्यु भ्याक्सिन	कल्चर गौगोटी	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	-	३-३ वर्षमा	जाडो समयमा
७	टेट-भ्याक	धनुषंकार	सबै उमेर	२ मि.लि. छालामुनि	४ हप्तापछि	वार्षिक	कुनै पनि समयमा

२३.४ कुखुराका प्रमुख रोगहरू

रानी खेतरोग

लक्षण

- रानी खेत रोगले धासप्रणाली र स्नायु प्रणाली प्रभावित भई कुखुराले सास फेर्न कठिनाई महसुस गर्दछ।
- चुच्चो र नाकबाट पानी जस्तो वाक्लो पदार्थ निस्कन्छ।
- कुखुरा टाउको झटकाउने र घाटी तान्ने गर्दछ।

- एकै ठाउँमा फनफन घुम्ने पछाडि हिड्ने पखेटा र खुट्टाको पक्षघात हुने घाटी बटार्ने हुन्छ।
- फुल पार्न कम हुन्छ।
- हरियो रंगको निकै गन्हाउने छेदछ।
- सिउर र लोती पहेंलो हुने र पछि नीलो रंगमा बदलिने गर्दछ।

रोकथामका उपायहरू:

- कुखुरा पालिने खोर बरिपरि सफा गर्नु पर्दछ।
- तालिका अनुसार खोप लगाउनु पर्दछ।
- बाहिरी कुखुरा र अरू चराहरू कुखुरा पालन क्षेत्रभित्र आउन दिनु हुँदैन।
- रोगबाट मरेका लाई पनि पुर्न पर्दछ।
- भाँडा उपकरण इत्यादि सामान संक्रमण मुक्त राख्नु पर्दछ।
- चल्लाहरूलाई पहिलो हप्ताभित्रै एफ स्ट्रोन भ्याक्सिन लगाइ दिनु पर्दछ र चल्लाको उमेर ८ देखि १० हप्ता पुग्दा आरटुबि (R2B) खोप लगाउनु पर्दछ।

कक्सिडियोसिस (Coccidiosis)

लक्षणहरू:

- बाह्य लक्षणहरूमा धेरै जसो प्वाँख खस्रो हुने, रगतको कमी हुने।
- दिशामा रगत छेर्ने हुन्छ।
- सीकल कक्सिडियोसिसमा मृत्युदर ५० प्रतिशत सम्म हुन्छ।
- आन्त्रामा हुने कक्सिडियोसिसमा शरीर पहेंलो हुने र छेर्ने हुन्छ।
- यसमा रगत मिसिएको हुनसक्छ र मृत्युदर भने ८ देखि १० प्रतिशत सम्म हुन्छ।

रोकथाम र नियन्त्रण

- चिस्यान भएको खोर, सोत्तर र दाना यसका लागि उपयुक्त वातावरण हुने हुँदा बस्ने ठाउँ र दाना सुख्खा हुनुपर्दछ। खास गरेर वर्षातको मौसममा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ जुन बेला वातावरण चिस्यान बढी हुन्छ र तापक्रम पनि कक्सिडियोसिसको विकासको लागि अनुकूल हुन्छ।
- यदि सोत्तरमा चिस्यान छ भने ५ देखि ७ किलोग्राम चून प्रति १०० वर्गफिटको क्षेत्रमा छर्नुपर्दछ। यसले चिस्यान कम गरी ताप उत्पन्न गर्दछ जसले यी प्रोटोजोआ मर्दछन्।

गम्बोरो रोग (Gumboro / Infectious bursal disease)

लक्षणहरू

- रोग लागेपछि, शुरुमा विस्तारै झोक्राउँदै जाने।
- प्वाँख गुजमुजिएर बस्ने जस्ता लक्षण देखापर्दछन्।
- टाउको र घाँटी कपकपाउने भैपछि सम्पूर्ण शरीर नै कामन थाल्छ।
- यसका साथै ज्वरो आउने, आँखाबाट पानी बग्ने हुन्छ।

- यस्तो अवस्थामा घाँटी तन्काउने र टाउको केही तल झुकाएर बस्छ।
- पहेंलो रंगको छेर्ने भै मलद्वार बरिपरि सुली टाँसिएको देख्न सकिन्छ।
- पुरानो रोगमा विस्तारै झोक्राउने र दुब्लाउदै जाने हुन्छ।

रोकथाम र नियन्त्रण

- सरसफाईको विशेष व्यवस्थापन हुनु पर्दछ।
- कुखुरालाई गम्बोरो रोगविरुद्ध भ्याक्सिन लगाउनु पर्दछ।
- दानापानी दिने भाँडाकुँडालाई किटाणु रहित बनाउनु पर्दछ।

कोलीबेसिलोसिस

- यो रोग जुनसुकै उमेरका कुखुराहरूमा देखिन सक्छ।
- यो रोग व्यवस्थापनमा कमीको कारणले हुने भएकोले व्यवस्थापनमा सुधार गर्नु पर्छ।

लक्षणहरू:

- दाना खान कम गर्ने र कहिलेकाही श्वास फेर्ने कठिनाई हुने।
- उदासिन हुने, सिउर फिक्का हुने।
- हरियो वा सेतो पातलो सुली छेर्ने।
- मलद्वारको बरिपरी सुली लतपतिने।

उपचार:

- प्राविधिकको सिफारिसमा एण्टिबायोटिक्स औषधीहरू खुवाउने।

कुखुराको सिफारिस खोप तालिका

१. ब्रोईलर कुखुराको खोप तालिका:

उमेर	खोपको नाम	खोप लगाउने तरिका
१ दिन	मेरेक्स/रानीखेत एफ १	नाक, आँखामा
१४ दिनमा	गम्बोरो ईन्टरमिडिएट (जीवित)	नाक, आँखामा
२१ दिनमा	रानी खेत एफ १ वा लासोटा	नाक, आँखामा, पानीमा
२८ दिनमा	गम्बोरो ईन्टरमिडिएट (जीवित)	नाक, आँखामा, पानीमा

- यदि ब्रोईलरको प्यारेण्ट स्टकलाई १ दिनको उमेरमा रेस्पिन भ्याक्सिन (मेरेक्स विरुद्ध) लगाईएको छ र पुनः रेस्पिन भ्याक्सिनले नै बुस्टर गरिएको छ भने त्यस्ता फार्मबाट उत्पादिन चल्लाहरूलाई एच.भि.टी. भ्याक्सिन दिनुपर्दछ।
- यदि ब्रोईलरको प्यारेण्ट स्टकलाई १ दिनको उमेरमा रेस्पिन भ्याक्सिन (मेरेक्स विरुद्ध) लगाईएको छ र बुस्टर भ्याक्सिन एच.भि.टी. दिईएको भने त्यस्ता फार्मबाट उत्पादित चल्लाहरूलाई रेस्पिन भ्याक्सिन दिनुपर्दछ।

२. लेयर्स कमर्सियल कुखुराको खोप तालिका

उमेर	रोग	भ्याक्सिनको किसिम	भ्याक्सिनेसन तरिका
१ दिन	मेरेक्स	सि.भि. १९८८ वा -१ एस वि-१	छालामुनी
५-७ दिन	रानीखेत	एफ -१ लासोटा	१ थोपा आँखामा
८-१२ दिन	गम्बोरो	ईन्टरमिडिएट	१ थोपा आँखामा
१८-२० दिन	मेरेक्स	एच.भि.टी. फ्रिज हाईड्रिड	छालामुनी
२४-२६ दिन	गम्बोरो	ईन्टरमिडिएट	पानीमा
२८-३० दिन	आई.वि. रानीखेत	आई.वि. लासोटा	पानीमा
४२ दिन	फाउल पक्स	फाउल पक्स	पखेटामा
४९-५० दिन	रानीखेत आई.वि.	लासोटा आई.वि.	पानीमा
८-१० हप्ता	रानीखेत आई.वि.	आर. १ वि.	मासुमा
१२-१४ हप्ता	फाउल पक्स	फाउल पक्स	पखेटा (विङ्ग वेभ)
१५ हप्ता	आई.वि.	आई.वि.एच. १२०	पानीमा
१६ हप्ता	रानीखेत	लासोटा/एफ १	पानीमा

उपरोक्त तालिका बमोजिम भ्याक्सिनेसन गरिसके पश्चात अधिकतम उत्पादन अवस्थामा कुखुरा आईसकेपछि प्रत्येक २-२ महिनामा आई.वि. र लासोटा भ्याक्सिन दिदै जानुपर्दछ।

२.३.५ नेपालमा पालिएका बाखाको जातहरू

स्थानीय जातका बाखाहरू

नेपालमा मुख्यतया चार जातका स्थानीय बाखाहरू पाल्ने गरेको पाईन्छ। यी स्थानीय जातका बाखाहरू यस प्रकार छन्।

क) तराई बाखा

नेपालका तराई क्षेत्र तिर पाईने जातको बाखालाई तराई बाखा भनिन्छ। यो शुद्ध जातको बाखा नभएर भारतीय जातको बाखा जमुनापारीको गुणहरू जस्तै: माथि उठेका नाक, झुण्डिएको लामो कान भएकोले यसलाई जमुनापारीको खच्चड पनि भनिन्छ, यद्यपी यसबारे अध्ययन अनुसन्धान हुनु जरुरी देखिन्छ। यो बाखा मझौला आकारको र विभिन्न रङ्गको भएता पनि प्राय खैरो शरिरमा सेतो धसरहेको हुन्छ। यो बाखा दूध तथा मासु दुवैको लागि उपयुक्त मानिन्छ। यसको शारिरीक तौल करिब १८ देखि ३५ किलोग्राम सम्म हुन्छ। सालाखाला १५ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने र खरी तथा तराई बाखाको प्रजनन क्षमतामा धेरै समानताहरू पाईन्छन्।

ख) खरी/औले बाखा

मध्य पहाडी प्रदेशमा पाईने बाखालाई पहाडी वा खरी बाखा भन्ने गरिन्छ। विभिन्न सात रङ्गका खरी बाखाहरू मा कालो तथा खैरो रङ्गका बाखाहरू तुलानात्मक रूपमा धेरै पाईन्छन्। प्रायः खरी बाखाहरूमा मध्यम आकारका पछाडी वा माथि तिर फर्केका सिङ्ग हुन्छन्। थोरै बाखाहरू मुडुले पनि

पाईएका छन्। खरी बाखाको शारिरीक तौल १५ देखि २५ किलोग्राम सम्म हुन्छ भने बोकाको शारिरीक तौल २५ देखि ३५ किलोग्राम सम्म हुन्छ। यो जातको बाखा सालाखाला १६ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, साधारण अवस्थामा २ वर्षमा ३ पटक ब्याउने र प्रतिवेत २ वा २ भन्दा बढी पाठा पाठी हुर्काउन सक्ने क्षमता भएको हुनाले नेपालको अधिकांश भू-भागमा यो बाखा लोकप्रिय भएको पाईन्छ।

ग) सिन्हाल

उच्च पहाडी क्षेत्रमा पाईने यो जातको बाखा बरुवाल वा भ्याङ्गलुड जातको भेडाको बथानमा चर्न रुचाउने हुन्छ। सिन्हाल जातको बाखा अन्य नेपाली बाखाहरू मध्ये सबैभन्दा ठूलो शरिर भएको बाखा हो। यसको छोटो टाउको, सिधा नाक, चिसो सहन सक्ने क्षमता भएको र यसबाट केही मात्रामा पश्मिना समेत उत्पादन गर्न सकिन्छ। वयस्क बाखाको शारिरीक तौल ३० देखि ३५ किलोग्राम सम्म हुन्छ। सिन्हाल बाखाहरू करीब २ वर्षको उमेरमा पहिलोपटक ब्याउने, साधारणतया वर्षमा एकपटक ब्याउने र एउटै पाठा वा पाठी मात्र पाउने गर्दछ।

घ) च्याङ्ग्रा

च्याङ्ग्रा हिमालय पर्वत श्रृंखलाको पछाडि पट्टि सुख्खा, बढी हावा लाग्ने, चिसो र अर्ध भूमि जस्तो ठाउँमा पाईन्छ। च्याङ्ग्राले त्यस क्षेत्रमा पाईने ताल्ला भन्ने झारमा पलाएको पात, फूल, जरा र घाँसहरू खाएर जीवन निर्वाह गर्दछन्। च्याङ्ग्रा पश्मिना र नरम खालको न्यानोभुवा उत्पादनको लागि प्रसिद्ध छ। च्याङ्ग्राको शरीर बाक्लो लामो रौं ले ढाकेको हुन्छ। रौं को भित्री भागमा मसिना पश्मिना रहेको हुन्छ। यसको सानो तर लामो टाउको, सिधा नाक, साँघुरो थुनुनो र कसिलो शरीर तथा बटारिएको सिङ्ग हुन्छ। यिनीहरू अन्दाजी दुईवर्षको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, वर्षमा एकपटक ब्याउने र अधिकांशले एक पटकमा एउटा मात्र पाठा पाठी पाउने गर्दछन्। वयस्क च्याङ्ग्राबाट वर्षमा ५० देखि २०० ग्रामसम्म पश्मिना उत्पादन हुने गर्दछ। वयस्क च्याङ्ग्राको तौल २५ देखि ३० किलोग्राम सम्म हुन्छ। यसको आफ्नो शारिरीक तौलको ३० प्रतिशत बराबर वजनको भारी बोक्न सक्ने क्षमता हुन्छ।

नेपालमा पालिने विदेशी जातका बाखाहरू

क) जमुनापारी

जमुनापारी बाखाको रङ्ग एकनासको हुँदैन तर साधारणतया सेतो रङ्ग भएका बाखाहरूमा कहिकहि गाढा रङ्गको चिन्हहरू हुने गर्दछ। यो जातको बाखाको जिउ ठूलो तथा अरलो, लामोखुट्टा, नाकको बीच भाग उठेको (सुगानाके) र झुण्डिएको लामा कानहरू प्रमुख विशेषताहरू हुन्। जमुनापारी बाखाको पहिलो पल्टब्याउने उमेर तथा ब्याउने अन्तर क्रमशः औषत ७७० दिन तथा ४२८ दिन उल्लेख भएको पाईन्छ।

ख) बारबरी

यसको कान छोटो तथा ठाडो, शरिर सानो, रङ्ग रातो र सेतो रङ्गको टाटे पाटे किसिमको हुन्छ। झट्टहेर्दा मृग जस्तो देखिने बारबरी जातको बाखा चर्न त्यति मन पराउँदैन। खोरभित्रै पालिने जात भएकोले यो जातको बाखा खास गरी शहरी वा शहरको वरिपरीको क्षेत्रमा पालिन्छन्। यो जातको बाखाको सरदर शारिरीक तौल बाखीको २७ देखि ३६ र खसिवोकाको ३२ देखि ४१ किलोग्राम सम्म हुने गरेको

पाईन्छ। पहिलो पल्ट ब्याउने औषत उमेर तथा दुई वेत बीचको अन्तर क्रमशः ५८८ दिन तथा २७४ दिन पाईएको छ।

ग) सानन्

दूध उत्पादनको लागि विश्वप्रशिद्ध सानन जातको बाखाको जन्म स्थान स्वीजरल्याण्डको सानन उपत्यका हो। यो जातको बाखा सेतो क्रिम रङ्गको हुन्छ। यसको अनुहार सीधा वा अलि थिचिएको र कानहरू ठाडो तथा अगाडी तिर तेर्सिएको हुन्छ। विकसित फाँचो भएकोले यसले प्रतिदिन २ देखि ४ के.जी. सम्म दूध दिन्छ। साधारणतया यो जातको बाखाको सिङ्ग हुँदैन। बोकाको शारिरीक तौल औषतमा ९५ किलोग्राम र बाखीको ६५ किलो ग्राम सम्मको हुने गरेको छ।

घ) वितल (Bettle)

यो बाखा हेर्दा जमुना पारी सँग मिल्दो जुल्दो हुन्छ। यो बाखामा सामान्यतया कालो र खैरो रङ्गमा बढी पाईने, नाक उठेको, कान चौडा लामो र घुमिएको, चौडा मझौला शरिर जस्ता चारित्रिक विशेषताहरू भएको पाईन्छ। यस जातको बाखाको औषत तौल वयस्क भालेको ५९ के.जी. र वयस्क पोथीको ३५ के.जी. हुन्छ। दुई वर्षमा पहिलो पल्ट ब्याउने र दुई वेत बीचको अन्तर औषतमा एक वर्ष भएको पाईएको छ। सरदर दुईवर्षमा ३ पटक ब्याउने ५० प्रतिशत जुम्ल्याहा पाउने गर्दछ। नेपालको तराई र भावर क्षेत्रमा वैधुवा प्रणालीमा यसबाट राम्रो उत्पादन लिन सक्ने देखिन्छ।

ङ) बोयर बाखा (Boer Goat)

विगत केही वर्ष देखि नेपालमा अगुवा कृषकहरूले यो बाखा पालन गर्न थालेका छन्। नेपालको विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा यो बाखा पालन आवश्यक प्रविधि विकासका लागि नार्कले कृषि अनुसन्धान केन्द्र (बाखा) बन्दिपुरमा २०६५ सालदेखि विस्तृत अध्ययनको थालनी गरेको छ। यो बाखाको छिटो बढ्ने (८०-९०ग्राम प्रति दिन) गर्दछ। दुई वर्षमा ३ पटक ब्याउने र प्रतिवेत दुई पाठा पाठी पाउने यस जातका विशेषताहरू हुन्। बाली जान सिजनको प्रभाव कम पर्ने भएकोले बोयर बाखाले बाह्रै महिना पाठापाठी जन्माउन सक्दछ।

भेडा बाखाका प्रमुख रोगहरू

पी.पी.आर

लक्षणहरू

- १०६ देखि १०८ डिग्री फरेनहाइट सम्मको ज्वरो आउँछ।
- घाँस पानी खाना छोड्छ र आँखा राता देखिन्छ।
- गिजा र जिन्नो तिरबाट घाउ आउन शुरू गर्छ र विस्तारै मुखतिर पनि फैलिन सक्छ।
- छेरौटी लाग्छ।
- आँखाबाट चिप्राहरू आउने र नाकबाट बाक्लो पहेँलो सिंगान बग्छ।
- खोकि रहन्छ।

रोकथाम

बाखालाई पी.पी. आर मुक्त राख्न खोप लगाउने। शुरुमा ३ महिनाको उमेर पुगेपछि पहिलो पल्ट खोप लगाउने र वर्षे पिच्छे दोहोर्याउने।

मुआलो**रोगका लक्षणहरू**

- यो रोग लागदा मुख वरिपरि घाउ आउँदछ र पछि पाप्रा बन्दछ।
- मुखको चेपबाट प्रायः शुरु हुन यस्तो घाउ क्रमशः मुख वरिपरि, जिब्रोतिर, कानवरिपरि, खुट्टाको छालातिर अण्डकोण, कल्चौडा, सुत आदिको वरिपरि समेत यस्ता घाउहरू देखिन्छ।
- मुख वरिपरिघाउ आउने हुँदा घाँसपानी खानमा समस्या आउँछ र पशुहरू क्रमशः दुबलाउँदै जान्छ।
- कहिलेकाँही ३-४ हप्तामा यो घाउ आफैँ निको भएर जान्छ।

उपचार

यसको पनि खास उपचार छैन तर घाउ सफा गर्ने एन्टिसेप्टिक औषधि वा एन्टिबायोटिक्स औषधिको प्रयोग गर्ने।

२३.६ पशुपंक्षीबाट मानिसमा सर्न सक्ने रोगहरू**रेविज****लक्षणहरू**

बौलाहा अवस्था: कुकुर आक्रमक खालको हुने, नजिकको पदार्थहरू टोक्ने, जोडले चपाए जस्तो गर्ने, कराई रहने, स्वरमा परिवर्तन हुने, चिथोर्ने, पुच्छर खुट्टा मुनी राखेर हिड्ने, बाटोमा भेटाएका जति सबैलाई टोक्दै भाग्दछ। जिब्रो बाहिर निकाल्ने र धेरै च्याल बगाईरहने हुन्छ।

लाटो अवस्था: बौलाहा कुकुर लाटो, बोल्न नसक्ने हुन्छन्, कुकुरहरू एउटा कुनामा गएर लुकेर बस्छ। मुखबाट याल चुहाई राख्छ। खाना खान छोड्छ र बोलाउँदा पनि नसुन्ने र यस्तो भएको ४ देखि ५ दिन भित्र मर्दछ।

गाई, भैसी र अन्य जनावरहरूमा यो रोग लागिसकेपछि विस्तारै खाना बन्द भई छटपटाउने, विना कारण डुलिरहने, कराउने, उफ्रने, आँखा टूल्ठूला पारी कान ठाडो पारेर हेर्ने सिङ्गले हिकोउन खोज्छ। रोगले ग्रसित भइसकेपछि विस्तारै आवाज पनि भिन्न निस्कने हुन्छ। रोगले ज्यादै ग्रस्त पारिसकेपछि जनावरहरू भुईँमा लड्ने, मुखबाट च्याल प्रशस्त मात्रामा काढ्ने गर्दछ। अन्तमा, जनावर पक्षघात भएर मर्दछ।

रोकथाम:

घरपालुवा कुकुर बिरालो आदि लाई रेविज विरूद्ध खोप लगाउनुपर्दछ। पहिलोपटक खोप लगाउँदा ३ महिनाको उमेर कटे पछि लगाउने र प्रत्येक वर्ष दोहोर्न्याउनु पर्दछ।

वर्डफ्लु

वर्डफ्लु रोग ईन्फ्लुएन्जा ए नाम गरेको एक प्रकारको विषाणुको माध्यमबाट पंक्षीहरूमा लाग्ने संक्रमक रोग हो। यस रोगबाट विशेष गरी कुखुरा, बट्टाई, टर्की जस्ता पंक्षीहरू बढी सम्बेदनशील हुन्छन् भने हाँस, जंगली

चराहरू रोगको लक्षण नदेखाई रोग वाहकको रूपमा देखापर्न सक्छन्। चराहरूमा यो रोग सर्वप्रथम सन् १८७८ मा पहिचान भएको थियो।

यो रोग पंक्षी तथा मानिसमा कसरी सर्दछ ?

यो रोग रोगी कुखुरा, संक्रमित सूली, उपकरणहरू, पानी, दाना आदिसँगको प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष सम्पर्कबाट पंक्षीहरू बीच सर्न सक्दछ। त्यसैगरी बसाई संरेर आउने जंगली चराहरू तथा जीवित पंक्षी तथा पंक्षीजन्य सामग्रीहरूको अवैध कारोबार बाट समेत यो रोग सर्न सक्दछ।

मानिसमा जिउँदो वा मरेको चराको प्रत्यक्ष सम्पर्कबाट यो रोग गर्न सक्दछ। यस रोगको विषाणु सुलीमा ४ डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रममा कम्तीमा ३० दिनसम्म बाँचन सक्दछ। त्यसैगरी २२ डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रम भएको तालको पानीमा ४ दिनसम्म र ३० डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रम ३० दिनसम्म बाँचन सक्दछ। तर ६० डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रममा ३० मिनेटमा र ७० डिग्रीसेन्टीग्रेड तापक्रममा केही सेकेण्डमै विषाणु मर्ने हुँदा पकाएर खाएको मासु तथा अण्डाबाट यो रोग सर्ने कुनै सम्भावना हुँदैन।

वर्डफ्लुका लक्षणहरू**कुखुरामा देखिने लक्षणहरू**

असाध्यै तीक्ष्ण प्रकारको अवस्थामा रोगको कुनै लक्षण नदेखाई केही घण्टा भित्रमा शतप्रतिशत सम्म कुखुराहरूको मृत्यु हुनसक्छ। सामान्यतया धेरै कुखुराहरूको मृत्यु भएमा, श्वासप्रश्वास सम्बन्धी गम्भीर लक्षणहरू देखिएमा, टाउको, सिउर र लोती निलो भएमा, खुट्टामा रक्तश्रावहरू देखिएमा, पक्षघात देखिएमा, पातलो छेरेमा, अण्डा उत्पादन अचानक घटेमा, जलजले अण्डा परेमा वर्डफ्लुको शंका गर्न सकिन्छ। यस रोगका कतिपय लक्षणहरू कुखुरामा देखिने अन्य श्वास प्रश्वास सम्बन्धी रोगहरू जस्तै रानीखेत, कुखुराको हैजा आदिसँग मिल्न जाने हुँदा धेरै संख्यामा कुखुराहरू बिरामी परेमा अनावश्यक शंका गर्नुभन्दा नजिकको पशु सेवा कार्यालयमा तुरुन्त खबर गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

मानिसमा देखिने लक्षणहरू

चिकित्सकहरूका अनुसार मानिसमा वर्डफ्लुको संक्रमण भएमा ज्वरो आउने, खोकी लाग्ने, घाँटीदुख्ने, जीउ दुख्ने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छन्। केहीमा फोकसोमा गम्भीर असर पर्न गई निमोनिया पनि हुन सक्छ। यस्तो अवस्थामा रोग घातक बन्न सक्छ।

रोग रोकथामको लागि कृषक, नागरिक समाज तथा सर्वसाधारणको भूमिका

यस रोगको रोकथामको लागि कृषक तथा नागरिक समाज तथा सर्वसाधारणको भूमिका समेत महत्वपूर्ण हुन्छ।

- कुखुरा खोरहरूमा जैविक सुरक्षाका उपायहरू कडाईका साथ अवलम्बन गर्ने।
- कुखुरा फार्ममा काम गर्ने व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत सरसफाईमा विशेष ध्यान पुर्याउने।
- जिउँदो पंक्षीहरूसँग कम लसपस गर्ने।
- मासु तथा अण्डा राम्रोसँग पकाएर खाने।
- कहि कतै अवैध पंक्षी तथा पंक्षी जन्य पदार्थहरूको ओसार पसार भएको थाहा पाएमा सम्बन्धित निकायलाई जानकारी दिने।

- पंक्षीहरूको असामान्य र ठूलो संख्यामा मृत्यु भएको थाहा पाएमा तुरुन्तै नजिकको पशुसेवाका निकाय वा कार्यालयहरूमा खबर गरिदिने।
- मरेका पंक्षीहरू अलपत्र नफाली राम्रोसँग खाडल खनेर गाड्ने।
- अनावश्यक हल्लाको पछाडि नलागी आधिकारिक निकायको सूचनामा विश्वास गर्ने।

स्वाइनफिबर-सुँगुरको महामारी रोग

स्वाइन फिबर सुक्ष्म विषाणुका कारण बंगुर, सुँगुर जातिमा देखापर्ने अति संक्रामक महामारी रोग हो। यो रोग नयाँ क्षेत्रमा महामारीको रूपमा फैलिने र मृत्युदर बढी हुन्छ। तर रोग प्रकोप भइरहने क्षेत्रमा मृत्युदर कम भएपनि प्रजनन समस्या र स्नायु लक्षण देखिन सक्छ। यो रोग दूषित दाना पानी र सरसामान आदिको माध्यमबाट रोगी बंगुरबाट स्वस्थ बंगुरमा पनि सर्ने गर्दछ। रोग लागेर निको भएका बंगुरले आजीवन रोगाणु बोकेर बस्ने भएकोले त्यस्ता बथान वा फार्मबाट पाठापाठी किनेर ल्याउँदा रोग सर्न सक्छ।

रोग देखापरेको क्षेत्रमा सबै उमेरका बंगुर एकै पटक बिरामी भई धेरै हताहत भएमा र निम्न लक्षणहरू देखिएमा स्वाइनफिबर लागेको शंका गर्न सकिन्छ।

- शुरुमा कडा ज्वरो आउने, झोक्न्याएर बस्ने, दानापानी नखाने र एकै ठाउँमा गुच्चमुच्च भएर बस्ने।
- बिरामी जनावरको काखी, काछी, कानको पछाडि, पेटको भागमा डबरा जस्तो प्याजी र कहिलेकाहीँ निलो रङ्गको घन्वा देखिन्छ।
- पहिला कब्जिय तर पछि छेरौटी लाग्छ।
- ब्याउने जनावरले तुहाउँछ। बराबर रोग प्रकोप भइरहेमा प्रजनन क्षमतामा हास र कमजोर खालका ब्याउटे पाठा पाठी जन्मिन्छन्।
- बिरामी जनावरले मुखबाट फिज काढ्ने, मुछ्छाँ पर्ने र पक्षघात जस्ता स्नायु लक्षण देखाउँदछ।

रोकथाम

- विश्वासिलो, रोग मुक्त फार्मबाट पाठापाठी ल्याउने।
- स्वाईफिबर भ्याक्सिन नियमित रूपमा लगाउने।
- नियमित सरसफाईमा विशेष ध्यान दिने।

पशुहरूको लागि केही घरेलु उपचारहरू

१) अरूची

- क) १० ग्राम नून र १० ग्राम ज्वानो सँगै पिँधनेर यसमा २० ग्राम खुदो मिसाएर पशुलाई दिनहुँ दुई पटक २-३ दिन सम्म खुवाउने।
- ख) एक चौथाई लिटर मही दिनको दुईपटक २ दिनसम्म खुवाउने।
- ग) ५०० मि.लि. इमिलीको रसमा १० ग्राम सुकेको हर्से फूलको धूलो मिसाई बनाएको झोल २००मि.लि. दिनको एक पटक केही दिन सम्म खुवाउने।
- घ) आहारमा परिवर्तन गर्ने।

२) ज्वरो आएमा

- क) १०० ग्राम खुदोमा १० ग्राम चिराइतो मिसाई बाक्लो लेदो बनाई पशुको जिभ्रो तथा मुखको माथिल्लो भागमा दिनहुँ दुई पटक लगाउने।
- ख) एक मुट्टी हरियो नीमको पातलाई १ लिटर पानीमा १५ मिनेट सम्म उमाली दिनको २ पटक गरेर खुवाउने।
- ग) एक मुट्टी इमलीको पात र २५० ग्राम इमली फल आधा बाल्टी पानीमा १५ मिनेटसम्म उमाल्ने र पानीको सट्टामा खानदिने।

३) रूधाखोकी

- क) दुई मुट्टी हरियो इमलीको पातलाई १ लिटर पानीमा ५ मिनेट सम्म उमाल्ने र २०० मि.लि. को दरले दिनको ३ पटक ३ दिन सम्म खान दिने।
- ख) ५ ग्राम सुकेको बेसारको टुक्रालाई धूलोपारी त्यसमा थोरै मात्रामा सख्खर मिसाईले दोपारी दिनको १ पटक केही दिन सम्म दिने।
- ग) फलेदोको ५०० ग्राम हरियो पातलाई पिनेर ३००-४०० मि.लि. पानीमा मिसाएर आधा आधा गरी विहान, बेलुका गरेर ३ दिन सम्म दिने।
- घ) ५-१०ग्राम सुकेको तुलसीको पातलाई धूलोपारी अलिकति सख्खरमा मिसाई लेदो पारी दिनको २-३ पटक ३ दिनसम्म खानदिने।

४) पखाला लागेमा

- क) १ लिटर पानीमा १ चिया चम्चा नून र ४ चिया चम्चा चिनी घोलेर तयार पारेको झोल दिनको ३-४ पटक खुवाउने।
- ख) चामलको माडमा १ ग्राम अदुवाको धूलो मिसाएर बिरामी पशुलाई दिनको २ पटक खुवाउने।
- ग) एकमुट्टी चिया पत्तीलाई १ लिटर पानीमा उमाल्ने, यसलाई छानेर यसमा आधामुट्टी अदुवाको धूलो हाल्ने र यो दिनको ३-४ पटक गरेर बिरामी पशुलाई खुवाउने।

५) पेट फुलेमा

- क) १०० मि.लि. जति तोरीको तेल एकैपटकमा खुवाईदिने।
- ख) एक चम्चा लुगाधुने पाउडरलाई २०० मि.लि. जति पानीमा घोलेर खुवाई दिने। खाने सोडा पनि यसको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ।
- ग) सामान्य किसिमबाट हावा भरिएको छ भने दुईवटा केराको पात टुक्रा पारेर दिनहुँ २-३ पटक २ दिनसम्म खुवाउने।
- घ) पेट साह्रै फुलेको छ भने सफा धारिलो चक्कुले पशुको बाँयापट्टिको भूँडीमा दुलो पारेर सो ठाउँमा कुनै नली राखि दिने।

६) कब्जियत भएमा

- क) पशुले खान सके जति केराको पात खान दिने।
- ख) ५०देखि १०० ग्राम घिउकुमारीको पातलाई पिनेर २-३ दिन सम्म खुवाउने।

- ग) यथेष्ट मात्रामा पानी खानदिने।
घ) तरल पाराफिन, काँचो आलसको तेल दिनहुँ एकपटक १०० मि.लि. जति १ -२ दिन सम्म खुवाउने।
- ७) विष खाएमा**
क) विष खाएको पशुलाई १ लिटर दूध खुवाई दिने।
ख) १०० ग्राम म्याग्नेसियम सल्फेट ५००मि.लि. पानीमा मिसाई खुवाउने।
ग) विष खाएको पशुलाई १ लिटर पाराफिनको तेल वा काँचो आलसको तेल वा कुनै प्राकृतिक वनस्पति तेल खुवाई दिने।
घ) २०० ग्राम काठको खरानीको धूलोलाई ८०० मि.लि. पानीमा मिसाई विष खाएको पशुलाई खुवाउने।
ङ) ४ वटा फुल, २५० ग्राम सख्खर र १०० ग्राम बेसारलाई १०० मि.लि. पानीमा मिसाई तुरुन्तै खुवाउने।
- ८) आन्तरिक परजीवि**
क) लज्जावती झारको सुकेको पात एक भाग र दुई भाग पानी मिसाएर ४० मि.लि. जति खुवाउने। २-३ हप्तापछि फेरि दोहर्याउने।
ख) ५० मि.लि. पानी र अलिकति नून राखी त्यसमा एउटा किम्बुको छिप्पिएको फल राखी कुट्ने र हप्ताको १ पटक ३ हप्तासम्म खुवाई राख्ने।
ग) घाममा सुकाएको छिप्पिएको मेवाका वीउहरू धूलो पारी अलिकति पानीमा मिसाउने र १०० ग्राम जति ६ दिन सम्म दिनहुँ १ पटक खुवाउने।
- ९) किर्ना परेमा**
क) २०० ग्राम नून ४ लिटर पानीमा घोलेर यसै झोलले नुहाइ दिने।
ख) ५० मि.लि. नरिवलको तेल १०० ग्राम गन्धकर ५० ग्राम अदुवा मिसाई तताएर चिसो पार्ने र पशुको जीउभरी लगाइ दिने।
ग) ३०० ग्राम सुकेको सुर्तीको पातलाई १ लिटर पानीमा भिजाउने र १ चम्चा हालेर यसलाई ३ घण्टा सम्म यथावत राख्ने। ३ घण्टा पछि यो झोल पशुको जीउ भरि लगाउने।
- १०) लुतो भएमा**
क) गन्धक धूलोमा अलिकति तेल मिसाई त्यसको लेदो लुतो भएको ठाउँमा लगाउने।
ख) एक मुट्टी सुकेको बकाइनोको छिप्पिएको वीउलाई पिनेर त्यसमा अलिकति पानी मिसाई लेदो बनाएर लुतो भएको ठाउँमा लगाई दिने।
- ११) खोरेत**
क) खोरेत लागेका पशुहरूलाई शुरूको अवस्थामा १२ वटा केरा खुवाउने र १ के.जी. मेथीको पात खान दिने।
ख) फिटकिरीले मुख बरिपरिको घाउ सफा गर्ने।

- १२) खुर कुहिनै**
क) पशु आउने जाने बाटोमा एउटा खाडल खनी २/३ लिटर मट्टितेल खाडलमा हाल्ने।
ख) २-३ मुट्टी निलोतुथो १ बाल्टी पानीमा घोल्ने र खाडलमा हाल्ने।
ग) ३-५ के.जि. हरियो नीमको पातलाई राम्ररी पिनेर खाडलमा हाल्ने।
घ) दिनको दुई/तीन पटक पशुलाई त्यसमा हिडाउने।

पशुपालनको निम्ति घाँस खेती

जग्गा हुने कृषकहरूले आफ्ना खेतबारीहरूमा तथा खाली जग्गाहरूमा साथै काम नलाग्ने जग्गाहरूमा र बारीका कान्लाहरूमा पनि घाँस खेती गरी वर्षेभरीको लागि घाँस उत्पादन गर्न सक्दछन्। डाले घाँस, बहुवर्षिय घाँसमा हिउँदे र वर्षे मिलाएर लगाउनु पर्दछ। सामुदायिक जंगलहरूमा समेत व्यवस्थित तरिकाले उन्नत जातका घाँसहरूको खेती गरी आवश्यक घाँस उपलब्ध गराउन सकिन्छ।

- १. डाले घाँसहरू:**
किम्बु, चुलेत्रो, इपिल-इपिल, दुधिलो, भीमल, बडहर, टाँडी, कोइरालो, निमारो आदि।
- २. बहुवर्षिय घाँसहरू:**
नेपियर, स्टाइलो, अमृसो, सेटारिया, मोलासेस, पास्पलम, क्लोभर, राइघाँस, कक्सफुट, सुडान, कुड्ज, डिस्मिडियम आदि।
- ३. हिउँदे घाँसहरू:**
जै, सानो केराउ, बर्सिम, भेच आदि।
- ४. वर्षे घाँस:**
टियोसेन्टी, काउपी, बाज्रा, मकै, भट्मास आदि।

एक वर्षे घाँस उत्पादन प्रविधि

यस्तो प्रकारको घाँस वर्षे पिच्छे लगाइरहनु पर्छ। नेपालमा लगाउन सकिने र पशुको लागि उपयुक्त घाँसहरूमा बर्सिम, जै, सर्गम, टियोसेन्टी, केराउ, बाज्रा, भट्मास, बोडी पर्दछन्। घाँस लगाउँदा कोसा लाग्ने र नलाग्ने घाँसहरू मिलाएर लगाएमा माटोको उर्वरा शक्ति कायम रहनुको साथै पशुलाई आवश्यक पर्ने प्रोटीन, कार्बोहाइड्रेडको अनुपात पनि मिल्न जान्छ।

- क) हिउँदे घाँस उत्पादन:**
उपयुक्त एक वर्षे हिउँदे घाँसमा बर्सिम, जै, केराउ, भेच आदि पर्दछन्। यी भुईँघाँसहरू लगाउँदा मिश्रित तरिकाले लगाउन सकिन्छ। मिश्रित खेती गर्दा माथि उल्लेख गरे अनुसार माटोको उर्वरा शक्ति समेत बाँचन जान्छ। हिउँदे घाँसको वीउलाई असोज देखि मंसिर सम्म छरी हिउँदेको समयमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।
- ख) वर्षे घाँस उत्पादन:**
एक वर्षे घाँसमा भट्मास, मकै, मकैचरी, जोआर, बाजरा, बोडी आदि पर्दछन्। वर्षे घाँसका वीउलाई सामान्यतया वर्षा याममा घाँसको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।

बहुवर्षे घाँस उत्पादन प्रविधि

यस्तो प्रकारको घाँस एक पटक लगाए पछि वर्षौं सम्म घाँस उत्पादन गर्न सकिन्छ। यस्तो घाँस हैसियत विग्रिएको सार्वजनिक चरन, सामुदायिक वन, खोलाको बगर, खेतवारीको डील कान्ला आदिमा लगाउन सकिन्छ। पशुको लागि उपयुक्त बहुवर्षिय घाँसहरूमा नेपीयर, स्टाइलो, अमृसो, राई ग्रास, सेतो क्लोभर, ज्वाइन्ट भेच, पास्पलम, मोलासेस, सेटारिया, कक्सफुट, कुड्जु, ग्लाइसिन, सेन्ट्रोसिमा, सिराट्रो, डेस्मोडियम, ल्याबल्याव आदि हुन्। यसरी सामान्यतया वर्षे घाँसलाई फागुन-चैत्रमा छरिन्छ भने, हिउँदे घाँसलाई आश्विन कार्तिकमा छरिन्छ। वीउको आकार मकैको दाना जस्तो छ भने प्रति हेक्टर ४०-५० के.जी. सम्म वीउ लाग्छ। वर्षिमको वीउ जस्तो छ भने २०-२५ के.जी. सम्म लाग्छ। पहाडी र जमिन खेतीको लागि प्रयोग गर्ने ठाउँमा बहुवर्षे घाँस खेतीमा जोड दिनुपर्छ।

मिश्रीत खेती

घाँस खेती गर्दा मिश्रीत तरिकाले गर्दा एकातिर माटोको उर्वरा शक्ति बढ्छ भने अर्कोतिर पशुलाई पौष्टिक तत्व पनि प्रयास प्राप्त हुन्छ। जस्तै, हिउँदे मिश्रीत खेती: जै र भेज, जै र सानो केराउ। वर्षे: टियोसेन्टी र बोडी, मकै र बोडी, मकै र भट्टमास आदि।

श्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२३.७ भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रबाट विभिन्न सेवा दिए बापत लिने राजस्व दर

क्र.स.	परिक्षण	शुल्क
१.०	उपचार	
१.१	गाई भैसी	रु १०
१.२	कुखुरा हाँस र अन्यपंक्षी	रु ५
१.३	भेडा बाखाबंगुर र खरायो	रु ५
१.४	कुकुर विरालो	रु २५
१.५	हाती घोडा बाँदर अन्य वन्यजन्तु	रु ५०
२.०	प्रयोगशाला सेवा	
२.१	गोबर परिक्षण	रु १०
२.२	शव पारक्षण	गाई भैसी रु २५
३.०	माईनर सर्जरी सेवा	भेडा बाखा बंगुर रु २५
३.१	बोका सँढि राँगो सुमाने	पंक्षी रु १० कुकुर विरालो रु १००
४.०	प्रजनन सेवा	हाती घोडा बाँदर अन्य वन्यजन्तुका लागि रु २००
४.१	कृत्रिम गर्भाधान सेवा	
४.२	गर्भ परिक्षण	रु २५
५.०	अन्य प्रयोगशाला तथा विविध	
५.१	एक्सरे राजस्व	गाई भैसी रु २५

क्र.स.	परिक्षण	शुल्क
५.२	अल्ट्रासाउन्ड	गाई भैसी रु २५
५.३	मेजर अपरेशन	
५.४	ब्याक्टेरिया परिक्षण	रु १००
५.५	माईनर ऑपरेशन	रु २००
५.६	कल्चर सेन्सीटिभिटी	रु २००
५.७	दुध परिक्षण	
५.८	गोबर परिक्षण	रु १५०
५.९	रुटिन पिसाव परिक्षण	रु ५०
५.१०	रुटिन रगत परिक्षण	रु २५
५.११	टिसी डिसि ईएस आर	रु १०
५.१२	हेमोग्लोबिन	रु १०
५.१३	पिसीभी	रु ६०
५.१४	बायोकेमिकल परिक्षण	रु ५०
५.१५	सेरोलोजिकल परिक्षण	रु ३०
५.१६	हिस्टो प्याथोलोजिकल परिक्षण	रु ३०
५.१७	भाईरोलोजिकल परिक्षण	रु १००
५.१८	रेपिड टेस्ट	रु १००
५.१९	एच ए एचआई	रु ५०
५.२०	मोलिकुलर परिक्षण	

स्रोत: पशुपछि तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, विराटनगर, २०७६

२४. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय

परिचय:

कृषि उपजमा आधारित खाद्य प्रशोधन प्रविधिको विकास एवम् प्रसार, देशका विभिन्न भागको पोषण स्थिति सर्वेक्षण र उपभोक्ताहरूको लागि गुणस्तरीय खाद्य पदार्थ आपूर्तिको लागि खाद्य ऐन नियमको तर्जुमा गर्दै जाने उद्देश्यले खाद्य विभागको स्थापना भएको थियो। वि.सं.२०१८ मा तात्कालिन कृषि तथा वन मंत्रालय अन्तर्गत खाद्य विभागको रूपमा स्थापना भई समय समयमा संरचना विस्तार एवं हेरफेर समै हाल आएर सघीय संरचनाको रूपमा कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग रहेको छ। यसै गरी वि.सं. २०२३ सालमा खाद्य ऐन र वि.सं. २०२७ मा खाद्य नियमावली तर्जुमा भई लागू भएको देखिन्छ। त्यस्तै पशुपालन एवं कुखुरा पालनको लागि गुणस्तरयुक्त दाना आपूर्ति होस् भन्ने हेतुले वि.सं. २०३३ सालमा दाना ऐन र वि.सं. २०४१ सालमा दाना नियमावली लागू भएपछि खाद्य एवम् दाना पदार्थको गुण नियन्त्रण कार्यमा विभाग र अन्तर्गत कार्यालयहरूबाट कार्य सम्पादन हुँदै आएको छ। विभाग अन्तर्गत खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरू विराटनगर, जनकपुर, हेटौँडा,

भैरहवा, नेपालगन्ज र धनगढी तथा स्याउ प्रशोधन केन्द्र जुम्ला रहेका छन्। यसैगरी २४ वटा डिभिजन कार्यालयहरू र १२ वटा खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणिकरण कार्यालय रहेका छन्।

पुर्वाञ्चल क्षेत्रमा उपभोक्ताको स्वास्थ्य रक्षाको लागि खाद्य स्वच्छता एवं गुणस्तर नियमन गर्न र खाद्य पोषण तथा प्रविधि प्रसार गर्न वि.सं. २०३५ सालमा सुनसरी जिल्लाको धरान उपमहानगरपालिकामा पूर्वाञ्चल खाद्य प्रयोगशाला को रूपमा यस खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयको स्थापना भएको थियो। वि.सं. २०४६ सालमा यस कार्यालयको नाम पुर्वाञ्चल खाद्य विश्लेषण प्रयोगशाला नामाकरण गरियो। वि.सं. २०५० मा पुनः यस कार्यालयको नाम परिवर्तन गरि क्षेत्रीय खाद्य विश्लेषण प्रयोगशाला नामाकरण गरियो। वि.सं. २०५२ सालमा यस कार्यालयको नाम क्षेत्रीय खाद्य प्रयोगशाला रहन गयो। यस प्रयोगशालालाई सेवाग्राहीको आवश्यकतालाई मध्यनजर गरि मोरङ जिल्लाको विराटनगर महानगरपालिकामा वि.सं. २०५३ भाद्र ३१ मा स्थानान्तरण गरियो। वि.सं. २०५७ श्रावण २३ गतेबाट यस कार्यालयको नाम क्षेत्रीय खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय रहन गयो। वि.सं. २०७१ साल फागुन देखि यस क्षेत्रीय खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयले आफ्नै प्राङ्गणमा नव-निर्मित भवनबाट सेवा प्रदान गरिरहेको छ। वि.सं. २०७५ साल श्रावण महिना देखि कार्यालयको नाम परिवर्तन भई खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय भएको छ। यस कार्यालय अन्तर्गत झापा, सुनसरी, धनकुटा तथा उदयपुरमा गरी चारवटा खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरू समेत स्थापना भएका छन्।

कार्यालयको मुख्य उद्देश्यहरू :

- खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागको निर्देशनमा रहि खाद्य वस्तुको उत्पादनस्तर देखि विक्री वितरण सम्म खाद्य ऐन २०२३ अनुरूप खाद्य गुणस्तर नियमन तथा निरीक्षण प्रमाणीकरण गर्ने कार्य यलाई प्रभावकारी रूपमा निरन्तरता दिने ।
- दाना ऐन २०३३ अनुरूप दाना जन्य पदार्थको गुणस्तर नियमन गरि स्वस्थ एवम् स्तरीय दाना आपूर्ति व्यवस्थामा टेवा पुऱ्याउने ।
- खाद्य ऐनलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न यस १ नं. प्रदेशमा उपलब्ध खाद्य नमूनाहरूको जाँच परीक्षण र सेवाग्राहीको माग अनुसार सरल एवम् छिटोछरितो प्रयोगशाला सेवा दिने ।
- खाद्य तथा दाना उद्योगहरूको नियमित निरीक्षण गर्ने र उद्योगहरूलाई अनुज्ञापत्रको दायरा भित्र ल्याउने साथै खाद्य उद्योगहरूको सिफारिस, उद्योग अनुज्ञापत्र जारी तथा नविकरण गर्ने प्रकृयालाई सहज तथा प्रभावकारी तुल्याउने ।
- खाद्य प्रशोधन, संरक्षण तथा संचयन सम्बन्धी शिपमूलक एवम् पोषण सम्बन्धी तालिमहरू संचालन गरि खाद्य प्रौद्योगिकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।
- झुक्यानमा पारि वा न्यूनस्तर वा दुषित खाद्य तथा दाना वस्तुहरूको उत्पादनस्तर देखि विक्री वितरण तथा आयात निर्यातको तहसम्म कार्य गर्ने व्यक्ति तथा फर्म उपर खाद्यऐन वा दाना पदार्थ ऐन वमोजिम कारवाही गर्ने ।
- आम उपभोक्ता तथा विद्यालयका बालबालिकाहरूलाई जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले खाद्य स्वच्छता, गुणस्तर तथा पोषण सम्बन्धी स्थानीयस्तरमा सूचना सन्देश प्रसारण, खाद्य स्वच्छता शिक्षा अभियान कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

- बजार निरीक्षण, होटल, रेष्टुरेण्ट, मिठाई पसलको निरीक्षण र खाद्य स्वच्छता कायम गरि उपभोक्तालाई स्वच्छ तथा गुणस्तरीय खाद्य पदार्थ उपलब्ध गराउने ।
- उपभोक्ता वर्गमा खाद्य स्वच्छता सम्बन्धमा सचेतना गर्ने उद्देश्यले दुर्गम तथा पहाडी क्षेत्रको लागि लक्षित उपभोक्तामूखी कार्यक्रम मुनान उद्योग तथा बजार निरीक्षण संकलन उपभोक्ता संचालन गर्ने ।
- घरेलु उद्योगका समस्या समाधान तथा कृषिजन्य उद्योगको स्थापना तथा उद्योग सञ्चालनका क्रममा आईपरेका प्राविधिक समस्या समाधानका लागि निःशुल्क परामर्श सेवा दिने ।

खाद्य गुण नियन्त्रण, दाना गुण नियन्त्रण, खाद्य प्रविधि विकास एवम् विस्तार, खाद्य पोषण, प्रयोगशाला विश्लेषण सेवा सम्बन्धी यस कार्यालयले गरी आएका प्रमुख कार्यहरू निम्न रहेका छन्।

१) गुण नियन्त्रण

- तालिम प्राप्त निरीक्षकहरूबाट नियमित एवम् आकस्मिक रूपमा बजारउद्योग निरीक्षण गरी असलस्वस्थकर उत्पादन अभ्यास अनुरूप उत्पादन भए नभएको अनुगमन गरी गुणस्तर सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने र विशेष गरी न्यून गुणस्तरका खाद्य तथा दाना पदार्थहरूका नमुना संकलन, संकलीत नमुनाहरूको प्रयोगशाला विश्लेषण, विश्लेषणबाट प्राप्त नतिजाहरूको आधारमा न्यून गुणस्तर वा दुषित देखिएकोमा खाद्य दाना ऐन नियम अनुसार कानूनी कारवाही ।
- खाद्य र दाना उद्योग स्थापना गर्न, सिफारीस, अनुज्ञा पत्र प्रदान नवीकरण, नियमन एवम् परामर्श सेवा ।
- खाद्य दाना वस्तुहरूको उत्पादन, संचयन तथा विक्री वितरणमा हुने अस्वस्थकर गतिविधिलाई नियन्त्रण गर्न विभिन्न माध्यमबाट सचेतना कार्यक्रम संचालन ।

२) खाद्य प्रविधि विकास एवम् विस्तार

- फलफूल, तरकारी, खाद्यान्न, माछा मासु र दुग्ध पदार्थमा आधारित प्रशोधन प्रविधिहरूको विकास एवम् प्रसार ।
- खाद्य उद्योग स्थापना गर्न चाहने उद्यमी व्यवसायीहरूको लागि तालिम कार्यक्रम संचालन ।
- खाद्य उद्योगहरूको लागि प्राविधिक सेवा टेवा प्रदान कार्यक्रम ।
- दुर्गम स्थानमा उत्पादन हुने फलफूलहरूको संरक्षण गर्न उपयुक्त ढुवानी तथा परिवहन प्रविधि तथा प्याकेजिङ प्रविधिको विकास, प्रसार ।
- कृषि उपजमा उत्पादनोपरान्त हुने क्षति कम गर्न अध्ययन अनुसन्धान प्रचार प्रसार ।

३) खाद्य पोषण कार्यक्रम

- कार्यालय अन्तर्गत विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा बर्ग विशेषको पोषण स्थितिमा सुधार ल्याउन स्थानीय स्तरमै अवलम्बन गर्न सकिने उपायहरू बारेको सचेतना ।
- खाद्य वस्तुहरूको पौष्टिक तत्वहरूको अध्ययन अनुसन्धान गरी खाद्य पोषण तालिका निर्माण एवम् प्रसारमा आवश्यक सहयोग ।
- पोषण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन ।
- पोषण सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम संचालन ।

४) प्रयोगशाला विश्लेषण सेवा

- तोकिएको दस्तुर सहित अनुरोध भई आएका खाद्य एवम् पेय पदार्थ तथा दाना पदार्थको जाँचको लागि प्रयोगशाला सेवा।

५) SPS सम्बन्धी कार्यमा विभागको निर्देशानुसार आवश्यक कार्य।

STANDARD HEIGHT AND WEIGHT OF MEN AND WOMEN

Height Feet/Inches	Men Kg	Women Kg	Maximum weight one may reach
5'		51 - 54	Upto the age of 30 years 10% above standard
5'1"		52 - 55	
5'2"	56 - 60	53 - 57	
5'4"	59 - 64	56 - 60	
5'5"	61 - 62	58 - 61	Between 30-35 years Standard is optimum weight
5'6"	69 - 65	61 - 65	
5'7"	64 - 69	62 - 67	
5'8"	66 - 71	64 - 69	
5'9"	68 - 73	66 - 70	
5'10"	69 - 74	67 - 71	Above 35 years weight should be 10 % below standard
5'11"	71 - 76	69 - 74	
6'	73 - 79		
6'1"	75 - 81		
6'2"	78 - 84		
6'3"	80 - 86		

विभिन्न पौष्टिक तत्वहरूको दैनिक आवश्यकता तालिका

समूह	शारीरिक तौल किलो ग्राम	क्यालोरी	प्रोटीन ग्राम	चिल्लो वस्तु (ग्राम)	क्याल सियम मिलि ग्राम	फलाम मि.ग्रा.	भिटाविन ए	
							रेटिनोल माइक्रो ग्राम	केरोटिन माइक्रो ग्राम
स्वास्ती मानिस	५०						६००	२४००
सामान्य काम		१,८७६	५०	२०	४००	३०		२४००
मध्यम काम		२,२२५	५०		४००	३०		२४००
भारी काम		२,९२५	५०		४००	३०		२४००
गर्भवती	५४	३००	१५	३०	१०००	३८	६००	२४००
दुध खुवाउने		५५०	२५	४५	१०००	३०	९५०	३८००
काखे बच्चा ०-६ महिना	४.६	१०४ प्रति किलो तौल	२.०५ प्रति किलो		५००		३५०	१,२००
७-१२	७	९४ प्रति किलो तौल	१.६५ प्रति किलो		५००		३५०	१,२००

Accredited Food Commodities and Parameters of National Food and Feed Reference Laboratory, Department of Food Technology Quality Control(DFTQC), Nepal by National Accreditation Board for Testing and Calibration Laboratories (NABL), India on ISO/IEC 17025:2017

S.N.	Commodities	Parameters
BIOLOGICAL TESTING		
I Food and Agricultural Products		
1.	Fruits & Vegetable Products: Jam, Juice, Jelly, Pickles and candies	1. Total Bacteria Count 2. Yeast and Mould Count 3. Coliform Count 4. Escherichia coli 5. Enterobacteriaceae
2.	Bakery and Confectionery Products	
a.	Pulses and cereal Product: Instant Noodles, Biscuits and Infant Foods	1.Total Bacteria Count 2.Yeast and Mould Count 3.Coliform Count 4.Escherichia coli 5. Enterobacteriaceae
3.	Milk and Dairy Products	
a.	Fluid Milk, Skimmed Whole Milk Powder, Condensed Milk, Icecream and Yogurt Sweets	1.Total Bacteria Count 2.Yeast and Mould Count 3.Coliform Count 4.Escherichia coli 5. Enterobacteriaceae
4.	Processed Meat and Meat Products	1.Total Bacteria Count 2.Yeast and Mould Count 3.Coliform Count 4.Escherichia coli 5.Enterobacteriaceae
II Water		
1	Processed Drinking Water	1.Total Bacteria Count 2.Yeast and Mould Count 3. Coliform Count
Chemical Testing		
I Food and Agricultural Products		
1.	Fats and Oils	1. Free fatty acid 2. Refractive index 3. Acid value 4. Peroxide value
2.	Fruits and Vegetables (Processed Products and Sweets)	1. Total Soluble Solids (TSS) 2. Acidity 3. Sulphur Dioxide (SO ₂) 4. Benzoic Acid 5. Tartazine 6. Sunset Yellow
3.	Spices and Condiments	

S.N.	Commodities	Parameters
	Ginger, Cardamom and Turmeric	1. Volatile Oils 2. Crude Fibre 3. Total Ash
4.	Tea and Coffee	1. Total Ash 2. Water Extract 3. Crude Fibre 4. Lead 5. Caffeine
5.	Cereals and Cereal Products	1. Moisture 2. Protein
6.	Honey	1. Moisture 2. Acidity as Formic acid 3. Hydroxymethyl furfural (HMF)
7.	Milk and Milk Products	
a.	Processed Milk, Skimmed, Whole Milk Powder, Infant Foods and Condensed Milk	1. Milk Fat 2. Moisture 3. Protein 4. Ash Content 5. Fat
8.	Meat Products	1. Sodium nitrite
II. Residues in Food Products		
1	Fruits and Vegetables	Organochlorine Pesticides 1. Aldrin, SS 2. Alpha-BHC, SS 3. Alpha-Chlordane, SS 4. Beta, BHC, SS 5. Delta, BHC, SS 6. Dieldrin, SS 7. Endosulfan I (Alpha) 8. Endosulfan II(Beta), SS 9. Endosulfan Sulfate, SS 10. Endrin Aldehyde, SS 11. Endrin Ketone, SS 12. Endrin, SS 13. Gamma-BHC (Lindane), SS 14. Gamma Chlorodane, SS 15. Heptachlor, 99%, SS 16. Heptachlor-epoxide 17. Isomer B, SS 18. 4, 4'- DDD, SS 19. 4, 4'- DDE, SS 20. 4, 4'- DDT 21. MethoxyChlor
		Organophosphorus Pesticides 1. O,O,O- Timethylphosphorothioate 2. Thionazin 3. Sulfotep 4. Phorate

S.N.	Commodities	Parameters
		5. Dimethoate 6. Disulfoton 7. Parathion 8. Methyl Parathion 9. Famphur
2	Cereals and Cereal Products: Instant Noodles, Biscuits, Snacks	Mycotoxins 1. Total Aflatoxin 2. Aflatoxin B1 3. Aflatoxin G2 Trace Elements 1. Zinc 2. Calcium 3. Magnesium 4. Iron
III Water		
1.	Processed Drinking Water	1. pH 2. Hardness 3. Alkalinity 4. Chloride content
IV Residues in Water		
1.	Processed Drinking Water	Trace Metal Elements 1. Lead 2. Cadmium 3. Arsenic 4. Calcium 5. Copper 6. Iron 7. Magnesium 8. Zinc

खाद्यपदार्थको अनिवार्य गुणस्तर (Mandatory Food Standard)

हाल सम्म नेपाल सरकारले अनिवार्य गुणस्तर निर्धारण गरेका खाद्य पदार्थहरूको विवरणः

०१ . दूध तथा दुग्ध पदार्थहरू (Milk and Milk Products)

०१.०१	दूध (Milk)
०१.०२	गाईको दूध (Cow Milk)
०१.०३	भैंसीको दूध (Buffalo Milk)
०१.०४	घिउ (Ghee)
०१.०५	प्रशोधित दूध (Processed Milk)
०१.०६	उद्वास्पित दूध (Evaporated Milk)
०१.०७	उद्वास्पित घृतांशरहित दूध (Evaporated Skimmed Milk)
०१.०८	मधुरित संघणित दूध (Sweetened Condensed Milk)
०१.०९	मधुरित संघणित घृतांश रहित दूध (Skimmed Sweetened Condensed Milk)
०१.१०	आंशिक घृतांश रहित मधुरित संघणित दूध (Partly Skimmed Sweetened Condensed milk)
०१.११	मखन (Butter)
०१.१२	क्रिम (Cream)
०१.१३	दही (Curd)
०१.१४	शिशु दुग्ध आहार (Infant Milk Food)
०१.१५	शिशु आहार (Infant Food)
०१.१६	धूलो दूध (Whole Milk Powder)
०१.१७	घृतांश रहित धूलो दूध (Skimmed Milk Powder)
०१.१८	पनीर / छेना (Pancier)
०१.१९	प्रशोधित पूर्ण घृतांशयुक्त दूध (Processed Full Cream Milk)
०१.२०	प्रशोधित कम घृतांशयुक्त दूध (Processed Low Fat Milk)
०१.२१	प्रशोधित घृतांशरहित दूध (Processed Skimmed Milk)
०१.२२	प्रशोधित सुगन्धित दूध (Processed Flavored Milk)

०२ तेल तथा घिउ (Fats and Oil)

०२.०१	तोरीको तेल (Mustard Oil)
०२.०२	आयात गरिएको रेप सिड आयल (Imported Rapeseed Oil)
०२.०३	भटमासको तेल (Soybean Oil)
०२.०४	पाम आयल (Palm Oil)
०२.०५	पाम कर्नेल आयल (Palm Kernel Oil)
०२.०६	पामोलिन (Palmolein)
०२.०७	बदामको तेल (Groundnut Oil)
०२.०८	नरिवलको तेल (Coconut Oil)
०२.०९	तीलको तेल (Sesame Oil)
०२.१०	मकैको तेल (Corn Oil or Maize Oil)
०२.११	सूर्यमुखीको तेल (Sunflower Oil)
०२.१२	जैतुनको तेल (Olive Oil)
०२.१३	कुसुमको तेल (Safflowerseed Oil)
०२.१४	प्रशोधित वनस्पति तेल (Refined Vegetable Oil)
०२.१५	वनस्पति घिउ (Hydrogenated Vegetable Oil)
०२.१६	बेकरी सर्टेनिङ्ग (Bakery Shortenings)

०३. फल तथा सागपात पदार्थहरू (Fruit and Vegetable Products)

०३.०१	फलरस (Fruit Juice)
०३.०२	गोलभेंडाको रस (Tomato Juice)
०३.०३	फलको सर्वत (Fruit Syrup)
०३.०४	फलफूलको स्क्वास (Fruit Squash)
०३.०५	फलफूलको पेय (Fruit Beverage)
०३.०६	टोमाटो सस, टोमाटो केचप (Tomato Sauce, Tomato Ketchup)
०३.०७	जाम (Jam)
०३.०८	पेक्टिन मिश्रित जाम (Pectin Mixed Jam)
०३.०९	मार्मालेड (Marmalade)
०३.१०	चटनी (सस) (Chutney Sauce)
०३.११	क्याण्ड फ्रुट कक्टेल (Canned Fruit Cocktail)
०३.१२	क्याण्ड पाईनएप्पल (Canned Pineapple)
०३.१३	क्याण्ड अरेन्ज सेगमेन्ट (Canned Orange Segment)
०३.१४	क्याण्ड पियर्स (Canned Pears)
०३.१५	क्याण्ड लप्सी (Canned Lapsy)
०३.१६	लप्सी रेलिश (Lapsy Relish)
०३.१७	अचार (Pickle)

०४. मसला पदार्थहरू (Spices and Condiments)

०४.०१	अलैची कोसा (Cardamom Amomum)
०४.०२	अलैचीको व्रीड (Cardamom Amomum Seeds)
०४.०३	अलैचीको धूलो (Cardamom Amomum Powder)
०४.०४	सुठो (Dried Ginger)
०४.०५	सुठोको धूलो (Dried Ginger Powder)
०४.०६	हलेदो (Turmeric)
०४.०७	बेसार (Turmeric Powder)
०४.०८	सगलो जिरा (Cumin)
०४.०९	जिराको धूलो (Cumin Powder)
०४.१०	सगलो मरीच (Pepper)
०४.११	मरीचको धूलो (Pepper Powder)
०४.१२	सिंगो खुर्सानी (Chillies)
०४.१३	खुर्सानीको धूलो (Chillies Powder)
०४.१४	सगलो धनियौ (Coriander)
०४.१५	धनियौको धूलो (Coriander Powder)
०४.१६	मेथी (Fenugreek)
०४.१७	दालचिनी (Cinnamon Whole)
०४.१८	ज्वानो (Ajowan)
०४.१९	सगलो ल्वाड (Whole Clove)
०४.२०	धूलो मसला (Spice Powder)
०४.२१	धूलोदालचिनी (Cinnamon Powder)
०४.२२	सगलो सुप वा सोंप वा सौफ (Fennel)

०५. चिया, कफी, कोका तथा सो बाट बनेका पदार्थहरू (Tea, Coffee, Cocoa and their Products)

०५.०१	चिया (Tea)
०५.०२	कफी (Coffee)
०५.०३	ग्रीन टी (Green Tea)

०६. नुन (Salt)

०६.०१	आयोडिन नभएको नुन (Common Salt)
०६.०२	आयोडिनयुक्त नुन (Iodised Salt)

०७. खाद्यान्न, दलहन तथा सो बाट बनेका पदार्थहरू (Cereals, Pulses and their Products)

०७.०१	खाद्यान्न (Food Grains)
०७.०२	पीठो (Whole Wheat Flour)
०७.०३	मैदा (Wheat Flour)
०७.०४	सूजी (Semolina)

०७.०५	पाउरोटी (Bread)
०७.०६	बिस्कुट (Biscuit)
०७.०७	सिन्के चाउचाउ (Noodles)
०७.०८	तयारी चाउचाउ (Instant Noodles)
०७.०९	गेडा मुँग (Whole Green Gram)
०७.१०	मुँगको दाल (Split Green Gram)
०७.११	मुँगको छुँटा (DehuskedSplit Green Gram)
०७.१२	रहरको दाल (Red Gram)
०७.१३	मासको गेडा (Whole Black Gram)
०७.१४	मासको दाल (Split Black Gram)
०७.१५	गेडा चना (Whole Bengal Gram)
०७.१६	चनाको दाल (Split Bengal Gram)
०७.१७	गेडा मुसुरोको दाल (Whole Lentil)
०७.१८	मुसुरोको दाल (Dehusked Lentil)
०७.१९	बेसन (Bengal Gram Flour)
०७.२०	गहुँ
०७.२१	मकै
०७.२२	पौष्टिक तत्व स्तरोन्नती (Fortified) गरिएको गहुँको पिठो र मैदा
०७.२३	कर्न फ्लेक्स (Corn Flakes)
०७.२४	चामल (Rice)
०७.२५	प्याकेजिङ्ग गरीएका तयारी खाजा जन्य खाद्य पदार्थहरूसँग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सम्पर्क हुने गरी विभिन्न खेलौना लगायत अखाद्य वस्तुहरू राख्न नपाइने सम्बन्धमा

०८. प्याक गरिएको पिउने पानी (Packaged Drinking Water)

०८.०१	प्याक गरिएको पिउने पानी (प्राकृतिक खनिजयुक्त पानी बाहेक) (Packaged Drinking Water Except Natural Mineral Water)
०८.०२	खनिजयुक्त पानी (Mineral Water)

०९. गुलियो पदार्थ (Sweetening Agent)

०९.०१.	चिनी (Sugar)
०९.०२	मिश्री (Mishri)
०९.०३	मह (Honey)

कन्फेक्सनरी (Sweets and Confectionary)

१०.०१	चिनीपाक कन्फेक्सनरी (Sugar Boiled Confectionary)
१०.०२	लजेन्स (Lozenges)
१०.०३.	चुङ्गाम र बबलगम (Chewing Gum and Bubble Gum)

परिरीक्षणी (Preservatives)

११.०१ लन्चन मिट (Luncheon Meat)

हेभि मेटल्स (Heavy Metals)

मेलामाईन (Melamine)

अल्कोहलजन्य पेय पदार्थ

१४.०१ विस्की (Whisky)

१४.०२ रम (Rum)

१४.०३ भोड्का (Vodka)

१४.०४ ब्राण्डी (Brandy)

१४.०५ जीन (Gin)

दानापदार्थको अनिवार्य गुणस्तर (Mandatory Feed Standard)

हालसम्म नेपाल सरकारले अनिवार्य गुणस्तर निर्धारण गरेका दाना पदार्थहरूको विवरणः

सि.नं.	दाना पदार्थ समुह	संख्या	दाना पदार्थको नाम
१.	फुल पार्ने कुखुराको दाना	४	चल्लाको, चल्लाको, हुर्कदो कुखुराको लगायत अन्तिम दाना
२.	ब्रोइलर कुखुराको दाना	३	ब्रोइलर कुखुराको शुरु लगायत अन्तिम दाना
३.	गाइ भैसीको दाना	१	दुध दिने गाई भैसीको दाना
	जम्मा संख्या	८	

श्रोतः खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, विराटनगर, २०७६

२५. SOME IMPORTANT FORMULAE

Fertilizer Dose Calculation :

• Kilogram per Hectare = $\frac{R \times L}{N} \times 100$

○ Kilogram per Ropani = $\frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{20} \right)$

○ Kilogram per Katha = $\frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{30} \right)$

Where R = Recommended dose of fertilizers

L = Land area

N = Nutrient content in fertilizer materials

Seeds Purity and Germination

$TV = \frac{G \times P}{100}$

TV = True value

G = Germination capacity

P = Purity

• Seed Germination % = $\frac{\text{Number of seeds germinated}}{\text{Number of seeds sput for germination}} \times 100$

• Amount of seed required (kg) = $\frac{\text{seed rate (kg/ha)} \times \text{Area in sq.m.}}{\% \text{ germination} \times \% \text{ filled grains}}$

• Grain yield (Y) = $\frac{\text{Grain wt.}}{\text{Area}}$

• Adjusted Grain Yield (Weight) = A x Y

Where A = $\frac{100 - M}{86}$

Where M = moisture contained in percentage of grain weight (usually taken at 14% in rice)

Live Weight Estimation :

○ Cattle / Buffalo

Live weight (lbs) = $\frac{(\text{girth inch})^2 \times \text{body length (inch)}}{300}$

In kg (LW) = 1.74 x body length (cm) + 1.05 x girth (cm) - 71.1

○ Goat

LW (Kg) = $\frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{10,500}$

○ Sheep

LW (Kg) = $\frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{12,000}$

Dry Matter (Animal Nutrition)

○ % DM = $\frac{\text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

○ % Moisture = $\frac{\text{Wet weight} - \text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

• Digestibility of nutrient = $\frac{\text{Kg nutrient eaten} - \text{Kg in faeces}}{\text{Kg nutrient eaten}} \times 100$

• Protein efficiency ratio (PER) = $\frac{\text{Weight gain (gm)}}{\text{Protein intake (gm)}}$

• Biological value (BV) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Absorbed Nitrogen}} \times 100$

- Net protein utilization (NPU) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Intake of N}} \times 100$

$$\text{Degradability of dietary protein} = 1 - \frac{\text{Dietary protein entering the duodenum}}{\text{Total dietary protein intake}}$$

Pesticide Application Formulae

$$\text{WP required (kg)} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in WP}}$$

$$\text{Liters of EC required} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC}}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules}} \text{ or}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq.m.)}}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules} \times 100}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in commercial EC}} \text{ or}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq.m.)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC} \times 100}$$

Where, WP = Wettable Powder
EC = Emulsifiable Concentrate
a.i. = Active Ingredient

Valuation of cost and benefits of a project

- Annual Depreciation of Capital Equipment

$$D = \frac{a - b}{c}$$

Where, a = Original cost
b = Junk value
c = Expected life of asset (useful years).

- Depreciation (Sinking Fund Method)

$$D = \frac{R(C - S)}{(1 + R)^N - 1}$$

Where, D = Rate of depreciation per year
R = Rate of interest on accumulated fund
C = Total cost of machine
S = Scrap value
N = No. of years of life of machine

- Discounting Income $PV = \frac{q}{(1 + r)^n}$

Where, Pv = Present Value of the future amount
q = Amount to be spent at a future date
r = Rate of interest
n = Number of years in future when money is to be spent

$$\text{Net Present Value (NPV)} = \sum_{t=1}^n \frac{B_t - C_t}{(1 + i)^t}$$

Where, B_t = Benefits in each year (benefits at year t)
C_t = Costs in each year or at year t
t = 1, 2, ..., n (number of years)
i = Interest rate or discount rate

- Internal Rate of Return (IRR) = $Li + \frac{(Hi - Li)NPVatLi}{NPVatLi - NPVatHi}$

Where Hi = higher discount rate
Li = Lower discount rate.

रूपान्तरण तालिका

नाप

१ से.मी.	=	१० मि.मी.	१ फूट	=	१२ इन्च
१ मीटर	=	१०० से.मी.		=	३०.४८ से.मी.
	=	३९.३७ इञ्च	१ गज	=	३ फूट
१ कि.मी.	=	१००० मीटर		=	९१.४४ से.मी.
१ इञ्च	=	२.४५ से.मी.	१ माइल	=	१७६० गज
				=	१.६ कि.मी.
				=	८ फर्लाङ

तौल

१ ग्राम	=	१००० मि.ग्रा.	१ मे. टन	=	१० क्विन्टल
१ कि.ग्रा.	=	१००० ग्राम	१ मन	=	३७.३२ कि.ग्रा.
	=	२.२ पाउण्ड		=	४० सेर
१ पाउण्ड	=	१६ औंस	१ धानी	=	२.२७ कि.ग्रा.
१ औंस	=	२८.३५ ग्राम		=	५ पाउण्ड
१ क्विन्टल	=	१०० कि.ग्रा.	१ सेर	=	४ पाउ

आयतन

१ लिटर	=	१००० मि.लि.	१ पाथी	=	४५४६ मि.ली.
	=	०.२२ ग्यालन		=	४.५ लिटर
१ मुरी	=	२० ग्यालन		=	८ माना
	=	९०.९ लिटर			

क्षेत्रफल

१ हेक्टर	=	१०,००० वर्ग मी.	१ धुर	=	१८२.२५ वर्ग फीट
	=	२.४७ एकड	१ कछा	=	२० धुर
	=	१.४८ विघा	१ विघा	=	२० कछा
	=	१९.६६ रोपनी		=	१३.३१ रोपनी
	=	३० कछा	१ एकड	=	०.४ हेक्टर
				=	४३५६० वर्ग फीट
१ रोपनी	=	५४७६ वर्ग फीट	८ रोपनी		
	=	५०८.५ वर्ग मीटर			
	=	१६ आना			
१ आना	=	१६ दाम			
१ दाम	=	४ पैसा			

तापक्रम

१ सेन्टीग्रेड = (फरेनहाइट - ३२) × ०.५५५६
 फरेनहाइट = (सेन्टीग्रेड × १.८) + ३२

मलखाद:

१ किलो नाइट्रोजन	=	४.८ किलो चिनी मल
	=	२.२ किलो यूरिया मल
१ किलो फस्फोरस	=	६.३ किलो सिंगल सुपर फस्फेट
	=	२.२ किलो ट्रिपल सुपर फस्फेट
१ किलो पोटास	=	१.७ किलो म्यूरट अफ पोटास
	=	२.१ किलो सल्फेट अफ पोटास

अन्य:

१ पि. पि.एम	=	१ मिलिग्राम प्रति लिटर
	=	१ ग्राम प्रति १००० लिटर
	=	०.०००१ प्रतिशत
१ प्रतिशत	=	१००० पि. पि.एम
	=	१० ग्राम प्रति लिटर
१ ग्राम प्रति लिटर	=	१००० पि. पि.एम
	=	०.१ प्रतिशत
१ ग्राम प्रति १००० लिटर	=	१ पि. पि.एम
	=	०.०००१ प्रतिशत
१ चिया चम्चा = ८० थोपा	=	५ मिलि लिटर
१ टेबुल (टूला) चम्चा	=	३ चिया चम्चा
	=	१५ मिलि लिटर
१ कप	=	१६ टूलो चम्चा
	=	८ औंस (१/२ पिन्ट)

श्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२६. फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची

विभिन्न फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची (मिति २०७०/११/१ बाट लागू हुने गरी)

(क) फलफूलको कलमी विरुवा

सि. नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	स्याउ	२	२-३	४०
२	नासपाती	१-२	२-३	४०
३	आरु	१-२	१.५-३	३५
४	आरुवखडा	१-२	१.५-३	३५

सि. नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
५	चेरी	१-२	१.५-३	३५
६	खुर्पानी	१-२	१.५-२.५	३५
७	कागजीवदाम	१-२	१-२	३५
८	हलुवावेद	१-२	१.५-२.५	४०
९	कटुस	१-२	१-२	४५
१०	ओखर (दातेओखर)	१-२	१-२	५०
११	पिकानट (चुच्चेओखर)	१-२	१-२	५०
१२	लप्सी	१-२	२-४	५०
१३	किवी	१-२	१-२	१००
१४	सुन्तला	१-२	१.५-२.५	३५
१५	जुनार	१-२	१.५-२.५	३५
१६	कागती	१-२	१	३५
१७	निबुवा	१-२	१-२	३५
१८	भोगटे	१-२	१-२	३५
१९	चाक्सी	१-२	१-२	३५
२०	विमिरो	१-२	१-२	३५
२१	किन्नो	१-२	१.५-२.५	३५
२२	मुन्तला	१-२	०.७५-१.५	५०
२३	आंप (अविहायात)	१-२	१.५-३	१००
२४	आंप (अम्रपाली, मल्लिका)	१-२	१.५-३	७५
२५	आंप (अन्यजात)	१-२	१.५-३	४५
२६	लिचि	१-२	१-२	४०
२७	केरा (तन्तुप्रजनन)	१	१-२	१५
२८	अम्बा	१-२	१.५-२.५	२५
२९	अमला	१-२	१-२	३०
३०	एभोकाडो	१-२	१.५-३	४०
३१	सपोटा	१-२	२	३०
३२	लौकाट	१-२	१-२	३०
३३	जैतुन	१-२	१-२	४०
३४	फीजुवा	१-२	१-२	२५
३५	फलावरिङ्ग पिच	१-२	१.५-३	३५

(ख) विभिन्न फलफूलको विजु विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	ओखर (दाँति)	१-३	१-२	२५
२	चुच्चे ओखर (पिकानट)	१-२	१-२.५	२५
३	कागजी वदाम	१-२	१.५-२.५	२५
४	कटुस	२	१.५-२.५	२५
५	किवी	१-२	१-२	५०
६	सुन्तला	१-२	१.५-२.५	२०
७	कागती	१-२	१-१.५	२०
८	निबुवा	१-२	१-२	२०
९	चाक्सी	१-२	१-१.५	२०
१०	रुख कटहर	१	१-२	२०
११	नरिवल	१-२	१-२	१२०
१२	मेकाडेमियानट	१-२	१-२	३०
१३	एभोकाडो	१-२	१-२	२५
१४	सुपारी	१-२	१-२	२०
१५	काजु	१-२	१.५-२.५	२०
१६	मेवा स्थानीय (पोलि ब्याग)	६ महिना	१-१.५	१०
१७	मेवा वर्णशंकर (पोलि ब्याग)	६ महिना	१-१.५	१५
१८	अमला	१-२	१-२	१०
१९	सरीफा	१-२	१-२	१०
२०	काफल	१-२	१-२	१०
२१	कफी	८ महिना	१-२	१०
२२	कफी (पोलि ब्याग)		१-२	१५
२३	अम्बा	१-२	१-२	१०
२४	बयर	१-२	१-२	१०
२५	बेल	१-२	१-२	१०
२६	जैतुन	१-२	१-२	१०

(ग) विभिन्न फलफूलको कटिङ्ग (जरावाल) विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	लम्बाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	अनार	१	१.५-२.५	५०
२	अंगुर	१	१.५-२.५	१५
३	अंजिर	१	१.५-२.५	१५
४	हेजलनट	१-२	१.५-२.५	१५

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	लम्बाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
५	जैतुन	१-२	१-२	२०
६	भुईँसेलु (स्ट्रबेरी) रनर पोली व्याग	३-६ महिना	१	१५
७	भुईँकटहर	४ महिना	०.७५-१.५	१०
८	केरा (सकर्स)	३-६ महिना	१-२	१५

घ) स्क्रिन घर (Screen House) भित्र उत्पादित प्रमाणीकरण गरेको सुन्तलाजात फलफूलको कलमी विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	सुन्तला	१.५-२.५	१.५-२.५	१२५
२	जुनार	१.५-२.५	१.५-२.५	१२५

ङ) फलफूलको रुटस्टक विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	स्याउ	१-२	१.५-२.५	१०
२	इडी मयल	१-२	१-२	१०
३	क्रेव एप्पल	१-२	१-१.५	१०
४	हाडे ओखर	१-२	१-२	१५
५	हलुवावेद	१-२	१-२	१०
६	चेरी	१-२	१.५-३	१०
७	तिनपाते सुन्तला	१-२	१-१.५	१०
८	लप्सी	१	१.५-२.५	१५
९	सिट्रेन्ज	२	१-१.५	१०
१०	ज्यामिर	१-२	१-१.५	१०
११	ओप	१-२	१-२	१०
१२	किवी	१	१-१.५	३०
१३	आरु (स्थानीय)	१-२	१-१.५	१०
१४	जैतुन	१	१-१.५	१०

श्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२७. मत्स्य विकास सेवा शुल्क
(मिति २०७१/११/१ बाट लागू हुने गरी)

विवरण	दर (रु)
(क) मत्स्य वीज	
(१) फ्राई	
• कमनकार्प/गोटा	०।२५
• चाइनिजकार्प/गोटा	०।२५
• मेजरकार्प/गोटा	०।२५
• सौन्दर्यमाछा/गोटा	२।५०
(ख) फिङ्गरलिङ्ग (२-३ इन्च)	
• कमनकार्प/गोटा	०।७५
• चाइनिजकार्प/गोटा	०।७५
• स्थानीयमेजरकार्प/गोटा	०।७५
(ग) फिङ्गरलिङ्ग (३ इन्चभन्दा बढी)	
• कमनकार्प/गोटा	१।५०
• चाइनिजकार्प/गोटा	१।५०
• स्थानीयमेजरकार्प/गोटा	१।५०
(घ) ह्याचलिङ्ग	
चाइनिज कार्प/लाख	२५००
भाकुर/लाख	२५००
रहु, नैनी/लाख	२०००
(ख) खानेमाछा* /के.जी. औषत मूल्य (कमन/ग्रास कार्प/भाकुर/सिल्भर/विगहेड /रहु/नैनी/टिलापिया)	सम्बन्धित फर्मको दररेट अनुसार

*द्रष्टव्य: खाने माछाको मूल्य जात र स्थान अनुसार फरक पर्ने भएकाले प्रस्तावित न्यूनतम दरमा नघट्टने गरी स्थानीय जिल्ला दररेट समितिको निर्णय अनुसार कार्यान्वयन हुने।

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२८. राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसलावाली विकास केन्द्र, खुमलटार अन्तरगतका सरकारी फार्म/केन्द्रमा उत्पादित तरकारी बीउको मूल्य-सूची (मिति २०६७/५/३१ मा निर्धारण गरिएको)

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी.मूल्य (रु.)	
			मूलबीउ	उन्नतबीउ
१	काउली	काठमाण्डौ स्थानीय	१५४०	७२०
		डोल्पाली स्नोबल	१५४०	७२०
		क्रिबो जाइन्ट	१५४०	८००
		सर्लाही दिपाली	१५४०	७१५
		ज्यापू	२०००	१०००
२	बन्दा	सबै जात (O.P.)	१०००	७१५
३	ब्रोकाउली	सबै जात (O.P.)	१५४०	७१५
४	ग्याँठकोपी	व्हाईट भियाना	१५४०	७१५
५	मूला	मिनो अर्लि	५००	३००
		चालिस दिने	५००	३००
		प्यूठाने रातो	५००	३००
		व्हाईट नेक	५००	३००
		टोक्रिनासी	८००	६००
६	सलगम	पर्पलटप	५००	२५०
		काठमाण्डौ रातो	६००	२५०
७	गाजर	न्यू कुरोडा	१४००	१०००
		नान्डीस	१४००	६५०
८	चुकन्दर	स्थानीय	१५००	२००
९	चम्सुर	स्थानीय	१५००	१५०
१०	पालुङ्गो	पाटने	१०००	२५०
		हरियो	१०००	२००
११	रायो	मार्फा चौडा पात	१५००	६००
		खुमल चौडा पात	१०००	३००
		खुमल रातो पात	१०००	३००
		मनकामना	१०००	५००
		ताडुवा	१०००	३००
		बालाजु लोकल	१०००	३००
१२	स्वीसचाई	सुसाग	७३५	३००
१३	जिरीको साग	ग्रेट लेक	७३५	२००
१४	बकुल्ला	स्थानीय	५००	२००

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी.मूल्य (रु.)	
			मूलबीउ	उन्नतबीउ
१५	लहरे सिमी	त्रिशुली	५००	३००
		चौमासे	५००	३००
१६	इयाङ्गे सिमी	कन्टेण्डर	५००	२००
		प्रोभाईडर	५००	२००
१७	तने बोडी	खुमल तने/सर्लाही तने	५००	२००
१८	केराउ	आर्केल	५००	१५०
		एन.एल.पि.	५००	१५०
		सिक्किम लोकल	५००	३००
१९	स्कवास	ग्रे जुकिनी	३०००	१५००
२०	काँक्रो	भक्तपुर स्थानीय/कुसुले	५०००	३०००
२१	घिरोला	कान्तिपुर /पुसा चिल्लो	३०००	२१५०
२२	चिचिण्डो	स्थानीय	२०००	१५००
२३	करेला	कोयम्बटुर लङ्ग	३०००	१५००
		पुषा दोमोसमी	३०००	१२००
२४	फर्सि	स्थानीय	२०००	१२००
२५	लौका	स्थानीय	३०००	२०००
		पि.एस.पि.एल.	३०००	१५००
२६	कुभिण्डो	स्थानीय	२०००	१२००
२७	तरबुजा	सुगर बेबी	३०००	१५००
२८	खरबुजा	स्थानीय	३०००	१५००
२९	पिरो खुर्सानी	सबै जात (O.P.)	३०००	२०००
		अकबरे	६०००	५५००
३०	भेडे खुर्सानी	क्यालिफोर्निया वण्डर	९०५०	४१००
३१	भण्टा	सबै जात (O.P.)	९७००	१५००
३२	गोलभेंडा	मनप्रेकस	९७००	२०००
		सबै जात (O.P.)	९७००	३५००
		हाइब्रिड सिंजना		१०५०००
३३	रामतोरिया	सबै जात (O.P.)	६००	३००
३४	मेथी	कसुरी	१०००	४००
		स्थानीय	१०००	४००
३५	धनिया	स्थानीय	५००	३००
३६	सुप	स्थानीय	७००	४००
३७	प्याज	रेड क्रियोल	२०००	११००

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी.मूल्य (रु.)	
			मूलवीउ	उन्नतवीउ
		नासिक रेड	१०००	५००
		नासिक ५३	१०००	४००
		एग्गी फाउण्ड डार्क रेड	२०००	१०००
३८	कुरिलो	मेरी वाशिङ्टन स्थानीय	४०००	२०००
३९	चाइनिज बन्दा	सबै जात (O.P.)	१०००	६००
४०	आलुको वीर्यौ	टि.पि.एस.	-	२५०००
४१	अदुवा	सबै जात	-	१००
४२	वेसार	सबै जात	-	१००
४३	अलैची	सबै जात	-	१५०००

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

२९. किसान कल सेन्टर

सार्वजनिक कृषि प्रसार सेवा मात्र १५% प्रतिशत किसानको पहुँचमा रहेको वर्तमान अवस्थामा कृषिमा आश्रित देशका झण्डै दुई तिहाई किसानहरूको जीवनस्तर सुधारी कृषि पेशालाई मर्यादित र सम्मानजनक बनाउन कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउनु अपरिहार्य छ। खाद्य सुरक्षा राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय सरोकारको विषय हुनुका साथै खाद्य सुरक्षा जनताका नैसर्गिक अधिकार समेत भएको सन्दर्भमा परम्परागत कृषि प्रणालीलाई सूचना प्रविधि र विज्ञानमा आधारित व्यवसायमा विकास गर्न र आधुनिक संचार माध्यमको प्रयोग मार्फत विषय विशेषज्ञको सल्लाह अनुसार कृषि व्यवसाय संचालन एवं कृषिका वाली वस्तु आदिमा लाग्ने विभिन्न रोगहरू एवं समस्या समाधान गर्ने, गराउने अभिप्रायले आ.व. २०७२/०७३ मा किसान कल सेन्टरको स्थापना तथा संचालन गरिएको हो।

उद्देश्य

- (१) किसान र कृषि व्यवसायीका वाली, पशुवस्तुहरू तथा व्यवसाय सम्बन्धी समस्याहरूलाई टेलिफोन सम्पर्क मार्फत विषय विशेषज्ञको सल्लाह बमोजिम समाधान गर्ने।
- (२) सूचना प्रवाहमा भौगोलिक विकटताले पारेको असरलाई न्यून पारी न्यायपूर्ण सेवा प्रवाह प्रणाली स्थापना गर्ने।

कार्यहरू

- (१) कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने प्रविधि बारे कृषक / कृषि, उद्यमी / कृषि, व्यवसायी / कृषि प्रसार कार्यकर्ता एवम् अन्य सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराउने।
- (२) कृषि उपजहरूको सम्भाव्य बजारका बारेमा जानकारी गराउने।
- (३) कृषिमा आधारित संरक्षण एवं प्रशोधन प्रविधिहरूबारे जानकारी गराउने।
- (४) अवकाश प्राप्त कृषि प्राविधिक, विश्वविद्यालयका विज्ञ एवं अनुसन्धानकर्ताको ज्ञान सीपलाई किसान समक्ष पुर्याउने।
- (५) कृषि प्रसार सेवालालाई व्यापकता दिने।
- (६) कृषकहरूबाट गुनासो संकलन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने।

कर्मचारी तथा विज्ञ व्यवस्थापन

- १) सेन्टरको दैनिक व्यवस्थापकीय कार्य संचालनका लागि कृषि सेवामा कार्यरत बरिष्ठ कृषि अधिकृत सहित, अधिकृत एक जना, प्राविधिक सहायक एक जना, अन्य सहयोगी कर्मचारी एक जना निश्चित अवधिका लागि कृषि विकास मन्त्रालयबाट काजमा खटाईनेछ। सूचना प्रविधि सम्बन्धी प्राविधिक एक जनालाई करारमा राख्ने व्यवस्था मिलाईनेछ। साथै, सेन्टरको संचालनको अवस्था र आवश्यकताको आधारमा अन्य कर्मचारी थप गर्दै लगिनेछ।
- २) कृषि सेवा अन्तर्गत विभिन्न विषयमा विज्ञता हाँसिल गरेका सेवा निवृत्त वा कार्यरत वा विभिन्न संघ/संस्थाहरूमा आबद्ध कृषि विज्ञहरूको सेवा लिईनेछ।
- ३) सेन्टरले कृषिसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयका विज्ञहरूको सूची तयार गर्नेछ र आवश्यकता अनुसार सेन्टरका लागि सेवा लिनेछ।

किसान कल सेन्टर टोल फ्रि नम्बर: १६६००१९५०००

निम्न तालिका अनुसारको विषयमा आफ्ना जिज्ञासाहरू राख्न सक्नुहुनेछ।

वार	विषय	समय
आइतवार	खाद्यान्नवाली, मोरी, रेशम, च्याउ, वाली संरक्षण सम्बन्धि	दिउँसो ११ बजेदेखि ४ बजेसम्म
मंगलवार	तरकारी, फलफुल, माटो र बजार सम्बन्धि	
बिहीवार	माछा, पशुपालन, पन्छीपालन, उत्पादन प्रविधि, घाँस चरण व्यवस्थापन	

नोट: अन्य वारहरूमा पनि सम्पर्क राखी आफ्ना जिज्ञासाहरू टिपाउन सक्नु हुनेछ।

किसान कल सेन्टर

क्र. सं.	कार्यक्रम	स्थान/ठेगाना	सम्पर्क अधिकारी	
			नाम	सम्पर्क नं.
१	किसान कल सेन्टर	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र, काभ्रे	डा. नारायण श्रेष्ठ	९७५४२०३०३२
२	किसान कल सेन्टर	कृषि ज्ञान केन्द्र, बाँके		९८५८०२०४६१
३	किसान कल सेन्टर	कृषि ज्ञान केन्द्र, रुपन्देही		९८५७०२३३०३
४	किसान समुहमा ICT उपकरण वितरण (मोबाइल फोन, रेनगेज, थमोमीटर, किसान सिम)	हिरमीनिया तरकारी उत्पादन कृषक समुह, हिरमीनिया, डडुवा, गा.पा. बाँके	जयपलमौरिया	९८६८०१७७५७
५	किसान समुहमा ICT उपकरण वितरण (मोबाइल फोन, रेनगेज, थमोमीटर, किसान सिम)	साना किसान कृषि सहकारी सस्था, भेरीगंगा न.पा. छिनचु, सुर्खेत	ज्ञानु भुपाल	९८५८०७८९१०

स्रोत: कृषि डायरी, २०७६

